

SZUBJEKTÍV VÁDIRAT A PUTYIN-REZSIMRŐL

Vajon Vlagyimir Putyin Oroszországa
demokrácia, vagy olyan diktatúra, amely
nemzetközi fenyegetést jelent a Nyugatra?

GARRI KASZPAROV, a sakknagy-mesterből lett ellenzéki politikus
szerint a Szovjetunió összeomlása nem vég, csupán fordulópont volt,
és Oroszország az elmúlt huszonöt évben visszaesett a diktatúrába.
Putyin KGB-s múltja és erős katonai támogatottsága révén felszámolta
a demokratikus intézményeket, míg az öt körülvevő oligarchakatonai
hatalomhoz és vagyonhoz segíthozza. Totalitárius ambíciói sokkal
erősebbek, mint a reformok tránti vagyai: túlközbet konvertelés határait
folytat a független sajtó ellen, az elnyomás és a korrupció a kormányzás
mindennapi eszközeivé váltak.

A liberális demokráciák sem lehetnek biztonságban: szankciókat
surgetnek, amikor Oroszország erővel gyakorolja hatalmát a szomszédjai
feletti (mint legutóbb Ukrajna megszállásakor), ami Moszkva azzal
fenyegetőzik, hogy elzárja azokat a vezetékeket, amelyek Európa energiá- és
földgázfelhasználásának egyharmadát adják. Kaszparov világklasszis
intelligenciája, sziklaszilárd hite és egy új hidegháborúval kapcsolatos
aggályai e kiadványában a közös eslekvésre ösztönözik, hogy időben és
közösen reagáljunk a demokráciaellenesnek tetteire.

KÖZELEG A TÉL

GARRI KASZPAROV
320
K23

hvg

GARRI KASZPAROV

MIÉRT KELL PUTYINT
ÉS A SZABAD VILÁG
ELLENZÉGEIT MEGÁLLÍTANI?

ISBN
978-963-304-307-3

4500 Ft
hvgkonyvek.hu

hvg könyvek

KÖZELEG A TÉL

Miért kell megállítani Vlagyimir Putyint
és a szabad világ ellenségeit?

GARRI KASZPAROV
és MIG GREENGARD

A fordítás alapja:

Garri Kaszparov: *Winter Is Coming: Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped*. Published in the United States by PublicAffairs™, a Member of the Perseus Books Group. All rights reserved.

Copyright © Garri Kaszparov, 2015

Fordította:

© Hegedűs Péter, 2015 (Előszó, Bevezetés, 1–4. fejezet)

© Garamvölgyi Andrea, 2015 (5–8. fejezet)

© Morvay Péter, 2015 (9–10. fejezet, Végkövetkeztetés)

Szerkesztette: dr. Bíró Andor – Becz Dorottya

Borító: Juhász Gábor Tamás

HVG Könyvek

Kiadóvezető: Budaházy Árpád

Felelős szerkesztő: Koncz Gábor

ISBN 978-963-304-307-3

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképesi útton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2015

Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt.

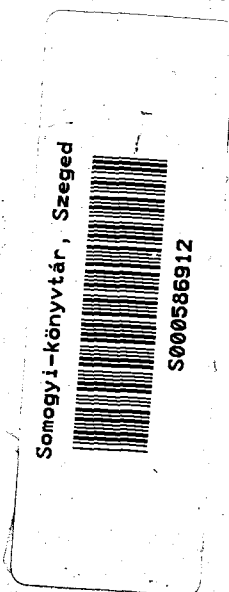
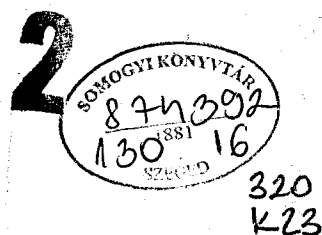
Felelős vezető: Fazekas Péter

Borisz Nyemcov emlékére és mindenkinek a világon, aki úgy harcol a szabadságért és a demokráciáért, ahogyan ő.

GARRI KASZPAROV

Zoënek, aki lehetővé teszi mindezt, valamint Cleónak és Rafának, akik miatt megéri csinálni.

MIG GREENGARD

TARTALOM

Előszó / 9

Bevezetés / 31

első fejezet: A hidegháború vége és a Szovjetunió bukása / 45

második fejezet: Az elveszett évtized / 61

harmadik fejezet: Láthatatlan háborúk / 73

negyedik fejezet: Vérben született / 95

ötödik fejezet: Elnök lesz, amíg csak él / 116

hatodik fejezet: Van ennek szíve? / 134

hetedik fejezet: A sakktábla mellől a tűzvonalba / 165

nyolcadik fejezet: A Medvegyev-hadművelet / 199

kilencedik fejezet: A hamis remény bátorsága / 222

tizedik fejezet: Háború és megbékítés / 252

Végkövetkeztetés / 285

Köszönetnyilvánítások / 305

Jegyzetek / 306

Név- és tárgymutató / 314

ELŐSZÓ

1991. augusztus 19-én a CNN élőben közvetítette a Mihail Gorbacsov szovjet elnök ellen megkísérelt államcsínyt. A felbomlóban lévő kommunista rezsim keményvonalas képviselői a KGB-vel szövetkeztek, bezárták Gorbacsovot Krím félszigeti dácájába, és szükségállapotot hirdettek ki. A tankok bevonultak Moszkva belvárosába, és a világsajtó egyből azoknak a szakértőknek és politikusoknak az aggodalmait kezdte harsogni, akik attól tartottak, hogy ez az államcsíny véget vethet a peresztrojkanak, vagy polgárháború kezdetét is jelentheti.

Aznap este Larry King egyik meghívott vendége voltam. Többek közt ezt is megvitattuk Jeane Kirkpatrickkel, az Egyesült Államok ENSZ-nagykövetével, Richard Dekmejiannal, a Dél-kaliforniai Egyetem politológiaprofesszorával, valamint a KGB egy volt műveleti tisztjével, Sztanislav Levcsenkóval. Egyedül én voltam meggyőződve arról, hogy az államcsíny nem lesz sikeres, s hogy Kirkpatrick és mások véleményével ellentétben – akik szerint akár több hónapig is eltarthat – 48 órán belül véget is ér. Azzal érveltem, hogy a puccsisták törekvéseinek nincs elegendő társadalmi támogatottsága, és a kísérlet, hogy megakadályozzák azoknak a reformoknak a népszerűsítését, amelyek szerintük a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének széthullását eredményezhetik, eleve kudarcra ítélt törekvés. A rezsim hivatalban lévő vezetői sem voltak egy véleményen: sokan úgy érezték, a Szovjetunió felbomlása jobb karrierlehetőségeket kínálhat számukra. Vélekedésemet mi sem igazolhatta volna jobban, mint az az eseménysor, melynek egy pontján Borisz Jelcin orosz elnök felkapaszkodott egy tankra, majd Moszkva lakossága az utcákra vonult a szabadság és a demokrácia

védelmében, az államcsínyt kiobbantó összeesküvők pedig ráébredtek, hogy nem élvezik a nép támogatását. Két nappal később meg is adták magukat.

Az államcsínykísérlet nemcsak megbukott, hanem a Szovjetunió bukását is felgyorsította, ugyanis világos üzenetet küldött az ország lakosságának: a felbomlás és a függetlenség ugyan ijesztő perspektíva, ám semmiképp nem lehetett rosszabb a totalitárius jelennél. A következő hónapokban az egykori szovjet tagállamok sorra hirdették ki függetlenségüket, Moszkvában pedig két nappal az államcsíny kudarca után az ujjongó tömeg ledöntötte a „Vasember” Feliks Dzerzsinszkij, a szovjet titkosrendőrség rettegett alapítójának szobrát a KGB székháza előtt.

Valahányszor elolvasom a nyilatkozatokat, amelyeket a tömegben éljenző emberek adtak a sajtónak, ma is óhatatlanul meghatódom. „Ezzel kezdetét vette a megtisztulásunk folyamata” – mondta a szénbányászok szakszervezetének egyik vezetője. Egy pópa pedig így nyilatkozott: „Leromboljuk a KGB hatalmas, veszedelmes totalitárius gépezetét!” A tömeg a „le a KGB-vel!” és a „szvo-bo-da!” – oroszul szabadság – jelszavakat skandálta. A rendőrök barettjüket levéve csatlakoztak a menethez, s az emberek olyan feliratokkal firkálták tele a gyűlölt szobor talapzatát, mint: „Bíróság elé a KGB mézárósaival!” Egy orvos szerint ez a tiltakozás különbözött az előző hónapok hasonló megnyilvánulásaitól: „Úgy érezzük, mintha újjászülettünk volna!”

Mindezek miatt döbbenetes az, hogy nyolc év elteltével, 1999. december 31-én a KGB egy volt alezredesét választották meg Oroszország elnökévé. A kibontakozó demokratikus reformok megtorpantak és fokozatosan mindinkább háttérbe szorultak. A kormány szigorította a tömegtájékoztatás szabályait, és olyan korlátozásokat vezetett be, amelyek a lakosság mindennapi életére is kihatottak. Az orosz külpolitika félelemkeltő és harcias lett. Nem zajlott le a korábban vágyott megtisztulási folyamat, a mézárósokat nem állították bíróság elé, és a KGB gépezetét sem rombolták le. Dzerzsinszkij szobrát ledöntötték ugyan, ám a totalitárius elnyomás, amelyet jelképezett, továbbra is fennmaradt – sőt megerősödve született újjá Vlagyimir Putyin személyében.

Ha előreugrunk az időben 2015-be, azt látjuk, hogy továbbra is Putyin a Kreml ura. Az orosz csapatok megtámadták Ukrajnát, és hat évvel egy másik szomszéd, a Grúz Köztársaság megszállása után Oroszország annak-

tálta a Krím félszigetet is. Alig néhány nappal azután, hogy 2014 februárjában Szocsiban a téli olimpia házigazdájaként lépett a nyilvánosság elé, Putyin háborút robbantott ki Kelet-Ukrajnában, és erőszakkal elfoglalta egy független ország területeit, elsőként azóta, hogy Szaddám Huszein lerohanta Kuvaitot. A világnak ugyanazok a vezetői, akikről egy esztendeje mosolygós fényképek készültek Putyin oldalán, most szankciókat sürgetnek Oroszország és a hatalmon lévő politikai elit tagjai ellen, míg Moszkva azzal fenyegetőzik, hogy elzárja azokat a vezetékeket, amelyek Európa kőolaj- és földgázfelhasználásának egyharmadát adják. A lényegében maffiaállam, amelynek élén Putyin mint a *capo di tutti capi* (legfőbb főnök) áll, ideológiai értelemben egy agnosztikus, vallásellenes kleptokráciából vérlázító fasiszta propagandát és taktikát alkalmazó rendszerre fajult, a nukleáris világvége rég elűzött lidérce pedig ismét feltűnt a horizonton.

A jelenlegi válság hátterében két történet húzódik meg: az egyik arról szól, hogyan jutott el Oroszország ilyen gyorsan a kommunizmus bukásának ünneplésétől addig, hogy egy KGB-tisztet válasszon meg elnöknek, majd leigazza szomszédait. A másik azt meséli el, miként segítette elő ennek bekövetkeztét a szabad világ közönye, tudatlansága és a méltatlanra vesztegetett jóakarata. Elengedhetetlenül fontos annak tisztázása, hogy hol siklott félre a folyamat, mert bár Putyin mostanra nyilvánvaló és sürgető veszélyforrássá vált, Európa és Amerika még mindig nincs tisztában a valós helyzettel. A világ demokráciáinak egyesülniük kell, hogy újra megtanulják a hidegháborús leckét, mielőtt visszavonhatatlanul belecsúszunk egy újabb hasonló konfliktusba.

Putyin Oroszországa korántsem az egyetlen fenyegetés mostanság a világ számára, ám egyértelműen a legnagyobb és legveszedelmesebb. Az al-Káidához és az Iszlám Államhoz hasonlatos terroristacsoportok – utóbbi elnevezése dacára – valójában nem teljesen államilag szervezettek és nem rendelkeznek azokkal a hatalmas erőforrásokkal és tömegpusztító fegyverekkel, amelyekért Putyinnak csak a kezét kell nyújtania. A szeptember 11-ei és más terroristatámadások azonban megtanították a világnak, hogy nincs szükség nemzeti lobogóra vagy akár hadseregre ahhoz, hogy egy külső erő borzalmas csapást mérjen a világ legerősebb országára. Hozzá kell tenni, hogy a terrorizmus állami szintű támogatói is hasznot húznak abból, hogy a terroristák célpontját jelentő demokráciák képtelenek megszervezni az erőteljes védekezés kereteit. Irán, Észak-Korea és Szíria gyilkos rezsimjei

már hosszú ideje ülnek tárgyalóasztalnál a világ nagyhatalmaival, ám mind-
eddig semmilyen említésre méltó kompromisszum nem született.

Régóta nem újdonság, hogy a hidegháború végével kialakult többpólusú világ jelentős kihívásokat tartogat számunkra, ám mindmáig nem dolgoztuk ki az egységes stratégiát, amely válaszul szolgálhatna e sürgető kérdésekre. Amikor a hidegháború korszaka lezárult, a győzteseknek megszűntek az addigi céljaik, hiszen nem maradt olyan közös ellenség, akivel szemben egyesíthették volna erőiket. A szabad világ ellenségeit azonban nem győtrik efféle kételyek. Ők továbbra is a liberális demokrácia és az emberi jogok eszméjének és gyakorlati érvényesítésének – amelyek elsődleges jelképe és megtestesítője számukra az Egyesült Államok – ellenzékéeként határozzák meg magukat. S mi ennek ellenére igyekszünk partnerként kezelni őket és tárgyalni velük, sőt pénzzel és fegyverekkel is ellátjuk őket, amelyeket habozás nélkül ellenünk fordítanak. Felidézhetjük Winston Churchill szavait a megbékítés politikájával kapcsolatban, mely szerint: buzgón etetjük a krokodilokat abban a reményben, hogy minket falnak fel utoljára.

Valahányszor hűvössé válnak a politikai kapcsolatok Washington és Moszkva vagy Peking között, mindkét fél egykettőre előáll a kritikával, hogy könnyen „visszatérhetünk a hidegháború korszakába”. Pedig e közhely hangoztatása manapság igencsak ironikus, tekintve, hogy a hidegháború megvívásának és megnyerésének módszertanát mára már inkább elfelejtettük, mintsem hogy követendő példaként állítottuk volna magunk elé. Ahelyett hogy a jó és rossz, a helyes és helytelen elvi álláspontjára helyezkednénk, s az emberi jogok és az emberi élet egyetemes értékeit tartanánk szem előtt, inkább kötelezettségeket vállalunk, a kapcsolatok új alapra helyezéséről és a morális egyenértékűségről szónokolunk. Ez pedig csupán a megbékítés politikájának megannyi szépítő megnevezése. A világnak új szövetségre van szüksége, amely egy globális Magna Chartára, az alapvető emberi jogok nyilatkozatára épül, s amelyet valamennyi félnek egyaránt el kell ismer-
nie. Napjainkban az egyéni szabadság értékét elismerő nemzetek tartják ellenőrzésük alatt a világ erőforrásainak és katonai erejének nagyobb részét. Ha összefognak, és nem hajlandók többé pátyolgatni a lator rezsimeket és a terror támogatóit, senki sem állhat ellen egységes fellépésüknek és befolyásuknak.

Nem azt kell tehát célként kitűznünk magunk elé, hogy új falakkal szigeteljük el az önkényuralom alatt élők millióit, hanem azt, hogy reményt

és jobb jövőt ígérjünk nekik. Mi, akik egykor a vasfüggöny mögött éltünk, nagyon is tisztában voltunk vele, hogy a szabad világ polgárai igenis szívükön viselik sorsunkat és értünk, nem pedig ellenünk harcolnak. E tudat igen sokat jelentett számunkra. Manapság a szabad világ úgymond vezetői a demokrácia előmozdításáról szavalnak, miközben partnernek tekintik a világ legelnyomóbb rezsimeinek önkényurait. A diktátorokkal való együttműködés politikája minden szinten megbukott, és csak remélhetjük, hogy nincs még túl késő felismerni e hibát.

Ahogy Ronald Reagan mondta „A Time for Choosing” (Eljött a választás ideje) című híres, 1964-es beszédében, most nem háború és béke, csupán harc és megadás között kell döntenünk. Választanunk kell tehát, és nem szabad gyáván behódolnunk. A szabad világ hatalmas erőforrásait bevetve fel kell vennünk a harcot, elsősorban az erkölcsi értékek és a gazdasági ösztönzés erejéből kiindulva, s csak végső esetben folyamodva a katonai beavatkozáshoz. Az Egyesült Államoknak ebben vezető szerepet kell vállalnia a maga roppant potenciáljával és képességével, hogy mozgósítsa széthúzó és szétforgácsolt szövetségeseit. Ám napjainkban idejétmúlt dolog amerikai vagy akár nyugati értékekről beszélni. Japánnak és Dél-Koreának is cselekednie kell, akárcsak Ausztráliának és Brazíliának, Indiának és Dél-Afrikának, ezeken kívül is valamennyi országnak, amely becsüli a demokráciát, a szabadságot, és hasznát látja a világméretű stabilitásnak. Tudjuk, hogy képesek vagyunk rá, hiszen egyszer már megtettük. Csak a bátorságunkat kell összeszednünk ahhoz, hogy újra sikerüljön!

Öt évvel azután, hogy Putyin hatalomra jutott és elkezdte újjáépíteni az orosz rendőrállamot, amelyet annyira csodált, én is egyfajta személyes újjaszületésen estem át. 2005-ben visszavonultam: búcsút mondtam a hivatásos sakk élvonalában töltött húszéves pályafutásomnak, hogy csatlakozzak a szárnyait bontogató orosz demokrata párti mozgalomhoz. Már 1985-ben, 22 esztendősen világ bajnok lettem, és az égvilágon mindent elértem, amit a sakktábla mellett elérhettem. Mindig is szerettem volna megváltoztatni a világot, és éreztem, hogy profi sakkozóként a karrierem véget ért. Arra vágytam, hogy a gyermekeim egy szabad Oroszországban nőhessenek fel, és jól emlékeztem arra a plakátra, amelyet édesanyám hajdan kirakott a szobám falára, s amelyen a szovjet disszidensek közismert mondása állt:

„Ki más, ha te nem?” Reméltem, hogy energiámat és a hírneveimet arra fogom tudni használni, hogy gátat vessek a Kremlből kiinduló elnyomás árjának.

Ahogy más orosz polgártársaimat, engem is aggodalommal töltött el az alig ismert Putyin KGB-s múltja és hirtelen hatalomra kerülése azt követően, hogy a kegyetlen 1999-es háborúban a rendteremtést felügyelte az oroszországi Csecsenföldön. Ám a kezdet kezdetén, honfitársaimhoz hasonlóan, bár nem fenntartások nélkül, de magam is hajlandó voltam adni egy esélyt Putyinnak. Jelcin nagyot hibázott, ezzel foltot ejtett saját demokratikus hírnevén, amikor 1996-os újraválasztása alkalmával felhasználta elnöki hatalmát, és befolyásolta a szavazások végeredményét. Be kell vallanom, egyike voltam azoknak, akik akkoriban azt gondolták: ha a demokratikus folyamatok tisztaságát részlegesen fel is kell áldoznunk, az még mindig a kisebb rossz akkor, ha ezzel sikerül megakadályoznunk, hogy a gyűlölt kommunisták újból hatalomra jussanak. Ez a megalkuvás ugyanakkor majdnem mindig hiba, és ez esetben is annak bizonyult, ugyanis egy még könyörtlenebb vezető kapott lehetőséget, hogy a meggyengült rendszert kizsákmányolhassa.

Az 1998-as válság következtében az orosz gazdaság igen gyenge lábakon állt, ugyanakkor utólag arra is érdemes rámutatni, hogy a bruttó hazai termék (gross domestic product, GDP) már 2000-re egész figyelemreméltó növekedést ért el. Mindezzel együtt a bűnözési mutatók és az infláció növekedése, valamint az egész nemzetet átható gyengeség- és bizonytalanságérzés miatt csábítóan biztonságos választásnak tűnt az egyébként technokrata és szókimondó Putyin. Az emberek úgy érezték, ha nem egy erős kéz ragadja meg a kormánykereket, az ország menthetetlenül káoszba süllyed. A fizikai és szociális bizonytalanságérzet mindig is könnyű célpontot kínál a törékeny demokráciákban: a diktátorok zöme úgy jut hatalomra, hogy a közvélemény kezdeti támogatását élvezi. A történelem során számtalanszor megesett, hogy maga a nép követelte a rendet, a *mano dura* (kemény kéz) politikáját, és maga segítette uralomra az önkényurakat, katonai juntákat, hogy azok megzabolázzák az ingatag polgári kormány szélsőségeit. Az emberek valahogy mindig elfelejtik, hogy a diktátorokat sokkal könnyebb beiktatni, mint megdönteni.

Természetesen nem számítottam rá, hogy könnyű sikereket aratok új pályámon, amit csak nagy jóindulattal lehet orosz „politikai életnek”

nevezni. Az ellenzék nem is próbálta megnyerni a választást; csupán azért küzdöttünk, hogy egyáltalán legyenek választások. Ezért is mondom mindig: én pusztán aktivistaként tevékenykedtem, nem pedig politikusként; s ez még azt követően is igaz volt, hogy én lettem az ellenzék egyik jelöltje a 2008-as elnökválasztáson. Mindenki tudta, hogy úgysem engedik feltüntetni a nevem egy hivatalos szavazócédulán; a lényeg csak annyi volt, hogy kihangsúlyozzuk ezt a tényt, és megpróbáljuk megtornáztatni az orosz demokratikus folyamat elsorvadt izmait. Kezdeti célomként azt határoztam meg, hogy egyesítem az ország Putyin-ellenes erőit, különösen azokat a szervezeteket, amelyek tagjai egyébként még a nyilvánosság előtt sem mutatkoznának együtt. A liberális reformtábor, amelyhez magam is tartoztam, semmiféle közös vonást nem mutatott mondjuk a nemzeti bolsevikokkal, kivéve, hogy mindkét csoportosulást a társadalom peremére szorították, üldözték és elárulták, mivel Putyinnak már akkor is feltett szándéka volt élethosszig tartani a hatalmat. Törékeny szövetségünk mégis ott menetelt Moszkva és Szentpétervár utcáin, s ez volt az első komoly politikai tiltakozás azóta, hogy Putyin hivatalba lépett. Meg akartuk mutatni Oroszország népének, hogy az ellenállás igenis lehetséges, és azt az üzenetet akartuk eljuttatni mindenhova, hogy hibás döntés volt feladni a szabadságot a stabilitásért cserébe.

Sajnálatos módon Putyinnak, a többi mai önkényúrhoz hasonlóan, volt – és máig is van – egy hatalmas előnye, amelyről a hajdani szovjet vezetés álmodni sem mert: szoros gazdasági és politikai kapcsolatrendszer fűzi a szabad világhoz. A több évtizedes kereskedelemnek köszönhetően hihetlen méretű vagyonok halmozódtak fel, amelyeket az Oroszországhoz és Kínához hasonló diktatúrák arra használtak, hogy kifinomult önkényuralmi berendezkedést építsenek ki az országban, és nyomást gyakoroljanak külpolitikájukban. Az eredeti naiv elképzelés az lett volna, hogy a szabad világ e gazdasági és szociális szálakat szorosra fűzi, és ezzel lépésről lépésre liberalizálja az önkényuralmi államokat. A gyakorlatban azonban ezek az autoriter államok visszaéltek e kapcsolatrendszerrel, és gazdasági függőségük megszűnését arra használták, hogy terjesszék korrupciójukat és megszilárdítsák az elnyomást.

Vegyük a kézenfekvő példát: Európa összes felhasznált energiamennyiségének egyharmadát Oroszországból szerzi be – jóllehet az egyes országok esetében ez az arány jóval magasabb. Mindeközben Európa az orosz ener-

giakivitel 80%-ának felvevőpiacát adja – melyik fél helyzete előnyösebb tehát e kapcsolatban? Az ukrán válság kapcsán mégis szüntelenül azt halljuk, Európa az energiafüggősége miatt nem léphet fel Oroszország ellen! Nyolc hónappal azután, hogy Putyin országához csatolta a Krím félszigetet, s három és fél hónappal azt követően, hogy meggyőző bizonyítékok kerültek a kezünkbe, amelyek szerint orosz erők lőttek le egy utasszállító repülőgépet Ukrajna felett, Európa továbbra is csak „fontolgatja”, hogy alternatív megoldásokat keres az orosz földgázbehozatal pótlására. Ahelyett hogy az Európai Unió a markáns gazdasági befolyása érvényesítésével gátolná meg Putyin agresszióját, úgy viselkedik, mint ha nem lenne más megoldás. Ha az EU bojkottálná az energiabehozatalt az oroszoktól, vagy akár súlyos adót vetne ki Oroszországra, az teljes csőddel fenyegetné az orosz gazdaságot, amely jelenleg kizárólag az energiaszektorra támaszkodva képes a felszínen maradni. Ám Európából hiányzik a politikai akarat ahhoz, hogy akár jelentős rövid távú áldozatokat is hozzon és szembeszálljon a sokkal nagyobb, hosszú távú fenyegetéssel, amelyet a megzabolázatlan Putyin jelent a világ biztonságára és tágabb értelemben saját, globalizációfüggő gazdaságaira.

A bevonás politikája (engagement) egyben rafináltabb eszközöket biztosít a modern önkényuralmi rezsimeknek a bírálóit elkerülésére. Tőzsdére viszik a társaságaik részvényeit (initial public offering, IPO), megvannak a saját luxusingatlanaik New Yorkban és Londonban, és az ezekből származó díjakról és adóbevételekről a kapzsi nyugati politikusok és részvénytársaságok vonakodnak csak úgy lemondani az emberi jogok nevében. A diktatórikus államok kihasználják a szabad világ nyitottságát, és lobbizókat fogadnak fel, propagandát terjesztenek a tömegtájékoztatásban, és jelentős összegekkel támogatnak politikusokat, pártokat és civil szervezeteket. Amikor pedig ezekre a tevékenységekre fény derül, az rendszerint nem kap nagy nyilvánosságot. A szabad világ polgárai olykor persze felháborodnak, amikor egy-egy, a dolgozóit kizsákmányoló vállalat visszaéléseit bemutatja a média, ám keveset törődnek azon országok szociális viszonyaival, amelyekről a kőolajukat, a ruháikat és az iPhone-jukat vásárolják.

Miközben az orosz oligarchák kiterjesztették gazdasági érdekeltségeiket és Putyin politikai befolyását az egész világra, a nyugati gazdasági társaságok azzal viszonyozták a szívességet, hogy Oroszországban fektették be tőkéjüket. A Shellhez és a British Petroleumhoz (BP) hasonló mamutcégek

alig várták, hogy rátehessék a kezüket Oroszország roppant energiatartalékának egy részére, a régóta Csipkerózsika-álmot alvó orosz piac pedig kihagyhatatlan célpontot jelentett számukra, bármilyen engedményt kellett is tenniük az üzletkötéshez: a nyugati részvénytársaságokat cseppet sem érdekelte, mennyire tartják tiszteletben az emberi jogokat Oroszországban. Ezeket a cégeket pedig orosz üzlettársaik folyamatosan elárulták, becsapták és megfenyegették – sőt kiebrudalták az üzlettársi viszonyból vagy akár az országból –, ám még így is újra meg újra visszakuncsorogták magukat az országba, ahogy a megvert kutya dörgölőzik a goromba gazdához.

A legfigyelemreméltóbb példa a BP vezérigazgatójának menekülésszerű távozása volt Oroszországból 2008-ban, amikor egy olyan társas vállalkozás vezetője volt, amelyben a társai orosz milliárdosok voltak. Mivel szüntelenül zaklatták, és rettegett a letartóztatástól, egy beszámoló szerint attól is, hogy megmérgezik, Dudley elmenekült és elrejtőzött. Azután néhány év múltán mégis visszatért Oroszországba, és Putyinnal együtt állt a kamerák elé, azért, hogy bejelentsen egy, az állami ellenőrzés alatt álló Rosznyefty olajtársasággal kötendő kőolajfeltárási megállapodást! Azonban, míg a külföldi befektetések valóban hozzájárultak Oroszország GDP-jének növekedéséhez – bár ezt túlnyomórészt az olajárak robbanásszerű emelkedésének köszönhettük –, az átlag oroszok életszínvonala vajmi keveset emelkedett. A hatalmas vagyonok pedig nyomban visszatértek oda, ahonnan származtak: Putyin-oligarchák nyugati bankszámláira kerültek vagy ingatlanokba fektették a pénzt.

Éppen emiatt, bár rendületlenül kibontakozó ellenzéki mozgalmunknak valóban sikerült felhívni a figyelmet Putyin Oroszországnak zsarnoki valóságára, eleve vesztes pozícióból indultunk. A Kreml uralta a médiát, és könnyörtelenül üldözött minden ellenállást, amely a polgári társadalomban kibontakozott, így képtelenek voltunk valódi, tartós eredményeket elérni. Küldetésünk sikerét az is nehezítette, hogy a demokratikus vezetők a világ politikai színpadán keblükre ölelték Putyint, ezáltal felruházták azzal a fajta vezetői hitelességgel, amelyre oly égető szüksége volt, minthogy érvényes választásokra nem került sor Oroszországban. Nem egyszerű a demokratikus reformok szükségességét hirdetni akkor, amikor az összes tévécsatorna és újság sorra közöl olyan képeket, amelyeken a világ leghatalmasabb demokráciáinak vezetői családtagként fogadják a diktátort. Ezzel ugyanis azt az üzenetet tolmácsolják, hogy az illető vagy egyáltalában nem

is diktátor, vagy a híres demokrácia és az egyén szabadsága sem több pusztán tárgyalási előnyről, aminek Putyin és a hasonszőrűek tartják. Végül Ukrajna lerohanására volt szükség ahhoz, hogy a G7 – sosem visz rá a lélek, hogy G8 néven emlegetsem – országai végre számúzzék Putyin Oroszországát a fejlett demokráciák elit klubjából.

2008-ra, amikor Putyin bérbe adta az elnöki széket strómanjának, Dmitrij Medvegyevnek, már mindenkinek világosan látnia kellett volna, hogy az orosz demokrácia kimúlt. A szavazócédulán csupán a lojális ellenzék képviselőinek nevét találtuk a maguk kiosztott szerepeiben: a kommunista Gennagyij Zjuganovét és Vlagyimir Zsirinovszkijét, aki 1991 óta a szélsőjobboldali szerepét játszotta. Mindketten csupán kirakatbábuk voltak – és azok mind a mai napig –, így legalább a demokrácia halvány látszata megmarad. És mégis: a demokratikus vezetők egymás után sorakoztak fel, hogy részt vegyenek e színjátékban. George W. Bush telefonon gratulált újonnan megválasztott kollégájának. A francia elnök, Nicolas Sarkozy szívélyesen meginvitálta Medvegyevet Párizsba. Hasonlóképpen dicshimnuszokat zengtek az új elnökről Németország és az Egyesült Királyság vezetői is – és még hosszan sorolhatnám a neveket. Tették ezt annak ellenére, hogy a választást a legfontosabb európai választásfigyelő testület, az Organization for Security and Cooperation in Europe (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, EBESZ) bojkottálta, tiltakozásul a megfigyelőkre kirótt korlátozások miatt.

Két hónappal azután, hogy Barack Obama letette hivatali esküjét, Hillary Clintonnal új pályára akarta állítani az amerikai–orosz kapcsolatokat, ám korántsem olyan realista módon, ahogyan az ember várhatta volna, miután Oroszország alig néhány hónappal korábban megszállta a parányi Grúziát, hogy független enklávékat alapítson, amelyeket mindmáig megszállva tartanak az orosz csapatok. Szó sincs ilyesmiről. Obamáék hamisítatlan amerikai bűbájkampányba kezdtek, amelyet ráadásul teletűzdeltek helytelenül használt jelszavakkal – hogy csak a hírhedtté vált „újraindító gomb” esetét említsem, amelyet Clinton ajándékozott orosz kollégájának, Szergej Lavrovnak, s amelyen oroszul nem az „újraindítás”, hanem a „túltöltés” kifejezés állt. Az Obama-kormány szerette volna azt hinni, hogy a fiatal és derűs Medvegyev valódi reformer, olyan liberális politikus, aki megváltoztatja a putyini irányvonalat. Persze a kezdeti naivitás az Obama által vallott „remény- és változás” politikájának is tulajdonítható, ám bármilyen hihe-

tetlen, az Egyesült Államok jóval azután is kitartott a bevonás e politikája mellett, hogy kiderült, az irányítás továbbra is főként Putyin kezében van, s ő még mindig nem tett le arról a szándékáról, hogy újra rendőrállammá változtassa Oroszországot.

A „Medvegyev-hadművelet” teljes győzelemmel zárult, és Putyin újabb négy évet nyert a hazai ellenzék felszámolására anélkül, hogy emiatt a nemzetközi politikai színtéren bármilyen következménnyel kellett volna számolnia. Amikor 2012-ben, nem meglepő módon, ismét elnök lett, még azzal sem törődött, hogy szalonképesse tegye a választást. A legtöbb diktátorhoz hasonlóan, Putyin is csalahatlan ösztönökkel mérte fel vetélytársait, és ekkor is tisztában volt vele, hogy a világ többi vezetője nem fog az útjába állni. Ráadásul – a többi önkényúrhoz hasonlóan – ő is minden sikeres lépéssel egyre vakmerőbbé vált. A zsarnokok sosem tanakodnak azon, hogy törekedjenek-e még nagyobb hatalom megszerzésére – ők csupán egyetlen kérdést tesznek fel: miért ne? Amikor Putyin körültekintően megvizsgálta, hogyan viszonyulnak hozzá az olyan vezetők, mint Merkel, Cameron és Obama, úgy látta, bátran megtehet mindent a saját belátása szerint.

Az embernek nem kell a világtörténelem eseményeivel tisztában lennie ahhoz, hogy felismerje ezt a működési módot, vagy épp átlássa, hogyan vezetett mindez az ukrán háborúhoz. Azt az önelégültséget, amelyet a szabad világ országai a vasfüggöny lebontása miatt éreztek, ezek a nemzetek nehezen tudták lerázni magukról, noha ez lett volna a kulcsa annak, hogy eredményesen kezelni tudjanak egy Vlagyimir Putyin típusú diktátort. Ő maga gátlástalanul előnyére fordítja a bevonás politikáját, cserébe viszont semmiből nem enged. Miközben Oroszországban az emberi jogokat lábbal tiporták, a nyugati politikusok és szakértők – többek között Condoleezza Rice és Henry Kissinger – éveken át azzal mentgették a Putyinnal szembeni határozott fellépés hiányát, hogy az oroszok még így is jobban élnek, mint a szovjet időkben.

Először is, hadd „gratuláljak” ezeknek az embereknek, amiért vérszegény dicséreteikkel a kárhozatba taszítottak bennünket! Azután szeretném megkérdezni tőlük, hogy miért az 1950-es és az 1970-es évek viszonyaival hasonlítják össze mai helyzetünket, miért nem a '90-es évekkel? A sztálini vagy brezsnyevi totalitárius kommunista diktatúra időszakához képest könnyű jobb életszínvonalat elérni, de mi a helyzet a jelicini évekkel? És az talán rendjén van, hogy miközben Oroszországban minden újonnan létre-

hozott demokratikus intézményt leromboltak, a világ Rice-ai és Kissingerei ezt tétlenül nézték végig? Ha a szovjet lakosság és a hatalmas gulágokon sínylő politikai foglyok jogai oly fontosak voltak – márpedig fontosak voltak a világ számos vezetője és polgára számára –, akkor a 21. század diszsidensei miért nem érdemelnek hasonló tiszteletet és figyelmet? Az eredményes politika elveken alapul. Ugyan Ronald Reagan is szóba állt szovjet politikus kollégáival, de – ahogyan Václav Havel mondta nekem egyszer – Reagan a politikai foglyok névjegyzékével kezdte a tárgyalásokat.

Aktivistaéveim elején gyakran hangsúlyoztam, hogy Putyin orosz probléma, amelyet az oroszoknak kell megoldaniuk, de ha semmibe vesszük a mérhetetlen becsvágyát, hamarosan a térség, sőt az egész világ problémájává válik. Ez a sajnálatos átalakulás azóta végbement, és számos emberélettel kellett és kell ma is fizetnünk érte. Sovány vigasz, ha most azt mondják, hogy igazam volt annak idején, s még e vigasztól is megfoszt a tudat, hogy ma éppúgy vajmi keveset teszünk annak érdekében, hogy megálljt parancsoljunk Putyin agressziójának. Mi értelme volt azt szajkóznom, hogy oda kell figyelniük és cselekedniük kell, ha a világ ma is struccpolitikát folytat, és nem tesz semmit?

A bevonás politikájának mantrája és a diktatúrák – különösen a jelentős üzleti partnerként számon tartott diktatúrák – bűneinek tétlen szemlélése az utóbbi húsz évben olyannyira bevett gyakorlattá vált, hogy még egy szuverén európai nemzet lerochanása láttán sem vagyunk hajlandóak eltérni tőle. Az Egyesült Államok és az Európai Unió foganatosítottak ugyan bizonyos szankciókat egyes orosz tisztviselők és iparágak ellen – jóllehet többnyire túlságosan későn és enyhe formában –, ám továbbra sem hajlandóak beismerni: szükség van arra, hogy megbélyegezzék és elszigeteljék Oroszországot mint veszedelmes latorállamot, amivé Putyin alatt vált. A nyugati vezetők mostani nemzedéke nem akarja bevállalni, hogy a gonosz még mindig létezik e világban, s hogy feltétlen eréllyel kell lesújtatunk rá ahelyett, hogy egyezkedni kezdenénk vele. Jelen pillanatban nyilvánvaló, hogy a 21. század demokráciái nem állnak készen e harcra. Továbbra is nyitott kérdés azonban, vajon képesek és hajlandóak-e felvenni a kesztyűt.

Veszélyes azt hinni, hogy egy jelkép bukása egyenlő a jelképezett dolog eltűnésével, ám a kísértésnek szinte lehetetlen ellenállni. Az emberek erő-

teljesen vonzódnak a legkülönbébb szimbólumokhoz és magyarázatokhoz, különösen akkor, ha olyanok, mint egy hosszú, szomorkás tündérmese boldog befejezése. A berlini fal eszmeileg és a szó szoros értelmében is kettéosztotta a világot a jó és a rossz, a sötétség és a fény erői között. Amikor az örömtől mámoros németek átözönlöttek a megerősített határon, és kalapácsaikkal elkezdtek szó szerint lebontani a gyűlölt falat, könnyű volt azt képzelni, hogy magára a gonoszra mérnek döntő csapást.

Az ünnepség persze jogos volt. Emberek százmilliói ébredtek rá a tudatra, hogy az évtizedekig tartó totalitárius lidércnyomásnak vége. A „Gonosz Birodalma” megbukott. Egy több mint 6700 kilométeres térség – bolygónk negyede, az orosz Távol-Keleten lévő Csukcs-félszigettől Berlinig – szabadult meg jószereivel egyik napról a másikra a kommunista elnyomás és gazdasági ínség rémétől, és kapta ígéretként a demokrácia és a szabadpiaci gazdaság eszményképét. Valóban dicsőséges, felejthetetlen pillanat volt ez.

Persze az ünnepségre kézzelfoghatóbb okunk is lehetett: a létünket fenyegető atomháború veszélye elhárult. Három nemzedék nőtt fel nukleáris légoltalmi gyakorlatok közepette, amikor még az asztalnál is a „MAD-doktrínáról” (mutually assured destruction, a kölcsönösen biztosított megsemmisítés elve) folyt a szó. Korábban dollármilliárdokat öltek katonai óvintézkedésekbe és ellenintézkedésekbe, amelyek egyszerűen feleslegessé váltak. Az ebből eredő „békeosztaléknak” pedig a gyarapodás új korszakába kell vezetnie az emberiséget – legalábbis ez volt a sokat hangoztatott ígéret.

Sokat írtam már arról, amit a sakkban a „múltbéli sikerek súlyának” nevezek. Minden diadal teher a győztes vállán, és megnehezíti számára, hogy teljes erővel a további fejlődésére koncentráljon. Eközben a vesztes tisztában van vele, hogy hibát követett el, hogy valami félresikerült, és keményen dolgozik azon, hogy legközelebb jobban teljesítsen. A boldog győztes általában azt feltételezi, hogy pusztán a saját kiválósága révén nyert. Ezzel szemben a valóság az, hogy általában az a játékos nyer, aki az utolsó előtti hibát vétette. Tehát roppant önfegyelem szükséges ahhoz, hogy győztesként ne essünk az említett hibába és képesek legyünk levonni a tanulságokat diadalainkból.

A hidegháborút követően a győztes hatalmak természetes és emberi reakciója az volt, hogy keblükre ölelték az egykori ellenséget. Clinton és Jelcin tehát ölelkeztek és nevettek. Az Európai Unió és a NATO tárt karokkal

fogadta a hajdani szovjet blokkba tartozó országokat, és dollármilliárdokat fektetett az új tagállamai segélyezésébe. Amikor pedig a gazdasági és politikai reformokra került a sor, a nyugati hatalmak az elszigetelés és visszaszorítás eszközeinek alkalmazása helyett nyomban elhúzták előttük a mézesmadzagot. Az EU és más intézmények a teljes jogú tagság lehetőségét kínálták fel az újonnan felszabadult országok számára, s cserébe csak a politikai átláthatóság és a gazdasági reformok minimális feltételeinek teljesítését kérték tőlük. A bevonás eme elve Kelet-Európában valóban nagy sikert aratott, bár jó néhány országnak göröngyös utat kellett végigjárnia.

A nyugati országok egyúttal ugyanilyen befogadó hozzáállással közeltek azokhoz a térségekhez is, ahonnan az elnyomás erőit nem sikerült gyökerestül kiirtani. Enyhe követelményeket támasztva, kevés és teljesíthető ellentételezésért cserébe meghívták a klubba azon országokat is, amelyekben a szovjet stílusú elnyomás csupán nevében változott meg. A nyugati világban akkoriban ez a vélekedés jellemezte a diplomáciát: „Semmi gond, előbb-utóbb úgyis jobb belátásra térnek! A demokrácia győzelmet aratott, a rosszfiúk neve fekete betűkkel került be a krónikákba. Csak annyi a teendőnk, hogy tovább tárgyaljunk velük, és várjunk.” Ám a történelem jól ismert erői maguktól nem nyerik meg nekünk a háborút. A tapasztalatok pedig azt mutatják, hogy hiába kerül be valaki fekete betűkkel a történelemkönyvekbe, ha továbbra is ő szállítja csővezetékei a fekete aranyat, gond nélkül elboldogulhat.

Visszatekintve, egyszerűen elképesztő, milyen gyorsan szőnyeg alá söpörtük és elfeledtük a hidegháborús győzelemből leszűrt tanulságokat. Abban a pillanatban, amikor az emberi történelem során minden eddiginél fényesebben virradt fel a szabadság és demokrácia napja, a Nyugat egyszerre hátat fordított addigi stratégiájának.

Manapság, amikor a globalizáció és a hamis egyenrangúság korát éljük, nehezen tudjuk elképzelni, hogy a hidegháborús vezetők zöme közvetlen közlőről látta a valódi gonoszt a II. világháború idején. Az említett vezetőknek nem voltak illúziók afelől, hogy mire képesek a diktátorok, ha esélyt adunk nekik. Ők a saját szemükkel látták az országaik létét fenyegető erőket és a koncentrációs táborok borzalmait, tudták, hogy az atomfegyverek könnyen bevethetők háború idején. Az utánuk következő nemzedékek számára ez a gondolat a szó szoros értelmében elképzelhetetlennek tűnik. Igencsak szégyenletes, hogy mára Adolf Hitler és Joszif Sztálin holmi kari-

katúrákká váltak – mintha csak mitológiai szörnyetegek lettek volna, egy réges-rég legyőzött ősi gonosz replikái.

Ám, ahogyan a történelem nem zárul le soha, éppúgy a gonosz sem pusztítható el végleg – kigyomláhatjuk ugyan, de gyökerestül sosem irthatjuk ki. Csak azt várja, hogy pillanatnyi figyelmetlenségünket kihasználva újra életre keljen. Könnyen kihajt önelégültségünk termékeny talaján – de még a berlini fal meddő kötörmelékében is.

A kommunizmus nem tűnt el végleg a fal leomlásával. Közel 1,5 milliárd ember napjainkban is kommunista diktatúrában él, további 1,5 milliárd pedig – köztük természetesen számos szovjet utódállam lakosai – a legkülönbözőbb önkényuralmi rendszerekben. Hiába omlott le a berlini fal, az emberekben ma is él az a vágy, hogy kizsákmányoljanak másokat és diktatórikus módszerekkel, nyers erővel uralkodjanak a másik felett. Ezzel egyidejűleg megszűnt – vagy legalábbis drámai mértékben csökkent – a szabad világ abbéli hajlandósága, hogy határozottan állást foglaljon az elnyomottak megsegítése mellett.

E váltás persze érthető, hiszen a tömegek ama óhaját tükrözi, hogy legyen vége a több évtizedes elhidegülésnek és feszültségnek. Az 1992-ben hivatalba lépett Bill Clinton volt az első elnök a háború utáni demográfiai robbanás nemzedékéből (baby boomer nemzedék), aki következetesen kiállt azon álláspontja mellett, miszerint túl kell lépni a hidegháborút fekete-fehérre egyszerűsítő, dualisztikus világnézetén. Ezzel egy időben a sarkányfogak is növekedtek. A fehér orosz diktátor, Lukasenka, 1994-ben kezdte meg élethosszig tartó hivatali idejét. Közép-ázsiai diktátorkollégái, a kazah Nazarbajev és az üzbég Karimov pedig már több mint egy negyed évszázad óta hatalmon vannak. És az sem véletlen, hogy Oroszország éppen azt a kettőt támadta és szállta meg részlegesen a szovjet utódállamok közül, amelyek a legjobb esélyekkel próbálhattak kitörni Oroszország kegyetlen vonzasköréből.

Igaz persze, hogy ezek a gonosztevők és önkényurak közel sem jelentenek akkora fenyegetést világrendünkre, mint amekkorát hajdan a Szovjetunió jelentett – még akkor sem, ha Putyin mindent elkövet, hogy kereskedelmi egyezmények révén, megfélemlítéssel és bábkormányok segítségével összetákolja a Szovjetunió egy „lajtós” változatát. Katonai erején túlmenően a hajdani Szovjetunió azért is lehetett olyan veszedelmes, mert agresszív módon terjesztette a kommunizmus mérgező ideológiáját, amelynek

hatása messze túlnyúlt határain. Putyin ellenben a közelmúltig úgy érezte, hogy anélkül is képes kifosztani Oroszországot és megszilárdítani hatalmát, hogy hasonló ideológiához kellene folyamodnia. A „lopjunk együtt” volt az ő uralkodó elitjének egyetlen jelmondata, s az államhatalom elsősorban arra szolgált, hogy segítsen megtölteni e hatalom tényleges birtokosainak zsebeit. Ám ahogy Oroszország gazdasági helyzete rosszabbra fordult, Putyin is kénytelen volt fellapozni a diktátorok kézikönyvének további fejezeteit, hogy új módszerekkel igazolja szerepét legfelsőbb vezetőként.

2013 óta a Kreml és különböző szócsövei leplezetlen fasiszta frázisokkal kommentálják az egyre szigorúbb fellépést a melegek és a média ellen, eközben „oroszokhoz méltatlan” viselkedésről, hűségéről és hazaárulásról handabandáznak. E dagályos beszédek némelyike – köztük magának Putyinnak egynémely felszólalása – olyannyira hasonlít a náci vezetők szónoklataihoz, hogy szinte úgy tűnik, csak a *Vaterland* kifejezést változtatták „Oroszország anyácskára”. Ám, Hitlerhez hasonlóan, Putyin is jól tudta, hogy az ember előbb-utóbb kifogy a belső ellenségekből, és kénytelen újabbak után nézni a határ túlsó oldalán. Az Egyesült Államokat ugyan már egy évtizede próbálták valóságos ördöggént lefesteni az állami médiában, de ez korántsem bizonyult elegendőnek.

Amikor Putyin ukrajnai bábelnöke, Viktor Janukovics a teljesebb európai integrációt követelő Euromajdan tiltakozások nyomán elmenekült az országból, az orosz elnök megragadta a kínálkozó lehetőséget. Azzal az ürüggyel, hogy meg kell védeni az ukrajnai oroszokat, először elfoglalta és Oroszországhoz csatolta a Krím félszigetet, majd orosz erők által támogatott „lázadók” segítségével erőszakos cselekményeket robbantott ki Kelet-Ukrajnában. Röviddel ezután nehézfegyverzetű orosz csapatok tényleges megszállással súlyosbították a konfliktust, a Kreml pedig egyre képtelenebb nyilatkozatokkal cáfolta a beavatkozást.

A háború mindig rettenetes, bármi legyen is a kiváltó ok, ám Putyin etnikai alapú imperializmusa különösen veszedelmes irány, amelyet semmiképp sem szabad szó nélkül hagyni. Akik váltig hangoztatják, hogy az ukrajnai konfliktus eszkalálódása valószínűtlen, figyelmen kívül hagyják azt a világos figyelmeztetést, amelyet Putyin adott nekünk. Semmi okunk azt hinni, hogy a nyíltan hangoztatott „Nagy-Oroszország” vízió beteljesítése véget ér Kelet-Ukrajnával, sőt: megannyi okunk van az ellenkezőjét

vélelmezni. A diktátorok ugyanis csak akkor állnak meg, amikor megállítják őket. Ha azt hisszük, Putyin étvágya Ukrajna bekebelezésével csillapodott, akkor tévedünk: csak még mohóbbá vált.

Ukrajna csupán egyetlen csatája annak a nagyobb háborúnak, amelyről a szabad világ még azt sem akarja elismerni, hogy egyáltalán zajlik. Ám az ember nem szabadulhat meg ellenségeitől pusztán azáltal, hogy tagadja létezésüket. A berlini fal és a Szovjetunió ideje lejárt, de a szabadság ellenségei, akik felépítették ezeket, ma is itt élnek közöttünk. A történelem soha nem ér véget; körforgásszerűen halad előre. Ma ugyanúgy nem védjük meg Ukrajnát, ahogyan a szövetségesek elmulasztották megvédeni Csehszlovákiát 1938-ban. A világnak haladéktalanul cselekednie kell, hogy Lengyelországnak ne kelljen 2015-ben ugyanazt a szerepet eljátszania, amelybe 1939-ben kényszerült.

A hidegháborút nemcsak a katonai és gazdasági fölény segítette megnyerni, hanem azok az értékek is, amelyeket én, az egykori szovjet állampolgár, minden iróniától mentesen, hagyományos amerikai értékeknek nevezek, s amelyeket az egész nyugati blokk is a magáévá tett. A globalizáció problémái nem oldhatók meg ugyanazokkal a jogi és gazdasági módszerekkel, amelyek előidézték azokat. Morális alapokon nyugvó szövetségi rendszerre van szükség, hogy szembeszálljunk napjaink orosz és kínai diktatúrájával, amelyek mára szerves részévé váltak világunknak. Új szövetségeket kell kötnünk, hogy felvehessük a harcot a hontalan terroristahálózatokkal, amelyek ellenünk fordítják a saját technológiánkat. Ezeknek a keretrendszernek és szövetségeknek erkölcsi elveken kell alapulniuk, mivel ez az egyetlen fegyver, amellyel szemben a demokrácia ellenségei tehetetlenek. E tény még nyilvánvalóbb annak fényében, hogy ezek az ellenségek atomfegyverekkel rendelkeznek, ami elképzelhetetlenül veszélyessé teszi a katonai beavatkozást.

Az itt említett újkori konfliktusok elmosódó frontvonalait csak úgy törhetjük át, ha világos erkölcsi határok mentén tesszük ezt. A szabad világ ellenségeit célpontjaik alapján ismerhetjük fel. Ők jól tudják, hogy amennyiben a liberális demokrácia és a szabadpiac elvei érvényesülnek, akkor nekik nincs több keresnivalójuk a politikában – tehát valójában a pusztta túlélésükért harcolnak. Ha ki akarjuk védeni a támadásaikat, akkor az elveinket politikai irányvonalakká kell alakítanunk. Világosan meg kell határoznunk, hogy miért és mi ellen küzdünk, mi több, hajlandóknak

kell lennünk a végsőig védelmezni értékrendünket, mintha az életünk múlna rajta – mivel egyébként pontosan ez a helyzet.

Nem engedhetünk teret a figyelemelterelő taktikáknak, mentségeknek és szalmabábérveléseknek, amelyeket egyrészt a diktátorok és gonosztevők hangoztatnak, másrészt a békeharcosok és a gyávák visszhangoznak: szüntelenül arról szónokolnak, milyen veszélyekkel jár, ha a szabad világ szembe száll Putyinnal, és milyen következményekkel kell számolnunk, ha közvetlen katonai akciót hajtunk végre az Iszlám Állam ellen. Ám arról már nem esik szó, mi történhet, ha most rossz úton járunk, nem lépünk fel kellő határozottsággal és hagyjuk, hogy a megbékítés és bevonás politikájának *status quo*-ja továbbra is fennmaradjon. Az új hidegháború elkerülése csodálatra méltó célnak tűnik, de mi van akkor, ha már zajlik ez a háború? Vajon mi a helyzet azokkal a tényleges hadi cselekményekkel, a megszállással és Európa egyes térségeinek annektálásával, ami például Ukrajnában jelenleg is folyik? A tagadás nem elfogadható politikai válasz. Ha pedig egy már katasztrófálissá vált helyzetben egyre csak azon tépelődünk, milyen eredményre vezethet a határozottabb fellépés, az csupán szánalmas kísérlet arra, hogy súlyos döntéseket elodázzunk. Ha az ember nem hajlandó tudomásul venni azt a tényt, hogy rákos, a betegséget diagnosztizáló orvosokkal pedig vitába száll, csak mert retteg a kezeléstől, attól még nem fog meggyógyulni.

Senki nem tudja, mi történhet, ha a szabad világ országai az Egyesült Államok és a NATO vezetésével szembeállnak Putyinnal Ukrajnában, vagy ha elhatározzák, hogy törlik az Iszlám Államot a föld színéről. Egyvalamiben azonban biztosak lehetünk: végül muszáj lesz cselekedni, és ha a beavatkozást halogatják, az minden nappal egyre több erőforrást, áldozatot és emberéletet követel majd. Putyin, a világtörténelem összes diktátorához hasonlóan, egyre magabiztosabbá válik és egyre nagyobb támogatásra tesz szert, míg szembe nem szegülünk vele. Minden egyes tetteivel, amelyet sikerként közvetíthet az orosz nép felé, egyre nehezebben távolíthatjuk el a hatalomból, és ő egyre jobban nekibátorodik, hogy további, még agresszívebb lépéseket tegyen.

Igaz persze, hogy ha Amerika, Európa és a világ többi demokráciája végre felismeri, hogy a bevonás politikájának kora leáldozott, s közösen sújt le Putyinra és a többi diktátorra, elszigeteli őket és elsöprő túlerővel siet az általuk megtámadott országok segítségére, a konfliktusok könnyen

elmérgesedhetnek, mielőtt végképp elcsitulnának. Ez a szemlélet – amely szerint rövid távon áldozatokat kell hoznunk a távlati céljaink eléréséért és érdekeink védelmében – pontosan olyan vezetői magatartást követel meg, amelynek híján vagyunk manapság a szabad világban. Az elkötelezett vezetőnek messzebbre kell tekintenie a következő népszerűségi felmérésnél, a következő negyedéves beszámolónál vagy választásnál. Az egymást váltó kormányok figyelemre méltó állhatatossággal ragaszkodtak a hidegháború irányelveihez hosszú évtizedeken át, és ez végül a szabad világ diadalához vezetett. Azóta viszont az elnökök és miniszterelnökök egymásra hárították azzal kapcsolatban a felelősséget, hogy Oroszországban az emberi jogokat semmibe veszik, ezzel egy időben pedig Putyin eléggé megerősödött ahhoz, hogy valódi háborút indítson Európában.

Az egyik népszerű érv az, hogy az agresszió elleni fellépés könnyen a III. világháború kirobbanásához vagy akár nukleáris holokauszthoz vezethet. Pedig épp ellenkezőleg: a jelenlegi válság pontosan akkor mélyülhet el még jobban, ha Putyin továbbra sem érzi, hogy a szabad világ erői komoly fenyegetést jelentenek a hatalmi pozíciójára – hiszen egyedül a hatalommal törődik. Ha hagyjuk, hogy Putyin egyik győzelmet a másik után arassa, otthoni ellenzékének még az írmagját is kiirtsa, s közben új területekre és még több befolyásra tegyen szert külföldön, drámai módon megnöveljük egy totális háború kockázatát. Adolf Hitler azért támadhatta meg Lengyelországot 1939-ben, mert a szövetségesek nem álltak ki Csehszlovákia mellett, és azért vonulhatott be a Szudéta-vidékre, mert a világ nem tiltakozott elég erélyesen Ausztria bekebelezése ellen, mert az agresszióra csupán erőtlén halogatás volt a válasz. Csakis azután kapott szárnyra önbizalma, és feszítette végül túl a húrt, hogy a kezdeti években könnyen aratta egyik győzelmét a másik után, és csekély ellenállást tapasztalt a nyugati demokráciák részéről.

Persze Putyin nem Hitler – azzal a kimondhatatlanul gonosz lénnel senki sem érhet fel –, bár akik átérték Sztálin, Mao Ce-tung és Pol Pot rémuralmának borzalmait, talán másként gondolják. Fontos azonban megjegyeznünk; hogy 1936-ban még Hitler sem volt az a nagyzási mániában szenvedő szörnyeteg – sőt még 1937-ben és 1938-ban sem volt az! A külföldi sportolók és méltóságok talpnyalása, hízélgése a berlini olimpiai játékokon, az a könnyedség, amellyel a német hadsereg átléphette az I. világháború után meghúzott német határokat, Chamberlain buzgó behódolása:

ezek az események adtak módot Hitler számára, hogy igazi szörnnyé váljon.

Ami a nemzetközi befolyást illeti, Oroszország jelenlegi ipari és katonai ereje összehasonlíthatatlanul kisebb a hajdani náci Németországnál. Ám Putyin rendelkezik egyvalamivel, ami Hitlernek sosem volt a kezében: atomfegyverekkel. És az orosz elnök nem restell emlékeztetni is bennünket e tényre. Rávettem magam, hogy kétszer is végighallgassam Putyin 2014 októberében Szocsiban tartott tájékoztatóját, ugyanis képtelen voltam elhinni, hogy az orosz elnök a beszéd egy pontján teljes természetességgel dicsérte Nyikita Hruscsov szovjet vezető rémisztő nukleáris taktikázását. Mindnyájunknak oda kell figyelniünk Putyin szavaira, hiszen a múltja ékesen bizonyítja: ha nem vesszük komolyan a fenyegetéseit, előbb-utóbb beváltja azokat.

Amennyiben azonban a szabad világ vezetői időben észbe kapnak, és erős egységfrontot alkotnak Putyin ellen – gazdasági szankciókkal sújtják Oroszországot, gondoskodnak az orosz energia helyettesítéséről, diplomáciailag elszigetelik az országot s gazdasági és katonai támogatást nyújtanak az általa megtámadott államoknak –, azzal lefektethetik egy új szövetség alapjait a világ demokráciái között. Ezzel választás elé állíthatják a diktatúrákat: vagy csatlakoznak a nemzetek közösségéhez, vagy egyre inkább a peremre szorulnak és lemaradnak. Az Európai Unió a belpolitikájában máris alkalmazza ezt a modellt; valamennyi tagjelölt államnak eleget kell tennie bizonyos egyértelmű követelményeknek a gazdasági fejlődést és az emberi jogokat illetően. Ettől függetlenül ugyanez az EU boldogan folytat kereskedelmi tevékenységet a Putyin Oroszországához hasonló kegyetlen diktatúrákkal, amelyeket sosem venne fel tagállamai közé! Putyin háborújának és a bevonás eme álszent politikájának egyszerre is véget vethetnénk.

E könyv első érdemi alapvetése annak megvilágítása, hogy ez a hadüzenet nélküli háború nagyon is valódi és nem hagyható figyelmen kívül. Szembetűnő jelképek híján, amelyek magukra vonják a közfigyelmet, és egy gonosz birodalom nélkül, amely ellen harcba szállhatunk, bajos lesz ráirányítanunk a világ demokráciáinak figyelmét a közös cselekvés jelentőségére, mégis muszáj megtennünk. A továbbiakban szemügyre vesszük azt is, hogyan

adott módot a Nyugat több évtizedes visszafogottsága és közönye a Putyin-féle önkényuraknak és az Iszlám Államhoz hasonló terroristacsoportoknak, hogy szerte a világon teret nyerjenek.

Ahogy a mondás tartja, a demokráciák olyan vezetőket kapnak, amilyeneket érdemelnek, nem árt tehát megvizsgálnunk azt az értékrendünkben beállt változást, amelynek révén napjaink külpolitikájában általános irányelvvé vált a megbékítés és a defetista reálpolitika. Az erkölcsi alkotóelem kivonása a külügyekből olyan katasztrófa volt, amelynek utóhatásait sokára fogjuk majd kiheverni. A könyv utolsó részében egy olyan átfogó tervet ismertetek, amely révén jelenlegi helyzetünk orvosolható, s mindenekelőtt azokat a kérdéseket teszem fel, amelyeket a világ demokráciáinak vezető posztjaira pályázóknak kivétel nélkül meg kellene tudniuk válaszolni.

Közben mindvégig igyekszem megosztani személyes megfigyeléseimet és tapasztalataimat, amelyeket korábban oroszországi aktivistaként, illetve jelenlegi munkám során, a New York-i székhelyű Emberi Jogi Alapítvány (Human Rights Foundation) elnökeként tettem és szereztem. Politikai csatáim egyébként még az 1980-as években kezdődtek, amikor sakknagymesterként a szovjet sporthatóságok ellen lázadtam, valamint a nyugati kiadványoknak adtam interjúkat, amelyekben a kommunista rendszer visszasságait bíráltam, és amelyek miatt gyakran keveredtem bajba. A könyv elsősorban nem a saját életutamat hivatott bemutatni, hanem azt a cselekménysort, amelyből egyértelművé válik, hogyan sikerült Vlagyimir Putyinnak a Szovjetuniót egykoron két vállra fektető szabad világ közönyét – sőt egyes esetekben támogatását – kihasználva csírájában elfojtania a demokratikus folyamatokat Oroszországban.

BEVEZETÉS

Az orosz demokrácia felemelkedésének és bukásának történetéből származóan vékony kötetre futná. Alig nyolc esztendőbe telt, s a tömeg, amely 1992-ben ujjongva ünnepelte a Szovjetunió összeomlását, az elnöki székbe emelte az egykori KGB-ügynököt. Putyinnak mindössze nyolc év kellett ahhoz, hogy a demokratikus berendezkedés jóformán minden elemét korrumpálja és lerombolja az országban – a hatalmi ágak egyensúlyát, a tisztességes választásokat, a szabad tömegtájékoztatást és azt a polgári társadalmat, amely képes volt együtt dolgozni a kormánnyal, ahelyett hogy rettegett volna tőle. Az együttműködni nem akaró oligarchákat bebörtönözték vagy száműzték, és a sajtó egykettőre megtanulta, mit szabad kimon-dania és mit nem. Putyin egyben az orosz gazdaságot is megszilárdította, szigorúan lépett fel a szabadpiaci reformok ellen, és nagy hangsúlyt helye-zett a „nemzeti bajnokok” létrehozására az energia- és bankszektorban.

A reménybeli fordulópont 2008-ban érkezett el, amikor Putyinnak az alkotmányban megszabott, kétszer négyesztendős elnöki megbízatása a vé-géhez közeledett. Kevesen számítottak rá, hogy az elnök elegánsan – vagy egyáltalán bárhogy – visszavonul, ám heves viták folytak arról, pontosan hogyan szándékozik továbbra is a kezében tartani az ellenőrzést és egyben fenntartani a látszatot. Putyin az évek alatt nem pusztán a pártjában vagy a hivatalában, hanem konkrétan a saját kezében összpontosította a hatal-mat. Távozása olyan lett volna, mintha annak a KGB-s maffiaállamnak a gerincét roppantanák meg, amelynek felépítésével ő és szövetségesei nyolc esztendőt töltöttek. Módosíthatta volna ugyan az orosz alkotmányt, hogy ismét indulhasson az elnökválasztáson, ám akkoriban Putyin még

törődött a demokrácia látszatának fenntartásával. Ha ugyanis valamely primitív és piszkos módszerével tör hatalomra, kínos helyzetbe kerül a G8 országainak vezetői előtt, márpedig odahaza igen fontos volt számára, hogy az Egyesült Államok, Japán és Nyugat-Európa vezető személyiségei továbbra is megtartsák kegyeikben. Hiszen hogyan is nevezhette volna bárki demokráciaellenesnek vagy akár zsarnoknak, ha egyszer oly szívélyesen ölelik keblükre a George W. Bushhoz, Silvio Berlusconihoz és Nicolas Sarkozyhez hasonló vezetők?

Putyin szorult helyzete egy röpke pillanatra felkeltette a reményt bennünk, akik az orosz ellenzéki mozgalom tagjai voltunk, hogy a 2008-as választás alkalmat adhat az ország haladási irányának megváltoztatására. Azzal tisztában volt mindenki, hogy a választást elejétől a végéig család módon befolyásolják majd, mégis reméltük, hogy ha a nyilvánosság elé tárjuk e korrupciót, szélesebb tömegek csatlakoznak ügyünkhöz. Az oroszok nagyon is tudatában voltak annak, hogy Putyin uralma alatt mindinkább elveszítik szabadságukat, s ha ezt valaki az orruk alá dörgölte, még képesek voltak felháborodni, ahogyan később a 2011-es tiltakozások bizonyították.

Putyin döntése taktikai értelemben mesterhúzásnak bizonyult. Ahelyett hogy magának tartotta volna meg az elnökséget, első miniszterelnök-helyettesének, az ifjú Dmitrij Medvegyevnek játszotta át tisztségét, akit általában sokkal liberálisabbnak és Nyugat-pártibbnak tartottak főnökénél. A választás valóban olyan tisztességtelenül folyt le, és olyan megjósolható eredményeket hozott, mint ahogy számítani lehetett rá: Medvegyev alig szerzett kevesebb szavazatot, mint Putyin 2004-ben. Akkoriban tréfálkoztak is azzal, hogy minősíthetetlen modortalanság lett volna Medvegyevtől, ha magasabb százalékot ér el Putyinnál – vagy ha akár egy centivel is magasabb nála. Medvegyev haladéktalanul kinevezte Putyint miniszterelnöknek, s a két férfiú hivatalt cserélt egymással, kecses páros táncot lejtve az orosz demokrácia sírján. Négy évvel később Medvegyev kötelességtudóan vissza is szolgáltatta az elnökséget gazdájának, miután olyan értelemben módosították az alkotmányt, hogy Putyin immár két hatéves cikluson át ülhesse az elnöki székben. A 2012-es választáson már nem is nagyon igyekeztek palástolni azt a tényt, hogy Oroszország ismét hamisítatlan diktatúrává vált.

Mégis akadt egy-két buktató az úton. Alig három hónappal a március 4-ei elnökválasztás előtt hatalmas politikai tiltakozássorozat robbant ki

spontán módon, miután a parlamenti választásokat olyan felháborítóan meghamisították, hogy azt már senkinek sem vette be a gyomra. A következő hónapok során oroszok százezrei vonultak az utcákra, és sokan a „Putyinnak mennie kell!” és a „Putyin-mentes Oroszországot!” jelszavakat skandálták.

Az ellenzék más vezetőivel, többek között Alekszej Navalnijjal és Borisz Nyemcovval együtt magam is gyakran részt vettem hasonló tiltakozó megmozdulásokon, ám december 10-én egyszerre feltámadt bennünk a remény, hogy valami talán megváltozhat, ugyanis, meglepetésünkre, az egyébként közönyös és apolitikus moszkvaiak tízezrei gyűltek össze a Bolotnaja téren. 2005 óta számos olyan menet élén masíroztam, amelynek minden egyes tiltakozójára legalább tíz rohamrendőr jutott. December 24-én a Szaharov sugárúton az arányok végre megfordultak. Az ellenzéki lobogók tengere előtt állva, amelyeknek hordozói a korrupció és Putyin ellen egyesítették erőiket, ugyan ki ne álmodott volna szebb jövőről?

A lendület azonban hamar alábbhagyott. Sebtében drákói törvényeket hoztak a gyülekezési jog korlátozására, amelyek alapján súlyos bírságokat szabhattak ki, és büntetendővé tehettek az erőszakmentes tiltakozásokat. Az ellenzék több vezetőjét és számos tagját zaklatták, letartóztatták és kihallgatták a tiltakozások megszervezésében játszott szerepük kapcsán. A Kreml hatalmas erőforrásokat mozgósított a tiltakozások ellen; az utolsó, 2013. május 6-án tartott tömeges demonstrációt brutálisan feloszlatták, s végül ez vezetett a Bolotnaja téri tüntetések peréhez, amelynek során a jegyzőkönyvek tanúsága szerint több mint 13 ezer tanút hallgattak ki, hogy végül tiltakozók tucatjait ítéljék többéves börtönbüntetésre.

Ugyanekkor a Kreml által ellenőrzött média kezdte mindinkább veszedelmes szélsőségesekként lefesteni a tiltakozókat és az ellenzék vezetőit, akik alighanem hazaárulók is egyben. Nemhogy magát a forradalmat nem közvetítették a televízióban, de még a kamerákat sem engedték közel a reménybeli forradalmárokhöz. Mégis tartottak néhány jelentős tiltakozást azután, hogy Putyin úgynevezett megválasztását bejelentették, ám számomra már 2012-ben világossá vált, hogy a demokrácia Oroszországban visszahozhatatlanul halott. Immár nem tudtam elképzelni, hogy az ország békés átmenet útján is szakíthat Putyinnal. Ha ő megbukik, távozását zűrzavar és alkalmasint erőszak kíséri majd. Miután több ízben is behívtak az államügyész különleges kihallgatásaira – az ember ezekre tanúként megy

be, és gyanúsítottként távozik, ha egyáltalán elengedik –, 2013-ban úgy döntöttem, hogy nem térek vissza Oroszországba.

Ezen a ponton szeretnék visszaugrani az időben, hogy újra szemügyre vegyem a helyzetet egy Oroszországon kívüli nézőpontból. Putyinnek az olajárrobbanás, a propaganda, az elnyomás és a lakosság megalkuvása ellenére sem sikerült volna keresztülvinnie elképzeléseit jelentős külső segítség nélkül. Elvégre korunkban nem olyan könnyű diktatúrát létrehozni. Egyéb tényezők mellett a világméretű kommunikációs hálózat is megnehezíti, hogy egy ország lakosságát elszigeteljük szomszédaitól, nehogy megirigyelje a szerencsésebb nemzetek jogait és életszínvonalát. Ez az egyik oka annak, hogy Putyin pályafutása során minden lehető elkövetett az Oroszországgal szomszédos nemzetek önkényuralmi rezsimeinek támogatásáért.

Az emberiség egyik legnagyobb vívmánya a demokratizálódás ama világméretű irányzata volt, amely a 20. század második felét jellemezte. A II. világháborút megelőzően a világ demokratikus kormányainak túlnyomó többségét Európában, valamint Észak-, Közép- és Dél-Amerikában találhattuk meg. Samuel Huntington a demokratizálódás e „harmadik hullámát” 1991-ben megjelent, hasonló című könyvében¹ dokumentálta, míg Francis Fukuyama *A történelem vége (The End of History)*² emlékezetes címet adta a témát taglaló, 1992-ben megjelent művének. A liberális demokrácia és a kapitalizmus lettek az egyértelmű győztesei az emberiség utolsó ismert nagy ideológiai versengésének, a totalitarizmus és a kommunizmus pedig csúfos vereséget szenvedtek. A jó fiúk megnyerték a hidegháborút, megnyílt az első McDonald’s Moszkvában, ideje volt a kiérdemelt ünneplésnek.

Am Oroszországból nézve a történet igencsak másként festett. A hidegháború vége nem csupán a gazdasági fejlődésre adott lehetőséget, hanem a világ demokratikus erőinek szívélyes egymásra találására is. Míg a Szovjetunió szétdarabolódott, Oroszország – amely messze a legnagyobb és legerősebb tagország volt – a jogelőd állam számos kiváltságát és helyzeti előnyét megtartotta, a világ legnagyobb nukleáris arzenáljával egyetemben, miközben sikeresen gyakorolt nyomást Ukrajnára, Fehéroroszországra és Kazahsztánra, hogy mondjanak le saját atomfegyvereikről. Oroszország elfoglalta a Szovjetunió helyét az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsában, és bár szüntelenül ontotta az alaptalan panaszokat arról, hogy milyen megaláztatásokat szenved el a diadalmas Nyugattól,

semmi sem állt a győztes fél által követelt jóvátétel útjába. Igazság szerint az Egyesült Államok és számos másik ország közvetlenül és a Nemzetközi Valutaalapon (IMF) keresztül hitelgaranciákat és egyéb segélyeket is nyújtott Oroszországnak, amelynek égető szüksége volt a segítségre. Még azért is megfizették Oroszországot, hogy kivonja a csapatait Németországból, s ezt korántsem nevezhetjük pusztán jótekonyságnak. Az atomfegyverzettel rendelkező óriásállam összeomlása és zűrzavarba süllyedése senkinek sem szolgálta volna az érdekeit.

Sem külföldön, sem odahaza nem indítottak pereket, és nem állították fel az igazság és megbékélés bizottságait, amelyek feladata a korábbi Szovjetunió büntetteinek kivizsgálása lett volna. Miután évtizedeken át folyt a népirtás, a lakosság tömeges áttelepítése, bebörtönzése, s dúlt a totalitárius elnyomás, végül úgy határoztunk, hogy fátylat borítunk a múltra, és igazságtétel nélkül lépünk be a fényes új jövőbe. Az új vezetők és tisztviselők közül soknak személyes érdeke fűződött ahhoz, hogy ne vájkáljon senki túl mélyen a kegyetlen múltban. Magam sem vagyok büszke rá, hogy egykor a Kommunista Párt tagja voltam, jóllehet kiszámított húzásként léptem be, nehogy kibontakozó sakkozói karrierem lássa kárát a párttagság hiányának, 1990 januárjában azonban kiléptem a pártból.

Az uralkodó nézet hamarosan az lett, hogy „kerüljük a boszorkányüldözést”, noha ez annyit jelentett, hogy olyan embereket is meghagytak hatalmi pozíciójukban, akiknek a kezén még alig száradt meg a vér. És ami még nagyobb baj, így a nagy hatalmú orosz állambiztonsági apparátus is érintetlen maradt, bár átnevezték, és egyelőre kevésbé szembetűnően működött. Jelcin nem akart pereket, és így az orosz KGB-archívum anyagai továbbra is titkosak maradtak. A korábbi tisztviselőkkel hallgatólagos megállapodásokat kötöttek, miszerint gondoskodnak az anyagi biztonságukról, és semmiféle üldöztetést nem szenvednek el, ha cserébe megkönnyítik a hatalomváltást. Ugyanezt a képletet alkalmazta Jelcin, amikor 1999-ben kiszemelte és utódjává tette Vlagyimir Putyint.

A Nyugat egyhangúlag segítséget nyújtott a régi bűnök e kétes takarításához. Figyelemre méltó, milyen gyorsan hajlandónak mutatkoztak a megbocsátásra és feledésre még a hidegháborús idők legengesztelhetlenebb harcosai is, amint a Szovjetunió megszűnt létezni. A „boszorkányüldözés” olyan hajszát jelent, amelynek során mondvacsinált ürüggyel és/vagy bizonyítékok hiányában ítélik el a vádlottakat. De mi a helyzet akkor, ha

valóban egész seregnyi boszorkánymester nyüzsög körülöttünk, és bőségesen találni bizonyítékokat ördögi praktikáikra? Ne feledjük, hogy Lenin mauzóleuma még mindig ott terpeszkedik a Vörös tér közepén.

Úgy vélem, a mámoros ujjongás túlzottan eluralkodott az embereken a vasfüggöny mindkét oldalán. Végre mi is megismerhettük a nagyvilágot, utazhattunk, és valóban érdekes újságokat olvashattunk. Erdemben beszélhettünk politikai kérdésekről, sőt még szavazhattunk is! Kevés orosz érzett magában kedvet a sivár perekhez és ama rémségek kitergetéséhez, amelyekről mindnyájan jól tudtuk, megtörténtek a Szovjetunióban. Ez olyan súlyos hibának bizonyult, amelynek Oroszország és a világ többi része máig issza a levét.

Nem lehet meghatározni azt a pillanatot, amikor Oroszország utat tévesztett, és elkerülhetetlenné vált Vlagyimir Putyin vagy egy másik hasonszőrű diktátor felbukkanása. Nem találunk olyan konkrét fordulópontot a Nyugat Oroszországhoz fűződő viszonyában, amely egyértelműen jelezne a váltást az emberi jogokkal kapcsolatos konfrontációról a bevonás politikájára. Egy lassú és egyenletes folyamat ment végbe. Az Egyesült Államok és Európa újra meg újra vaknak tette magát Gorbacsov, Jelcin és Putyin bűntettei és vétségei láttán abban a reményben, hogy a dolgok majd szépen maguktól kialakulnak. Az Egyesült Államok elnökei mindig különösen nagy bizalmat szavaztak Oroszország vezető személyiségeinek, ahelyett hogy támogatták volna a demokrácia fennmaradását szavatoló szerkezeti és intézményi reformok véghezvitelét.

A Nyugat már akkoriban kezdte elfogadni az egykori Szovjetunió önkényuralmát, mielőtt valóban ráaggathattuk volna az „egykori” jelzőt. 1988-ban Ronald Reagannek az egyéni szabadság és a szabadpiac erkölcsi felsőbbrendűségébe vetett áhítatos hitét felváltotta George H. W. Bush óvatos pragmatizmusa. 1991 elejére Gorbacsov kezéből kicsúszott bátoratlan reformprogramjának irányítása, amint a változás szele haragosan besüvített Kelet-Európából. Bush tőle telhetően támogatta Gorbacsov erőfeszítéseit a Szovjetunió egyben tartására – 1991. augusztus 1-jén még hírhedtté vált „Kijevi csirke” beszédét is elmondta, amelyben óva intette az ukránokat attól, hogy túl hevesen törekedjenek a Szovjetuniótól való elszakadásra, s ezzel sokukat felbőszítette.

Gorbacsov elkeseredett kísérletei a szocializmus és a Szovjetunió fenntartására végül teljesen megghiúsultak, mire a Nyugat afféle mondvacsinált hősként kezdte őt ünnepelni. A magam részéről korántsem osztom azok véleményét, akik szerint Gorbacsov elismerést érdemel, csak mert nem indította el azokat a bizonyos tankokat, hogy eltiporják a szovjet blokkban mindenfelé fellángolt kommunistaellenes felkeléseket – különösen azért, mivel igenis küldött csapatokat Lettországba és Litvániába, mert úgy vélte, e két helyen következmények nélkül beavatkozhat. Gorbacsov cseppet sem kedvelte a kockázatot, ha a saját nyakáról volt szó, és nem akarta úgy végezni, mint Nicolae Ceaușescu román kommunista diktátor, akinek 1989 decemberében történt gyors megbuktatása és kivégzése még elevenen élt mindenki emlékezetében.

Amikor 1991 szeptemberében felszólaltam az Európai Parlamentben, XVI. Lajoshoz hasonlítottam Gorbacsovot, aki szintén visszahívta a parlamentet, és nem volt hajlandó haderőt bevetni a forradalmárok ellen abban a reményben, hogy így majd megkímélik az életét. E tekintetben Gorbacsovot jobban kegyelte a szerencse Lajosnál, noha kettejük népszerűségi indexe nagyjából hasonló lehetett. Gorbacsov mutatott bizonyos hasonlóságokat az utolsó orosz cárral, II. Miklóssal is, aki szintén sekélyes reformok útján igyekezett elhárítani a forradalmat, és fenntartani önkényuralmát. Összehívott egy parlamentet, alkotmányt adott a népnek, és mégis csúnyán végezte.

Nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy rámutassak, Gorbacsovnak, II. Miklósnak és XVI. Lajosnak egyaránt intelligens, befolyásos és népszerűtlen feleségeik voltak: Raisza, Alekszandra és Marie Antoinette. Raisza nyilvánvalóan ismerte uralkodófeleség elődeinek erőszakos végzetét, és el tudom képzelni, amint maga buzdította férjét, hogy kerülje a katonai erő bevetését, ugyanis így több esélyük van menteni a bőrüket – és persze az ő bundáit.

Borisz Jelcin ellenben – hajdani pártfunkcionáriusi karrierje ellenére – izzig-vérig populista volt, a népbe vetett hitét tetterekészséggel és nagyra törő politikai reformokkal támogatta meg. Ám nemzetközi tekintetben gyengekezű politikusnak bizonyult, és ezt ő maga is tudta – e tényt úgy próbálta ellensúlyozni, hogy hol hőzöngött, hol bájolgott a külföldi vezetőkkel. Jelcinnek mégis sikerült fenntartania egy térségi érdekszférát, annak dacára, hogy Oroszország az 1990-es évek során rendkívül gyengének látszott a világ színpadán. Javára válik, hogy ezt meg tudta tenni – ugyan-

akkor ez hatalmas szégyen Bill Clintonra és a G7 többi vezetőjére nézve, akik hagyták, hogy ezt megtegye!

Az 1990-es években a demokrácia képviselői számtalan lehetőséget szalasztottak el. Gazdasági, katonai és erkölcsi szempontból is olyan fölényrel rendelkeztek, mint a történelem folyamán soha korábban. Ám ők ahelyett hogy kihasználták volna ezt az előnyt és megreformálták volna az Egyesült Nemzetek Szervezetét az emberi jogok új és szilárd keretrendszerével, egyszerűen aprópénzre váltották azt. Az Egyesült Államok és európai szövetségei rendelkeztek a kellő befolyással, hogy határozott lépéseket tegyenek a tényleges reformok bevezetése érdekében – s e befolyást korábban, a hidegháború során hathatósan latba is vetették. Ám a berlini fal leomlását követően nyomban változtattak irányvonalukon, és szinte kizárólag a gazdasági ösztönzésre és a bevonás politikájára támaszkodtak, amely módszer remekül bevált Kelet-Európában, ám kudarcot vallott az olyan eltökélt önkényurakkal szemben, mint amilyen Vlagyimir Putyin.

Valahányszor Putyin megszigorította intézkedéseit Oroszországban, vagy éppen beavatkozott a szomszéd országok belügyeibe, a Nyugatnak alkalma nyílt volna a megregulázására. Ehelyett a világ vezető demokráciái Putyin minden ilyen megmozdulását azzal jutalmazták, hogy még szorosabbra fűzték vele kapcsolataikat, s ami ennél is fontosabb, még teljesebb hozzáférést biztosítottak számára jövedelmező piacaikhoz. Persze nem jelenthetem ki teljes bizonyossággal, hogy a szabad világ határozott fellépése megváltoztathatta volna Putyin viselkedését vagy akár megállíthatta volna menetelését a diktatúra felé, mégis úgy hiszem, ez az igazság.

Putyin nem ideológus. Ő és a cimborái irdatlan vagyonokat halmoztak fel, és komoly fenyegetést jelentett volna számukra, ha nem élvezhetik szabadon gazdagságukat a nyugati világban. Szovjet elődeiktől eltérően Putyin és szövetségei már nem elégszenek meg egy legújabb típusú ZIL-limuzinnal és egy pompás dácsával a Fekete-tenger partján. Ők vaskézrel akarnak uralkodni, mint Joszif Sztálin, de olyan fényűzésben akarnak élni, mint Roman Abramovics, Putyin puszipajtása, aki a pénzét többek között egy híres angol futbalcsapatra és fociháza méretű jachtokra költi. Putyin oligarchái utazgatnak a világban, és külföldön tartják a vagyonukat – s ez fontos ütőkártyát adna a nyugati országok kezébe, ha lenne bátorságuk kihasználni.

Mindez fokozottan igaz volt Putyin első hivatali ciklusa elején, amikor a leendő diktátor még csak próbálgatta, hogy meddig mehet el komoly

következmények nélkül. A többi született önkényúrhoz hasonlóan Putyin is egyedül a hatalmat tiszteli. Megkockáztat egy lépést, körülpillant, beleszimatol a levegőbe, és ha nem tapasztal negatív következményeket, tesz egy újabb lépést. Minden egyes húzása után egyre magabiztosabbá válik, és egyre nehezebb lesz megállítani. A Putyinhoz hasonló ember a diplomaták és külügyminiszterek aggodalmainak visszafogott kinyilvánítását úgy értelmezi, hogy szabad utat kapott. Az effajta fecsegés az ő felfogása szerint amúgy is értelmetlen. Elvégre ha az Egyesült Államoknak valóban fejfájást okozna a tevékenysége, akkor az USA tenne is valamit ahelyett, hogy csak jártatja a száját, és a kisujját sem mozdítja.

A békítgetők indítékai a Putyin valódi természetével kapcsolatos alaptalan derűlátástól a cinikus politikai karrierizmusig terjednek – ezek az emberek egyszerűen kezelhetetlen problémának tekintenek, ha magukra haragítanak az energiahordozókban oly gazdag Oroszországot. Számos nyugati vezető egyszerűbbnek látta úgy tenni, mintha Oroszországgal az égvilágon semmi gond nem volna, semmint hogy beismerje, a probléma megoldása nehéz, vagy épp egyenesen meghaladja képességeit. Azután ott van még a vezetők egy külön kategóriája, amelybe többek között Silvio Berlusconi és Gerhard Schröder tartozott – ők a szó szoros értelmében a szokásos ügymenet részének tartották a Putyinnal folytatott együttműködést.

Bárhogy igyekeztek is ráhúzni tevékenységükre a „bevonás politikája” fellengzős megnevezést, az egészről csak úgy árad a meghunyászkodó békítgetés büze. Mindmáig érvényes az alapvető tanulság, amelyet Chamberlainnek és Daladier-nek le kellett vonnia, amikor 1938-ban Münchenbe utaztak Hitlerhez: ha megadjuk egy diktátornak azt, amire vágyik, csak még jobban felszítjuk a mohóságát; meggyőzzük róla, nem vagyunk elég erősek ahhoz, hogy megakadályozzuk terveit megvalósításában. Hiszen máskülönben – fűzi tovább a gondolatot a diktátor – már a kezdet kezdetén szembeszálltunk volna vele.

Pedig bőségesen akadtak olyan jelek, amelyek Putyin természetére és szándékaira figyelmeztettek. Hatalomra jutását elősegítette az 1999-es lakóépület-bombázásokra adott brutális reagálása, amely terrorcselekményeket sokan máig valamiféle Reichstag stílusú provokációnak vélik, bár, a Reichstagtól eltérően, itt vér is bőven folyt. A szőnyegbombázást és a civilek megkínzását Csecsenföld-szerte a terrorizmus ellen vívott globális háború részeként próbálták beállítani, ami szintiszta koholmány. Később két tús-

drámában is bebizonyosodott, milyen kevésre becsüli Putyin az emberi életet: 2002-ben a szövetségi csapatok egy mindmáig meghatározatlan gáz alkalmazásával több tucat túszt halálát okozták a Dubrovka színházban kialakult patthelyzet során; 2004-ben pedig a biztonsági erők katonai fegyverek bevetésével rombolták le a gyermekekkel teli iskolaépületet Beszlánban, több száz túszt halálát okozva.

Amellett hogy 2008-ra az olajárak több mint 700%-kal emelkedtek, Vlagyimir Putyin rezsimje elsősorban annak köszönhetné látszólagos sikerét, hogy az orosz média hamar behódolt a Kremlnek. Putyin már első elnöki ciklusának legelején rájött, hogy a negyedik rend, vagyis a sajtó nélkülözhetetlen a másik három feletti ellenőrzéshez. Ezt a tanulságot azt követően véste az eszébe, hogy a közvélemény felzúdult a Kurszk atomtengeralattjáró legénységének elfuserált mentési kísérlete miatt, amely 2000 augusztusában süllyedt el a Barents-tengeren egy hadgyakorlat során bekövetkezett robbanás miatt. Így hát ahelyett hogy kérdőre vonta volna a felelősöket a hadseregben, vagy nekiállt volna kitakarítani az Augiász istállójához hasonlatos bürokráciánkat, Putyin inkább a szabad sajtóra vetette rá magát.

A média irányítását a Putyinhoz és legközelebbi társaihoz hű erők vették át. Az NTV tulajdonosa, Vlagyimir Guszenszkij három napot töltött börtönben 2000 júniusában, ahol kényszerrel rávették, hogy lemondjon cégéről. A korszak csakhamar jellegzetessé váló „tárgyalási módszerével” kieroszakolták, hogy ruházza át cége tulajdonjogát, mielőtt kiengednék a börtönből. Guszenszkij Izraelbe menekült, miközben tévécsatornáját 2001 áprilisában a Kreml kisajátította és beolvasztotta a saját médiabirodalmába. Mára pedig az NTV, ironikus módon, valószínűleg a legszegyentelenebb hivatalos propagandaadó valamennyi közül, pedig igencsak erős a mezőny. Az enyhe cenzúra mellett persze működött a hagyományosabb módszer is a nemkívánatos személyekről és tiltott témákról összeállított listákkal. A tájékoztatás hatalmát éppúgy központosították, mint a politikai hatalmat, és a cél is ugyanaz volt: kizsákmányolni az országot anélkül, hogy népfelkelést robbantának ki.

A Jelcin-korszak korrupciója csak azért égett bele Oroszország kollektív emlékezetébe, mert a sajtó folyamatosan ontotta az erről szóló híreket. Az 1990-es években az egymással vetélkedő oligarchák valóságos médiaháborút vívtak. Ez a harc bizony a legkevésbé sem volt tisztességes vagy

illendő, mégis számos tény került napvilágra, s becsületes újságírók ezrei igyekeztek tájékoztatni az orosz nagyközönséget az igazságról. Putyin alatt mindebből csupán egyetlen fénysugár maradt – éspedig azé a dicsfényé, amellyel bértollnokai illetik őt és kormányának funkcionáriusait rendszeresen megjelenő cikkekben.

A Nyugat reakciója e vakmerő lépésekre, amelyeket Putyin az önkényuralom megteremtése felé tett, szokás szerint néhány aggodalmas hangvételi sajtóközleményre szorítkozott, s közben a dolgok mentek tovább a maguk útján. Putyint teljes jogú tagként üdvözlötték a G7 országainak körében, amelyhez elméletileg a nagy ipari demokráciák tartoznak. Akik Oroszország méretének és gazdasági befolyásának tulajdonítják, hogy meghívást kapott e zártkörű klubba, gondoljanak arra, hogy Kína máig sem tag. Oroszország befogadása a demokratikus reformokért járó jutalomnak számított, amit azonnal érvényteleníteni kellett volna, amint Putyin leállította azokat. Sokatmondó tény, hogy Oroszország tagságát csak akkor vonták vissza, amikor Putyin 2014 márciusában lerohanta Ukrajnát és országához csatolta a Krím félszigetet.

Putyin éles opportunistá ösztöneire hallgatva 2001. szeptember 11-én lebonyolította életének talán legfontosabb telefonbeszélgetését. A külföldi vezetők közül elsőként hívta fel George W. Bush elnököt a terrortámadások után, és ajánlotta fel neki teljes körű támogatását. Ezzel megnyerte a rokon-szenvező Bush bizalmát, aki hét hosszú éven át hajlandó volt a legjobbat feltételezni elnöktársáról. Ennek a helyzetnek persze meg kellett változnia, amikor Oroszország 2008-ban lerohanta Grúziát, de az agresszió ténye maga is világosan mutatja, milyen nagyra törővé és magabiztossá vált Putyin Bush elnöksége alatt. Putyinnak sikerült Oroszországot az Egyesült Államok szövetségeseiként beállítania – különösen Afganisztánban –, miközben másutt tevékenyen munkált az USA és Európa érdekei ellen.

Bush, az Egyesült Államok 43. elnöke már csak ama elejtett megjegyzés miatt sem szívesen lépett volna fel Putyin túlkapásai ellen, amelyet ő maga tett néhány hónappal korábban, amikor a két elnök először találkozott 2001. június 16-án Szlovéniában. Ezután csúszott ki Bush száján a híres értékelés: „A szemébe néztem annak az embernek. Egyenesnek, megbízhatónak tartom. Igen érdekes párbeszédet folytattunk. A lelkébe láttam.” E megjegyzés után Bush nem tehetett szemrehányást Putyinnak anélkül, hogy beismerje, súlyosan melléfogott az orosz elnök személyiségének meg-

ítélésében, márpedig a tévedések beismerése sosem tartozott Bush erősségei közé. Őszintén szólva, Bushnak és az Egyesült Államoknak szeptember 11-e után amúgy is akadtak fontosabb teendői az oroszkérdés kezelésénél. Visszatekintve mégis kissé meglepő, hogy egy kormányzat, amelyben a hidegháború olyan tapasztalt veteránjai tevékenykedtek, mint Cheney, Rumsfeld vagy a szovjet-orosz kapcsolatok szakértője, Condoleezza Rice, semmiféle nyomást nem gyakorolt Putyinra.

Azonban, ahogy a mondás tartja, bármilyen rosszra fordul is a helyzet, mindig jöhet még rosszabb. Amikor Barack Obama hivatalba lépett, kevés külpolitikai tapasztalattal rendelkezett, és súlyos kihívásokkal kellett szembenéznie odahaza is. Ráadásul világos utasítást kapott az amerikai néptől, amely megcsömörlött a hosszú és népszerűtlen afganisztáni és iraki csatározástól: hozza rendbe Amerikát, a világ többi országát pedig hagyja békén! Nem sok esély mutatkozott arra, hogy Obama, az idealista újonc, komolyabban felelősségre vonná Putyint, noha külpolitikai stábjának tagja volt a narancsos forradalom szakértője, Mike McFaul is.

Ám a történetek legpesszimistább elképzeléseimet is felülmutálták: az Obama-kormányzat az orosz–amerikai kapcsolatok reformjának tervével állt elő, és az ötletet Hillary Clinton hibás, pontatlan nyilatkozataival fejelte meg. Képzeli csak el, milyen üzenetet tolmácsolt ez a szívélyes nyitólépés Vlagyimir Putyinnak! Ha pontosak akarunk lenni, az üzenetet Dmitrij Medvegyev vette át, de az efféle kicsinyes és képtelen fogásokra kár is szót vesztegetni. Ha olykor úgy tűnik, mintha Putyin hitetlenkedve fogadná a viszonylag erőteljes nemzetközi reakciót Ukrajna 2014-es megszállására, ez talán csak azért lehet, mert még mindig a következő újraindító gombját várja.

Hillary Clinton 2014-es emlékirataiban mindent elkövet, hogy megvédelmezze az amerikai–orosz kapcsolatok reformjának tervét, és kifejti, hogy ő aztán soha nem dőlt be Putyinnak. Ironikus módon, utólagos állásfoglalásában ugyanazt a vezérfonalat követi, mint politikai ellenfelei, George W. Bush, Condoleezza Rice, Dick Cheney és Donald Rumsfeld a maguk visszaemlékezéseiben. Ők is mindnyájan szinte egyöntetűen – és igen hasonló megfogalmazásban – azt állítják, igenis tisztában voltak vele, hogy Putyin rosszfiú, de mivel sajnos más választási lehetőségük nem volt, kénytelenek voltak tárgyalóasztalhoz ülni vele. Mint később szó lesz róla még, Bush ismeri be közülük a legkészségesebben, hogy talán tévesen ítélte meg Putyint.

Olyan emberként, aki több mint egy évtizede kiáltja pusztába a véleményét az orosz diktátor jelleméről és becsvágyáról a lapok olvasói rovatában és minden más lehetséges fórumon, igencsak bősztító számomra elnézni, hogy az Egyesült Államok egész sor nagy hatalmú politikusa nyomban hajlandó egyetérteni velem, amint leköszön tisztségéről. A könyvekben azonban egy szóval sem említik, mit kellett volna másként csinálni Putyin megfélekezése érdekében, amíg kezükben volt a kellő hatalom. Soha senkiben fel sem merült, hogy az Egyesült Államok megfenyegethette volna Putyint, hogy elszigeteli, elvágja a világtól őt és milliárdos cimboráit, és miután mézzel hiába édesgette, végre a korbácshoz folyamodjon.

Mire az USA kormánya végül rászánta magát, hogy bizonyos korlátozott lépéseket tegyen válaszul a Putyin-rezsim visszaéléseire, a diktátor már teljhatalomra tett szert Oroszországban, és sérthetetlennek érezte magát. Ráadásul a kezdeményezés nem is a kormányzat berkeiből eredt. A Magnyickij-törvény érdekében, amely pénzügyi és beutazási szankciókkal sújtott bizonyos orosz tisztviselőket emberi jogi visszaéléseikért, az amerikai–brit befektető, Bill Browder szállt síkra elsőként. Orosz befektetési csoportjának egyik jogászát, Szergej Magnyickijt 2008-ban letartóztatták a bűnüldöző szervek ugyanazon korrupt tisztviselői, akiknek nagyszabású csalására a jogász korábban fényt derített. Egy évvel később Magnyickij meghalt az előzetes letartóztatásban, miután összeverték, majd elmulasztották megfelelő orvosi ellátásban részesíteni.

A Magnyickij-törvényt Browder egyfajta megtorlásnak szánta, és eleinte valóban csak az a maroknyi orosz hivatalnok került fel a listára, akiknek neve közvetlenül összekapcsolódott Magnyickij üldözésével és halálával. Érdemes megjegyezni, hogy az Obama-kormányzat kezdettől fogva harcolt a javaslat ellen, s ez végül csak egy olyan képviselőházi törvényjavaslat részeként emelkedhetett törvényerőre, amely normalizálta az Egyesült Államok Oroszországhoz fűződő – és a híres 1974-es Jackson–Vanik-féle módosítás értelmében addig bizonyos tekintetben korlátozott – kereskedelmi kapcsolatait.

Amikor az orosz csapatok 2014-ben lerohanták Ukrajnát, az Obama-kormányzat követte Európa zavarba ejtően óvatos példáját, és szankciókat léptetett életbe Oroszország és Putyin szövetségesei ellen. Bár a kongresszusban mindkét párt elsőprő többséggel támogatta a további lépéseket – elsősorban az ukrán hadsereg felfegyverzését és kiképzését –, Obama

továbbra is csak Merkel, Hollande és a többi európai vezető álláspontját visszhangozta, s a konkrét háborús helyzetben holmi „békés megoldásról” szónokolt. E politikusok konokul olyan emberként hivatkoztak Putyinra, aki jóhiszeműen fog tárgyalni – még azután is, hogy 2015 márciusában diadalmasan beismerte, egy évvel korábban sorozatosan hazudott az orosz csapatok benyomulásáról a Krím félszigetre.

Nem tudom elhinni, hogy Merkel és Obama ilyen feledékenyek lennének – különösen az előbbi, aki a kommunista NDK-ban született. Tehát az egyetlen magyarázat az, hogy politikailag még mindig olyan fogas kérdésnek látják a Putyin-problémát, amit legjobb a szőnyeg alá söpörni. Ez a módszer egy darabig még be is válhat – vagy legalábbis az ő dolgukat megkönnyítheti. Hiszen talán csak addig szeretnék elodázni a teljes katasztrofát, míg nekik maguknak lejár a megbízatásuk, és utódaikra hagyhatják a megoldást. Akárhogy is, ez a fajta erkölcsi behódolás már eddig is igen sokba került mindnyájunknak.

első fejezet

A HIDEGHÁBORÚ VÉGE ÉS A SZOVJETUNIÓ BUKÁSA

1989 nyarán hosszú interjút közölt velem a *Playboy* magazin, az a lap, amely gyakorlatilag megszemélyesítette a Nyugat dekadenciáját a szovjet képzeletben. Odahaza azonban nem csupán az interjóm kiadója vonta fel a szemöldökét. Bár mindinkább érzékelhetővé vált a *glasznoszty*, a nyíltság légköre Amerika és a Szovjetunió között, s lassan a politikai elnyomás is enyhült Mihail Gorbacsov peresztrojkája idején, mégis botrányosnak minősült, hogy szókimondóan bíráltam a szovjet társadalmat és feldicsértem az Egyesült Államokat, kiváltképp az amerikaiakat. A berlini fal november 9-ei leomlása még öt hónapig váratott magára, akkoriban álmodni is alig mertünk róla. Egy hónapra rá Gorbacsov és George H. W. Bush elnök bejelentették, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok többé nem ellenségei egymásnak. Ám megjegyzéseim még ebben a gyorsan változó környezetben is szinte hazaárulásnak minősültek a Kreml egyes tisztviselői szemében.

PLAYBOY: Ön úgy beszél, mint egy amerikai. Az amerikaiak mindig győztesek akarnak lenni.

KASZPAROV: Ez nagyon is emberi tulajdonság. Azt bizonyítja, hogy az amerikaiak a hamisítatlan emberi természet megtestesítői.

Mivel a szovjet hatóságok teljesen beleélték magukat a kommunizmus és a szovjet ember erkölcsi felsőbbrendűségének mítoszába, az ehhez hasonló megjegyzések igen súlyos kritikának számítottak. Napjainkban ez különösnek vagy éppen katasztrofálisan zsarnokinak tűnhet, de a szocia-

lista ideológia és erkölcsi felfogás szerves részét képezte a hidegháború fegyvertárának. Amikor a szovjet sporthatóságok rám támadtak, amiért meg akartam tartani a sakkversenyeken nyert díjaimat, nem csupán az engedetlenségem miatt ostromoztak, hanem azért is, hogy ennyire hiányzik belőlem a szocialista szolidaritás. Radikális és felforgató volt részemről, amikor kijelentettem, bakui szomszédaimnak a normális és egészséges gondolkodás jelének kellene tekinteniük, hogy meg akarom tartani a Németországban nyert Mercedesemet.

Persze az én interjúm távolról sem okozott akkora közbotrányt, mint az az eset, amikor Natalja Nyegoda orosz színésznő pucér fotói jelentek meg a magazinban, miután Natalja a call-girl szerepét játszotta el egy filmben, amely sokkolta a prúd szovjet társadalmat. A fényképek és az én interjúm egy olyan kiadványban, amely továbbra is be volt tiltva a Szovjetunióban, és az általuk kiváltott szélsőséges reakciók hűen jellemezték a peresztrojka korszakát. Hazánk tapogatózó lépései a nagyobb nyitottság felé csilapíthatatlan sóvárgást ébresztettek bennünk, ugyanakkor jól tudtuk, bármikor bekövetkezhet a reformok visszavonása és a megtorlás. Immár nem szabtak nekünk konkrét határokat, így mind több és több ember szedte össze a bátorságát, hogy kipuhatolja, hol húzódnak a határok egy adott pillanatban.

1987-ben Gorbacsov azt nyilatkozta, hogy fel akarja építeni Alexander Dubček „emberarcú szocializmusát”. Szerintem Frankenstein szörnyetegének is emberi arca volt. A kommunizmus természetellenes, és kizárólag totalitárius elnyomással tartható fenn. Külső segítség vagy a kőolajhoz hasonló hatalmas mennyiségű természetes erőforrás nélkül pedig az elnyomás gazdasági stagnáláshoz vezet, nem beszélve a társadalom morális és spirituális stagnálásáról, amelyben az egyéni siker és kiválóság majdhogynem tiltott dolog.

Természetesen bekövetkeztek bizonyos események, amelyek segítettek a nyilvánosság elé tárni a kommunista rendszer végzetes gyarlóságait, és rákényszerítették Gorbacsovot az ország megreformálására és megmentésére tett kétségbeesett kísérletekre. Az egyik ilyen az 1986 áprilisában az ukrajnai Csernobil atomerőművében bekövetkezett katasztrófa volt. Ahogyan e válsághelyzetet kezelték, abból világosan kitűnt, hogy a hivatalos szinteken egy banánköztársaságot megszegyenítő korrupció, szakmai hozzá nem értés és képmutatás uralkodik. (Anatolij Karpovval a cser-

nobili áldozatok megsegítésére létrehozott alapnak adományoztuk 1986-os világ bajnoki mérkőzésünk díjösszegét.) Ott volt azután a Szovjetunió afganisztáni háborúja, amely 1989-re már tizedik esztendeje húzódott, és éppolyan eredménytelen, népszerűtlen és drága volt, mint a folytatása, amelyet Amerika és a NATO-tagállamok vívtak meg.

Javarészt mégis a külvilágból a Szovjetunióba beszivárgó híreknek, ötleteknek és véleményeknek köszönhetjük, hogy a szovjet vezető réteg kutyaszorítóba került. Ha a hatóságok a szokásos módon reagálnak és könyörtelenül lesújtanak a kisebb vétségekre, elveszítik reformeri hitelességüket, és beigazolódik a kritikusok álláspontja, mely szerint a szovjet társadalom elmaradott és képtelen a fejlődésre. Ám azzal is tisztában voltak, hogy ha szó nélkül tűrnek némi bírálatot, ezzel másokat is arra ösztönöznek, hogy kinyissák a szájukat. A hatóságok tehát egyre következtelenebb és hebe-hurgyább módon reagáltak. Végül e feloldhatatlan dilemma különböző megnyilvánulásai vezettek a Szovjetunió széthullásához, hiába követett el Gorbacsov minden tőle telhetőt, hogy összetartsa az országot.

Már jóval a berlini fal leomlása előtt sokunk számára világhosszá vált a vasfüggöny sötétebbik oldalán, hogy elkerülhetetlen változások közelegnek. Arról ugyan fogalmunk sem volt, milyen formát öltenek és hol kezdődnek majd e változások, mégis a legtöbb szovjet ember számára egészen újszerű élmény volt, hogy komoly és nyílt eszmecsere folytathatunk olyan témákról, mint a politikai átalakulás és az ország új irányvonala. Persze nem lehettünk biztosak abban, hogy valódiak-e a demokratikus reformok, vagy egyszerűen az „egypárti demokrácia” figyelemelterelő húzásai, amelyek segítségével Gorbacsov igyekszik megerősíteni hatalmát a régi gárda ellen, és időt nyerni akadozó gazdasága számára. Az emberek az utcán etnikai erőszakról beszéltek, amely már akkor számos köztársaság függetlenedési mozgalmát kísérte. Mindeközben azon tűnődtünk, vajon tényleg sok millió ember kényszerül-e majd koplalni, mire végre bevezetik azokat a gazdasági reformokat.

1989. március 26-án megtartották az első valódi választásokat a Szovjetunió 1922-es megalakulása óta. Az újonnan létrejött Szovjet Népi Küldöttek Kongresszusának (Szjezd Narodnih Deputatov SZSZSZR) az lett volna a rendeltetése, hogy demokratikus arculatot kölcsönözzön a Legfelsőbb Tanácsnak, amely továbbra is a kezében tartotta a valódi hatalmat. A Kommunista Párt azonban a mandátumok mindössze 85%-át nyerte el a koráb-

ban megszokott 99,9% helyett, és a független rebellisek között ott láthattuk Borisz Jelcint, aki hatalmas fölényrel győzött a moszkvai választókerületben Gorbacsov jelöltje ellenében.

A visszafogott demokratikus kísérletek az első időkben, furcsa módon, külföldön, konkrétan Lengyelországban gyakorolták a legnagyobb hatást. A pusztá tény, hogy a Szovjetunióban tényleges választásokat tartanak, bármilyen felületesek és hevenyészettek is ezek, megadta a kezdő lökést a lengyeleknek a maguk jóval átfogóbb kísérletéhez, és ahelyett hogy magukévá tették volna Gorbacsov szocialista reformját, végérvényesen megdöntötték a kommunista uralmat. A lengyel példát pedig a Varsói Szerződés többi tagállama is gyorsan követte.

Számos volt tagország jelenlegi önkényura ugyanakkor átvészelte a változás korszakát, és nagyon is tisztában van a szólásszabadság veszélyével, ami rés lehet a pajzson, ezért minden követ megmozgat annak érdekében, hogy a saját nemzete körében ilyesmi szóba se jöhessen. Putyin és a szovjet utódállamok más önkényurai negatív esettanulmányként tekintenek a Gorbacsov-rendszerre, ezért lépnek fel olyan durván minden politikai bírálat ellen még akkor is, ha csupán egy jelentéktelen blogról vagy egyetlen, transzparenst lobogtató tiltakozóról van szó.

A modern diktátorok tanultak elődeik hibáiból. Tudják, hogy ha nem hagynak teret a különvéleményeknek, pattanásig feszülhet a helyzet, ezért engedélyezték az ellenőrzött másként gondolkodás egy különös válfaját. Az Echo Moszkvi rádióállomás és weboldal engedélyt kapott Putyint bíráló anyagok sugárzására és megjelentetésére, miközben az ellenzék kisebb és kevésbé megalkuvó szócsöveit, amilyen az én Kasparov.ru hírportálom, kitiltották az orosz internetről. 1991-től 1996-ig, függetlenségének idején az Echo Moszkvi elnökeként tevékenykedtem. Mára azonban – bár megőrizte ellenzéki jellegét – a rádióállomás az energiaipari óriás, a Gazprom médiaágazatának részeként működik, úgy, hogy köztudott, bármelyik pillanatban elhallgattathatják.

E tekintetben a szólásszabadság és a gyülekezési jog korlátozása nagyon hasonló: bárki bejelenthet tiltakozó gyűlést, és akár meg is tarthatják azt, ám a szervezők könnyen bíróság előtt találhatják magukat. Mindez része az áldemokrácia és az álszabadság kifinomult koreográfiájának, amelyhez természetesen a választások is hozzátartoznak – persze előre meghatározott eredményekkel –, miközben az egyes tévécsatornák, ügyelve

a változatosságra, azt hangoztatják, milyen remekül kézben tart mindent Putyin.

A demokratikus mozgalmak „színes forradalmi”, a 2003-as grúz rózsás és a 2004-es ukrán narancsos forradalom, szintén félelmet keltenek az önkényurak körében, akik meg is teszik a maguk megelőző intézkedéseit az ifjúsági mozgalmak, a külföldi kapcsolatokkal rendelkező civil szervezetek, valamint a szólásszabadság olyan, látszólag jelentéktelen fórumai ellen, amilyenek a független rádióadók. A valódi elrettentő példa Putyin és a hasonszörűek számára mégis a Szovjetunió bukása, s mindmáig ez alakítja világszemléletüket és viselkedésüket. Magam is csak azért vagyok képes felfogni Putyin húzásait és indítékait, mert szovjet és orosz állampolgárként éltem és élem a mindennapjaimat.

Nehéz megfogalmazni, hogy milyen az élet egy kommunista államban. Az emberi lélek rugalmas, azért igyekszik alkalmazkodni a körülményekhez, hogy ne kelljen elveszítenie minden reményt. Az ínség szolidaritása azonban nyomasztó érzés – ezért kavartak fel minket a virágzó Nyugatról szóló történetek a Szovjetunióban. Hiszen jóval nehezebb megőrizni sztoikus hozzáállásunkat a viszontagságok közepette, amikor azt látjuk, hogy a szomszédoknak sokkal jobban megy a soruk. Ez az emberi természet sajátja, a szabadpiaci fogyasztói kapitalizmus alappillére, s egyben a legfőbb oka annak, hogy a kommunizmus mindig is természetellenes és idegen jelenség volt, és az is marad.

1989 nyarán, a *Playboy*-interjú idején a bátorságom abból fakadt, hogy fiatal voltam, sikeres, és sokfelé utaztam a világban, ugyanakkor egészséges távolságra éltem Moszkvától. Abban az évben töltöttem be a 26. életévemet, és már 1985 óta sikerrel védtem meg a világ bajnoki címemet. A sakkbolond Szovjetunióban nemzeti hősként ünnepeltek, s én továbbra is azerbajdzsáni szülővárosomban, Bakuban éltem. Azerbajdzsán egyébként Örményország és Grúzia mellett egyike a Kaukázuson túli köztársaságoknak, amelyek a hatalmas kiterjedésű szovjet birodalom peremvidékén terültek el. Amikor az Egyesült Államokban szólalok fel, gyakran elsütöm a tréfát, hogy a messzi Délen születtem, Georgia tőszomszédságában.* Baku, amely Moszkvától

* Az angolban Grúzia neve megegyezik az amerikai történelmi Délen található Georgia államéval. (A Ford.)

majd 2000 km-re található a Kaszpi-tenger partján, nem véletlenül tartotta magát távoli, gyarmati előőrsnek.

Tehát mivel innen, tengerparti kiképzőtáboromból nyilatkoztam a riporternek, magabiztosan ki mertem jelenteni a következőket:

Mindenkit ugyanazok a normális emberi vágyak mozgatnak. Meglehet ugyan, hogy manapság világunk két politikai érdekszférára oszlik, ám emberhez méltó életet csak az egyikben élnek – és nem itt a Szovjetunióban. Az itteni mindennapokat csak a normális életforma torz képeként tudnám jellemezni. Olyan, mintha az ember egy tükörlabirintusban bolyongana, ahonnan egyedül úgy találhat ki, ha szilánkokra zúzza a torz tükröket. Éveken át kísértett az érzés, hogy valami nincs rendben körülöttünk itt, a Szovjetunióban, és amikor Nyugatra utaztam, az érzésem csak felerősödött. Én is ugyanazt akarom, amit mindenki más: normális életet élni, jólétben és szabadon, korlátok nélkül. Ezért fontos számomra, hogy megpróbáljam elhozni honfitársaimnak a normális életet. A napfényt.*

Máig büszke vagyok akkori szavaimra, hiszen világosan látszik a nyilatkozatból, hogy mindvégig következetes voltam küzdelmemben. Ma, 26 esztendővel később, továbbra is hivatásomnak érzem, hogy megteremtsem a „normális életet” mindazok számára, akik a diktatúra tükörlabirintusában bolyonganak. Az egészben az a legszomorúbb, hogy ezt a harcot még napjainkban, évtizedekkel a Szovjetunió összeomlása után is meg kell vívnunk Oroszországban.

Akkoriban temérdek mítosz és tévhit terjedt el a Szovjetunió széthullásával kapcsolatban, ám erre lehetett számítani. A nyugati szakértők, politikusok és tudósok, akik képtelenek voltak megjósolni a berlini fal leomlását, csak akkor eszméltek, amikor a németek már özönlöttek át a határon. Azt sem látták előre, hogy milyen gyorsan elveszti az ellenőrzést Gorbacsov azon erők felett, amelyeket a reformjaival elszabadított.

* A szóképet annak a filmnek a tükörtördelő jelenetéből vettem, amely épp akkoriban vált roppant népszerűvé a Szovjetunióban: *A sárkány közbelép* (*Enter the Dragon*) című filmre gondolok, Bruce Leevel a főszerepben.

Hírnevemnek és szókimondó természetemnek köszönhetően gyakorta alkalmam nyílt olyanokkal is beszélgetni politikai kérdésekről, akik klasszisokkal jobban értettek e területhez, mint én, és mindig megdöbentett, mennyire túlbecsülték az európai kommunizmus és konkrétan a Szovjetunió stabilitását. Úgy tűnt, mintha elfeledték volna, hogy a falakat ugyanolyan könnyű lerombolni, mint felépíteni.

Néhány eset különösen világosan él az emlékezetemben. 1989 októberében hivatalos voltam egy partira, amelyen Európa jövőjét vitattuk meg Henry Kissingerrel és Jonathan Bushsal, az akkori elnök fivérével. Amikor kijelentettem, hogy az év végére egyetlen kommunista rezsim sem marad Európában, ők csak elnézően nevettek szertelenségemen. Úgy gondolták, csak egy újabb nagyokos vagyok, aki megszimatotha a változást a levegőben, s most kizárólag a derűlátására alapozza elrugaskodott nézeteit ahelyett, hogy éveken át tanulmányozta és elemezte volna a helyzetet. Talán igazuk is volt – de nekem is!

1990 elején, miután részt vettem egy ígéretes találkozón a *The Wall Street Journal* szerkesztőbizottságával, Bob Bartley szerkesztő felkért, hogy szólaljak fel a RAND Corporationnél, Los Angelesben. Itt találkoztam a RAND vezetőjével, aki bemutatott a barátjának, Brent Scowcroftnak, Bush nemzetbiztonsági tanácsadójának. Scowcroft igazi vén rókának számított, hiszen ugyanezt a tisztséget már Ford elnök alatt is betöltötte az 1970-es években. Ő vitt el arra a fehér házi értekezletre, amelyen találkoztam Condoleezza Rice-szal is, az Oroszország-szakértővel, aki akkoriban a szovjet ügyek felelőseként tevékenykedett a Nemzetbiztonsági Tanácsban.

Borisz Jelcinről kezdtek faggatni, aki Gorbacsov fő bírálójává és vetélytársává nőtte ki magát Oroszországban. Ők kiszámíthatatlan bajkeverőnek és iszákosnak nevezték Jelcint, mire felelet helyett csupán annyit kérdeztem tőlük, szeretnének-e többet megtudni Jelcin jelleméről vagy politikai jövőjéről. Nagyon meglepett, hogy ezek a szakértők a jelek szerint rendkívül tájékozatlanok voltak Oroszország politikai viszonyait illetően, ugyanis Jelcin csillaga nyilvánvalóan emelkedett, a kétségbeesetten kapkodó Gorbacsov pedig lassan leáldozott. Világossá vált, hogy ők kizárólag jó barátjukkal, Gorbacsoval és a Kreml más tisztviselőivel érintkeznek – elvégre ők tartják kezükben a hatalmat és a nukleáris fegyvereket.

E hivatalos találkozón jobban tartottam a számat, annál inkább elképedtem azon, mennyire nyugodt és nemtörődöm módon nyilatkoztak a politiku-

sok arról a változásról, amely szökőárként söpört végig Kelet-Európán és a Szovjetunión. Őket jobban érdekelte Gorbacsov reformjavaslatainak mechanizmusa, mint a tény, hogy az utca embere immár Berlinton Vlagyivosztokig nyíltan panaszkodott politikai vezetőire. Közöltem Scowcrofttal, hogy Jelcint májusban biztosan megválasztják az orosz Legfelsőbb Tanács (Verhovnij Szovjet) elnökévé, ő pedig arra fogja felhasználni mandátumát, hogy tovább gyengítse Gorbacsov pozícióját. Scowcroft feltehetően nem hitt nekem, én pedig ráébredtem, a Fehér Ház legfőbb célja, hogy baráti kapcsolatot ápoljon Gorbacsovval.

Mivel kizárólag a Kremlre és Gorbacsov tevékenységére fókuszáltak, az amerikai vezetők elsiklottak Jelcin „Oroszország kontra Szovjetunió” küzdelmének erősen destabilizáló hatása felett. Ezt maga Scowcroft is beismeri 1998-ban Bush elnökkel közösen írott könyvében. „Visszatekintve, amikor Jelcin elég bátor volt ahhoz, hogy elutasítsa az unió és a párt fennhatóságát, és nekilátott visszahelyezni az orosz politikai és gazdasági ügyeket a köztársaság saját kezébe, a szovjet állam lényegét kezdte ki, alapjaiban rengette meg a politikai rendszert.”¹ Pontosan ez történt, és sikerre is vitte az ügyét! Nem rossz teljesítmény egy iszákos bajkeverőtől!

1990 áprilisában, miközben a francia vidéken autóztam, így nyilatkoztam egy riporternek, Fred Waitzkinnek, aki később életrajzíróm lett: „A kommunizmus halott. Jövőre, 1991-ben a Szovjetunió megszűnik létezni. Végérvényesen. Jegyezze meg jól a szavaimat! Jövőre megsemmisül a gonosz birodalma. Mindenki rendelkezhet majd magántulajdonnal a hazámban. És a köztársaságok közül sok elnyeri függetlenségét.”² Amikor *Mortal Games* (Halálos játszmák) című könyvében felidézi e beszélgetést, Waitzkin hozzáteszi, hogy számára a jóslataim „indokolatlannak, sőt könnyelműnek tündek”, mivel annyira ellentétesek voltak az akkoriban bevett nézetekkel.

Úgy sejtem, ez idő tájt kezdtem immúnis lenni a riporterek, szakértők és politikusok szemforgatására és kérdő tekintetere – s eme érzéketlenségem máig is jó szolgálatot tesz nekem. Persze a múltban nem bizonyultam mindig tévedhetetlennek, de mindig inkább nyíltan kimondtam a véleményemet – különösen a fontos témákkal kapcsolatban –, semhogy csendben meghúzzam magam attól félve, mit gondolnak majd rólam mások.

Valahányszor alkalmam nyílt rá, minden aggály nélkül kürtöltem világgá a kommunizmus végső kimúlását és azt, hogy a Nyugatnak határozottabban kellene sürgetnie a demokratikus reformokat a Szovjetunióban.

Különösen akkor gurultam dühbe, amikor azt tapasztaltam, hogy Gorbacsovot a szabadság bajnokaként tisztelik Nyugat-Európában és Amerikában, holott – ahogyan aznap éjjel Franciaországban magaráztam Waitzkinnek – „bár Gorbacsovnak sikerült meggyőznie a Nyugatot, hogy derék ember, aki a szebb jövőért harcol, ez szemenszedett hazugság. Ő a kommunista állam utolsó vezére, aki igyekszik menteni, ami menthető.”³

Ez volt az igazság akkoriban, és ma is ez a valóság – Gorbacsov Nobel-békedíja és több mint két évtizednyi revizionista elképzelései ellenére. Mindemellett személyes okai is vannak ellenséges érzéseimnek azzal a férfival szemben, akit a Szovjetunió első és utolsó elnökévé tettek.

Azerbajdzsán és Örményország mindig igen feszült viszonyban álltak egymással, azonban az etnikai csoportok közötti erőszak csak a szovjet korszak végén harapózott el igazán. Amint a regionális függetlenségi mozgalmak erőre kaptak, a tiltakozások és a gyűlölködő beszédek is egyre gyakoribbá váltak. A szovjet főhatalom sokáig nem hagyta elmérgesedni a két tartomány közötti konfliktust, ám amikor Moszkva mosta kezeit, a térségben a politikai helyzet pattanásig feszültté vált, és egyre-másra robbantak ki erőszakos cselekmények. Szumgait városában februárban az örmények ellen meghirdetett pogromot kétévnyi gyűlölködés és örmény kivándorlás követte. Később, a bakui helyzethez hasonlóan, a Kreml hivatalos reakciója igencsak visszafogott volt, és amikor megindult az erőszakhullám, a hatóságok késve avatkoztak közbe. Ahogyan egy korabeli író szatirikusan megjegyezte, a brit erők hamarabb odaértek a Falkland-szigetekre, mint ahogy a rendőrség és a katonaság befutott Szumgaitba.

1988-ban szülővárosom, Baku örmény népessége úgy negyedmillióra rúgott. 1990 januárjára kizárólag a vegyes családokban élő örmények maradtak a városban – amilyen az enyém is volt. A féktelen erőszak vette át az uralmat, és az összeverődött csoportok hét hosszú napon és éjszakán át követelték az összes örmény kiűzését Bakuból, rémületben tartva a várost és környékét. Több mint száz embert meggyilkoltak, közel ezret pedig megsebesítettek. Én szerencsés vagyok, hogy módomban állt repülőgépet bérelni, és – családommal, barátaimmal és mindazokkal, akik csak felfértek a gépre – elmenekülni az éj leple alatt.

Ezt a tragédiát teljes mértékben megelőzhatték volna. A városban 11 ezer szovjet katona állomásozott, ám nem kaptak parancsot a beavatkozásra. Alekszandr Lebegy tábornok majdnem egy teljes héttel azután vetette be a szovjet csapatokat és hirdetett statáriumot, hogy a támadók kifogytak az áldozatokból. Ekkorra Baku megmaradt 50 ezer örmény lakosa jóformán mind egy szálig elmenekült. Lehetetlen elképzelni, hogy a célpontokat belső információs hálózat és szervezőmunka nélkül ilyen eredményesen behatárolták volna egy Baku méretű városban.

Meggyőződésem szerint Gorbacsov célja az volt, hogy ezeket az erőszakos cselekményeket kihasználva megszilárdítsa közvetlen hatalmát a szovjet birodalom e forrongó térségei felett. Hagyta, hogy a zavargás elüljön, majd beküldte csapatait, hogy szigorú intézkedéseket léptessenek életbe, és erőszakkal iktassanak be Moszkvához hű vezetőket. A bakui pogrom következményeként találkoztam életemben először és utoljára Gorbacsovval a Kremlben, néhány nappal azután, hogy Lebegy hadserege január 20-án bevonult Bakuba. Én a 120 meggyilkolt és több tízezer hontalanná vált emberről szerettem volna beszélni vele, és azt firtattam volna, hogy mit szándékozik tenni az azeriak és örmények között kibontakozó katonai összeütközés ügyében, ám Gorbacsov elterelte a szót, és egyre csak arról faggatott, hogy szerintem kit kellene kinevezni a Kommunista Párt új első titkárának Azerbajdzsánban.

Továbbra is igyekeztem megtenni minden tőlem telhetőt, hogy felhívjam a figyelmet arra, mi történik a Szovjetunióban. Bejelentettem, hogy ha én nyerem meg az 1990-es év sakkvilágbajnoki mérkőzését Karpov ellen, eladom a bajnoki kupámat, és a befolyó összegből pénzalapot hozok létre a Bakuból elmenekült örmények megsegítésére, amit meg is tettem. Körülbelül 10 millió rubelt kaptam a kupáért, ami akkoriban 300 ezer dollárt ért. Anyámmal gyakorlatilag moszkvai otthonunkból intéztük ennek az alapnak az ügyeit, és számtalan menekülttel kerültem személyes kapcsolatba. Szomorú történeteik csak még inkább megszilárdították Gorbacsovval szembeni ellenérzéseimet.

Az 1990-es mérkőzés során – amely az ötödik megmérettetésem volt Karpov ellen, s amelynek helyszínei Lyon és New York voltak – egy incidensre is sor került: a szervezők nem tudták eldönteni, melyik zászlót tegyék ki a nevem mellé a játszmák során, a szovjet sarló-kalapácsost vagy az újjáélesztett forradalom előtti orosz trikolórt. Beismerem, ez manapság

jelentéktelen apróságnak tűnik. Ám számomra és a szovjet kultúra többi képviselője számára, akik a szimbólumok, a politika és a sakk megszálottjaiként éltünk, igenis fontos ügy volt. A Szovjetunió azután még több mint egy esztendeig fennállt, és a mérkőzés New York-i szervezői aggódtak amiatt, hogy ha politikai színezetet adnak a rendezvénynek, magukra vonják a szovjet hatóságok haragját. Elvégre ez nem egy *Rocky*-film volt holmi esélytelen amerikai főszereplővel – itt két orosz mérkőzött meg egymással. (Az amerikaiak különösen hajlottak arra, hogy minden szovjet állampolgárt oroszként aposztrofáljanak, bármilyen pontatlan volt is néha e megnevezés. Az amerikai világbajnok, Bobby Fischer egyszer azzal hencegett, hogy „minden oroszot lesöpör a pályáról” egy sakkturnán, holott valójában észt, lett és örmény ellenfelekkel játszott!)

Jómagam persze mindenképp politikai színezetet szerettem volna adni a mérkőzésnek, tehát ragaszkodtam követelésemhez, és keresztül is vittem akaratomat – legalábbis átmenetileg. Négy játszma után mindkét zászlót eltávolították az asztalról a szovjet küldöttség tiltakozása miatt. Erre én azzal válaszoltam, hogy a mérkőzés további játszmái során egy orosz lobogóval díszített, feltűnő kitűzöt viseltem. Bármennyire rajongtam a sakkért, és bármilyen sokat köszönhetek e játéknak, mindig tisztában voltam vele, hogy az életben fontosabb dolgok is vannak. Szerencsésnek nevezhetem magam, hogy *Kaissa** sakkistennő, „hütlenkedésem” ellenére, nem gyakran vonta meg tőlem kegyeit. Bár a bakui trauma és az orosz politikai helyzet jócskán elterelte a figyelmemet és rengeteg időmet felemésztette, így kevesebb energiát fordítottam a Karpov elleni felkészülésre, mégis sikerült megszereznem egy újabb világbajnoki győzelmet, a demokrácia és lázadás fehér, kék és vörös színeit viselve.

Számos nyugati kritikus elismeri ugyan, hogy Gorbacsovnak esze ágában sem volt felszámolni a kommunizmust és szétarabolni a Szovjetuniót, ám még ők is nagyra értékelik a tényt, hogy amikor a vasfüggönyt lebontották és a szovjet köztársaságok azonnal el akartak szakadni Moszkvától, a szovjet vezető nem vetett be tankokat. Én azonban még ezt a csekély elismerést sem adom meg Gorbacsovnak. Először is: a főtitkár igenis be-

* Kaissa vagy Caïssa egy képzeletbeli trák driád, akinek alakját Hyronimus Vida alkotta meg a sakk védőszellemeként egy 1527-es költeményében.

vetett csapatokat, több helyszínen, kiváltképp a balti államokban. Persze megparancsolhatta volna a szovjet katonaságnak, hogy akadályozzák meg a választásokat, tartóztassák le az ellenzék vezetőit, és löjenek a tiltakozókra. De vajon hallgattak volna rá? És még ha néhányan engedelmeskedtek volna is a moszkvai parancsoknak, és emberek ezreit mészárolták volna le, Gorbacsov ezzel a lépéssel a saját sorsát pecsételte volna meg – márpedig ő mindenekelőtt a bőrét akarta menteni.

Ügyszintén döreség lett volna részéről, ha kockázatos katonai manőverek végrehajtását rendeli el Magyarországon vagy Csehszlovákiában, miközben a Szovjetunió is igencsak ingatag lábakon állt; amikor az ember saját háza ég, aligha küldi a tűzoltókat a szomszédba, hogy ott fékezzék meg a lángokat. Akkoriban országszerte élelmiszerhiány volt, és egyre-másra szerveződtek a függetlenségi mozgalmak. Gorbacsov azért nem vetette be a tankokat, azért nem kísérelte meg erőszakkal egyben tartani a Szovjetuniót, mert jól tudta, hogy már túl késő, csak a saját bőrét vinné vásárra ezzel a lépéssel. 1991 nyarán pedig, amikor az irányítás teljesen kicsúszott a kezei közül, már a saját szemével láthatta, milyen következményekkel jár a beavatkozás – ugyanis miután a litvánok nem voltak hajlandóak visszavonni függetlenségi nyilatkozatukat, amelyet 1990 márciusában bocsátottak ki, elsőként a szovjet köztársaságok közül, a csapatok 1991 januárjában több tucat embert gyilkoltak le, és százakat sebesítettek meg a vilniusi televízió- és rádióállomás épületénél. Jelcin, aki akkor már az Orosz Államszövetség elnöke volt, haladéktalanul elítélte az erőszakot, és szót emelt a szovjet csapatok visszavonásáért a Baltikumból. A külföldi vezetők szintén felemelték szavukat a beavatkozás ellen, és Gorbacsov tudta, könnyen elveszítheti a Nyugat rokonszenvét és persze a többmilliárdos segélyeket, amelyek az egyetlen esélyt jelentették hatalma megőrzésére.

Mire a Szovjetunió 1991. december 25-én hivatalosan is felbomlott, a tagállamai már mind elszakadtak tőle. E dátum egyébként Oroszországban nem különösebben jelentős, hiszen a karácsonyt az ortodox naptár szerint január 7-én tartják, ha megtartják egyáltalán. Borisz Jelcin orosz elnöknek sikerült apránként kiragadnia a hatalmat Gorbacsov kezéből, és átadni az irányítást és ellenőrzést az Orosz Köztársaságnak. A három balti állam, valamint Örményország és Grúzia már rég bejelentették függetlenségüket, és felvételt nyertek az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. Az augusz-

tus 19–21-ei meghiúsult államcsíny pedig szabad folyást engedett a további eseményeknek.

Gorbacsov reményei egy új unió létrehozására egyszeriben szertefoszlottak, amikor híre kelt, hogy kormányának keményvonalasai szükségállapotot hirdettek, hogy megakadályozzák az új uniós egyezmény augusztus 20-ai aláírását, amely hivatalosan független köztársaságok szövetségévé alakította volna át a Szovjetuniót. Az államcsíny során Gorbacsovot állítólag mindenfajta kommunikációs csatornától elvágták és a krími dácájában tartották fogva, ám úgy gondolom, az egész államcsínyt ő maga eszelte ki, vagy legalábbis készségesen részt vett benne. Gorbacsov nem akarta végignézni, hogy hatalma végleg elenyészik, s inkább abban reménykedett, hogy miután a keményvonalasok elvégzik helyette a piszkos munkát, és eltávolítják a Jelcinhez hasonló politikai ellenfeleit, ő majd tárgyalóasztalhoz ülhet a keményvonalas vezetőkkel, és visszatérhet megerősödött pozíciójába. Ám amint e könyv elején beszámoltam róla, az államcsínyt sem a nép, sem a katonaság nem támogatta, 72 órán belül kudarcba fulladt. Összeomlása után – Ukrajna és Fehéroroszország példáját követve – még azok a közép-ázsiai köztársaságok is kezüket-lábukat törve visszakoztak a belépéstől, és kikiáltották a függetlenségüket, amelyek korábban örömmel csatlakoztak volna az új unióhoz. December 12-én pedig Oroszország anyácska is kihirdette függetlenségét.

Gorbacsov szerencséjére a Nyugat még sokáig tagadta a hírt, amelyet ünnepelni kellett volna. Miután korábban olyan kiábrándító tapasztalatokat szereztem az amerikai szakértőkkel a hazám helyzetéről folytatott megbeszéléseken, nem ért meglepetésként, hogy Bush elnököt a jelek szerint inkább riasztotta a Szovjetunió széthullásának lehetősége, mint hogy örömmel töltötte volna el. Persze, gonosz birodalom volt ez, de legalább olyan ellenség, amelyet ő és kormánya alaposan ismert. Ráadásul Bush úgy érezte, jobban megbízhat Gorbacsovban – bár a KGB állt a háta mögött, és soha semmilyen posztra nem választották meg a demokratikus játékszabályok szerint –, mint a populista és a nép akaratával megválasztott Borisz Jelcinben, akit az amerikai elnök kiszámíthatatlan tényezőnek tartott.

A régi ellenlábás támogatására tett bizarr kísérletek nem merültek ki a pusztá retorikában: a Nyugat több milliárd dollárnyi segélyt és hitelgaranciát is adott a Szovjetunióknak, Németország egymaga 8 milliárd dolláros

segélycsomagot biztosított az egyesülésről szóló megállapodás részeként. 1992-re a németek költsége 45 milliárd dollárra duzzadt, s ebben benne volt az orosz csapatok hazaküldésére, sőt a katonák otthoni lakhatására szánt összeg is.

Az Egyesült Államok szintén folyósított segélyeket, már jóval azelőtt, hogy a moszkvai demokratikus reformok kimenetele tisztázódott volna. 1990. december 12-én Bush elnök bejelentette, hogy egy több mint 1,3 milliárd dolláros hitel- és hitelgarancia-csomagot bocsát Oroszország rendelkezésére, és érvénytelenítette az 1974-es Jackson–Vanik-féle módosítást, amely szigorúan szabályozta a Szovjetunióval folytatott kereskedelmi tevékenységet. Négy hónappal később Bush újabb 1,5 milliárd dollárra adott felhatalmazást mezőgazdasági hitelgaranciák formájában. Az Egyesült Államok orvosi segítséget is küldött közvetlenül a balti államokba az ottani szovjet beavatkozásokat követően, illetve Ukrajnába a csernobili atomerőmű-katasztrófa sugárfertőzöttjeinek megsegítésére.

A következő néhány esztendő során egyre csak szaporodtak az Amerikából és a G7 többi tagországából Oroszország és a volt szovjet államok felé útnak indított segélyek és hitelek – amelyek közül messze az előbbi (azaz Oroszország) volt a legfőbb kedvezményezett. 1993 márciusában a G7 tagjai – érezvén, milyen fontos támogatást biztosítaniuk Borisz Jelcin kormánya számára, amely a parlament nyomása alatt állt – összeállítottak egy 43 milliárd dolláros segélytervet. Japán is meghajolt G7-es tagtársainak kívánsága előtt, és nem kötötte csaknem 2 milliárd dolláros segélyét a Kuril-szigetek kérdésének rendezéséhez. Az IMF és a Világbank szintén mélyen a zsebébe nyúlt; a Világbank addigi legnagyobb projekthitelét folyósította 610 millió dollár értékben, hogy segítséget nyújtson az ország olajiparának újjáépítéséhez. Oroszországnak végül nem sikerült hozzájutnia az összes felajánlott segélyhez, mivel nem tudta teljesíteni a felállított gazdasági reformkövetelményeket. Szerencsére ez a segítség túl kevésnek bizonyult és túl későn érkezett ahhoz, hogy összetartsa a Szovjetuniót.

Mindezekről függetlenül az 1990-es évek folyamán több milliárd dollár folyt be a szovjet atomfegyverek – és a kapcsolódó orosz, ukrán, fehérorosz és kazah nukleáris programok – biztosítására. Ez egyértelműen bölcs befektetés volt, mivel a legkevesbé sem lett volna kívánatos, hogy gyengüljön az atomfegyverek és a radioaktív anyagok feletti ellenőrzés, vagy hogy a szovjet atomtudósok külföldön nézzenek új munkalehetőségek után.

Ezek az adatok persze unalmasak, ám mindenképp fontosnak tartom, hogy megcáfoljam azt a népszerű orosz áldozatmítoszt, amelyet Putyin propagandája, Amerika- és NATO-ellenes szimpatizánsai terjesztenek világszerte. Az ő sztorijuk szerint Oroszországot a Szovjetunió széthulásakor megalázta a Nyugat, s ez általános bizalmatlanságot és nehezítést eredményezett. A mítosz terjesztői azt állítják, hogy a hidegháború győztesei „cserbenhagyták Oroszországot” – először azzal, hogy nem nyújtottak számára elegendő segélyt, másodszor pedig azzal, hogy túlságosan agresszívan bővítették a NATO-t. Mindkét vád nyilvánvalóan hamis. Amint a későbbiekben részletesen kitérek rá, a Nyugat túlságosan is engedékenynek mutatkozott régi ellensége bűneinek és potenciális fenyegetéseinek megbocsátásában és elfelejtésében.

Az igazat megvallva, számos nyugati vezető képtelen volt elvonatkoztatni a gondolattól, hogy Oroszország „túl nagy ahhoz, hogy veszítsen”, és ezért mindenáron kiálltak mellette még akkor is, amikor világossá vált, hogy az ablakon öntik ki a pénzüket akkor, amikor a posztsovjet korrupció felszámolását és a rossz kormányzás hibáinak helyrehozását támogatják. Túlságosan nagynak ítélték annak veszélyét, hogy a keményvonalasok menesztkik Gorbacsovot, vagy hogy a kommunisták visszatérnek, és legyőzik Jelcint. Az 1991 augusztusában lezajlott rövidke államcsíny, amelyet a keményvonalas irányzat képviselői kíséreltek meg Gorbacsov ellen – akár valódi volt, akár Gorbacsov saját kétségbeesett koholmánya –, azt eredményezte, hogy az amerikai segélyek összege azonnal megemelkedett. Ugyanez történt, amikor az orosz дума 1993-ban megkérdőjelezte Jelcin reformjait, az Egyesült Államok szenátusa haladéktalanul azzal reagált, hogy keresztül-vitte egy régóta halogatott 2,5 milliárd dolláros segélycsomag elfogadását.⁴

Robert Paxton *The Anatomy of Fascism* (A fasizmus anatómiája) című művében a fasizmust úgy határozza meg mint „a meggyőződést, miszerint az ember saját csoportja áldozat, amely érzület törvényi és erkölcsi korlátok nélkül igazol minden lépést a belső vagy külső ellenséggel szemben”.⁵ A mítosz, amely szerint Oroszországot megalázták a nyugatiak, kiváltképpen az amerikaiak, tökéletesen beleillik az áldozatszerepbe. A koholt történet, amely arról szól, hogy az országot ellenségek veszik körül, akik szándékosan meggátolják a fejlődésében, remek alapanyagul szolgál Putyin fasizálódó propagandája számára. Rezsimje éppoly megszállottan súlykolja, mennyi szenvedés árán arattak fényes diadalt a szovjetek a II. világháború-

ban, ahogyan hajdan hasonló okokból kifolyólag a Szovjetunió bizonygatta ugyanezt. A II. világháborúval kapcsolatos rögeszme az áldozatszerep – ez esetben jogos – kidomborításán túlmenően a Kreml abbéli célját is jól szolgálja, hogy valamennyi ellenségét fasisztának bélyegezhesse meg akkor is, ha minden bizonyíték ez ellen szól. Fonák okoskodásuk így hangzik: „Mi győztük le a fasisztákat a II. világháborúban, tehát mindenki fasiszta, aki ma ellenszegül nekünk.”

Ironikus, de az, hogy Oroszországban visszaállt a totalitárius rendszer, nem annak a következménye, hogy a Nyugat kevésbé tisztelte a Szovjetunió nagyhatalmi örökségét, sokkal inkább annak köszönhető, hogy túlzott jelentőséget tulajdonított neki. Fenntartások nélkül megengedte Oroszországnak, hogy a Szovjetunió helyébe lépjen az ENSZ Biztonsági Tanácsában, amikor e szervezetet, amelynek rendeltetése a hidegháború *status quo*-jának fenntartása volt, inkább oly módon kellett volna megreformálni, hogy a szabad világ elsőbbségét és dominanciáját tükrözze. A Nyugat nem kívánt engesztelő áldozatot, nem követelte, hogy nyomozást és bűnvádi eljárást kezdeményezzenek a szovjet tisztviselők ellen, vagy legalább a hivataluktól fosszák meg őket. Gorbacsovot pedig gyakorlatilag szentté avatta.

Nem beszélhetünk megaláztatásról – legfeljebb annyiban, hogy az országnak több milliárd dolláros anyagi és egyéb segélyért kellett egykori vetélytársához fordulnia, pedig ezt az ellenfelet a szovjet propaganda nemzedékeken át szívtelen és bomlasztó ellenségként festette le. A Szovjetunió elvesztette a hidegháborút, márpedig a vereség fájdalmas. A legyőzöttség érzését annak köszönhetjük, hogy nemzetként képtelenek voltunk túllépni egy letűnt korszakon. A Szovjetunió valóban a hidegháború vesztese lett, ám ez a vereség egyben győzelmet is jelentett, nem csupán az Egyesült Államoknak és az egész nyugati világnak, hanem az oroszoknak, valamennyi szovjet állampolgárnak és mindenki másnak is, aki korábban a vasfüggöny mögé szorult. Végre szabadon élhettünk, szabadon beszélhettünk és önállóan gondolkodhattunk. A valódi kudarc akkor következett el, amikor elmulasztottuk felszámolni a KGB-rendszert, és nem hagytuk magunk mögött éppen olyan gyorsan a múlt hamis dicsőségét, ahogyan a szovjet blokk európai országainak zöme tette. Így válhatott Oroszország és a többi szovjet utódállam fogékonnyá a megaláztatás mítoszára, és védtelenné a Putyinhoz hasonló emberekkel szemben, akik alig várták, hogy gátlástalanul kiszípolozhassák a legyengült országok erőforrásait.

második fejezet

AZ ELVESZETT ÉVTIZED

Úgy tűnik, manapság sokan megfedkeznek róla, hogy a vasfüggöny lebontása, a hidegháború vége és a Szovjetunió összeomlása egymástól elkülönült események voltak. Persze szorosan összefüggtek egymással, de mire a Szovjetunió hivatalosan megszűnt, addigra a berlini fal már több mint két esztendeje romokban hevert. A kommunistaellenes forradalmak és a legkülönbébb elszakadáspárti mozgalmak 1989-ben jelentek meg Közép- és Kelet-Európában, kezdve a lengyelországi szolidaritási mozgalommal áprilisban. A hullám átsöpört Magyarországon, az NDK-n, Csehszlovákián, Bulgárián, Románián és Albánián is.

Emlékezetem szerint a szovjet média a glasznoszty korszakra jellemző tudathasadásos következetlenséggel tudósított ezekről a hihetetlen eseményekről. Ekkoriban elméletileg már szabad volt a sajtó, ám a televízió továbbra is a Kreml közvetlen ellenőrzése alatt állt. Azok a műsorok, amelyek nem bírálták elég keményen a balti államok felkeléseit, könnyen eltűnhettek az éterből. E politikai változásokra válaszul a semmitmondó híreken és könnyed szórakoztatáson túlmenően a propaganda egy agresszív formája is kezdett megjelenni a szovjet televízióban. A sajtó hosszú utat járt be a *Pravda* 1985 előtti korszaka óta, és a folyóiratok immár nem riadtak vissza attól, hogy pontosan beszámoljanak az európai kommunista rezsimek bukásáról. Az átmenet figyelemre méltóan békésen zajlott, az egyetlen hírhedt kivétel Nicolae Ceaușescu román diktátor kivégzése volt, aki megparancsolta csapatainak, hogy nyissanak tüzet a kormányellenes tiltakozókra; Romániában az erőszakos cselekmények a becslések szerint 1100 ember életét követelték.

1989 tavaszának eseményeit taglalva okvetlenül meg kell említenünk a kínai Tienanmen téri tiltakozásokat és mészárlást – különösen, mivel Gorbacsov épp májusban, a megmozdulások kellős közepén látogatott el Pekingbe, három héttel azelőtt, hogy a tankok eltiporták volna a tüntetőket. Úgy tűnik, a diktátorok többet tanulnak a történelemből, mint a demokráciák. E világ Putyinjai úgy tekintenek Gorbacsovra, mint aki túlságosan gyengének bizonyult a Szovjetunió összetartásához, és a Tienanmen téri eseményekből azt a következtetést vonják le, hogy milyen eredményes lehet a nyers erőszak alkalmazása.

Sajnálatos, ám előre látható volt, hogy hamarosan még több vér fog folyni Jugoszláviában, amely a kommunista időkben hivatalosan több évtizeden át semleges maradt. Amikor az élethossziglan uralkodó diktátor, Joszip Tito 1980-ban meghalt, nyomban elkezdtek felfesleni a szálak, amelyekkel az etnikailag és területileg megosztott balkáni nemzet tarka szöttejét összefércelte. Mire az európai kommunistaellenes mozgalom megjelent az országban, és megtartották az első választásokat, a szövetségi ellenőrzés már igen meggyengült. Ám a választások ahelyett, hogy segítettek volna a helyzet békés rendezésében, csak még élesebben világítottak rá az ország erőszakkal egymáshoz csatolt köztársaságainak etnikai és vallási ellentéteire. A Koszovóban élő albán nemzetiségű többség neheztelt a szerbekre, a szlovén és horvát szeparatista pártok pedig egyaránt függetlenséget ígértek népüknek, miközben a szerb vezető, Szlobodan Milosevics a szövetségi rendszer megerősítésén fáradozott, amelyet ő maga ellenőrzött. Egyenes út vezetett a katasztrófához, amely hamarosan a hidegháború után felépülő védelmi rendszer első próbatétele lett.

Mivel már az 1989-es forradalmak is épp elég gondot zúdítottak a nyakukba, a NATO és a nyugati hatalmak előszeretettel belpolitikai konfliktusként könyvelték el a jugoszláviai helyzetet, s így figyelmen kívül hagyták a jugoszláv háború kezdeti összecsapásait. Európának ki kellett találnia, mit kezdjen 130 millió elszegényedett új barátjával, és azok zöldfülű demokratikus kormányaival. A Bush-kormányzat mindeközben a Szovjetunióra összpontosított, majd 1990 augusztusától 1991 februárjáig az első öbölháború és annak következményei kötötték le figyelmét. Az Egyesült Államok által vezetett koalíciót, amely azért alakult, hogy kiűzze Szaddám Huszeint Kuvaitból, figyelemre méltónak nevezhetjük, ugyanis a II. világháború óta ez volt az első alkalom, amikor a két szuperhatalom ugyanazon az oldalon

állt egy válságban.¹ Korábban a Szovjetunió volt Szaddám fő támogatója, úgyhogy ez a Kuvait megszállását elítélő közös amerikai-szovjet nyilatkozat újabb bizonyíték volt arra, hogy a hidegháború a végéhez közeledik. Bár később kiderült, Gorbacsov alaposan bebiztosította magát az esetleges negatív következmények ellen, és hagyta, hogy Eduard Sevardnadze külügyminiszter a saját nevében vigye keresztül a nyilatkozatot.

Végül Ronald Reagan erkölcsi következetessége célt ért. Ugyan 1976-ban nem ő, hanem Gerald Ford lett a Republikánus Párt elnökjelöltje, Reagannek mégis sikerült becsempésznie a republikánusok programjába az „erkölcsösséget a külpolitikába” irányelvét. Túlzás nélkül állítom, hogy ez az apró lépés megváltoztatta az egész világ sorsát, s vele az enyémet is. Azután a falat lerombolták, ahogyan Reagan korábban követelte, és a gonosz birodalma megbukott. A kisebb problémák megoldása a kisebb formátumú emberekre maradt.

Jóllehet Gorbacsov iránti végletes lojalitása miatt korántsem vagyok az idősebb Bush elnök csodálója, és akkoriban hevesen bíráltam gyengesége miatt, kormányzata mégis derekas munkát végzett a Szovjetunió összeomlása okán szükségessé vált romeltakarításban. Bush érett és rátermett külpolitikai stábbal rendelkezett, amelynek a Szovjetunió felbomlása előtt és közben tanúsított szűklátókörűsége és óvatossága nem jelentett egyértelműen hátrányt az utóhatások kezelése során. Bush, James Baker, Brent Scowcroft, Dick Cheney és a többiek vonakodva bár, de együttműködéseket alakítottak ki a „kiszámíthatatlan bajkeverő” Jelcinnel a nukleáris biztonság és a gazdasági reformok gyakorlati megoldásában.

Máig vitathatónak tartom, ahogyan ezek a politikusok az említett gazdasági reformokhoz és segélycsomagokhoz viszonyultak, ugyanakkor kétségtelen tény, hogy nagy fába vágták a fejszéküket. Bőven akad rémtörténet azoknak a baloldali diktatúráknak a történelmében, amelyek piacgazdaságon alapuló demokratikus rendszerekre kívántak áttérni. A kommunizmus olyan, mint egy autoimmun betegség: nem önmagában véve halálos, de olyannyira legyengíti a szervezetet, hogy az könnyen áldozatul esik bármi más nyavalyának; az egyén szintjén elsorvasztja az emberi lelket, közösségi szinten pedig elértekteleníti a sikeres, szabad társadalom értékeit.

Nem véletlen, hogy a jobboldali önkényuralmi rendszerek mindig is nagyobb sikerrel voltak képesek kitörni a politikai elnyomás korszakából és eljutni a szilárd gazdasági alapokon nyugvó demokratikus berendez-

kedésig. Chile, Portugália, Spanyolország, Dél-Korea, Tajvan – ezeknek az országoknak a rezsimjei az öncélú hatalmat hajszolták, mindenféle mélyebb ideológia nélkül. Amikor aztán a diktatórikus kormányok megbuktak – a legtöbb esetben választások útján –, a gyökerek, az alapvető emberi értékek, mint az egyén szabadsága, elég egészségesek maradtak ahhoz, hogy kisarjadhasson belőlük a demokrácia. A kommunista ideológia azonban gyökeret-ágat egyaránt megtámad, ráadásul még a termőtalajt is megmérgezi. Számos kelet-európai ország mindmáig súlyos nehézségekkel küzd annak ellenére, hogy az Európai Unió évtizedek óta stabilizáló befolyást gyakorol a térségben, és jelentékeny anyagi támogatást is nyújt számukra. Egyes nemzetek számára azért jelentett lélektanilag könnyebb feladatot gyökerestül kiirtani a kommunizmust, mivel ideológiáját a gyűlölt szovjet megszállás melléktermékének tekintették, és így örömmel szabadultak meg tőle egyszer s mindenkorra.

Ezzel természetesen korántsem akarom szentesíteni a diktatúrák bármely fajtáját. Hiszek Churchill híres mondásában, amely szerint a demokráciánál nincs pocsekább kormányzási forma – kivéve azokat, amelyekkel eddig megpróbálkoztak. Ám ez a nézőpont részben megmagyarázza, miért küzdenek olyan kínkeservesen a túlélésért a szovjet utódállamok, és miért bizonyultak oly tartósnak Kuba és Észak-Korea rezsimjei. Az egyik esetben az emberek neheztelnek azért, hogy nem szabadok, a másikban elhiszik, hogy nem is érdemlik meg a szabadságot.

1992-ben mérsékelt vita indult meg arról, hogyan nézzen ki az új világrend. Ma már nincs két pólus: a világot immár nem osztja fel egymás közt két rivális szuperhatalom. De vajon egypólusú volt a világ korábban is, amelyben az események alakulását az Egyesült Államok határozta meg, Európa országainak zömével az uszályában? Vagy egy többpólusú, netán éppen pólusok és erkölcsi középpont nélküli világban éltünk? Az Egyesült Államok hatalmas hadigépezetével, roppant gazdasági erejével és a politikai ellenzék teljes hiányával földgolyónk tényleges egyeduralkodója, akár szívesen vállalja fel e szerepet, akár nem. A valódi kérdés az, miként él e befolyásával.

2015-ben – miután véget ért két költséges és rosszul levezényelt háború, lezajlott egy megalázó pénzügyi válság, tanúi lehettünk Kína gyors felemelkedésének és Amerika szemmel látható tehetetlenségének a világ forrongó területein – könnyen megfedkezünk róla, milyen domináns

szerepet játszott az Egyesült Államok az 1990-es években. 1992-ben az USA 6,5 milliárd dolláros gazdasága közel kétszer akkora volt, mint Japáné, háromszorosa volt Németország gazdaságának és tizenháromszorosa Kínáénak. Oroszország épphogy bekerült az első húsz közé, s itt le is horgonyozott mindaddig, míg az olaj ára elég magasra nem szökött ahhoz, hogy az orosz gazdaság ismét felkerüljön a tíz legjelentősebb közé. A katonai ráfordítások és az ütőképesség tekintetében még inkább elbillent az egyensúly az Egyesült Államok és a NATO javára az 1990-es években, amikor kiderült, hogy a legendás szovjet hadigépezet éppen olyan ósdi és gyenge, amilyen az ország gazdaságának egésze. Kína viszonylag csekély katonai költségvetése egészen a 21. század első évtizedéig nem emelkedett meg jelentős mértékben.

Ennél is fontosabb, hogy a hidegháborús győzelem ideológiai fölényt biztosított az Egyesült Államoknak és a szabad világ többi részének. A demokrácia és a kapitalizmus diadalmaskodott, a totalitarizmus és a szocializmus vereséget szenvedett. Ismétlem, manapság mindez teljesen kézenfekvőnek, magától értetődőnek tűnik, ám a kommunizmus ideológiája évtizedeken át komoly kihívást jelentett a világ majdnem minden országa számára. A Szovjetunió összeomlásával e vita véget ért. A szocialista frázispufogtatás még ma, negyedszázaddal később is leginkább csak a népszerűséget hajhászó, önjelölt kényurak jellemzője, akik igyekeznek teletömni a saját és cimboráik zsebét a természeti erőforrásoktól függő, stagnáló gazdaságokban.

Bush és csapata nyomban megkezdte a retorikai leszerelést – jócskán lejjebb adtak Reagan megalkuvást nem ismerő amerikai felsőbbrendűség-tudatából és erkölcsi fölényéből. Amerika befolyása és hatalma itt-ott felvillant az első öbölháború idején, bár Bush ekkor is minden tőle telhetőt elkövetett, hogy úgy tűnjön, Szaddám Huszein féktelen tombolásának megfékezése egy kiterjedt koalíció által véghezvitt hatékony cselekménysor eredménye volt. Bush ekkor is merészen és ékesszólón hangsúlyozta Amerika vezető szerepét, jelentőségét. Későbbi írásában annak szükségességét emelte ki, miszerint „odahaza új konszenzust kell teremteni abban, hogy milyen szerepet töltsön be Amerika a világban”,² mivel csak így kerülhet el az elszigetelődési politika és a protekcionizmus térhódítása.

Bush így folytatja:

A mostani nemzetközi színtérhez fogható *tabula rasát* még nem produkált a történelem – bármennyire is zavarosnak tűnhet ez a közeg egyeseknek. Az amerikai részvétel a világ ügyeinek intézésében soha nem volt annyira fontos, mint most. Ha az Egyesült Államok nem áll az élre, a vezető szerepet más nem fogja betölteni. Ez azonban ránk is hatalmas terhet ró: tanulnunk kell a magunk mögött hagyott évszázadból, amelyhez foghatóan véres még nem volt a történelemben. Ha nem élünk a ránk szabott felelősséggel, ha visszariadunk a szereptől, amelyet csak mi tudunk felvállalni, ha nem teljesítjük kötelességünket a világgal szemben, hanem közönybe süllyedünk, akkor egy nap ismét nagy árat fogunk fizetni rövidlátásunkért és hanyagságunkért.³

Gratulálok! E sorokon keresztül Bush csaknem olyan sürgető és világos hangnemben, sőt karizmatikus stílusban nyilatkozik, mint hajdan Reagan. Sajnálatos módon az egykori elnök csupán 1998-ban Scowcrofttal közösen írott könyvében vetette papírra eme ösztönző és éleslátó szavakat, nem a hivatali ideje alatt. Az *A World Transformed* idézett összefoglaló fejezetében alighanem annak ad hangot, hogy mennyire bántja az, hogy elnökként nem erőltette kissé jobban a vezető szerep felvállalását.

Bush elszalasztotta a kínálkozó alkalmat, hogy eltávolítsa Szaddámot a hatalomból, és megbüntesse a Kuvait elleni támadásáért. Viselkedésével – azon túlmenően, hogy újabb évtizednyi elnyomásra és rémuralomra ítélte az iraki népet – világos üzenetet küldött a többi, becsvágytól fűtött hódítónak is. 1992 nyarán egyre-másra hallottuk a nyugati politikusok sürgető felszólításait, hogy állítsák nemzetközi bíróság elé Szlobodan Milosevicset a Horvátországban és Boszniában elkövetett agresszióért. Mégis hogyan – kérdezhetnénk –, miközben Szaddám még mindig él és országot vezet?

Ezzel vissza is tértünk Jugoszláviához, ahol – ha felületesen szemlélődünk – minden egyértelműnek tűnt. Közvetlen amerikai érdekek nem sérültek, ezért nem volt ok arra, hogy csapatokat küldjenek az országba. Azonban Bush, mivel elvakultan támogatta Jugoszlávia területi integritását, és ezzel megnövelte Belgrád önbizalmát azzal kapcsolatban, hogy bátran megkockáztatható a katonai erő bevetése, megfélemlített arról a tényről, hogy a háború minden ártatlan áldozata meggyengíti a demokráciát, és megerősíti a hanyatló önkényuralmat. Ha egy olyan korszakban, amely-

ben egy demokratikus szuperhatalom katonai egyeduradalomra tett szert az egész világon, képesek voltunk ölbe tett kézzel nézni a náci módszerek – a koncentrációs táborok és az etnikai tisztogatás – újjáélesztését, ez azt jelenti, hogy Bushnak az „új világrendről” mondott szavai a naiv hazai nagyközönségnek szánt üres demagóg szólamok csupán.

Bush meg volt arról győződve, hogy Amerika fél egy elhúzódozó, Vietnam-hoz hasonló katonai beavatkozástól Jugoszláviában, ám közben figyelmen kívül hagyta a tényt, hogy a világpolitikai viszonyok időközben gyökeresen átalakultak. Ekkorra már nem fenyegetett az a veszély, hogy a szovjetek felsorakoznak Jugoszlávia mögött, így Bush tulajdonképpen annál jóval kisebb erő bevetésével is hamar a megfelelő irányba terelhette volna a történeteket, mint amekkora erőre a múltban szüksége lett volna. Ahogyan évekkel később bebizonyosodott – ekkorra a háború már több tízezer áldozatot követelt –, a NATO légi csapásai önmagukban is elegendőek voltak ahhoz, hogy megingassák „Nagy-Szerbia” csapatainak eltökéltségét. Miután a légierő megsemmisítette a szerbek nehézfegyverzetének jelentős részét, Belgrádnak szembe kellett néznie a ténnyel, hogy a történetek után egyenlő feltételekkel kell folytatnia a háborút Bosznia és Horvátország ellen. Bush azonban bebizonyította, hogy az ENSZ-irányelvek szolgálai támogatása többet jelent számára, mint több tízezer emberélet megmentése, és a határozott állásfoglalás az agresszió ellen.

Jugoszlávia példája azt is világossá tette, hogy a hidegháború utáni korszak új irányelveket követel, s hogy a Bush-kormányzat képtelennek bizonyult ezek létrehozására. Amikor Lawrence Eagleburger külügyminiszter-helyettes 1990 februárjában meglátogatta Belgrádban régi barátját, Milosevicset, döbbenet tapasztalta, hogy nem tudnak közös álláspontot kialakítani. Akkoriban annyi örömdetes hír érkezett Európából, hogy a balkáni puszkaporos hordó problémáját háttérbe szorították – még azt követően is, hogy a hazatérő Eagleburger így figyelmeztetett: „Sokkal rosszabb a helyzet, mint bárki gondolta volna, és sokkal több vér fog folyni, mint hittük!”⁴

Bush igen hamar elveszítette az esélyt arra, hogy egy második elnöki ciklus során korrigálja a múltbéli rossz döntéseit, mivel Amerika választópolgárai egy szempillantás alatt hátat fordítottak a külpolitikának. George H. W. Bush végül egy olyan politikai ellenféltől szenvedett vereséget az amerikai elnökválasztásokon, akinek nem voltak külpolitikai tapasztalatai, s a jelmondata, „a gazdaság, te buta!” eredményesen kirekesztette a külpoli-

tikát és a hidegháborút a kampányból. (Bushon az sem segített, hogy a harmadik párti jelölt, Ross Perot elszípkázta Clinton szavazatainak egy részét.) Persze Bush semmilyen módon nem hasonlítható Winston Churchillhez, ám az a mód, ahogyan végül a hidegháború befejezését követően eltávolították a hivatalából, Churchill esetére emlékeztet – miután a brit miniszterelnök győzelemre vezette a nemzetét a II. világháborúban, a szavazók éppen ugyanilyen hirtelen fordultak ellene.

Ahogyan napjainkban, úgy abban az időben is kiálltam amellett, hogy minden rendelkezésünkre álló eszközt vessünk be a Huszeinhez és Milosevicshoz hasonló agresszorok megfékezésére, a katonai beavatkozást is beleértve. E kérdésben mindig is következetesen az erőszakos cselekmények áldozatainak pártját fogtam – etnikai hovatartozásuktól és vallási meggyőződésüktől függetlenül – azokkal szemben, akik embertársaik vérért ontották. Ennélfogva egyértelműen a megtámadott bosnyákokkal és horvátokkal rokonszenveztem, annak ellenére, hogy Oroszország régóta támogatta a szerb nacionalizmust. 1993-tól 1995-ig sok jótékonyági rendezvényt szerveztem azért, hogy felhívjam a figyelmet a horvát és bosnyák menekültek helyzetére, és segélyeket, támogatást szerezzek nekik – többet között egy szimultán sakkmérkőzést is szerveztem 1994 júliusában Szarajevóban, az akkor épp ostrom alatt álló bosnyák fővárosban.

1992-ben a szerb félkatonai erők civileket öltek és terrorizáltak a muszlim lakosságot. Bush mégis ragaszkodott hozzá, hogy kizárólag az ENSZ keretei közt lehet beavatkozni, ami megjósolhatóan képtelen és tragikus eredményekkel járt. Példának okáért: a térségre kimondott fegyverembargó megakadályozta, hogy a bosnyákok megvédelmezzék magukat az állig felfegyverzett szerbek ellen.

Az Egyesült Államokban lezajlott elnökválasztást követő napon, 1992. november 4-én írtam egy vezércikket a *The Wall Street Journal*-ba, amely voltaképpen nyílt levél volt az Egyesült Államok elnökéhez – a régihez és az újhoz egyaránt. A levélben kifejtettem, semmi kétségem afelől, hogy ha George Bush annak idején komolyan figyelmezteti Milosevicset, megfékezhetné volna az agressziót és elejét vehette volna a véres etnikai háborúnak Jugoszláviában. Az egész világ látta a Kuvaitban és Irakban készített fényképeket az amerikai katonai invázióval járó rombolásról, és mindenki tisztában volt azzal, hogy ha az akarat megvan, az Egyesült Államok jelentős hadászati bravúrokra képes.

A nyílt levélben felszólítottam az amerikai elnököt, hogy térjen vissza az ország szilárd erkölcsi elveken nyugvó vezetéséhez, s vessen véget annak az álszent politikának, amely a stabilitást a demokrácia és a szabadság elé helyezi. „A küszöbön álló világméretű változások szilárd erkölcsi alapokon álló vezetést követelnek, és egyedül az Egyesült Államok rendelkezik elég hatalommal és politikai hitelességgel ahhoz, hogy meg hozza a szükséges döntéseket és megtegye a kellő lépéseket az új világrend kialakítása érdekében... Ön azt mondja, hogy ez szintizsda idealizmus? Lehet, de én mindenesetre szeretném azt hinni, hogy Amerika a tegnapi napon a világ vezetőjét választotta meg.”⁵

De ó jaj, mint jól tudjuk, Amerika Bill Clintont választotta meg. Az új elnök 1992-es kampánya ügyesen használta ki az elhúzódo recessziót és a hidegháború befejezését arra, hogy elleplezze képzettségbeli hiányosságait, felkészületlenségét a nemzetközi küzdőtéren. Clinton egyértelműen leszögezte, hogy ő egy új nemzedék képviselője, amely szakítani kíván a múlttal és az Egyesült Államok súlyos világpolitikai felelősségvállalásaival, s az amerikai nép a jelek szerint egyetértett vele. Ha ezzel együtt még szükség lett volna bármilyen jelképes magyarázatra, a Clinton-kampány főcím-dalában a következő mondatokat hallhattuk: „Folyvást csak a holnapra gondolj!” és „A tegnap elmúlt, örökre tovatűnt!”

A Jugoszláviában végbement szörnyűségek Clinton hivatalba lépésével egy időben jutottak el a nyugati hírforrásokhoz. A boszniai szerb fogolytáborok csont és bőr foglyairól készült fotók nyomban a dachau és buchenwaldi koncentrációs táborok túlélőinek képét juttatták az ember eszébe. Ismét etnikai tisztogatás zajlott Európa szívében. Clinton eközben nem jutott ötről a hatra az ENSZ és Európa vezetőivel – képtelen volt meggyőzni a francia François Mitterand-t és a brit John Majort, hogy oldják fel a fegyverembargót. Az új elnök nem volt hajlandó egyoldalú katonai akciót kezdeményezni európai NATO-partnereinek engedélye nélkül.

Mire a NATO több mint két évvel ezek után végre beavatkozott az eseményekbe, és végrehajtotta történetének első harci cselekményeit, becslések szerint közel 144 ezer ember halt meg, és milliók váltak hontalanná. A népirtás és a koordinált tömeges nemi erőszak azután is tovább folyt, hogy az ENSZ békefenntartó egységei a helyszínre érkeztek. Jól emlékszünk még a Szarajevó történelmi városközpontjában lévő piac elleni tüzérségi támadásokra 1994 februárjában és 1995 augusztusában, amelyekben össze-

sen száznál is több civil vesztette életét, és rengetegen sebesültek meg. A második barbár támadás képei nyomán döntött végre úgy a NATO, hogy légitámadásokat mér a boszniai szerb erőkre. A NATO-csapások azután – az egyesült boszniai–horvát erők júliusi offenzívájával egyetemben, amelynek során felszabadították Knint és Bihácsot – rákényszerítették Milosevicet a daytoni békeszerződés elfogadására és a háború lezárására.

Közben Oroszország támogatást nyújtott „szerb testvéreinek”, és segített késleltetni a külső beavatkozást – és ezt 1999-ben ismét megtette a koszovói albánokat támadó szerb csapatok elleni intervenció kapcsán. Koszovó esetében Clinton sokkal gyorsabban elszánta magát a katonai erő bevetésére, még egy hatásos televíziós beszédet is tartott az amerikai népnek 1999. március 24-én arról, hogy miért indít a NATO bombatámadásokat a milosevicsi Szerbia ellen. Ha ma újra elolvasom Clinton beszédének szövegét, elképedek, milyen nagy mértékben vonatkoztathatnánk – és kellene is vonatkoztatnunk – az akkori elnök szavait a jelenleg Ukrajnában zajló eseményekre.

Érdemes megkeresni és teljes egészében végigolvasni a szöveget, mindezenre itt is közlök belőle néhány kulcsfontosságú sort:

Azért cselekszünk, hogy megoltalmazzuk az ártatlan koszovói emberek ezreit az egyre súlyosabb katonai offenzívától. Azért cselekszünk, hogy elejét vegyük egy kiterjedtebb háborúnak, hogy hatástalanítsunk egy lőporos hordót Európa szívében, amely e század folyamán kétszer már felrobbant, s ez katasztrofális következményekkel járt. Azért is cselekszünk, hogy szövetségeseinkkel egységben lépünk fel a békéért. Ha most elkezdünk cselekedni, azzal megőrizzük értékeinket, megvédelmezzük érdekeinket, és előmozdítjuk a béke ügyét.

Clinton a továbbiakban elmagyarázta – a magyarázkodáshoz mindig nagyon értett –, hogy miért olyan lényeges Koszovó, miért létfontosságú az Egyesült Államok érdekei szempontjából ez a távoli hely, amelyről kevés amerikai hallott valaha életében, és miért döntő jelentőségű azelőtt cselekedni, hogy a helyzet még jobban elmérgesedne. Koszovóban – akár csak Putyin jelenlegi Ukrajna elleni inváziója során – nem NATO-tagállamot ért támadás. Ám ahogy Clinton kifejtette:

Ha mi és a szövetségeseink tétlenül hagyjuk, hogy ez a háború tovább folytatódjon, Milosevics elnök úgy fogja értelmezni habozásunkat, hogy felhatalmaztuk a mészárlásra... Képzeli-e csak el, mi történne, ha mi és a szövetségeseink mégis úgy döntenénk, hogy elfordítjuk fejünket, miközben ezeket az embereket ott gyilkolják le a NATO küszöbén! Ez megfosztaná hitelétől az egész NATO-t, azt a tartópillért, amelyen biztonságunk immár 50 esztendeje nyugszik... Ha tanultunk valamit e végéhez közeledő évszázad történéseiből, hát azt biztosan megtanultuk, hogy amennyiben mi Amerikában jólétben és biztonságban akarunk élni, jómódú, biztonságos, osztatlan és szabad Európára van szükségünk.

Ismét csak azt tudom mondani, hogy bravó! Helyettesítsük be „Koszovót” „Ukrajnára” és „Milosevicset” „Putyinra”, s Obama elnök majdnem szóról szóra elismételhetné a beszédet – legnagyobb meglepetésemre. Ám ez az erélyes nyilatkozat az erkölcsi vezetés fontosságáról, valamint arról, hogy Amerika és a NATO erejét fel kell mutatni az ártatlan élet védelmében, ismét megbocsáthatatlanul későn érkezett. Bushnak, az Egyesült Államok 41. elnökének korábban idézett nyomatékos zárógondolata azzal kapcsolatban, hogy Amerika kibújjik a felelősség alól és közönybe süpped, bizonyára Clintonnak címzett üzenet volt, aki a könyv megjelenése idején második elnöki ciklusának közepén járt. Clinton pedig, miután annyit tétozott Bosznia ügyében, és szemet hunyt a több mint 800 ezer áldozatot követelő 1994-es ruandai népirtás felett, nyolcéves hivatali idejének utolsó előtti évében mutatkozott csak hajlandónak arra, hogy végre bevesse Amerika páratlan haderejét a jó ügy érdekében.

A szerb csapatok 49 nappal a NATO légitámadásainak kezdete után kivonultak Koszovóból, és csaknem egymillió ember térhetett haza otthonába. Emlékezzünk hát Koszovóra, amikor a népszerű érvelést halljuk, miszerint ha fegyvereket küldünk Ukrajnába, csak „elmérgesítjük a konfliktust”, vagy „kirobbantjuk a III. világháborút”. Természetesen sem a szituáció, sem az ellenfél nem ugyanaz – Oroszország nem Szerbia, és Putyin sem Milosevics. Ám a tanulság az, hogy igenis sok jó származhat abból, ha a hatalomgyakorlás határozott, mind a jelenkor, mind a jövő generációi számára, míg a halogatás súlyos következményekkel járhat, és csak teret ad a további agresszióknak.

A történelem körforgása alakítja az emberi cselekvéseket és terveket, s maga is formálódik, alakul és átalakul azok hatására. Az elszigetelés és visszaszorítás könyörtelen hidegháborús stratégiáit lassan felváltotta a bevonás politikája és a túlzott óvatosság. A passzivitás teret engedett a fenyegetéseknek, s a szabad világ túlnyomó erejével hátunk mögött tétlenül néztük végig a több kontinensen is zajló népiirtásokat. Eme ellenőrizetlen fenyegetések egyike 2001. szeptember 11-én vált pusztító valósággá, visszalendítve az ingát először a beavatkozás, majd az események elkerülhetetlen túlreagálása felé. Az ennek folyományaképpen vívott két költséges háború segített hatalomra jutni egy olyan amerikai elnöknek, akinek mandátuma megint a visszakozásra és a bevonás politikájára szólt. Obama, a legtöbb elődjéhez hasonlóan, a végsőig eleget is tett e megbízatásának. Európa pedig már oly régóta ül a babérjain, hogy amikor szembe kell néznie a határain belül létező idegengyűlölettel és a terrorizmussal, és az agresszív Oroszország irányából jövő külső fenyegetéssel, épphogy képes talpon maradni. Ismét változóban van a világ, mi pedig hagytuk, hogy az új fenyegetések felerősödjenek, áttörjék a határaikat és ránk zúduljanak.

harmadik fejezet

LÁTHATATLAN HÁBORÚK

A legtöbb európai országot ma is főként olyan etnikai csoportok népesítik be, amelyek évszázadok óta az adott területen élnek. A több évtizede tartó bevándorlás mértéke jelentősen megemelkedett az Európai Unió kibővítésével és számos európai határ megszüntetésével, ennek ellenére Franciaország továbbra is elsősorban a franciáké, Németország pedig a németeké. A 20. században számos közép- és kelet-európai ország határait rajzolták át erőszakkal újra és újra, jóllehet több etnikai csoportnak az 1990-es években végül megengedték, hogy a saját szándékai szerint függetlenedjen, mindmáig jó néhány feszültségekkel teli vagy vitatott gócpont maradt a térségben – bár napjainkban a legtöbbjükben nincs háború.¹

A viták a legtöbb esetben úgy jelennek meg, hogy baráti viszonyban lévő szomszédok rögzítik álláspontjaik összeegyeztethetlenségét, vagy épp belső függetlenségi mozgalmak szerveződnek stabil demokratikus országokban, amelyekben az etnikai feszültségek a sajtó hasábjain vagy a szavazóurnáknál jelennek meg, erőszakmentes módon. Persze sok spanyolországi katalán, egyesült királyságbeli skót vagy éppen számos québeci francia vonja kétségbe a jelenlegi berendezkedés kielégítő voltát.

Az Egyesült Államokban egészen más a helyzet. Ezt a kontinensen átívelő nemzetet a világ legkülönbözőbb részeiről érkezett bevándorlók építették fel a semmiből, az őslakos népesség csontjain. (Argentína történelme is igen hasonló.) Úgy vettem észre, hogy az amerikai őslakosokkal szemben alkalmazott brutális bánásmódról ma sem szívesen beszélnek az Egyesült Államokban, és igazán érthető, hogy miért van ez így. Sok amerikait e téma éppúgy zavar és feszélyez, mint a rabszolgaság kérdése – éppen ezért

fektettek ezek megismertetésére különös hangsúlyt a szovjet oktatási rendszerben. A kommunista ideológusok igen fontosnak tartották bizonyítani azt, hogy mi, oroszok, minden tekintetben felsőbbrendűek vagyunk ellenlábasainknál, így erkölcsi téren is. (És persze intellektuálisan is, ezért szorgalmazták annyira a sakkjátékot – szerencsémre.)

A szovjet propaganda szakértője volt a „rákontrázásnak” is. E kifejezés remekül érzékelteti, hogyan reagáltak a szovjet vezetők arra, amikor a hazájukban zajló tömegmészárlások, kényszerdeportálások és a gulágok működésének bírálata került szóba, olyan riposztokkal, mint a „Na és maguk, amerikaiak hogy bántak az indiánokkal vagy a rabszolgákkal?”. Az ehhez hasonló válaszokat többnyire átlátszó és gyenge retorikai fogásként használták arra, hogy eltereljék a társalgást a kínos kérdésről, és témát vált-sanak. Putyin számos szovjet módszert és hagyományt felelevenített, így Oroszország képzett internetes trollokból álló csoportjainak köszönhetően a rákontrázás is újra népszerű napjainkban. Jóformán egyetlen, Oroszországot bíráló tweetem sem csúszik át anélkül, hogy néhányan nyomban vissza ne vágnának, hogy az Egyesült Államok vagy Izrael is művelt hasonló rossz dolgot, esetleg sokkal rosszabbat, netán valami olyasmit, ami egyáltalán nem tartozik az adott témához, de legalább olyan rossz és elfogadhatatlan. Ez a technika mindig nagyon népszerű az önkényuralmi rendszerek vezetői és támogatói körében, akik a saját bűntetteiket nem tudják egyébként semmivel sem magyarázni. Az arab államok például gyakran úgy nyilatkoznak, mintha Izrael palesztinokkal szembeni magatartása valahogyan igazolná a saját elnyomó rezsimeik létjogosultságát.

A szovjeteknek kétségkívül nyomós okaik voltak arra, hogy témát vált-sanak. Az igazat megvallva, rengeteg ilyen indok vált nyilvánvalóvá egyik pillanatról a másikra, amikor a Szovjetunió felbomlott. Alekszandr Solzsenyicin persze már korábban leírta műveiben azokat a szörnyűségeket, amelyeket a Szovjetunióban Lenin és Sztálin alatt követtek el. E könyveket be is tiltották a Szovjetunióban, a szerzőt pedig száműzték – nem csupán azért, mert az írások bíralták és hiteltelenítették a szereplőiket, hanem a Solzsenyicin által levont következtetések miatt is. A szerző annak a határozott álláspontjának adott hangot, hogy az egész szovjet rendszer csak kényszerrel és a börtön fenyegetésével, valamint a gulágok által biztosított ingyenes munkaerővel tartható fenn. Ám Sztálin még sok minden mást is elkövetett annak érdekében, hogy rendet teremtsen összetákolt birodalmá-

ban – olyan tetteket, amelyek még sokáig kísérteni fogják Oroszországot és az egész világot.

— Az Egyesült Államokat gyakran nevezik olvasztótégelynek vagy „salátás-tálnak” annak érzékeltetésére, miként keveredtek egymással a bevándorlók különböző hullámai, míg végül büszke amerikaiakká kovácsolódtak össze. Egyik mulatságos hagyományukat követve, amelynek eredete az első olyan hajóig nyúlik vissza, amely a Mayflower után befutott a Plymouth-sziklá-hoz, minden nemzedék előszeretettel panaszkodik el, hogy a bevándorlók későbbi csoportjai sokkal silányabbak annál, mint amilyen az ő csoportjuk volt – hogy nem hajlandóak dolgozni és beilleszkedni, vagy valamely egyéb tekintetben alsóbbrendűek. Ám annak ellenére, hogy e nemzet hódítások árán született, minden belső vitával együtt is rendületlenül tör előre, vérbeli amerikaiakká asszimilálva az idegenként érkező új bevándorlókat. Jómagam – mivel szintén nemrégiben telepedtem le ebben az országban, s nem túl mély szakmai ismereteim ellenére, mint „a 13. sakkvilágbajnok” és „demokrata párti aktivista”, máris megkaptam a zöld kártyát – nagyra értékelem Amerika e sajátosságát.

A Szovjetunió ettől nagyban eltérő módon született meg, s ezt a fémkohászatból és gasztronómiából vett hasonlatokkal nem lehet pontosan bemutatni. Leginkább azt mondanám, hogy a Szovjetunió egy frankensteini szörnyeteg volt, amelynek össze nem illő testrészeit kontár kezek fércelték egybe s helyezték rá az orosz fejre. Az eltérő kultúrájú köztársaságok nem tudtak egyetlen identitássá összeforrni; a legtöbbjükre a totalitárius bürokrácia és tömegtájékoztatás nyers erejével kényszerítették rá a közös szovjet kommunista identitást (ha beszélhetünk egyáltalán ilyen-miről). Bármennyit szónokoltak a bolsevikok a marxizmus–leninizmus nyilvánvaló felsőbbrendűségéről, a szovjet birodalom felépítésében és fenntartásában az állami terrornak és a katonai erőnek jutott az elsődleges szerep.

A Szovjetunió hetven hosszú esztendőn át totális kudarcot vallott abban, hogy megpróbáljon túllépni a megszállás és elnyomás örökségén, s ez egyértelműen tükröződött abban a nagy buzgalomban, amellyel az egyes köztársaságok, amint erre esélyük nyílt, igyekeztek elszakadni a Kremltől, a rothadó fejtől. Még a Kijevi Rusznak, az első keleti szláv nemzetállamnak egykor otthont adó Ukrajna is megragadta az első adandó alkalmat, hogy szakítson Oroszországgal, annak ellenére, hogy sok közös vonást hordoz-

tak. Ezzel a lépéssel végképp szertefoszlottak Gorbacsov reményei egy új unió létrehozására.

Sok esetben markáns ösztönzőként működött a hatalomvágy is. A helyi bürokraták és pártvezetők önkényúri szerepről álmodoztak, és felismerték, hogy jóval nagyobb hatalomra tehetnek szert és könnyebben megtömhetik a zsebüket független államok vezetőiként, még akkor is, ha gazdaságaik és rezsimjeik továbbra is főként Moszkvától függnek majd. Végül azonban azok a közép-ázsiai köztársaságok is cserben hagyták Gorbacsovot, akik korábban kísérletképp beleegyeztek, hogy kitartanak a szovjet vezető új „lájtos” Szovjetuniója mellett.

Ám még az a tizenöt egykori szovjet köztársaság okozta a legkisebb fejfájást Oroszországnak, amelyeket az ENSZ rövid úton elismert független államnak. E tizenöt országgal csaknem egy időben ugyanis öt másik térség is kikiáltotta függetlenségét, amelyet azonban ezek sosem tudtak sikerre vinni. A nyugatiak legtöbbjüket csak onnan ismerik, hogy mindmáig vitatott területek maradtak, ahol időről időre fellángol az erőszak. Abházia és Dél-Oszétia korábban Grúzia félautonóm térségeiként léteztek a Szovjetunióban, majd amikor a Szovjetunió kezdett széthullani, független államiséget követeltek maguknak. Számos kirobbanó, majd elcsituló konfliktust követően végül mindkettő megmaradt Grúzia részének, s e tényt használta ki később Putyin, hogy kiprovokálja a 2008-as, Grúzia elleni háborút. Jelenleg Abházia és Dél-Oszétia lényegében oroszok által megszállt övezetek, noha az ENSZ továbbra is grúz területekként ismeri el őket.

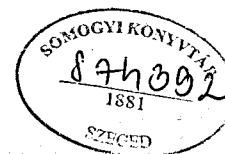
A Dnyeszter menti Moldáv Köztársaság és Gagauzia nagyjából hasonló tapasztalatokat szerzett a Szovjetunióval és a frissen függetlenné vált Moldovával. (Remélem, hogy a térségek lakosai és a szakértők megbocsátják, hogy a tömörség kedvéért általánosítottam.) Putyin Oroszországa pedig itt is igyekezett betölteni a szomszédban keletkezett hatalmi vákuumot, és szokásához híven beavatkozott az említett autonóm övezetek működésébe is. 1991-ben Hegyi-Karabah, ez az Azerbajdzsán és Örményország között elhelyezkedő, régóta vitatott terület is kikiáltotta függetlenségét. Hivatalos jogállása szerint Karabah jelenleg azerbajdzsáni terület, s bár de facto független, lényegében Örményország részeként működik.

Ám még koránt sincs vége a felsorolásnak, s a legsúlyosabb problémát a végére hagytam. Azt hiszem, az Icskéria nevet csak az igazi szakértők ismerik. Manapság alig említik, és tudomásom szerint teljes alakjában,

Icskériai Csecsen Köztársaságként akkoriban is ritkán használták, amikor még volt létjogosultsága e névnek. Már persze ha volt valaha – hiszen épp ez a kérdés vezetett el két háborúhoz, több ezer terrortámadáshoz és százezrek, főként civilek pusztulásához, akik majdnem kivétel nélkül Oroszország területén lelték halálukat.

Manapság a legtöbben ismerjük Csecsenföld nevét, bár szinte kizárólag negatív események kapcsán. E név a köztudatban a kegyetlen maffiózók, harcos aktivisták és terroristák térnyeréséhez társult, s nemrégiben Csecsenföld ismét gyakran szerepelt a hírekben, amikor kiderült, hogy a bostoni maratonton végrehajtott bombamerénylet elkövetői, a Carnajev fivérek csecsen származású amerikaiak voltak. A több mint egymilliós népességet számláló, túlnyomórészt muszlimok lakta aprócska Csecsenföld két borzalmas háborút élt meg, melyek célja az volt, hogy a csecsenek elnyerjék függetlenségüket, megszabaduljanak Moszkvától. Az első 1994 végén kezdődött, amikor Jelcin meguntta azt, hogy a csecsen vezető, Dzsohar Dudajev folyton megpróbál szembeszállni Moszkvával, és megkísérli megszilárdítani saját hatalmát az el nem ismert köztársaságban. Ahogyan a nagy nemzetek elbizakodott vezetőivel oly sokszor megesett, amikor kicsiny helyi erőket támadtak meg hegyvidéki területen, az orosz offenzíva is megfeneklett, majd ez a kínos kudarc egy 20 hónapon át tartó totális háborúba torkollott. A harcok becslések szerint 100 ezer polgári áldozat és közel 20 ezer orosz katona életét követelték. Az orosz csapatok tömegesen sértették meg az emberi jogokat, amire válaszul a csecsenek túszoikat ejtettek Csecsenföldön kívül.

A kegyetlen háború és a csecsen főváros, Groznij szörnyű lerombolása a csecsenek egész nemzedékét böszítette fel és tette radikálissá – pedig már korábban sem tekintették kebelbarátjuknak Oroszországot. Csecsenföld és szomszédai, a nyugati Ingusföld és a keleti Dagesztán, 1917-ben egyesült hegyi köztársaságként kikiáltották függetlenségüket Oroszországtól, ám a Szovjetunió alig négy évvel később erőszakkal visszafoglalta e területeket és rabigába kényszerítette a lakosságot. Bár a térség lakói a II. világháború során tiszteletre méltó módon kivették részüket a nácik ellen vívott harcokból, Sztálin 1944-ben majdnem mindet – közel félmillió embert – összegyűjtötte és Kazahsztánba deportálta. Ugyan 1957-ben a desztalinizáció folyamatának részeként megengedték nekik, hogy hazatérjenek otthonaikba, mégis rengetegen közülük éhen haltak és az események áldozatai lettek.

Nem véletlen, hogy e vitatott és konfliktusokkal terhes területek csaknem mind a Kaukázusban találhatók. (Kivéve Moldovát, amely a Fekete-tenger nyugati partján fekszik, Ukrajna és Románia között.) Az ősidők óta véres viszályoktól hangos térség sokszínű népességéből számos kisebb etnikai sziget emelkedik ki. E háborgó régió szülőhelyemtől, a Kaszpi-tengernél fekvő Azerbajdzsántól egészen a Fekete-tengernél elterülő Grúziáig terjed, középen Örményországgal. Déli határait Irán és Törökország alkotja. Északon, a határ orosz oldalán hozzátartozik még Dagesztán, Csecsenföld, Ingusföld, valamint Kabard- és Balkárföld (itt emelkedik az Elbrusz, Európa legmagasabb hegye), s egészen a kalmük sztyeppéig nyúlik. E térség több mint ötven különböző etnikai csoportnak, tucatnyi nyelvnek ad otthont, és szinte minden főbb vallás követői megtalálhatók benne.

Az orosz vezetőknek sosem tetszett az az elgondolás, hogy Csecsenföldet és viszálykodó szomszédait hagyják függetlenné válni. Nem pusztán amiatt, mert ezek a népek az aktuális hatalom pofozóbábjai voltak, akik ellen hangolni tudták a hazai támogatóikat, s így tömegbázist tudtak szervezni. E területek egyébként természeti erőforrásokban sem gazdagok. A problémát inkább az jelentette, hogy ha e népek független nemzetekké válnának, azzal egyben elnyernék a szuverén országoknak járó jogokat és oltalmakat is, és szabadon hozhatnának létre szövetségeket, szabadon írhatnának alá egyezményeket, és önállóan fordulhatnának panaszaiikkal az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez – s tennék mindezt úgy, hogy közben képtelenek lennének gátat vetni az egyre újabb erőszakhullámoknak. Egy bukott orosz tagállam kezelése nem könnyű feladat, ám egy kaotikus szomszéd országgal elbánni még sokkal nehezebb – ezt a leckét a szovjetek jól megtanulták Oroszországban.

Persze nem akarom védeni Jelcint ez ügyben, ám volt egy további tényező is, amely miatt szinte lehetetlen volt a térség elszakadása: az egyértelmű határok hiánya. A Szovjetunió olyan köztársaságokból jött létre, amelyek határai egész világosak voltak. A szovjet állam felbomlásakor csak néhány esetben alakult ki területi konfliktus az újonnan létrejött államok között. Ám Oroszország belső határai sohasem voltak élesen kijelölve, hiszen a hatalmas szövetségi állam életében ezek nem bírtak különösebb jelentőséggel. Vagyis amikor Csecsenföld-Ingusföld 1991-ben kinyilvánította a függetlenségét, senki sem tudta pontosan, mit jelent, és mivel jár ez a tény. A szakadár mozgalom vezetői azt hangoztatták, hogy új országuk

egészen a Groznijtől 200 km-re nyugatra fekvő Sztavropol városáig terjed majd, és csak nehezen lett volna tagadható ez az egyébként jogos igényük, ám ugyanilyen konkrétumokon alapuló alternatívával sem tudtak előállni. Hol kezdődik és hol végződik tulajdonképpen Csecsenföld? És mi a helyzet a szomszédos Dagesztánnal? Az egész ügy olyan volt, mint Pandóra szelencéje. Csecsenföld helyzete ráadásul abban is egyedülálló volt, hogy a csécseken felkelésre semmilyen külső tényező nem volt hatással. A többi függetlenedni kívánó terület esetében a szomszédok mind gyakoroltak valamilyen nyomást a szeparatisták felkeléseire, és beavatkoztak azok sikere vagy bukása érdekében. Csecsenföld lázadása azonban teljes egészében belülről robbant ki.

E ponton előre kell ugranom a második csécseken háborúig, amely elnöki székhöz juttatott egy ismeretlen miniszterelnököt, Vlagyimir Putyint. Az első háború nem csupán az alapjait vetette meg a másodiknak, de ékes példája volt annak a nemtörődöm hozzáállásnak is, amellyel a Nyugat az 1990-es években kezelte Oroszországot. Az e-könyvek csodájának köszönhetően azt is elárulhatom az olvasónak, hogy Bill Clinton *Életem (My Life)* című visszaemlékezéseinek ezernél több oldalán pontosan négyszer említi Csecsenföldet. Még ha leszámítjuk is a könyv első felét, amelyben Clinton az elnökségét megelőző időkről értekezik, ez akkor is elképesztő. Egyben azt is pontosan mutatja, mekkora figyelmet fordított és jelentőséget tulajdonított a szerző Csecsenföldnek és a világ más, forrongó térségeinek hivatali éve során, különösen első elnöki ciklusa idején. (Az 1994-es ruandai népirtást már valamivel gyakrabban említi, és leginkább azon sajnálkozik, hogy nem tett semmit a beavatkozás érdekében.)

Szó sincs arról, hogy az első csécseken háborúra a közvélemény ne figyelt volna akkoriban. Az emberi jogi szervezetek és a nyugati tömegtájékoztató minden lehetséges módon a lehető legrészletesebben beszámolt az atrocitásokról. Az orosz hadsereg kudarcot vallott abban, hogy az ígéretekhez híven rövid időn belül békét teremtsen a térségben, s ez kínos perceket okozott Borisz Jelcinnek az 1996-os választások közeledtével, mert nyilvános felszólalásai során kénytelen volt újra és újra szóba hozni a konfliktust. Emlékezzünk vissza: ez még akkoriban történt, amikor Oroszországban a tömegtájékoztató szabadsága teljes volt. Amint Putyin átvette a hatalmat, a „Csecsenföld” kifejezés jóformán tabuvá vált az orosz sajtóban. Jelcin még arra is hajlandó volt, hogy 1995-ben és 1996-ban a sajtókonferenciákon

Clinton mellett feszengjen és kelletlenül feleljen a Csecsenfölddel kapcsolatos kérdésekre, valamint – annak ellenére, hogy a háborús bűnökről perdöntő bizonyítékok álltak a sajtó rendelkezésére – túlnyomórészt tagadja az erőszakos cselekmények megtörténtét.

Különleges érzés ma újraolvasni ezeknek a sajtókonferenciáknak az összefoglalóit. Az orosz elnököt saját országának sajtója arra kényszerítette, hogy kínos kérdésekre feleljen! Bocsánatos bűn, ha az ember megfedkezék róla, hogy ilyen pillanat valaha is bekövetkezett az orosz történelemben. 1995. május 10-én, egy Moszkvában tartott konferencián az egyik riporter egyenesen a tárgyra tért, miután végighallgatta Jelcin megszokott semmitmondó, bagatellizáló megjegyzéseit.

RIPORTER: Clinton elnök, Ön épp az imént hallgatta végig Jelcin elnök csecsenföldi helyzet kapcsán tett beszámolóját, amelynek tartalma gyakorlatilag szöges ellentétben áll azokkal a híradásokkal, amelyek az országnak a konfliktussal érintett részeiből érkeznek – ez utóbbiak ugyanis mészárlásokról számolnak be. Kíváncsi lennék arra, miként reagál Ön erre a beszámolóra, ugyanígy látja-e a helyzetet, és ha nem, akkor miért nem? Az is érdekelne, hogy milyen hatással lehetnek az ottani szörnyűségekről szóló híradások a NATO-hoz csatlakozni kívánó országok esélyeire, és egyáltalán milyen mondanivalója lenne Önnek Jelcin elnök úrhoz erről a kérdésről?

Clinton válaszában kitért arra, hogy a csecsenföldi háború eseményeit a harcok elhúzódása és a civil áldozatok magas aránya miatt „aggodalommal figyeli a világ többi része, és a háború Európa számos országának hozzáállására, mind az itt zajló események megítélése, mind a jövőbeli kapcsolatok vonatkozásában erőteljes hatást gyakorolt”. Elmondta továbbá, hogy ő sürgette Jelcint a tűzszünet megkötésére, és „az egész helyzet mihamarabbi rendezésére”, majd levonta a végkövetkeztetést, miszerint „épp eléggé meggyűlik ezzel az ő bajuk [az oroszoké] is”.

Felmerül a kérdés: mit tehetett volna az amerikai elnök vagy az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) az Oroszországban dúló véres polgárháború ügyében, amelyben civilek tízezreit tették hontalanná, s tízezreket kínoztak és gyilkoltak meg? Az egyik lehetséges megoldásra ugyanezen a sajtókonferencián, csak valamivel korábban elhangzott egy

utalás, amikor Clinton elnöktől megkérdezték, mit szándékozik tenni az ellen, hogy Oroszország továbbra is támogassa Irán nukleáris programját.

RIPORTER: Szembe fog szegülni a republikánusokkal, akik azzal fenyegetőznek, hogy lépéseket tesznek az Oroszországnak folyósított külföldi segélyek beszüntetése érdekében?

Hogyan?! Nos, bizony éppen így festett a helyzet 1995-ben! Napjainkban, pontosan húsz év elteltével az Oroszország által támogatott, együttesen kidolgozott iráni nukleáris program ugyanabból az okból került vissza az újságok címlapjára: az egész világ attól retteg, hogy Irán atombombát készít. A probléma gyökerei egyébként arra az időszakra nyúlnak vissza, amikor amerikai segélyek tartották a felszínen Oroszországot (és segítették elő Jelcin 1996-os újraválasztását). Az amerikaiknak nyilvánvalóan fontolóra kellett volna venniük, hogy a segélyek folyósítását feltételekhez kössék és attól tegyék függővé, hogy hajlandóak-e az oroszok felhagyni az iráni nukleáris program támogatásával, és véget vetni a csecsenföldi mészárlásnak. A feltételekhez kötött segélyezés kérdését egyébként részletekbe mérően megvitatták az Egyesült Államok kongresszusának mindkét házában 1995-ben és 1996-ban.

Az orosz atomenergia-hivatal, a MinAtom (amelyet 2007-ben a RoszAtom váltott fel), ijesztően nagy önállósággal működött, és jelentős devizatartalékokat, „kemény valutát” termelt az országnak, amelynek erre egyébként égetően nagy szüksége volt abban az időben is. A hivatal feje, Viktor Mihajlov titkos megállapodást kötött Iránnal, melynek értelmében Oroszország egy olyan gázcentrifugát szállított iráni partnerének, amelynek segítségével hadiipari minőségű urániumot állíthatnak elő, mindezt anélkül, hogy Mihajlov beszámolt volna erről Jelcinnek.³ Az áruló hivatalt Jevgenyij Primakov külügyminiszter is támogatta, aki szoros politikai és gazdasági együttműködés kialakítását szorgalmazta Iránnal.⁴

Clinton a visszaemlékezésében elmeséli, hogy amikor először találkozott Jelcinnel a Kremlben, „kézfogással pecsételték meg”, hogy az orosz elnök nyilvánosan is bejelenti, Oroszország nem ad át katonai célokra is felhasználható nukleáris technológiát Iránnak. Jelcin ezt kötelességtudóan meg is tette a sajtókonferencián, ám az atomfegyverek és technológiák átadását csak egy évvel később, 1996 augusztusában állították le hivatalosan.

Számos kongresszusi képviselő felháborodott ezen, és végül az Egyesült Államok Kongresszusa azt a döntést hozta, hogy amennyiben Oroszország továbbra is támogatja Irán nukleáris programját, és hatat visel a civil lakosság ellen, korlátozni fogják a folyósított segélyeket. Ám a Clinton-kormányzatnak sikerült becsempésznie egy rendelkezést az orosz segélyről szóló törvényjavaslatba, amely lehetővé tette az elnöknek, hogy „felülírja ezt a korlátozó rendelkezést”, amennyiben úgy ítéli meg, hogy ez szolgálja az Egyesült Államok nemzetbiztonságának érdekét. A kormányzat úgy érvelt, helytelen volna az Oroszországnak juttatandó segélyt ahhoz a feltételhez kötni, hogy az oroszok egy bizonyos elvárt viselkedési formát tanúsítsanak akár Iránban, akár Csecsenföldön, minthogy a segélyprogram célja a reformista elemek támogatása Oroszországban, s végső soron olyan átalakulás elősegítése, amely a jövőben együttműködésen alapuló viszonyrendszert hozhat létre.”⁵

Ez a néhány sor a bizonyítéka annak, hogy miért helytelen kirekeszteni az erkölcsi elemet a külpolitikából. A jövőbeli, bizonytalan „együttműködésen alapuló viszonyrendszer” kialakítása érdekében a Clinton-kormányzat képes volt sikra szállni amellest, hogy levegyék a napirendről az iráni nukleáris program és a csecsenföldi megszárlás kérdését. Még csak nem is a pénz volt a lényeg. Néhány milliárd dollár ide vagy oda, nem számított komolyabban egyik félnek sem – bár Jelcinnek az 1996-os választások közeledtével kétségkívül szüksége volt minden segítségre. (Én magam is kampányoltam mellette.) Clinton pedig ahelyett, hogy a külföldi segélyeket a csecsenföldi civilek erkölcstelen megszárlásának ügyétől tette volna függővé, és a válság kezeléséhez igazította volna külpolitikai irányelveit is, csak aggodalmainak adott hangot, homályos megjegyzéseket tett arra nézve, hogy a csecsenföldi események más országokat is a NATO-hoz való csatlakozásra ösztönözhetnek (ami meg is történt), és az egész háborút belügynek minősítette.

Clinton és Európa elszalasztották azt az esélyt, hogy kijelöljék az elfogadható viselkedés határait Oroszország számára – legalábbis ami a balti országokon túli térséget illeti. Közép-Ázsiát és a Kaukázus különböző konfliktuszónáit a Nyugat hallgatólagosan orosz befolyási övezetnek tekintette. A *The New York Times* 1994 októberében közölt tudósítása szerint két hónappal azelőtt, hogy az orosz csapatok előzőnlötték Csecsenföldet, a nyugati hatalmak elutasították azt a kérést, hogy békefenntartókat küld-

jenek az újonnan alakult államokba, s ezzel lehetővé tették az oroszok számára, hogy közvetlen beavatkozás útján kezeljék azokat a konfliktusokat, amelyeket ők maguk provokáltak ki.⁶

Reagan erkölcsös külpolitikája megmutatta a helyes utat, ám az Egyesült Államok a '90-es évekre teljesen letért erről az útról. A reagani külpolitika alapja nem az volt, hogy mit képes megtenni egy ország önmaga erejéből. Soha senki nem képzelte volna például, hogy az Egyesült Államok vagy a NATO közvetlenül segélyezi a csecsen szeparatistákat. Egykor az volt a lényeg, hogy Amerika egyértelműen és következetesen tanúságot tegyen amellest, hogy az emberi jogok és emberi életek igenis számítanak. Clinton azonban olyannyira ragaszkodott az együttműködésen alapuló viszonyrendszer kialakításához, hogy nyíltan sosem jelentette ki: egyszerűen elfogadhatatlan civileket lemészárolni, és hozzásegíteni egy terroristákat támogató államot a nukleáris programja végrehajtásához.

Ez a passzivitás újabb tanúbizonysága annak, hogy Oroszország valójában sosem volt kitéve megaláztatásnak. Clinton mindvégig jóhiszeműen bánt Jelcinnel, hírszerzési információkkal látta el Oroszországot Iránnal kapcsolatban, megkezdte Európa nagyarányú demilitarizálását, sőt még további szovjet utódállamok leszerelését is előmozdította, ezzel egyben szavatolta Oroszország teljes dominanciáját az európai térségben. 1994-ben Oroszország, Ukrajna, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság vezetői tárgyalásokat folytattak Magyarországon, melynek eredményeként megszületett az a biztonsági garanciákról szóló megállapodás, amely Budapesti Memorandum néven vált közzismertté.

Ez a rövid szerződés messze nem átfogó egyezmény, nem tekinthető komoly biztonsági garanciavállalásnak sem, ám a célja és a rendeltetése is világos. Ukrajna engedett Oroszországtól és az Egyesült Államoktól jövő nyomásnak, és lemondott a világ harmadik legnagyobb nukleáris arzenáljáról. Cserébe Leonyid Kucsma nyilvános ígéretet követelt Clintontól, Jelcintől és John Majortól arra, hogy „tiszteltetben tartják Ukrajna függetlenségét, szuverenitását és meglévő határait”, és „tartózkodni fognak a fenyegetésektől és a katonai erő bevetésétől Ukrajna területi egysége vagy politikai függetlensége ellen.”⁷

Oroszország nyilvánvalóan megsértette a szerződést, amikor 2014 márciusában lerohanta és annektálta a Krím félszigetet. A többi aláíró fél helyzetét tekintve elmondható, hogy a Memorandumba nem foglalták bele

a kikényszeríthetőség eszközeit, és mindössze azt vállalták, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának közbelépését fogják kérni, „ha Ukrajna olyan agresszió áldozatává válna, amelyben atomfegyvereket vetnek be, vagy ezzel fenyegetnék”.

Amikor 2014 végén Kijevben alkalmam nyílt beszélgetni Leonyid Kravcsukkal, az első ukrán elnök szilárd meggyőződéssel jelentette ki, hogy az Egyesült Államok elárulta és kiszolgáltatotta Ukrajnát Putyinnak, s ezzel megszegte a Clinton által Budapesten vállalt kötelezettségeket. Állítása szerint Clinton még Jelcinnél is erőteljesebb nyomást gyakorolt rá, illetve Kazahsztán és Fehéroroszország elnökére, hogy mondjanak le az atomfegyverekről. Ez akkoriban kétségkívül dicséretes célkitűzésnek és eredménynek számított. De mit jelent ez a gyakorlatban most, amikor húsz év elteltével Ukrajna gyakorlatilag tehetetlenül néz szembe Vlagyimir Putyin hatalmas, atomfegyverekkel felszerelt hadigépezetével, az Egyesült Államok pedig erre csak annyit tud mondani, hogy sajnálja, de az ukránoknak Budapesten el kellett volna olvasniuk a megállapodás apró betűs részét is?

A saját kérdésemet megválaszolva, mindez azt sugallja a világnak, hogy az amerikai (és mellel a brit) biztonsági garanciáknak nincs értéke. A Budapesti Memorandum egyetlen lényeges hozadéka az lett volna, hogy bármelyik jövőbeli lehetséges agresszor számára – itt persze minden szem a szomszédos orosz medvére szegeződik – nyilvánvalóvá váljon, hogy az Egyesült Államok atomhatalmi védőszárnyai alá vette Ukrajnát. Ha azonban az ilyen ígéreteknek nincs súlya, és az egyes országok csak úgy lehetnek biztonságban az agressziótól, ha maguk is rendelkeznek atomfegyverekkel, akkor egykettőre azon vesszük észre magunkat, hogy más országok is teljes gőzzel kezdenek dolgozni a fegyverek megszerzésén. Japán és Tajvan arra számít, hogy Amerika majd elrettenti Kínát. Dél-Korea kormánya is azt várja, hogy Amerika óvja meg az országot Észak-Korea fenyegetésétől. És akár beismerik, akár nem, a közel-keleti nemzetek felét is csak Amerika rájuk vetülő árnyéka tartja vissza attól, hogy megpróbáljanak szert tenni atomfegyverekre, és hogy Izraellel egyenrangú katonai hatalommá váljanak. Azonban, ha Obama elnök továbbra is ilyen enyhe szankciókkal lép fel az orosz katonai agresszió ellen, semmitmondó alkudozással és mély aggodalmának kifejezésével akarja kifizetni Ukrajnát, akkor a többi ország aligha fogja vissza magát sokáig.

Mivel Bill Clinton továbbra is tekintélyes közéleti személyiség, őt kellene megkérdezni, mi a véleménye arról, hogy Obama ilyen közönyösen viszonyul az elődje által Budapesten aláírt okmányhoz. Annál is inkább, mivel ők ketten ugyanahhoz a párthoz tartoznak, Hillary Clinton pedig Obama kabinetjének külügyminisztere volt. Annak idején Budapesten egyetlen riporternek sem jutott eszébe, hogy megkérdezze Clintontól, mit tenne a kormánya, ha Oroszország tankokkal vonulna be Ukrajnába, ahogyan nemrég tette – én mindenesetre nagyon kíváncsi lennék rá, mit válaszolna ma az elnök erre a kérdésre.

Az emberek óhatatlanul is hajlamosak arra, hogy csak a történelem jelentős fordulópontjaira összpontosítsák figyelmüket. Bár ilyen pillanatok valóban léteznek, a hosszú távú irányzatok és a bevett módszerek rendszerint jóval többet nyomnak a latba, mint bármely egyedi döntés vagy esemény. Amikor az orosz demokrácia kudarcáról és a Nyugat békítő politikájáról beszélünk, amely e bukást lehetővé tette, érdemes szemügyre vennünk, hogyan illeszkednek be az egyes történelmi pillanatok az átfogó mintázatba.

Az idősebb Bush könnyelműen támogatta Gorbacsovot, az első hibától egészen a keserű végig. Bill Clinton kormányzata hasonlóképpen belehabarodott Borisz Jelcinbe, és ahelyett, hogy következetes és egységes irányelvek mentén nyomást gyakorolt volna rá az oroszországi gazdasági reformok és demokrácia érdekében, feltétel nélküli támogatásáról biztosította az orosz elnököt. A következő fejezetben lesz majd szó róla, de az ifjabb Bush ugyanezt a hibát követte el Putyinnal kapcsolatban: az egyénben bízott a demokratikus intézmények és irányelvek helyett, amelyekre Oroszországnak oly égető szüksége lett volna. A Nyugat mindig talált magának valakit, aki szimpatikus vagy véleménye szerint együttműködő volt, és fenntartások nélkül elkötelezte magát mellette. Amikor azután kiderült, hogy a kapcsolat – előre látható módon – nem váltja be a hozzá fűzött irreális reményeket, már kínos vagy épp lehetetlen volt visszatáncolni belőle.

Ezzel egyidejűleg, az 1990-es években Amerika sokat veszített világpolitikai tekintélyéből és hitelességéből. A hidegháború végén az Egyesült Államok mindenhatónak tűnt, akárcsak Óz, a nagy varázsló, mielőtt lehullt volna róla a lepel. 1999-re azonban, amikor Clinton végre szépített Koszovóban, e leplet bizony lerántották, megszaggatták és tüntetőleg el-

égették. A „Sólyom végveszélyben” néven elhíresült szomáliai katasztrófa, a jugoszláviai és ruandai népirtások, az Oroszország előtti behódolás a csecsenkérdésben, valamint a NATO-bővítés korlátozása megannyi csapást jelentettek a világpolitikai helyzet stabilitására és mindazokra, akik ezt garantálni próbálták az Egyesült Államokban és az Európai Unióban.

Ekkoriban az Egyesült Államokra egyáltalán nem volt jellemző az imperialista túlterjeszkedés és egyeduralmi irányultság, amit Oroszország és Kína egyre-másra felhánytorgatott. Az ország inkább nagyon is háttérbe húzódott, 1998-ra Clinton személyes hitele is súlyosan csorbult. A Monica Lewinsky-féle botrány januárban került a címlapokra. A médiafelhajtás, a per és az alkotmányos vádemelési eljárás mélységes kiábrándulást keltett a kormányzatban és az amerikai népben egyaránt. Az esztendő folyamán aztán Clinton számára eljött a pillanat, hogy elterelje a figyelmet ballépéséről: elrendelte a robotrepülőgép-csapást egy szudáni létesítmény ellen, amelyről később kiderült, ártalmatlan gyógyszeripari üzem.

Bármilyen kényelmes lenne Putyinra hárítani minden felelősséget az orosz demokrácia kudarcáért, az igazság ennél összetettebb. Oroszország korántsem egy hirtelen bukás következtében tért vissza a diktatúrák korszakába – megállíthatatlanul csúszott le a lejtőn. Pontosan ugyanaz a helyzet, mint amikor egy sakkjátszma kielemezésekor, amit boncolásnak nevezünk, valaki azt bizonygatja, hogy egy bizonyos pontig minden a lehető legjobban ment. Az effajta állítás rendszerint abszurd, és lehetetlenné teszi a tárgyilagos elemzést. Persze időnként előfordulnak hatalmas baklövéses egy máskülönben kedvező helyzetben, ám ezek jóval ritkébbak a diplomáciában, mint a sakkvilágbajnokságokon.

E kérdésről manapság sokat vitatkozom azokkal a barátaimmal, akiknek nálam több érzékük van a diplomáciához. Ők visszatekintve úgy látják, hogy Oroszország és az Egyesült Államok kapcsolata korántsem alakult rosszul az elmúlt húsz évben, és így a 2014-ben bekövetkezett totális katasztrófát váratlan megrázkódtatásként élik meg. Én azonban legalább tizenöt esztendeje szajkózom, hogy Putyin legutóbbi erőszakos kitörése és elnyomó intézkedései egy hosszú folyamat eredményei, s az orosz elnök önbizalma egyre nőtt az évek során, mialatt a Nyugat újabb és újabb kompromisszumokat kötött, majd úgy csinált, mintha minden a legnagyobb rendben volna. Obama semmiféle drasztikus lépést nem tett, amivel provokálta volna Putyint, s az orosz elnök hozzáállásának vagy Oroszország

helyzetének hirtelen változása sem indokolta az Ukrajna elleni inváziót. Az események alakulása mindig is ebbe az irányba mutatott, s csupán annyi volt kérdéses, vajon a nyugati vezetők hajlandóak-e változtatni a módszereiken, hogy megelőzzék az erőszak kirobbanását. Sajnálatos módon – mint ma már jól tudjuk – a válasz nemlegesnek bizonyult.

Ha a pokolba vezető út jó szándékkal van kikövezve, akkor az elvek terén kötött kompromisszumok rajta az utcalámpák. Mint korábban bevallottam, magam is támogattam Jelcin 1996-os újraválasztását – dacára annak, hogy az elnök egyre kevésbé tartotta be a demokrácia játékszabályait. Jelcin visszaélt a hatalommal, hogy megfeleljen a Kommunista Pártnak, amely továbbra is kellő befolyással rendelkezett, hogy elrémítse a reformereket; az 1995-ös parlamenti választásokon az orosz dumában is átvette az irányítást – korántsem minősíthetjük hát képzeltek a fenyegetést. Ugyanakkor Jelcin népszerűtlenné vált: az év eleji közvélemény-kutatás szerint a választók mindössze 10%-a szavazott volna rá – pedig ekkor már csak fél év volt hátra a júniusi választásokig.

A Jelcin-kormány gyakran ismételtgetett vádja, amellyel minden kritikust és ellenzékit megbélyegzett, nevezetesen hogy megpróbálják visszahúzni Oroszországot a sötét múltba, a gazdaság hanyatlásával mindinkább hatástalan lett. A külvilág sem ígért sok jót Jelcinnek. Februárban a Kommunista Párt vezetőjét, Zjuganovot rocksztárnak kijáró ünnepeléssel fogadták a Világ-gazdasági Fórumon Davosban – épp ezen a helyen, a kapitalista fenevad gyomrában. Zjuganovnak természetesen fogalma sem volt róla, hogy mit kellene tennie, elnökké választása pedig egyértelműen katasztrófális lett volna, akkoriban mégis egészen valószínűnek látszott. Nem egyszerűen arról volt szó, hogy nehéz időkben az emberek a hasukkal szavaznak; az orosz nép ekkor valóban megzavarodott, úgy érezte, elárulták, s a népharag célpontja az elnök volt.

Az oroszok elutasítók a demokráciával kapcsolatban – ezt a jelenséget igazán nehéz megmagyarázni egy kívülálló számára. Amikor a szovjet időkben hazánk összeomlásán és az előttünk álló jövőn tűnődünk, a legtöbbünknek nem volt világos képünk arról, mit takar a demokrácia fogalma valójában. Persze vágytunk a szabadságra, az emberi jogokra és mindazokra az értékekre, amelyeket egy nyitott társadalomban megkaphattunk, ám az emberek zöme számára ezek csak elvont fogalmak maradtak. A nyugatiaktól mi leginkább a lehetőségeiket irigyeltük; egész konkrétan

az esélyt, hogy javíthatnak anyagi helyzetükön. A szabad világnak ott voltak a választások és a pénz. Mi egyikkel sem rendelkezünk, tehát ezek a dolgok összekapcsolódtak a tudatunkban – egyfajta csomagként.

Amikor 1991-ben lelkesen megrohantuk a szavazóhelyiségeket, hogy először szavazhassunk Jelcinre, úgy tűnt, mintha sok orosz arra számított volna, hogy az urnák bankautomatákként működnek majd: csak be kell dobni a szavazatot, és máris tarthatjuk a markunkat! Ez a fogalmi zavar később megkönnyítette egy Putyinhoz hasonló önkényúr számára, hogy megnyirbálja a polgárjogokat, s közben azzal érveljen, hogy a demokrácia megbukott, az egész csak a nyugatiak átverése volt, hogy még gátlástalanabban kizsákmányolhassák Oroszországot és így tovább. A gazdaság hanyatlása is rontott a helyzeten. Az üresen tátongó boltoknál csak egy rosszabb létezik: ha ugyanezek a boltok zsúfolásig tömve vannak drága, új holmikkal, amelyekre nem telik az embereknek.

Az alkotmányos válságot követően, amelynek következtében kis híján megbukott az egész kormány, 1993-ban meghirdették a rendkívüli parlamenti választásokat, ám ekkorra már jócskán kijózanodtunk. Szeptemberben Jelcin megpróbálta felosztatni a Legfelsőbb Tanácsot, amire az alkotmány szerint nem rendelkezett kellő felhatalmazással. A parlament megtorlásul alkotmányos vádemelési eljárást kezdeményezett Jelcin ellen, aki viszont nem volt hajlandó tudomásul venni az ellenállást. Miután néhány héten át heves tiltakozások folytak és dúlt az erőszak, Jelcin bevette a rohamrendőrséget, a parlament épületét lezárták. Senki sem tudta, mi fog történni. A kormányzati épületet övező utcákon szabályszerű ütközetek zajlottak, amelyekben majdnem kétszáz ember vesztette életét, és további több százan megsebesültek.

A világ nagyközönségéhez hasonlóan én is távolról követtem az eseményeket a CNN-en. Az 1993-as Nigel Short elleni világbajnoki címvédő mérkőzésem szeptember 7-én kezdődött Londonban, majd ezt követően a játszmák, az akkori szokás szerint, hat héten át tartottak. Akárcsak 1990-ben, ismét nehezemre esett a sakkra összpontosítanom, miközben hazám újfent a forradalom küszöbén állt. Szerencsére tetemes előnyt szereztem a mérkőzés folyamán, és így kisebb nyomás alatt játszhattam. Még arra is futotta az energiámból, hogy néhány interjút adjak a moszkvai helyzettel kapcsolatban, amelyekben kijelentettem, hogy Jelcin Oroszország szabad jövőjéért küzd.

A napokon át tartó erőszakhullám és dühödt huzavona után végül Jelcin felé billent a mérleg nyelve, mivel az orosz hadsereg neki engedelmeskedett. Október 4-én hihetetlen jelenetnek lehettünk tanúi: egy sor tank tüzet nyitott a Fehér Házra, a mi parlamentünkre, és a felső szintek ki is gyulladtak. A különleges erők megrohanták az épületet, és lecsaptak az utcai tiltakozókra. Miután Jelcin ismét megszerezte az irányítást, haladéktalanul keresztülvitte az alkotmány megreformálását, visszaszorította a parlament befolyását, és létrehozta azt a fajta keménykezű elnöki irányítást, amely alatt ma is nyögünk. A Legfelsőbb Tanács felett persze eljárt az idő, ám egy ilyen törekeny polgári társadalommal rendelkező országban mégis lényeges a hatalommegosztás.

1996-ban Jelcin népszerűsége igen alacsony volt, ám jó néhány olyan oligarcha támogatására számíthatott, akiknek szerencséjét ő alapozta meg, ráadásul a Nyugat is mögötte állt pénzügyileg. Fittyet hányva a 3 millió dolláros kampánykeret-korlátozásra, amely egyébként a legtöbb párt számára elérhetetlen összegnek számít, a későbbi vizsgálatok szerint Jelcin 1-2 milliárd dollár közötti summát költött a saját kampányára, és éppen kapóra jött a Nemzetközi Valutaalaptól februárban kapott hatalmas összegű kölcsön is. A 10,2 milliárd dollár módot adott a Jelcin-kormánynak a régóta esedékes munkabér- és nyugdíjmaradások kifizetésére.

Ha csupán kétes finanszírozási ügyekről és hangulatjavító intézkedésekről lett volna szó, akkor a káros hatások Jelcin hivatali idejének végével elenyésztek volna. Ott volt azonban a média befolyásolása és a nyílt választási csalás, márpedig ezeket a cselekedeteket nem lehet semmissé tenni, ha az ember egyszer használta őket. Mindez elég volt ahhoz, hogy Jelcin az első fordulóban egy hajszállal ráverjen Zjuganovra – az ő 35%-a állt szemben ellenfele 32%-ával. Jelcin a június 16-ai választás és a július 3-ai Zjuganov elleni második forduló között súlyos szívrohamot kapott, ám e potenciálisan veszedelmes fordulatot a kormány és a média cinkosságának köszönhetően sikerült eltitkolni a nyilvánosság elől. A második fordulót Jelcin nyerte meg 54%-kal 40% ellenében – hogy azután újabb nagyszabású választási csalások bizonyítékai kerüljenek napvilágra.

Ha tisztában lettem volna azzal, hogyan manipulálják a választásokat, akkor is Jelcint támogattam volna. 1996-ban Gennagyij Zjuganov még nem az a kezes öleb volt, akinek ma Putyin mellett látszik. Vérbeli kommunistaként a kezdetektől minden erejével a liberális reformok ellen küzdött,

s ha sikerül a kezébe kaparintania az elnöki hatalmat, igen veszedelmes ember vált volna belőle. Minden esély megvolt rá, hogy az a választás, amelyen ő jut hatalomra, hosszú ideig az ország utolsó választása legyen. 1996 tanulsága mégis az, hogy az intézmény fontosabb, mint az élén álló egyén. Jelcin kampánya a demokratikus berendezkedés majdnem minden elemét aláásta, és Oroszország máig sem heverte ki e csapást. Utódja pedig egykettőre átvette kampányeszközeit, az elnyomás és a korrupció a kormányzás mindennapi eszközeivé váltak. Putyin ugyan nem kommunista, egy dolog azonban bizonyos: ízig-vérig szovjet diktátor.

Saját magamra nézve is kötelezőnek érzem azt az elvet, amelynek következetes gyakorlására rendszeresen buzdítom a szabad világ vezetőit: a célszerűséget és a személyes rokonszenvet ne helyezték a demokratikus intézmények támogatása elé. Az ismeretlentől vagy egy megbízható szövetséges elvesztésétől való félelem gyakran szélsőséges képmutatásba hajszolja a demokratikus vezetőket. Képesek támogatni a „baráti” diktátorokat a tulajdon népük ellenében, amint azt nemrégiben ékesen szemléltette a langyos fogadtatás, amellyel az Obama-kormány és Európa nagy része napirendre tért az arab tavasz mozgalma felett. Már régóta ágalok e jelenség ellen, főként annak kapcsán, ahogyan a G7 vezetői a keblükre ölelték Putyint, miután az sárba tiporta a polgári szabadságjogokat – ám ez a probléma korántsem egyedül Oroszországot érinti.

A témával kapcsolatos álláspontomat tovább alakította az Emberi Jogi Alapítvány elnökeként és az Oslói Szabadság Fórumon (Oslo Freedom Forum) végzett munkám. A rendezvényt az Emberi Jogi Alapítvány és alapítója, Thor Halvorssen szervezi, és másként gondolkodókat hív meg a világ legkülönbözőbb országaiból, hogy beszéljenek a mozgalmukról és a szabadságért vívott harcaikról. Beszámolóik közös eleme, hogy milyen veszélyes és demoralizáló, ha a szabad világ vezetői lekicsinylik vagy figyelemre sem méltatják küzdelmeiket, esetleg – és ez szintén gyakori – nyíltan az elnyomók oldalára állnak. A fórum európai és amerikai vendégei sokszor meglepődve konstatálják, hogy saját vezetőik is aktívan támogatják a világ legzsarnokibb kormányait.

Talán idealista vagyok, de naivnak semmi esetre sem lehet nevezni. Megértem, hogy minden demokratikusan megválasztott államfő azt teszi, amit

saját népe érdekeinek védelmében tenni kell. A külpolitikában ez bizony gyakran egyet jelent azzal, hogy meg kell rázni egy vértől mocskos kezét, vagy éppen kereskedelmi kapcsolatokat kell fenntartani egy olyan országgal, amelyben gyalázatos munkaügyi viszonyok uralkodnak. Annyit azonban igenis megkövetelhetünk, hogy ezek az egyezkedések átláthatóan és felelősen folyjanak. Sőt kifejezhetjük az ellenérzéseinket is, és tudtára adhatjuk politikusainknak, ha úgy véljük, ennek a gyakorlatnak meg kell változnia.

A világ diktátorai nagyon is jól tudják, milyen hatalommal rendelkezik manapság a szabad világ. Ez az oka annak, hogy jóformán mindegyikük igyekszik megőrizni a demokratikus külsínt látszatválasztásokkal és más színpadias gesztusokkal, hogy megmaradhasson a világ legnagyobb gazdasági és katonai erővel rendelkező országainak kegyében. Sajnálatos módon a szabad világ túlságosan tájékozatlan, kérges szívű vagy fásult, semhogylatba vesse befolyását. Élvezi a diktátorokkal szemben folytatott bevonási politikájának áldásait – a kőolajat a Közel-Keletről, a földgázt Oroszországból, és minden egyebet Kínából –, miközben maguk a diktátorok az elnyomás finanszírozására használják fel a pénzt. Azonban nem minden diktatúra egyforma.

A demokrácia érdekében folytatott hongkongi ülőtiltakozások, amelyek 2014 szeptemberében kezdődtek, különböző spekulációkhoz vezettek azt illetően, hogy miért nem lépett fel eddig egy ilyesfajta Occupy-stílusú mozgalom Vlagyimir Putyin diktatúrája ellen Oroszországban. Ám ez az összehasonlítás a legjobb esetben is sántít; a hongkongi diákok, akik alig emlékeznek a napra, amikor az Egyesült Királyság 1997-ben átadta Hongkongot Kínának, hozzászórtak különleges jogi státusukhoz és a demokratikus berendezkedéshez. Az orosz demokrácia lángja azonban csak egy kis időre lobbant fel, mielőtt Putyin kioltotta volna, s az oroszok zömének nem fűződnek kellemes emlékei az 1990-es évek zűrzavarához és korrupciójához.

A konkrétabb válasz úgy hangzik, hogy a kínai kommunista diktatúrának szüksége van a népre – különösen a fiatal és iskolázott emberekre. Hongkong továbbra is a kínai gazdaság jelentős és stratégiaileg döntő fontosságú részét képezi. Ráadásul ez a gazdaság szinte kizárólag a szabad világ fogyasztóira támaszkodik, azokra a fogyasztókra, akik sokkal több információval rendelkeznek a tiltakozásokról, mint bárki a szigorú cenzúra

alatt álló Kínában. A Tienanmen térihez hasonló mészárlás Hongkongban – amelyet világszerte Kínában gyártott iPhone-ok közvetítenének – véres és viszolygató megjelöléssé tehetné a „Made in China” feliratot. Egy Kína elleni bojkott elég súlyos kárt okozhatna az ország gazdaságának ahhoz, hogy széles körű nyugalanságot szítson.

Putyin ellenben nem tartja valami sokra Oroszország népét, különösen a fiatal és iskolázott egyéneket. Ő és a juntája olajállammá változtatták az országot, márpedig ahhoz, hogy természeti kincseket exportáljanak a kielégíthetetlen mohóságú világpiacra, nincs szükség vállalkozókra és programozókra, hogy az írókról és professzorokról ne is beszéljünk. A kőolaj- és földgázszállítások beszüntetése pedig összehangolt politikai akaratot igényel – és Putyin mostanra jól tudja, hogy ebből bizony kevesebb van a szabad világban, mint platinából és gyémántból Szibériában.

A terv az volt, hogy a Nyugathoz fűződő több évtizedes gazdasági és politikai kapcsolatrendszer, valamint az életszínvonal emelkedése majd fokról fokra liberalizálja e diktatúrákat, és befolyást biztosít felettük. E befolyás azonban csak akkor hasznos, ha latba is vetik, ám még akkor is kétélű fegyver. Európa felé irányul Oroszország energiaexportjának 80%-a, ami hatalmas gazdasági befolyást jelent számára Putyin felett, aki teljesen függővé tette az orosz gazdaságot a kőolajtól és a földgáztól. Ám amikor Putyin a tél beállta előtt megszarolja Kelet-Európát a földgázszállítások leállításával, egész Európa cidrizik és méltatlankodik ahelyett, hogy határozottan nekilátna az alternatív utánpótlási útvonalak kiépítésének.

Kína és Oroszország lakói hasonló társadalmi szerződést kötöttek diktatórikus kormányaikkal: a gazdasági stabilitásért cserébe feláldozzák szabadságjogaikat. Mindkét országban erősen cenzúrázott állami propaganda folyik a médiából hírek helyett, meghamisítják a választásokat, és minimálisra korlátozták a szólás- és gyülekezési szabadságot. Az olajárak robbanásszerű emelkedése a 2000-es évek folyamán módot adott rá Putyin-nak, hogy teljesítse – még ha Moszkván és Szentpéterváron kívül csak minimális mértékben is – a fizetések és nyugdíjak emelésére tett ígéretét. Az olaj az oka annak is, hogy Putyin számára elsődleges fontosságú folyamatosan szítani a nyugalanságot a Közel-Keleten – ugyanis így továbbra is magasak maradnak a kőolajárak. Kína sokkal rosszabb helyzetből indult, mégis sikerült kiemelnie egymilliárd embert a szegénységből azáltal, hogy egész nemzetét a világ nagyüzemévé változtatta. Az oroszok és a kínaiak

forgatókönyvét egyaránt a globalizáció, valamint a szabad és gazdag országokkal végrehajtott gazdasági integráció tette megvalósíthatóvá.

Az igazság az, hogy a fejlett világ legtöbb fogyasztója tudni sem akar róla, honnan származik a mobiltelefonja és a földgáza, amíg az áruk alacsony. Ha az ember tudatosítja magában a tényeket, cselekednie kell, ezért jobb inkább nem tudni semmiről. A kínai üzemek embertelen munkakörülményei vagy a szaúd-arábiai nők jogai kapcsán időről időre kirobbanó botrányok is csupán annyit használnak, hogy egyes liberálisok jobban érzik magukat, amikor a Nike vagy az Apple bejelenti egy vizsgálat megindítását, amelyről azonban mindenki megfeledkezik, mire a következő cipő vagy elektronikus kütyü a boltokba kerül.

Az ember eltűnődhet rajta, hogy vajon Kína esete valóban akkora kudarc-e. Talán inkább szegénységre és éhezésre kellett volna kárhoznunk azt az egymilliárd lelket politikai okokból? Ez azonban nem egyéb, mint az ártatlanok együttérzése, s egyben az a hamis választási lehetőség is, amit az önkényurak oly előszeretettel tárnak a világ elé. A hamis választás szabadság és étel, elnyomás és stabilitás között. Semmi okunk feltételezni, hogy Kína nem érhetne el hasonló vagy még átütőbb gazdasági sikert liberálisabb kormányzással. Ami azt illeti, számos példa mutatja, hogy a demokratikus országok jobban teljesítenek. Ne dőljünk hát be a hamis választási lehetőségnek! Az elnyomás kezdetben ugyan lehet olyan eszköz, amelyet a cél szentesít, ám előbb-utóbb mindig öncéllá válik.

A hongkongi tiltakozások rácaffoltak arra az elméletre is, amelyet gúnyosan a demokrácia genetikai teóriájaként szoktam emlegetni. Évek óta hallom egyesektől, hogy az oroszok vagy az arabok és a kínaiak egyszerűen természetüknél fogva alkalmatlanok a demokráciára – hogy erősen kell fogni őket, és maguk is a keménykezű vezetőket szeretik. Holott ez is csupán egyike a számos elméletnek, amelyeket a szabad világban született egyének kiváltságos helyzetük, tétlenségük és szegénykezésük elleplezésére ötlenek ki. Hogyan is lehetne igaz ez a teória, amikor Tajvan lakói is ugyanahhoz a néphez tartoznak, s ott mégis virágzik a demokrácia? És mi a helyzet Kelet- és Nyugat-Németországgal, Észak- és Dél-Koreával?

Számtalan oka lehet annak, hogy valahol nem gyökerezik meg a demokrácia, vagy hogy egyes katonai puccsok sikeresek, mások pedig megbuknak, ám eme okok egyikének sincs köze az adott nép etnikai hovatartozásához vagy földrajzi helyzetéhez. Kormányaink emberi konstrukciók, akárcsak

hagyományaink és meggyőződéseink. Ahogyan Milton Friedman mondta: „A társadalomnak nincs értékrendje. Értékrendjük az embereknek van.” El kell tehát döntenünk, hogy mely értékrendet valljuk magunkénak, miért lennénk hajlandóak harcba szállni, majd – és ez a legfontosabb – valóban harcolnunk kell érte. Ha nem merünk kiállni, legyőznek minket azok, akiknek az értékrendjével nem tudunk azonosulni. Vereséget szenvedünk azoktól, akik nem hisznek az emberi élet szentségében és a szabadságban, akik készek harcba szállni azért, hogy rákényszerítsék másokra az emberiség jövőjéről alkotott komor képüket.

Nevezhetjük ugyan hön szeretett jogainkat elidegeníthetetlennek és egyetemesnek, ám ez korántsem jelenti, hogy automatikusan jogosultak vagyunk a demokráciára vagy akár az alapvető emberi jogokra. Nem, ezekért a dolgokért meg kell küzdenünk. Ha a bátor hongkongi diákok emlékeztették a világot erre az igazságra, akkor a tiltakozásukat igenis sikeresnek nevezhetjük, bármilyen kérészerű volt is.

negyedik fejezet

VÉRBEN SZÜLETETT

Két háború dúlt Európában 1999-ben – mindkettő egy-egy, néhány évvel korábban véget ért konfliktus újbóli fellángolása volt, és mindkettő jelentős hatást gyakorolt Oroszország jövőjére. A második Csecsenföldön robbant ki, és kulcsfontosságú szerepet játszott Vlagyimir Putyin hatalomra jutásában. Az elsőről korábban már esett szó: ez a koszovói háború volt Jugoszláviában, amelynek során a többségében albánok lakta Koszovó megpróbált függetlenedni a továbbra is a megátalkodott és zabolátlan Szlobodan Milosevics által vezetett szerb központi kormányzattól. A NATO bombázásai korábban rákényszerítették Milosevics rezsimjét arra, hogy Szerbia aláírja a daytoni békeszerződést 1995-ben, s ezzel a boszniai háború véget ért. Ám a koszovói albánok továbbra is elnyomás alatt sínylődtek, és nem győztek tovább várni a függetlenségükre.

A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK) 1998-ban folyamatosan támadta a szerb biztonsági erőket, s a térségnek csakhamar azzal a brutalitással és erőszakkal kellett szembesülnie, ami miatt a szerb csapatok oly hírhedtté váltak Boszniában. Szeptemberre negyedmillió albánt telepítettek ki, sokuk végleg fedél nélkül maradt. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatot adott ki, amelyben „súlyos aggodalmainak” adott hangot, vagyis ismét tanúbizonyságot tett diplomáciai tehetetlenségéről. Októberben megérkeztek a térségbe a NATO békefenntartó egységei, ám az általuk elért eredmények nem voltak tartósak, ugyanis mindkét fél szinte azonnal megszegte a tűzszünetet.

Akárcsak Bosznia esetében, itt is civilek lemészárlásának kellett történnie, hogy a nagyhatalmak végre cselekedjenek. 1999 januárjában 45 koszo-

vói albán gazdát tereltek össze és gyilkoltak le Račakban. Az esemény hatására Clinton beszédet intézett az amerikai néphez, majd megkezdődött a jugoszláv erők három hónapon át tartó bombázása. Egy tragikus incidens során a belgrádi kínai nagykövetséget is találat érte, ami miatt három ember életét veszítette. A NATO egy térkép elavultságára fogta a súlyos hibát.

Áprilisra a NATO-tagországok vezetői már a szárazföldi csapatok inváziójáról tárgyaltak, ami mindent megváltoztatott volna. Oroszország nyíltan kiállt a jugoszláv fél mellett a konfliktusban, s a NATO-erők – különösen az amerikai csapatok – szárazföldi offenzívájának látványa igencsak feltűzelte volna a kedélyeket Oroszországban. Persze az orosz fegyverek és utánpótlás is megtalálták az utat a jugoszláv félhez. Későbbi jelentésekből kiderült, hogy Milosevics főként azért tartott ki olyan sokáig, mert abban reménykedett, hogy Jelcin katonai erővel is beavatkozik az oldalon.

Az elvetemült Milosevics meg volt győződve arról, hogy a Nyugattal kibontakozó konfliktus megerősíti majd pozícióját Szerbiában, s hogy a kétségbeesett menekültek áradata megingatja a szomszédos országok, köztük Albánia, Macedónia, Montenegró, sőt akár Bosznia stabilitását. Bízott abban, hogy a Balkán ismét lángra lobban, és a nyugati közvélemény megakadályozza majd a NATO-t a szárazföldi csapatok bevetésében, ekkor pedig a szerb katonaság döntő szerepet játszhat a zűrzavar felszámolásában, és persze learathatja a babérokat.

Ám az események szerencsére nem úgy alakultak, ahogy Milosevics remélte. A szabad világ presztízsét megóvták a demokratikus hatalmak közös akciói. Az impozáns légi hadjárat és a menekülttáborok hatékony megszervezése világos üzenetként jutott el a világ minden zugába, bizonyítva, hogy a Nyugat képes olyan fejlett logisztikával megtámogatni erkölcsi követeléseit, amilyenekkel a totalitárius rezsimek egyszerűen nem rendelkeznek.

A koszovói válság egyben azt is egyértelművé tette, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete a jelenlegi formájában képtelen volt – és ma is az – efféle válságok kezelésére. Nem kell Nostradamusnak lennünk ahhoz, hogy megjósoljuk, milyen véget ért volna a konfliktus, ha arra az Egyesült Nemzetek Szervezetére bízák a megoldást, amelyben Oroszországnak és Kínának is vétőjoga van.

Ezzel vissza is tértünk eredeti témánkhoz, vagyis Oroszországnak a Balkánon játszott szerepéhez. A nyugati fővárosokban szinte kötelező volt

méltatni Borisz Jelcin és rendkívüli követe, Viktor Csernomirgyin érdekeit, elismerve a tényt, hogy meggyőzték Milosevicset, fogadja el a NATO feltételeit. A G7 is olyan hirtelenséggel bővült ki G8-cá, hogy egyértelmű volt: a tagságot Oroszország jutalmának szánják.

Nézetem szerint ez a nyilvános magasztalás több okból is súlyos hiba volt. Ha Milosevics hónapokkal korábban elfogadta volna a rambouillet-i békemegállapodást, megelőzhette volna, hogy több mint egymillió ember kényszerüljön elmenekülni, ártatlan civilek ezrei veszítsék életüket, és egész Szerbia romba dőljön. Ám Milosevics elnök megtorpedózta e megállapodást, mégpedig Oroszország nyílt támogatásával, ugyanis utóbbi kategorikusan tiltakozott a nemzetközi rendőri erők koszovói jelenléte ellen.

Később, miután a NATO légierője megtörte Szerbia ellenállását, Oroszország megváltoztatta az álláspontját a Koszovóba bevonuló külföldi csapatokkal kapcsolatban, és úgy határozott, eljuttassa a semleges közvetítő szerepét. Mintha valaki alig néhány másodperccel az indulás előtt ugrana fel a vonatra, majd civakodni kezdene a kalauzzal a jegy árán.

Ha az ember azt feltételezi, hogy Oroszországnak valóban komoly befolyása volt Belgrád döntéseire, akkor részben Jelcin kormányát kellett volna felelőssé tenni Milosevics gyilkos politikája és az etnikai tisztogatás miatt. Amennyiben viszont Oroszország befolyását túlértékelték, vajon mi értelme volt utazó nagykövetségként bevetni az aggályoskodó Strobe Talbott amerikai külügyminiszter-helyettest?

Az európai és amerikai vezetők ismét buzgón pátyolgatták Oroszország szorongó nagyhatalmi egóját, s ugyan mi végre? Viselkedésük klasszikus példája annak, hogyan erősíthetjük meg a hatalmával visszaélőt – jóllehet Jelcin idejében inkább csak kisstílű csalásokról beszélhettünk, nem főbenjáró bűnökről. Oroszország a tagadás fázisában volt, és önpusztító tevékenysége még külföldön is éreztette hatását. Ha a nyugati hatalmak szembeállították volna Oroszországot valódi helyzetével, és az igazság erejét latba vetve szorgalmazták volna az átláthatóságot és a reformok megvalósítását, ma mindnyájan előbbre tartanánk.

Ehelyett, miközben szerb szövetségese romokban hevert, a Jelcin-kormányzat és az orosz állami média kétségbeesetten igyekezett olyan szögből láttatni az eseményeket, amelyből nézve méltósága nem szenvedett túl nagy csorbát. Miközben az ország távol-keleti és északi vidékein élő

oroszek komolyan aggódtak amiatt, hogy a közelgő télen miként szerzik be a szükséges élelmiszer- és tüzelőanyag-utánpótlást, az orosz kormány buzgón munkához látott, hogy felszereljen tízezer koszovói békefenntartót.

A cikkben, amelyet Koszovó után írtam a *The Wall Street Journal* olvasói levelek rovatába, rám nem jellemző módon, dicsérő szavakkal nyilatkoztam a nyugati vezetőkről, elismerve határozott fellépésüket. Soraimat egy emlékeztetővel zártam, miszerint: ha nem egyesítik erőiket egy stabilabb világrend megteremtése érdekében, aligha a koszovói lesz az utolsó eset, amikor szükségessé válik a fegyveres beavatkozás. Az Egyesült Nemzetek Szervezetét 1945-ben azzal a céllal hozták létre, hogy a szövetségesek győzelmét követően megszilárdítsák a rendet. Ám az ENSZ csakhamar túlzottan megalkuvó testületté vált, amelyben a szuperhatalmak bármely határozatot megvétózhattak, amelyet hátrányosnak ítélték az érdekkörükbe tartozó országok számára. A Szovjetunió összeomlásával ez a rendszer többé nem szolgálta a nemzetközi békét és stabilitást.

Az ENSZ által tető alá hozott kompromisszumok szükségtelenné, sőt gyakran veszedelmessé váltak. 1991-ben például Bush elnök szigorúan ragaszkodott az ENSZ határozataihoz; ezzel végső soron megkímélte Szadámot, és a végtelenségig nyújtotta az öbölválságot. Milosevics hasonló játékot próbált játszani azzal, hogy bevonta közvetítőként Oroszországot. Érdekes módon, akárcsak Irakban, ez esetben is Jevgenyij Primakovot bízták meg a tárgyalások vezetésével, aki a szövetségesek minden lépéséhez az ENSZ felhatalmazását követelte.

Egyértelmű, hogy a világnak olyan nemzetközi döntéshozatali mechanizmusra van szüksége, amelyet nem bénít meg a hidegháborús ideológia. Az ENSZ célja, hogy állandósítsa a két nukleáris szuperhatalom közötti *status quo*-t, idejétmúlttá vált. A demokrácia csillaga emelkedőben volt, eljött az ideje, hogy ezt hivatalosan is elismerjék és kiaknázzák a helyzeti előnyt. Az, hogy Milosevicset bíróság elé állították háborús bűnökért, fontos első lépés volt az új világrend kialakítása érdekében, ám mint tudjuk, ezt igen kevés további konkrét tett követte.

A jugoszláv háborúkról írott hiteles könyvében David Halberstam amerikai újságíró egy lényegretörő bekezdésben taglalta, mi vezetett Milosevics bukásához és 2006-os halálához a börtönben, miközben Hágában még folyt a háborús bűnök miatti pere.

Milosevics megőrizte önkényuralójának szemléletmódját. Abban a meggyőződésben élt, hogy ha a demokráciák lassan szánják el magukat a cselekvésre, az a gyengeségük jele; hogy ha bőségben élnek, egyben dekadensek is. Ráadásul, mivel a politikusok és az állampolgárok félnek megfizetni a háború adóját, ezért bátran packázhatnak is velük. Milosevics egy ízben azt mondta a német külügyminiszternek, Joschka Fischernek: „Én el bírom viselni az emberveszteséget, bármennyi életről legyen is szó, de maguk képtelenek erre.”

Végül bebizonyosodott, hogy Milosevicsnek nem volt igaza, de ez csak azután derült ki, hogy több százezren veszítették életüket s további milliók sebesültek meg és estek át szörnyű traumákon. Halberstam első idézett mondatát kiegészíthetnénk azzal, hogy Milosevics önkényúr utódaitól sem idegen ez a szemlélet. Putyin ugyanezt a kegyetlen számvetést végezte el, mielőtt a szabad világ ellen fordult a 2008-as grúzai invázió során és napjainkban, Ukrajna megtámadásával. A terroristák előszeretettel használják ezt az érvelést. Szent meggyőződésük, hogy a demokráciák – a mi lassú, bővelkedő és gyáva demokráciáink – nem állhatnak ellent az öngyilkos bombaerénylőknek és a véres mészárlásoknak. Abban is hisznek, hogy a modern világnak gyenge pontja az értékrendje, ám ezek az értékek egyben fenyegetést is jelentenek az ő fennmaradásukra – és mindkét esetben igazuk van. A mi feladatunk az, hogy felülkerekedjünk gyengéinken, s közben csorbítatlanul megőrizzük azt az értékrendet, amelytől a szabad világ ellenségei annyira félnek.

Mindig nehéz megérteni azt a gonoszt, amelyet a Milosevics-féle emberek képviselnek. A szerb vezető urbánus, intelligens férfi volt, aki képes volt úgy előadni magát különböző embereknek, hogy behízelgő modorával bizalmat ébresszen bennük maga iránt. Az ifjabb Bush elnök külpolitikai csapátát állítólag megdöbbsentette a tény, hogy Milosevics „barátjuk” jó modorú bankárból és bürokratából egyszer csak véresszájú szerb nacionalistává lényegült át, aki magáévá tette a saját állampolgárai ellen indított etnikai tisztogatások ügyét. Ez egy olyan kérdés feltevésére ösztönöz bennünket, amely egyaránt kulcsfontosságú e könyv és jelenlegi világrendünk szem-

pontjából: a Milosevicshez hasonló emberek vajon eleve szörnyetegnek születnek, vagy később válnak azzá?

Nem áll szándékomban itt a természeti adottságokat és a nevelés sajátosságait szembeállítani egymással. Nem célom vitát nyitni a pszichopáták genetikai alkatáról vagy a nehéz gyermekornak a személyiségre gyakorolt hosszú távú hatásáról. Életem során túl sok időt vesztegettem el kérdések feltevésére és megválaszolására azzal kapcsolatban, hogy minek tulajdoníthatom a sakkban elért sikereimet, és végső soron egyvalamit tudok biztosan, méghozzá azt, hogy nagyon szerencsésnek mondhatom magam, amiért már életem igen korai szakaszában ráletem egy olyan játékra, amely tökéletesen megfelelt a képességeimnek. Örömmel hagyom tehát az elméleteket a pszichológusokra és a genetikusokra.

Azon tűnődöm, mi teszi a lehetséges gonoszt tényleges bűnössé, s mit kell tennie a társadalomnak, hogy megakadályozza azt, hogy az előbbi az utóbbivá váljon. Mikortól osztoznak a társadalom tagjai is egy gyilkos büntetteinek felelősségében, amely tetteket egyébként megakadályozhattak volna? Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy a gyilkos nem tehető felelőssé a cselekedeteiért. Túl sok mentséget találunk a bűnözők számára, s ez olyan, mintha mindaddig felfüggesztenénk a személyes felelősség fogalmát, míg ki tudunk ötleni valamilyen indítékot a büntett elkövetésének magyarázatául. Ukrajna lerohanása egy cseppet sem válik menthetőbbé azáltal, hogy egyesek elhiszik, Putyin fenyegetve érezte magát a NATO-bővítés miatt. Ha pedig megpróbáljuk bebizonyítani az ukránoknak, hogy ők provokálták Putyint, amikor elutasították az orosz közeledést és Európa felé fordultak, pontosan úgy csinálunk, mintha szemrehányást tennénk egy megerőszkolt nőnek, hogy miért nem húzott hosszabb szoknyát. Ne felejtjük el, hogy ki a bűnös és ki az áldozat! Ha nem vagyunk képesek megőrizni erkölcsi ítélőképességünket és megkülönböztetni, hogy mi helyes és mi helytelen, akkor túlságosan fogékonná válunk a propaganda hatására.

A kialakult helyzetnek intó példával kell szolgálnia számunkra. Támadás esetén dőreség védtelenül kitérni mellünket abban bízva, hogy ha támadónk ránk ront, a mi oldalunkon lesz az erkölcsi fölény. Persze: ítéljük el, állítsuk bíróság elé és büntessük meg a bűnösöket, de ne könnyítsük meg számukra a büntett elkövetését! Emlékezetes tanulságul szolgálhat ennek kapcsán Orson Welles modern tanmeséje a skorpióról és a békáról. A béka hajlan-

dó a hátán átvinni a skorpiót a folyón, mert meggyőzi az a logikus érvelés, hogy a skorpió nem fogja megmarni, hiszen akkor mindketten elpusztulnának. A folyó közepén a skorpió mégis megcsípi a békát, aki haldokolva így szól: – Nem értem. Ebben aztán egy szemernyi logika sincs! Mire a skorpió azt feleli: – Tudom, de nem tehetek róla! Ilyen a természetem.¹

A történet tanulsága az, hogy nem szabad megbízni a skorpióban csupán logikus érvelése miatt, s hogyha egyszer halálosan megmar minket, semmit nem ér az a tény, hogy nekünk volt igazunk. Érdemes eszünkbe vésni továbbá, hogy nem mindenki a közösség érdekeit vagy akár a saját jól felfogott érdekét szem előtt tartva cselekszik, s hogy az ember alaptermészete háttérbe szoríthatja a logikát, de még a létfenntartás ösztönét is. Mindig ez a gondolat jut eszembe, valahányszor arról hallom szónokolni az európai diplomátákat, hogy igyekezzenek „mindkét fél számára előnyös” megegyezést kicsikarni Putyinból Ukrajna kapcsán.

Persze ez a hozzáállás bizonyos tekintetben elismerésre méltó. A diplomácia lényege vitán felül abban áll, hogy a közös érdeket mindig az egyéni érdek elé helyezi. Milyen csodálatos lenne, ha valóban minden válságot és konfliktust mindkét fél javára vagy legalább megelégedésére oldhatnánk meg! Ám ha azt feltételezzük, hogy ez a logika Putyin vagy az Iszlám Állam esetén is működik, akkor nem vesszük számításba az ellenség valódi természetét. Putyin egyetlen célja, hogy hatalmon maradjon, és már rég túljutott azon, hogy ehhez a szabad világ együttműködését igényelje. Konfliktusra és gyűlöletre van szüksége. Nehezen lehetne egyezkedni vele úgy, hogy közben az ember el ne árulja az eszményeit és a nemzetét. Az al-Káida és az Iszlám Állam meg akarják fosztani a modern világot a jogaitól és a szabadságától, és le akarják rombolni azt. Hogyan alkudozhatna egy pluralista liberális társadalom e világnézet képviselőivel mindkét fél javára? Ez elképzelhetetlen.

Amikor a kölcsönös előny helyesnek vélt logikája folyamatosan tévesnek bizonyul, ideje valami mással próbálkoznunk. Nem lehet az a végzetünk, hogy újra meg újra a hátunkra vegyük a világ skorpióit abban a reményben, hogy egyszer végre nem fognak minket megcsípni!

Persze, az emberek közt kevés a hamisítatlan skorpió – csak a valódi pszichopáták azok. Miután a monarchiák és birodalmak kora véget ért, a politikusok csak úgy emelkedhettek fel fokról fokra a legmagasabb pozíciókba, ha legalább kismértékben tanúságot tettek fejlett ítélő- és beleérző képességükről. (Észak-Korea egyike a kevés kivételnek, és ennek ered-

ménye szemmel látható.) Az az elméleti vita, amely arról szól, hogy egyes emberek szörnyetegnek születnek-e, vagy később válnak-e azzá, akkor válik kritikus gyakorlati problémává, amikor a szunnyadó személyiségvonaloknak alkalmuk nyílik a kibontakozásra. Szlobodan Milosevics megmaradt volna szürke pártvezetőnek, ha az 1989-es forradalmak nem adtak volna neki esélyt arra, hogy gyűlöletet szítson, és így jusson még nagyobb hatalomhoz. A szerb elnök ezután elég ideig tudott a teljhatalmú vezér szerepében tetszelegni ahhoz, hogy felelőssé válhasson az első európai népiért, amelyet a II. világháború vége óta elkövettek. Már 1995-ben erővel el kellett volna távolítani őt a hatalomból, ám Milosevics kapott még egy esélyt, amit ő persze ellenfelei gyengeségeként értelmezett, így néhány évvel később magabiztosan sújthatott le újra.

Amint e fejezet elején elmondtam, 1999-ben két háború dúlt Európában. Mindkettő polgárháború volt, mindkettő főként etnikai és vallási indítékokon alapult, és mindkettőben borzalmas háborús bűnöket és terrorcselekményeket követtek el a polgári lakosság ellen. A koszovói és a csecsenföldi háború egyaránt részét képezte egy távoli fővárosban a politikai hatalomért folytatott harcnak.

1999 nyarának végére a Nyugat politikája és a pénzügyi körök hozzáállása megváltozott, és úgy tűnt, hogy ismét derűlátóan tekintenek Oroszországra. A Clinton-kormányzat és a nemzetközi pénzügyi szervezetek is úgy vélték, Szergej Sztjepasin miniszterelnök kormányával nyugodtan lehet „üzletelni”.

Oroszország a jelek szerint sikeresen elhárította a teljes gazdasági összeomlást, amelytől a pénzügyi válság idején sokan tartottak, ráadásul a piaci működés is visszaállt az 1998 augusztusa előtti stabilitási szintre, és újra megjelentek a nemzetközi befektetők is. Ám az a tény, hogy nem egészen 18 hónap leforgása alatt négyszer menesztették a kormányt, megkérdőjelezte az ország stabilitását, ugyanakkor azt is bizonyította, hogy a Nyugat Oroszországgal szemben alkalmazott politikája téves közelítésen alapul. Amikor a javulás halvány jeleit valódi fejlődésként értékelték, és indokolatlanul bizalmat szavaztak a letűnt korok avított politikai elitjének, a nyugati vezetők valójában a reformok hiányát jutalmazták, és elősegítették egy korrupt és korántsem demokratikus kormányzat megszilárdulását – s ezzel akaratlanul ugyan, de az orosz népet büntették.

Szergej Sztjepasin kezdeti intézkedései aligha nevezhetők hatékonyak. Elődeihez hasonlóan ez a miniszterelnök sem talált megoldást azokra a szerkezeti problémákra, amelyek megakadályozták, hogy a gazdasági növekedés élénküljön és a befektetések aránya nőjön. A kormány egyedüli elismerésre méltó intézkedése az volt, hogy megakadályozta a rubel további értékcsökkenését.

Az ún. reformok nyolc esztendeje után kialakult az elit egy kicsiny csoportja, miközben oroszok egyre elégedetlenebb, zúgolódó tömegei gyakorlatilag nincstelenek maradtak. A kommunizmus akkor omlott össze a Szovjetunióban, amikor a polgárok többsége ráébredt arra, hogy mennyire ellehetetleníti a rendszer a gazdasági felemelkedésüket. Fennállt a veszély, hogy amennyiben a nehézségek tovább fokozódnak, a nép újfent ráeszmél a helyzetére, és békétlenkedni kezd.

1989 és 1991 között szovjetek milliói vonultak az utcákra változást követelve, mert hitték abban, hogy a nyugati világ egy vonzóbb alternatívát kínál számukra. Sok honfitársam nélkülözhetetlennek tartotta az átmenethez a Nyugat által Oroszországnak nyújtott segítséget. Ez a támogatás azonban nem hozta meg a remélt áttörést a modern korszakba, s ezért elsősorban az ország vezetőit terheli a felelősség: mindazokat, akik reformereknek nevezték magukat, továbbá azokat is, akik nyílt manipulációval teremtettek meg egy új orosz elitet, amely csaknem ugyanolyan hatalommal és kiváltságokkal bírt, mint amilyenekkel szovjet elődei rendelkeztek.

A Nyugat azonban egyvalamit nem tudott megérteni, mégpedig azt, hogy az átlag orosz hajlamosabb volt a külföldi pénzügyi szervezeteknek és kormányoknak szemrehányást tenni, amiért ráerőltetnek egy olyan kapitalista rendszert, amelyet egyébként sokan korruptnak és működésképtelennek tartottak. Azt már nem fogták fel ezek az elégedetlenek, hogy e rendszernek vajmi kevés köze van a valódi kapitalizmushoz. Ez a neheztelés csak tovább erősödött, amikor Jelcin, és később Putyin, a többi felső vezetővel egyetemben rutinszerűen bevetette a nyugatellenes szölamokat, hogy másokra hárítsák az őket megillető szemrehányásokat. Mindez hozzájárult annak a reformellenes érzületnek a kialakulásához, amely ellehetetlenítette a piacgazdaságon alapuló rendszer megvalósítását.

A reformerek és a reformfolyamatba bevont nyugati nemzetek súlyos hibát követtek el, amikor nem reagáltak e bírálatokra. Ahelyett hogy szembeállították volna Jelcint és az orosz nagyközönséget azzal, hogy a korrupciót

és a fejlődés megtorpanásának valódi okait illetően mi az igazság, továbbra is igyekeztek úgy tenni, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Az átláthatóság és az erős orvosság helyett, amelyre Oroszországnak szüksége lett volna, placebóval tömtek minket, és azt hajtogatták, hogy hamarosan talpra állunk. E kezeléshez bőven volt alkalmunk hozzáedzödni a Szovjetunió korszakában. Ismét világosan megmutatkozott, mekkora a különbség a Reagan-kormányzat határozottsága és utódainak félszeksége között: hiba volt az „üzlet” kedvéért megalkudni az orosz rezsimmel.

A Nyugat nem dolgozott ki átfogó stratégiát arra nézve, hogyan cselekedjen, és miként szólítsa meg az orosz népet úgy, ahogyan a hidegháború alatt tette. Csak odáig jutott, hogy az egyre korruptabb vezetőinkkel egyezkedett, még jóval azok után is, hogy egyértelműen kiderült: ők nem a népet képviselik. Az 1990-es években az oroszok hozzáfértek a cenzúrázatlan hírek tömegéhez. Jobban figyelniük kellett volna ezekre a hírekre, hogy azután magunk is bekapcsolódjunk az eszmecserébe, ám ehelyett szó nélkül elfogadtuk Jelcin és Putyin Nyugat-ellenes sirámainkat arról, miért nem működnek a reformok az országban.

A nyugati kormányoknak világosan ki kellett volna jelenteniük, hogy a kereskedelmi intézmények hiteleire és oroszországi befektetéseire többé nem adnak garanciát az adófizetők pénzéből. A Nyugatnak hangosan és egyértelműen azt kellett volna üzennie, hogy Washington nem szabja meg Oroszország urainak, mire költsék el a közpénzeket; bármit művel is az orosz elit – ellopja vagy külföldi bankszámlákra utalja a pénzt –, a nap végén a kiábrándult polgárok igenis számonkérhetik rajtuk az elsinkófált összegeket. Ehelyett az orosz közhivatalnokok minden kikötést felhánytorgattak a Nyugatnak, amelytől a Nemzetközi Valutaalap, az Egyesült Államok és az Európai Unió a segélypénzek folyósítását függővé tette. Ha a feltételeket nyilvánosan érvénytelenítik, legalább részben helyreállíthatók volna a kommunikációs csatornákat az orosz nép és a szabad világ között.

A Nyugat köznapibb, mégis fontos területeken is kinyilváníthatta volna, hogy a szíven viseli az orosz nép sorsát. Jómagam az átlagosnál többször szembesültem azzal, milyen megaláztatásoknak teszik ki az embert, amikor beutazási vízumot kérelmez a nyugati országok moszkvai nagykövetségein, és milyen zaklatásokat kell elviselnie a nyugati repterek vámellenőrei részéről, így kijelenthetem: az átlag oroszoknak nem lehet felróni, ha készsé-

gesen elhitte a kommunisták és nacionalisták meséit a világméretű orosz-ellenes összeesküvésről.

— A szovjet birodalom összeomlását korántsem azzal idéztük elő, hogy a szovjet vezetők kegyét kerestük, hanem azzal, hogy következetesen harcoltunk a demokratikus értékekért. Sosem hozott eredményt az, ha minden erőnkkel igyekeztünk megfelelni az öregedő szovjet vezetők követeléseinek. A valódi áttörést azzal értük el, hogy eljuttattuk üzenetünket az orosz néphez – többek között a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió és az Amerika Hangja adásaival, amelyeket a szovjetek jelentős része a legmegbízhatóbb hírforrásnak tartott hazánkkal kapcsolatban.

1991 augusztusában, amikor Borisz Jelcin kormánya átvette az ország irányítását, az oroszok többsége arra számított, hogy baráti viszonyt ápolunk majd a civilizált világgal. Ez a hozzáállás – az orosz politikai vezetők állhatatos nacionalista kampányainak köszönhetően – 1999-re csaknem teljesen kiveszett az emberekből. A jó kapcsolat visszaállítását az sem segítette elő, hogy az épp kormányon lévő orosz vezetőket rituálisan az egekig magasztalták. A Nyugatnak nem állt módjában befolyásolni azokat a feudális harcokat sem, amelyek Oroszország elit köreiből az 1990-es évek során dúltak, ám annál inkább esélye lett volna – ha fáradtságosan is – visszanyerni az orosz kisemberek bizalmát, akiktől egyébként az ország jövője függött; a nyugati országok azonban elszalasztották a kínálkozó lehetőséget.

Az Oroszországban 1999 augusztusában uralkodó feszült légkör állt a megrázó szeptemberi események hátterében. Három év telt el azóta, hogy Csecsenföldön véget ért az orosz csapatok által vívott első nagyobb háború, ám a térségben sosem csitult el teljesen a zűrzavar és az erőszak. 1999 tavaszára Csecsenföldön lényegében polgárháborús állapotok uralkodtak. A fővároson, Groznijon kívül eső vidéket a helyi hadurak tartották az ellenőrzésük alatt, akiknek a váltságdíjért elkövetett emberrablás lett az egyik fő jövedelemforrásuk. A világon mindenhol vezető hír volt, amikor 1998-ban elraboltak és meggyilkoltak négy külföldi – három brit és egy új-zélandi – mérnököt. Az ügy jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a nemzetközi közvélemény elforduljon a csecsenektől még az elkövetkező vészterhes időszakban is.

Az orosz politikusok időről időre harcias nyilatkozatokat tettek, amelyekben kifejtették, ideje „móresre tanítani a csecseneket”, s mint később kiderült, Sztjepasin miniszterelnök már jó előre kidolgoztatta embereivel

a megszállás tervét. Ám csak augusztus végén telt be a pohár, amikor a csecsen hadúr, Samil Baszajev egy kis csapat élén, amelynek soraiban külföldi harcosok is voltak, betört a szomszédos Dagesztánba. Azután szeptemberben 12 nap leforgása alatt négy alkalommal is bombamerényleteket követtek el lakóépületek ellen különböző orosz városokban, csaknem háromszáz ember halálát okozva. Noha kisebb támadásokra már korábban is sor került, e bombázásokat szakszerű tervezés előzte meg, majdhogynem azonos módon zajlottak le, és cseppet sem hasonlítottak a korábban vagy a későbbiekben elkövetett csecsen merényletekhez.

Könnyű elképzelni, milyen rettegés és tomboló düh lett úrrá az embereken. A Szövetségi Biztonsági Szolgálat (Federalnaja Szluzsba Bezopasznosztyi, FSZB), a KGB első számú utódszervezete a csecseneket tette felelőssé, Jelcin pedig cselekvésre szólított fel. Ám nem Sztjepasinhoz fordult, hanem a helyébe újonnan kinevezett Vlagyimir Putyinhoz. Az új miniszterelnök alig egy esztendőn át tevékenykedett a KGB fejeként, majd közvetlenül a bombázások előtt váratlanul előléptették új pozíciójába. A korábbiakban Putyin – fordított kronológiai sorrendben – Jelcin elnöki stábjának meglehetősen szürke tagjaként, a szövetségi vagyonkezelő ügynökség igazgatóhelyetteseként, illetve a szentpétervári polgármesteri hivatal munkatársaként tevékenykedett. Ezt megelőzően a berlini fal leomlásáig a KGB hírszerző tisztje volt az NDK-ban.

1999. augusztus 9-én mindenki megdöbbenésére a szinte ismeretlen Putyint nevezték ki az orosz kormány élére. A meglepetések azonban ezzel még nem értek véget. Jelcin a kinevezéssel egy időben azt is közölte, hogy reméli, 2000-ben Putyin fogja őt követni az elnöki székben, Putyin pedig nyilvánosan kijelentette, hogy indulni fog a posztért. Ezzel rögtön kiemelkedett a négy korábbi miniszterelnök közül, akikkel Jelcin a megelőző 18 hónap folyamán próbálkozott. Oroszország számos kihívással nézett szembe akkoriban, ám az új kormány első dolga az volt, hogy kijelölje Putyint az elnöki poszt vitathatatlan várományosának.

Ezután igen gyorsan peregték az események: ahogyan azt sok államfő jól tudja, egy háború megnyerése, sőt akár a pusztta megvívása is remek eszköznek bizonyulhat az újraválasztásához. Lényegében ez volt a helyzet Putyin esetében is, aki Jelcin felkent utódjaként és a kormány vezetőjeként látott munkához. Azonban az újdonsült miniszterelnök még mindig teljesen ismeretlen volt az orosz nagyközönség számára, s ennek orvoslására

a lehető legjobb módszer az volt, hogy a csecsenföldi háború „hőisévé” tették, aki levadássza a lakóépületek elleni bombamerényletekért felelős terroristákat. A következő néhány hónap során Jelcin gyakorlatilag eltűnt a képből, ami súlyos egészségügyi problémáit tekintve nem volt olyan meglepő, és egyszerre csak az volt a helyzet, hogy mindenütt Putyint lehetett látni.

Bár a csecsenföldi orosz offenzíva állítólagos célpontjai azok a harcos aktivisták voltak, akik augusztusban betörték Dagesztánba, az oroszok válogatás nélküli pusztító bombatámadásokat indítottak. Heteken belül csecsenek százezrei kényszerültek elmenekülni otthonaikból. Októberben Putyin bejelentette a szárazföldi offenzíva megkezdését, és több tízezres orosz csapatok indultak meg Groznij felé. A kazettás bombák és a nehéz-tüzérség bevetése további sok ezer polgári áldozatot követelt, és számtalan csecsent tett hajléktalanná. Az állítólagos terrorellenes művelet a felperzselt föld taktikáját alkalmazó hadműveletté fajult.

A csecsenföldi hadjárat hatással volt az elnökválasztási kampányra is. Ez tagadhatatlan, nyilvánvaló tény. A háború minden szörnyűsége ellenére is népszerű volt az oroszok között, és még az Anatolij Csubajszhoz hasonló reformerek is beálltak a patrióták sorába, és támogatták a háborús erőfeszítéseket. Egy röpke pillanatig még magam is szinte már szimpatizáltam a kormány lépéseivel.

Persze, ártatlan emberek sínylették meg e háborút, és az akkoriban felmerülő gyanú, mely szerint Oroszország túlzott erőket vet be és háborús bűnöket követ el, később bizonyosságot nyert. Az orosz sajtót nagyrészt Jelcin oligarcha támogatói uralták, akik szentesítették Putyin eljárását – mondhatni, ők teremtték meg a későbbi elnök imázsát –, igencsak derűs képet festve a kibontakozó eseményekről. Az orosz nagyközönség pedig vevő volt arra a hivatalos magyarázatra, miszerint a csecsenek álltak a szeptemberi moszkvai és volgodonszki terroristatámadások hátterében, bár a hatóságok ezt nem tudták kétséget kizáróan bizonyítani. (Hamarosan bővebben is kitérek erre.)

Mai tudásunk birtokában is úgy gondolom, hogy a támogatás, amelyben az oroszok Csecsenföldön harcoló katonáikat részesítették, nem az agymosás része. A csecsen lázadók közül sokan banditákként garázdálkodtak, orosz területen folytatták üzelmeiket, módszereikre pedig leginkább a „középkori” jelző illene. Ráadásul tevékenységük nem csak a Kaukázusra

és az egyéb területeken időnként elkövetett terrorcselekményekre korlátozódott. A csecsen bűnbándák az egész országban randalíroztak, bár nyilvánvaló volt, hogy megbízható moszkvai „üzleti partnereik” nélkül sosem válhattak volna hatalmassá és veszedelmessé. Az oroszok többsége nagyon is kíváncsi tartotta a csecsenföldi katonai csapást annak érdekében, hogy megszüntessék a korrupciót és a bűnözést azokban a városokban, amelyekben éltek.

A rossz körülmények közt tengődő oroszok nap mint nap olvastak azokról az új milliárdosokról, akik a kormánnyal kötött gyanús ügyleteik révén tettek szert hatalmas vagyonokra. Ha nem is látták át a privatizációs felvásárlási jegyek, a hitelre vásárolt vállalati részesedések és a megbundázott árverések mögött rejlő mechanizmus működését, azzal tisztában voltak, hogy hatalmas szélhámosság folyik. Attól félve, hogy a konzervatívok leállítják a reformfolyamatot, Jelcin reformcsapata Jegor Gajdar és Csubajsz vezetésével eszeveszett tempóban, képtelenül alacsony áron kezdte kiárúsítani az állami vagyont. Mihail Hodorkovszkij és Borisz Berezovszkij, akik már addig is a két leggazdagabb és legbefolyásosabb oligarchának számítottak, a valódi érték nem egészen 10%-ért szerezték meg hatalmas energiaipari cégeiket, a Jukoszt és a Szibnyeftyet.

Ez a szentesített szabad rablás persze Putyin alatt is folytatódott, sőt: még ma is tart. A különbség csak az, hogy az 1990-es években az oroszok tudomást szerezhettek az eseményekről. A különböző politikai és üzleti klikkek egymással harcoló médiumok tulajdonosai voltak, és bár a sajtó szenzációhajhász módon működött, legalább több különböző szemszögből tudósított, s a sorok között olvasva valahogy ki lehetett silabizálni az igazságot.

Ezért amikor megkérdezem tőlem, elkerülhetetlen volt-e Putyin hatalomra jutása, azt szoktam felelni, az orosz elnök megválasztásának okai legalább tíz évvel azelőttre nyúlnak vissza, hogy a nevét megismerte volna a világ. Mire Jelcin félreérthetetlenül megjelölte Putyint az örökösének, az oroszok már régóta stabilitásra vágytak, és egy kemény fickót kerestek, aki szembeszáll a bűnözőkkel és a nyugati befolyással, amelyek a szemükben az ország romlásának és nyugdíjuk elértéktelenedésének okai voltak. Putyin – vagy egy hozzá hasonló diktátor – hatalomra jutását csak úgy lehetett volna megelőzni, ha az 1990-es években egészen más forgatókönyv szerint zajlanak az események: ha az ország kevésbé hódol be Jelcin és

szekértolói akaratának, és határozottabban támogatja a demokratikus intézményeket.

– A választások közeledtével én magam is úgy véltem, egy Putyinhoz hasonló arctalan technokrata talán épp az a személy, akire Oroszországnak szüksége van. Hittem abban, hogy az orosz kormánynak erőt és önbizalmat kell sugároznia, mert csak akkor nyerheti el a széles tömegek támogatását, amire a fájdalmas gazdasági reformok megvalósításához szüksége van. A sok éven át tartó fosztogatás és a tőke kimenekítése után egyre nehezebben lehetett elhitetni az emberekkel, hogy a Nyugat az oka a kilátástalan gazdasági helyzetnek. Jelcin népszerűségi indexe ismét a mélypontra zuhant, ezért ő és oligarcha támogatói még buzgóbban kutattak egy új arc után, akit felmutathatnak a kiábrándult orosz népnek.

Az egész országot terrorizáló szeptemberi bombamerényletek még azokat is meggyőzték arról, hogy a csecsenek csak azt kapják, amit érdemeltek, akik 1991-ben úgy gondolták, Oroszországnak hagynia kellene, hogy Csecsenföld a maga útját járja. Egy kórház ostroma, bombamerényletek katonák családjai ellen – ezek embertelen cselekedetek voltak, tehát a játszma innentől vére ment. A közvélemény az igazság új bajnokaként üdvözölte Putyint, és az emberek élvezettel hallgatták a durva, olykor egyenesen útszéli stílust, amelyben kegyeltjük arról nyilatkozott, hogyan fogja kifüstölni mindenhol Oroszország ellenségeit. „Mindenütt rátalálunk a terroristákra – mondta egy alkalommal –, és ha a latrinára kell utánuk mennünk, akkor szarás közben fogjuk kicsinálni őket.”²

Az addig unalmas és szürke bürokrata jelentős átalakuláson ment keresztül. Új imázsát egy sietősen kiadott kampánykész életrajzzal is megtámogatták, amely leginkább Putyin nélkülözésekkel teli, nehéz gyermekkorát és keménylegény-jellemvonásait hangsúlyozta ki, s csak kevés olyan információt közölt, ami azt bizonyította volna, hogy mint politikus, alkalmas a reformeri szerepre. Ez nem volt véletlen. A korábbi arctalanság előnye abban rejlett, hogy Jelcin fő támogatója, a mesteri összeesküvő Borisz Berezovszkij szabadon adhatott olyan arcot Putyinnak, amelyet a legmegfelelőbbnek ítélt.

Kénytelenek voltunk elgondolkodni azon, milyen messzire lenne hajlandó elmenni Jelcin, Putyin és kettejük támogatói köre annak érdekében, hogy szavatolják Putyin megválasztását, amikor szeptember 22-én este Rjazany városában a helyi rendőrség megakadályozta a hónap ötödik, lakóépület

elleni bombamerényletét. A rendőrséget az egyik lakó értesítette, ám ők túl későn értek a helyszínre, így az elkövetők elmenekültek. A megtámadott épület pincéjében három darab 50 kg-os, fehér porral megtöltött cukroszsákot találtak, egy detonátorral összekötve. A másnap reggel a helyszínen elvégzett vegyi elemzés kiderítette, hogy a zsákokat ugyanazzal a hadiipari tisztaságú hexogén robbanóanyaggal töltötték meg, amelyeket a korábbi merényletekben is alkalmaztak.

A következő estén, szeptember 23-án Putyin televíziós interjúbán méltatta a helyi rendfenntartó erők és a polgárok éberségét, akik kihívták a rendőröket a katasztrófa elhárítása érdekében. Ezek után néhány szó erejéig kitért a küszöbönálló, Groznoj elleni légicsapásokra is. Semmilyen cáfolat nem hangzott el az interjúbán arra nézve, hogy Rjazanyban terrortámadást hiúsítottak meg. Másnap aztán hihetetlen dolog történt. Az FSZB igazgatója, Nyikolaj Patrusjev bejelentette, hogy a bomba elhelyezése a rjazanyi pincében „kiképzési gyakorlat” volt, amellyel a helyi biztonsági erők és a lakosság éberségét tették próbára. Patrusjev elmondta, hogy szó sem volt robbanóanyagról, és a cukroszsákokat valójában cukorral töltötték meg, nem pedig hexogénnel.

Erre a kitalált történetre nagy szükség volt, mivel a rjazanyi rendfenntartók és a helyi FSZB-iroda kinyomozták és közzétették, hogy az FSZB fontos szerepet játszott a megghiúsult bombamerényletben. A merénylet éjszakáján gyanús telefonbeszélgetéseket hallgattak le, amelyek az FSZB moszkvai főhadiszállásáig voltak visszavezethetők. Rjazanyban pedig letartóztattak két férfit, akiknél FSZB azonosító igazolványt találtak – az őrizetbe vett személyeket később egy moszkvai vezető tisztviselőnek adták át. Patrusjev szemmel láthatóan igyekezett elleplezni az ügynökségéhez vezető nyomokat, ám sztorijában számos logikai lyuk volt felfedezhető.

Hogy csak az akkoriban leginkább szemet szűrő ellentmondást emeljük ki, ha a zsákok cukorral voltak tele, hogyan lehet az, hogy az anyagot a helyszíni elemzés során hexogénként azonosították, és miért szállította el haladéktalanul az FSZB a zsákokat Moszkvába további elemzés céljából, ha egyszer tudták, hogy cukor van bennük? Ahogy egyre több következtetésre derült fény, és egyre több bizonyíték gyűlt össze, az a fantazmagórikus összeesküvés-elmélet, miszerint orosz kormányügynökök politikai okokból tömeggyilkosságokat követtek el, fokról fokra olyan váddá szilárdult, amelyet a tények alapján csak nehezen lehet megcáfolni. Kiderült például, hogy

néhány katoná korábban egy közeli támaszponton „különös anyaggal” teli cukroszsákokba botlott, amely anyag utóbb hexogénnek bizonyult.

Az ügyben folytatott átfogó nyomozás és elemzés végül egy nagy vihart kavarázó könyvben is visszaköszött, amelyet egy egykori FSZB-ügynök, Alekszandr Litvinyenko írt, *A Hálózat felrobbantja Oroszországot (FSZB vzrivajet Rossziju)*³ címmel. Litvinyenko, aki Putyin bős bírálójává vált, Londonban 2006-ban merénylet áldozatául esett: polónium-210-zel, egy ritka radioaktív anyaggal mérgezték meg. Az ügy független FSZB-s nyomozóját, Mihail Trepaskint egy héttel a tárgyalás kezdete előtt letartóztatták, és négyévi börtönbüntetésre ítélték. 2000-ben a дума kétszer is elutasította azt a kezdeményezést, hogy parlamenti vizsgálat keretében derítsék fel a rjazanyi események hátterét. Ezt követően minden, Rjazannal kapcsolatos bizonyítékot és belső okiratot zároltak és titkosítottak 75 évre. Beismerem, hogy bennem is munkál az az egészséges üldözési mánia, amely a legtöbb totalitárius rendszerben született emberben kialakul, ám mégis úgy tűnik, túlzás ekkora hűhót csapni három zsák cukor miatt.

A kormány természetesen minden olyan felvetést kategorikusan tagad, amely szerint a művelet végrehajtása mögött maguk az oroszok álltak, és a céljuk az volt, hogy felháborodást és félelmet keltsenek a lakosságban. Ezt az elméletet akkoriban nem is közzétették a mértékadó tömegtájékoztatási orgánukok; egyszerűen túl rémisztőnek tűnt ahhoz, hogy bárki komolyan fontolóra vegye azt. 2000-ben még elképzelhetetlennek és sokkolónak tűnt a pusztá gondolat is, hogy a kormány lemeszárolná a saját népét. 2002-re azonban már az oroszok 40%-a elhitte, hogy a biztonsági erők is részt vettek a lakóépületek ellen elkövetett bombamerényletekben.⁴ Ekkorra már a közvélemény több információval rendelkezett a Rjazanyban történetekkel kapcsolatban, és ami a lényeg, sokkal jobban kiismertük Vlagyimir Putyint. A gyanút, amely szerint a Putyin-rezsim nem ódzkodik attól, hogy ha kell, az orosz vért is kiontsa, még inkább megerősítették azok az értesülések, amelyek a csecsenföldi pusztítás mértékéről szóltak, valamint alátámasztották azok a brutális hatósági beavatkozások, amelyekre a Dubrovka színházban és Beszlánban került sor a 2002-ben, illetve 2004-ben lezajlott tűszdrámák során.

Bár a rjazanyi események hivatalos változatának egyértelmű ellentmondásai a nyugati tudósításokba is bekerültek, Nyugaton éppúgy senki sem akarta meghallani az igazságot, mint Oroszországban. Ékes példája

ez a kényelmes – és gyáva – struccpolitikának! Ha ugyanis elfogadnánk a szörnyű igazságot, cselekednünk kellene, egyszerűbb tehát figyelmen kívül hagyni a tényeket, majd azt állítani, hogy az ügy „vitatható”, és hangot adni „a vádak miatti aggodalmunknak”. Ez a színjáték különösen szembetűnő akkor, ha kénytelenek vagyunk úgy tenni, mint ha az elkövető a szövetségünk volna, és jóhiszeműen járna el. Az európai országok például még mindig nem hajlandóak beismerni, hogy Putyin hadat üzent Ukrajnának. Amikor minden kétséget kizáróan orosz erők lőttek le egy kereskedelmi utasszállító repülőgépet a megszállt Kelet-Ukrajna felett, az EU képviselői ugyanolyan buzgalommal tagadták Oroszország bűnösségét, mint maguk az oroszok. Ismét csak arról van szó, hogy ha beismernék az igazságot, cselekedniük kellene, attól pedig mindenki ódzkodik.

Putyin népszerűsége így tovább nőtt. 1999 októberére a közvélemény-kutatások szerint megelőzte egyrészt az ellenzék reménységét, Jevgenyij Primakovot, aki az egyik legsikeresebb politikus volt Jelcin számos korábbi miniszterelnöke közül, s akit a Kommunista Párt is támogatott; és megelőzte Moszkva nagy hatalmú polgármesterét, Jurij Luzskovot is. A választásokat júniusra írták ki, ám Putyinnak nem kellett addig várnia, hogy beülhessen az elnöki székbe.

Először azonban még a decemberi parlamenti választások következtek, és akkoriban úgy tűnt, az oroszok első ízben végre úgy járultak az urnákhoz, ahogyan a demokratikus országok választói teszik: azokra a jelöltekre szavaztak, akiknek programja a leginkább tükrözte nézeteiket. Az összes korábbi választás a válság légkörében zajlott le, különösen Jelcin elkeseredett küzdelme 1996-ban, amelyet a túlélésért folytatott. Az újonnan alakult „Egység” (Jegyinsztvo) blokk, amelyet a kormány alig három hónappal korábban hívott életre, és amelyet Putyin is jóváhagyott, szépen teljesített; elég hatékonyan működött ahhoz, hogy megakadályozza a kommunistákat a дума feletti ellenőrzés megszerzésében.

A viszonylagos rendben lezajlott választások láttán én is derűlátó lettem. A választási időszakban a hatékony és költséges politikai kampányok, a híres személyiségek és a дума hivatalban lévő tagjai uralták a közbeszédet, a szavazáson pedig a választók konzervatív irányultságuk miatt inkább

kitartottak az ismert rossz mellett. Akkoriban sokat tréfálkoztam vele, hogy az agresszív televíziós hirdetések és a sárdobálás ékesen szemléltetik, hogy mi, oroszok milyen gyorsan felzárkóztunk az amerikai kampányszínvonalhoz.

Ebben az időszakban aggodalommal töltött el, hogy a Nyugat továbbra sem mutatta semmi jelét annak, hogy kidolgozott volna egy hosszú távú stratégiát Oroszország kezelésére. Azon tűnődtem, a nyugati vezetők vajon úgy bánnak-e majd az oroszokkal, mint felelősségteljes felnőttekkel, akik képesek szembenézni a fájdalmas igazsággal, vagy továbbra is elbeszélnek a fejünk felett. A segélyezés és a Csecsenfölddel kapcsolatos egyetértés fontos volt ugyan, de nem azon az áron, hogy a Nyugat továbbra is szemet hunyjon a demokráciaellenes üzelmek és az elképesztő méreteket öltő korrupció felett.

Persze nem hihettük, hogy Oroszország súlyos problémái egyik napról a másikra megoldódnak. A helyi és külföldi megfigyelők zöméhez hasonlóan jómagam is elsősorban a szokott veszélyek, vagyis a korrupció, az alacsony hatékonyság és a bürokratikus szellem miatt aggódtam, amelyek bármely kormány számára megnehezítették volna az előretörést. Bár reméltem, hogy a sötétebb, ideológiai jellegű problémákat már magunk mögött hagytuk, a választások után néhány nappal azért utaltam kételyeimre a *The Wall Street Journal*-ban. „Nincs garancia arra, hogy sikerül kordában tartanunk a nacionalizmust, s hogy az nem fogja háttérbe szorítani a liberális reformokat. Putyin úr KGB-s múltja és erős katonai támogatottsága könnyen olyan súlyos terhekké válhatnak, amelyeket nem bírunk a hátunkon cipelni.”⁵

Mint kiderült, mindkét pontban félig volt igazam. Putyin már a kezdet kezdetén sutba hajította a liberális reformokat, ám a nacionalizmust csupán később szította fel újra, amikor politikai eszközként jó hasznát vehette. A katonaság sosem játszott többé olyan jelentős szerepet, amelyet korábban sokáig, ám igenis a KGB-s múlt határozta meg Putyin személyiségét és Oroszország egész jövőjét.⁶

Miután a lakóépületek elleni bombamerényletek nyomán fellángolt a bosszúvágy, a Csecsenföld elleni támadás új lendületet kapott. Decemberre megkezdődött Groznij ostroma, amely két hónapon át tartott. Amikor véget ért, az odalátogató újságírók szerint siralmasabb látványt nyújtott,

mint Berlin 1945-ben. Egyetlen épület sem maradt sértetlen, ennek köszönhetően Groznij 2003-ban elnyerte az ENSZ-től „a Föld legromosabb városa” kétes címet.

Az emberi életekben tett pusztítás sem volt kisebb léptékű. A menekültek szétszóródtak a térségben, és szörnyű körülmények közt sínylődtek. Az orosz csapatok válogatás nélkül fogdosták össze az embereket, és a foglyul ejtettek kínzása és meggyilkolása bevett gyakorlat volt. Anna Politkovszkaja, fantasztikusan vakmerő újságíró a második háború során minden hónapban ellátogatott Csecsenföldre, s az ottani katonai beavatkozást így írta le: „a humanitárius értékek nyilvánvaló, égbekiáltó, felfoghatatlan és világraszóló megcsúfolása. A kicsivel több mint ötvenesztendősi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is elesett a csecsen háborúban.”⁷⁷

Az újságíró szavai akkor váltak igazán hitelessé, amikor az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) kezdett határozatokat kiadni az orosz kormány ellen ama sok ezer csecsen család közül néhánynak a javára, amelyek családfőjét a katonai őrizetben megkínózták vagy meggyilkolták.

Amikor Politkovszkaja nem Csecsenföldön dokumentálta az erőszak által szétszakított családok személyes történeteit és az orosz hadsereg háborús bűneit, és nem is cikkeit írta a *Novaja Gazeta* számára, akkor beutazta a világot, hogy támogatókat gyűjtsön a nemzetközi humanitárius beavatkozáshoz, amelyre azonban sosem került sor. Miután éveken át sikerült ép bőrrel megúsznia a hegyek között, s a legkülönbébb zaklatásokat és fenyegetéseket vészelte át sértetlenül, Politkovszkáját 2006. október 7-én, Vlagyimir Putyin születésnapján agyonlőtték moszkvai házában.

Csecsenföld szövetségi kormányát 2000 májusában oszlatták fel, amikor is Putyin elnök vette át a közvetlen irányítást. A harcok azt követően is fellángoltak és gerillaháborúba torkolltak, hogy Putyin kinevezte Ahmad Kadirovot a helyi kormányzat fejévé. A csecsen csoportok továbbra is országszerte követtek el kisebb-nagyobb terrortámadásokat, amikor pedig az erőszakot „elviselhető” szintre szorították vissza, Oroszország beavatkozásának következménye az egész világra kihatott, ugyanis a jól kiképzett és felfegyverzett radikális harcosok és terroristák váltak Csecsenföld fő exportcikkévé.

Bizony, az imént a „Putyin elnök” megnevezést alkalmaztam. Putyint 2000. május 7-én iktatták be hivatalába, egy hónappal azelőtt, hogy a kiírt

választásokra sor került volna. Jelcinnek volt még egy ütőkártyája: 1999. december 31-én váratlanul leköszönt, és Putyint nevezte ki megbízott elnöknek, s három hónapon belüli választásokat követelt. Putyin nyomban kezébe vette a legfontosabb ügy intézését, és biztosította Borisz Jelcin és családja biztonságát és vagyoni helyzetét. A rendeletet, amely mentességet biztosított Jelcinnek és valamennyi családtagjának mindennemű büntető eljárás alól, ugyanazon a napon írták alá, amelyen Putyin hivatalba lépett, s ekként kiderült, hogy Jelcin miért választotta őt utódául: pusztán önvédelemből.

ötödik fejezet

ELNÖK LESZ, AMÍG CSAK ÉL

Azzal, hogy Putyin egyik napról a másikra az ország megbízott elnöke lett, eloszlott minden kétely az előttük álló választások várható kimenetelét illetően. Putyinnak tehát volt három teljes hónapja, hogy Oroszország leghatalmasabb emberévé váljon, akit az államapparátus teljes mellszélességgel támogat, míg riválisai veszítettek három hónapot, mert a választásokat a vártnál korábban írták ki. A március 26-ai szavazást megelőzően Putyin folyamatosan képernyőn volt. Csupán egyetlen felkérést nem fogadott el: folytatva a jecini hagyományokat, a többi jelölttel közös, nyilvános televíziós vitákban nem volt hajlandó részt venni.

Putyin a szavazatok 53,4%-át nyerte el, ami majdnem a duplája annak, amennyit Zjuganov kapott, így a második forduló szükségtelenné vált – azt csak akkor rendezték volna meg, ha Putyinnak nem sikerül megszereznie a szavazatok többségét. A választások estéjén néhány amerikai vendégemmel együtt néztem, ahogy befutnak az eredmények – ők azért jöttek, hogy a saját szemükkel lássák, amikor elkezdődik a poszt-jecini éra. Köztük volt Chris Cox, Kalifornia kongresszusi képviselője, személyes jó barátom, aki lelkes híve lett az orosz demokráciának és a kétoldalú kapcsolatoknak. Aznap este velünk volt még James Woolsey, aki a Clinton-kormány idején a CIA igazgatója volt, és Alexander Haig, Ronald Reagan első külügyminisztere. Emlékszem, milyen feszült figyelemmel követtük a számok alakulását. Putyin jó ideig 47% körüli értéken állt, aztán alig egy óra alatt 53%-ra ugrott, és aztán ez az érték már nem is ingadozott. Putyin számára kínos lett volna, ha végig kell csinálnia a második kört. Ő volt a kiválasztott, és a bizonytalanság kora véget ért.

Ezzel persze nem azt akarom sugallni, hogy egy teljesen tisztességes választást Putyin akkoriban ne tudott volna megnyerni. Megnyerte volna, mert az emberek nyugtalanok voltak, stabilitásra vágytak, egy erőskező vezetőre – és Putyin ezt ígerte nekik. A különböző liberális reformcsoportokat, köztük is leginkább a Grigorij Javlinszkij vezette Jabloko („alma”) pártot, amelyre én szavaztam, a közvélemény teljesen elutasította. Az oroszoknak meg sem fordult a fejükben, hogy egy nagyobb, központosított hatalom célja a polgári szabadságjogok megnyirbálása lenne. A sajtószabadságot nagyjából biztosították, a tévéműsorokban bárki nyíltan kritizálhatta a politikusainkat és azok gondolatait. A köztévén futó, zseniális humorú, szatirikus bábműsor, a „Kukli” (Babák) hosszú éveken át ekézte Jelcint: a kormány akkoriban nem volt „szent tehén”.

A szavazók számára akkor még nem a terrorizmus elleni harc és a biztonság volt a legfontosabb. A köztudatban még elevenen élt az 1998-as pénzügyi válság emléke, amely, bár viszonylag rövid ideig tartott, és 2000-re a gazdasági helyzet olyannyira normalizálódott, hogy a GDP növekedése a maga 10%-ával történelmi szintet ért el, a bankok és egyéb pénzintézetek iránti bizalom komolyan megingott, elsősorban azok tulajdonosai miatt.

Az 1990-es években, Jelcin szövetségeseiként elképesztő vagyonokat felhalmozó oligarchák testesítették meg a korrupciót, s emiatt igencsak viszketett az átlag orosz tenyere. Ott voltak mindenütt, a tévében, a lapokban, láthattuk, micsoda hivalkodó jólétben élnek, miközben a gengszterek meg a testőreik Moszkva utcáin háborúztak egymással. A választások történetének egyik legszakállasabb és legelcsépeltebb fogása a „helyreállítjuk a közrendet” kampány, de 2000-ben Oroszországban mégis igazán jól csengtek ezek a hívószavak.

Akkoriban a közhangulat másik meghatározó eleme a szovjet nosztalgia volt. Az emberek persze nem a kommunizmust sírták vissza, de volt bennük egy bizonytalan érzés, amely azt sugallta: valami végleg elveszett. Nehéz ezt elmagyarázni, de a lényeg, hogy az 1990-es években nem alakult ki egy újfajta céltudatosság, amely betöltötte volna ezt az űrt, és nem jött el az a jólét sem, amely elterelte volna az oroszok figyelmét a múlttól. Ezért a Szovjetunió összeomlása miatt sajnálkozó Putyin még szimpatikusabbá vált. Ez apró, ám fontos különbség. Az emberek valójában nem vágytak vissza a szovjet időkre, csak nem akarták szégyellni, ha rágondoltak.

Putyin úgy emelkedett fel, hogy közben nem mocskolta be a korrupció és a Jelcin-kormány számlájára írt pénzügyi összeomlás. Ez utóbbi, az 1998-as válság arra kényszerítette Jelcint, hogy megtisztítsa köreit, és a rosszakkal együtt a jókat is kisöprúzte. Az Anatolij Csubajsz vezette gazdasági csapatot szinte démonizálták – ami jogos is volt, meg nem is. A tisztogatás utolérte Csubajsz csapatának ifjú Jelcin-barát tagját, Borisz Nyemcovot is. Ez a férfi, akit az egykori államfő egy ideig potenciális utódjaként kezelte, igazi ellenzéki hangadó lett, amikor Putyin elkezdte lebontani Oroszországban a demokráciát. A Putyin-ellenes ellenzéki mozgalomban Borisz meg én évekig szoros munkakapcsolatban álltunk, és elborzasztott – bár meg nem lepett –, amikor 2015. február 27-én, Moszkvában meggyilkolták.

Borisz Jelcin igényei sokkal személyesebb jellegűek voltak. Egyre szaporodtak a korrupciós vádak, de már nem csak körülötte és „a Család” körül, ahogy a hozzá legközelebb álló oligarchák és tanácsadók szűk körét nevezték – korrupciógyanúba keveredtek igazi rokonai is. Az 1998-as kormányátalakítás után Jelcin összezavarodott, tudatosult benne, mennyire sebezhető és kiszolgáltatott. A dumában már azelőtt megindult a leváltását követelő erők felemelkedése, hogy az elnök engedett, és a miniszterelnöki székhelyben Csernomirgyint Primakovra cserélte. Jelcinnek olyan utódra volt szüksége, aki hálás és lojális lesz hozzá, akinek nincs saját szavazótábor, és aki elég erős ahhoz, hogy szembeszálljon az ő ellenségeivel, ha nyomába erednek.

Jelcin kisebbik lánya, Tatjana szintén ehhez a szűk tanácsadói körhöz tartozott, és apja elnökségének utolsó éveiben komoly hatalommal bírt. Az ő befolyásának tulajdonították, hogy apja végül Putyint választotta utódjául. Érdekes történelmi párhuzamot lehet itt felfedezni, ha visszamegyünk az időben, egészen 1933-ig, amikor is a betegeskedő német kancellárt, Paul von Hindenburgot a fia, Oskar vette rá, hogy Adolf Hitlert nevezze ki utódjának. 1934-ben, Hindenburg halála után, Hitler alig pár óra leforgása alatt magához vont minden állami hatalmat. Ironikus, hogy 2010-ben Tatjana Jumaseva, ahogy férjezett nevén hívták, blogjában szűkszávú és óvatos kísérletet tett arra, hogy megvédje apját és az ő szellemi örökségét a Putyin-rezsimmel szemben, amely megpróbálta újraírni az 1990-es évek történelmét.

A Család és Putyin között kötött „megnemtámadási egyezmény” egyébként remekül bevált. Sőt úgy vélem, Putyin odafigyelt arra, hogy

ne rombolja le teljesen az orosz demokráciát, amíg Jelcin életben van. Az egykori elnök, annak ellenére, hogy követett el hibákat, és már hivatali ideje alatt kegyvesztetté vált, mégis igazi szabadságharcos volt. Kötelességének érezte, hogy felszólaljon Putyin diktatórikus manőverei ellen, aminek akár súlyos következményei is lehettek volna, tekintve, hogy közeledtek a 2008-as választások. De Jelcin 2007. április 23-án bekövetkezett halála után Putyin nyilvánvalóan úgy érezte, többé semmi sem áll az útjában.

Jelcin megérdemli, hogy ne csak az iszákosságára és az augusztusi puccskísérlet idején történt tankos incidensre emlékezzünk. 1991 decemberében a Nyugat komoly gyanakvással figyelte, ahogy Mihail Gorbacsovot lemondatták. Jelcin vajmi kevés elismerésben részesült azért, hogy az élére állt annak a forradalomnak, amely végre kisöprötte a kommunista intézményeket, és szétzúzta a szovjet birodalmat. Jelcin volt az, nem Gorbacsov, aki kivezette Oroszországot az üvegfal mögül a napfényre. A fájdalmas átmeneti időszakban az oroszok elvesztették minden illúziójukat azzal kapcsolatban, hogy a sarkon túl egy ragyogó jövő vár rájuk. Korrupció, szegénység, bűnözés, dagesztáni háború – ezek mérgezték a hétköznapiakat, és ezért főként Jelcint hibáztatták.

De 1991 végén ki tudta volna ezt jobban csinálni, amikor a Szovjetunió összeomlott, és az orosz állam meg az orosz nép pusztája túlélése volt a tét? Jelcin faltörő koshoz hasonló ereje arra elég volt, hogy az ország kitörjön a múlt börtönéből, de ahhoz nem volt elég felkészült és kreatív, hogy megtervezze a jövőt.

A nehézségek ellenére 2000-ben az oroszok már ugyanabban a dimenzióban éltek, mint a fejlett világ, sikereinket és kudarcainkat mi is ugyanazon normák mentén mértük. Számos honfitársamhoz hasonlóan én is mindig Jelcint támogattam, mindig rá szavaztam – 1989 és 1993 között nagy reményekkel, 1994 és 1996 között viszont már nehezteléssel a szívemben, mert akkorra csak annyi érdeme maradt, hogy megakadályozta a kommunisták visszatérését a hatalomba.

Jelcin elnökségének utolsó két évében amiatt nőtt az emberek csalódottsága, hogy vezetőjük képtelen volt véghezvinni a szükséges reformokat és kiirtani a korrupciót Oroszország politikai és gazdasági életéből. De, őszintén szólva, nem volt semmilyen más, valós alternatívánk. Mérlegre téve a Jelcin elnöksége mellett és ellen szóló érveket, elmondhatjuk, hogy ugyan nem tudta teljesen kiforgatni az orosz földből a kommunisták és

a KGB magjait, de legalább megakadályozta, hogy a kormányzása idején kihajtsanak.

Lenin ma is a Vörös téren nyugszik, és a Kommunista Párt tagjainak mindkétszer (1991-ben és 1993-ban is) csak ideiglenesen tiltották meg, hogy ott Lenin és Sztálin arcmását lengetve masírozzanak. Mint elszánt antikommunista, én lennék az utolsó, aki mentegetné ezt a bűnös, szovjet állam maradványaival szembeni gyengeségét. Mégis megértem, Jelcin miért vonakodott végső csapást mérni arra a rezsimre, amely őt a nómenklatura tetejére repítette.

Jelcin talán egyik legfontosabb érdeme épp egy olyan cselekedete, amit nem tett meg akkor, amikor hatalomra került. Azután, hogy 1993 októberében véget értek a posztkommunista Oroszország történetének legsötétebb napjai és a napokig tartó véres moszkvai leszámolások, Jelcin nem volt hajlandó meglépni azt, amit ellenfelei szinte biztos, hogy megtettek volna: eltörölték volna a föld színéről a másik oldal képviselőit. De az orosz történelemben most először az új vezető nem semmisítette meg a veszteseket, hogy így szilárdítsa meg a hatalmát. Sőt végső soron integrálta őket a politikai folyamatba. Jelcin azonnali választásokat írt ki, és alávetette magát egy független parlamentnek.

Hirtelen az addigi karrierista hivatalnok szó szerint kiállt a frontvonalra, felfegyverezve azzal az ösztönös képességgel, amely gátakat döntött le és régóta bezárt ajtókat nyitott ki. Mégis teljesen következtelen volt. Nagyobb hatalmat adott a regionális vezetők kezébe, de aztán belerohant a tragikus csecsenföldi háborúba. Harcot indított az elit privilégiumai ellen, később mégis szélesre tárta a kapukat az oligarchák előtt, és hagyta, hogy kifosszák az országot. Szabad és tisztességes választásokat ígért, végül mégsem tudta elfogadni, hogy a népakarat dönthessen a legfelsőbb hatalom birtokosáról.

Világossá vált, hogy tisztességes választással Jelcin nem tud hatalmon maradni, és a visszaélések száma rohamos tempóban nőtt. Attól a ponttól kezdve a Putyin-féle rendőrállam megszületése szinte előre látható volt. Putyinnak csak követnie kellett, amit az ösztönei súgtak, és végig kellett csinálnia azt, ami már megindult. Jelcin a legutolsó és legfontosabb vizsgán elbukott. A törékeny demokratikus struktúrák, amelyeket engedett kialakulni, nem bírták el Jelcin hatalom és biztonság iránti igényét. Nem tudott tartós és időtálló intézményeket felépíteni: az egész politikai szervezet Jelcin vezetésére épült, és a szabadságjogokat csak azért élvezhettük, mert

ő engedte. Elképzelhetetlen volt, hogy egy ilyen rendszer túlélje, ha a vezető, aki megteremtette, kilép belőle.

Ami pedig a legrosszabb, az ő összeomlása beoltotta az orosz népet az ellen, amit ők – tévesen – kontroll nélküli kapitalizmusnak és demokráciának véltek. A hatalmat magukhoz ragadó oligarchák háttérbe szorították a nép érdekeit. Az oroszok nem tapasztaltak meg semmit a választások és a szabadpiac állítólagos jótéteményeiből. Az új uralkodó elit a régi bürokratikából és az új technokratákból alakult, akiket egységbe kovácsolt a liberális demokrácia értékeivel szembeni közönyük. Az 1990-es évek végén köztük kirobbant belharcok tétje az volt, ki lesz Jelcin utódja, bizonytalan kimenetelű azonban a formálódó demokráciára volt végzetes hatással. Az új elit tagjai hamar felismerték, hogy a választások és a szabad sajtó csakis fenyegetést jelenthet a hatalmukra. Nem véletlen, hogy Jelcin saját kezűleg kiválasztott utódja a KGB-sek közül került ki.

Jelcin elszalasztott néhány jó lehetőséget, de ez elkerülhetetlen volt, tekintve, hogy milyen mértékű változásokkal és problémákkal kellett szembenéznie. Ma még korai azt elemezni, mit csinálhatott volna jobban, de amiket tett, azok viszonylag egyszerűen összehasonlíthatók azzal, hogyan mentek a dolgok azóta, hogy 2000-ben Putyin vette át a hatalmat. Mindkettőjüknél eluralkodott a káosz, de Jelcin sosem támadta az egyén szabadságát. Putyin az egész elnökségét úgy építette fel – igen nagy sikerrel –, hogy az tökéletes ellentéte legyen a jalcini éveknek. Az egész kormányt az elnök közvetlen ellenőrzése alá vonták, az a parlament, amely kétszer is megpróbálta leváltani Jelcint, ma már csak zsinóron rángatott bábok gyülekezete. Az oligarchák korrupciója beszivárgott a Kreml falain belülré, ahol aztán elképesztő méreteket öltött. A sajtó, amely szabadon kritizálhatta Jelcint, ma már teljes egészében a Putyin-kormány szolgálatában áll. A legnagyobb különbségek a gazdaságban jelentkeznek, bár ez főként annak köszönhető, hogy Putyin regnálása idején az olaj hordónkénti ára 10 dollárról több mint 100 dollárra emelkedett. De az átlag orosz még a hatalmas energiaexport ellenére sem tapasztalt jelentősebb életszínvonalbeli javulást.

Borisz Jelcin is bőven követett el hibákat, de ő legalább hús-vér ember volt. Megvoltak a maga erényei és bűnei, mint bármelyik halandónak. Őt lecseréltük egy árnyra, akinek egyetlen célja, hogy örök sötétségben tartson minket. Azok az oroszok, akik a moszkvai székesegyház előtt hosszú sorok-

ban várták, hogy Jelcin koporsójához járulva leróhassák a tiszteletüket, bebizonyították, hogy a sok kudarc ellenére is érezték az elnök tetteiben a jó szándékot. Ez pedig szöges ellentéte annak, ami az utódjáról elmondható.

Már tizenöt éve áll Oroszország élén, és még mindig szakértők egy meglepően nagy csoportja igyekszik megfejteni Vlagyimir Putyin valódi természetét. A találgatások egy része, nem meglepő módon, azzal foglalkozik, hogy gyermek- és ifjúkorából szinte egyáltalán nincsenek dokumentumok, és hogy a személyét és pályafutását illető beszámolók és életrajzi portrék sokszor ellentmondanak egymásnak. Az embernek az a benyomása, hogy még a tőle származó önéletrajzi kijelentéseknek és nyilatkozatoknak is a megtévesztés és a félrevezetés a célja – és ez így is van.

Engem nem érdekel Putyin élettörténetének első néhány fejezete, és ez nem is témája ennek a könyvnek. Nem akarom a Leningrádban töltött gyermekkor nehézségeit kutatni, és azt találgatni, vajon mi igaz és mi fikció az életrajzában – megtették ezt már helyettem azok, akik élvezetüket lelik az ilyesmiben. Azt gondolom, még sok mindent nem tudunk, és nem is fogunk megtudni addig, amíg Putyin hatalmon van, vagy talán soha. Ezért röviden idéznék néhány olyan szerzőtől, akiknek tisztelem a véleményét és a munkásságát, majd át is térek Putyin hatalomban töltött időszakára. Az orosz újságíró, Masa Gesszen annyit tud Putyinról, amennyit ember csak tudhat, és a tőle megszokott túlpontos stílussal ír főszereplőjéről 2012-es életrajzában, amelynek címe *The Man Without a Face* (Az arc nélküli ember):

Mint a legtöbb vele egykorú szovjet polgár, úgy Putyin sem volt soha politikai idealista. A szülei talán hittek abban, talán nem, hogy a jövőben a kommunizmus meghódítja az egész világot, hogy végül diadalmaskodik a proletariátus igazsága, vagy valamilyen más ideológiai közhelyben, amely alaposan megkopott addigra, mire a kis Vlagyimir felnőtt. Ő maga soha még csak nem is kacérkodott efféle ideálokkal... És, akárcsak a kortársai, Putyin sem a már valószínűtlennek, sőt lehetetlennek tűnő kommunizmusban, hanem inkább az intézményekben hitt. Ő a KGB-hez volt lojális, a birodalomhoz, amelyet az szolgált és védett: a Szovjetunióhoz.¹

Megjelent egy újabb életrajzi mű is Putyinról – ezt még nem volt alkalmam behatóbban tanulmányozni. Címe: *Mr. Putin: Operative in the Kremlin* (Mr. Putyin: Alkalmazott a Kremlben), írta Hill és Gaddy. A könyv elejéből származik ez a bekezdés, amely megragadta a figyelmemet, mert okos magyarázatot ad Putyin közéletben tapasztalt viselkedésére. Összecsend az én jellemzésemmel, amelyben őt olyan pókerjátékoshoz hasonlítottam, aki mindig tökéletesen kiismeri az ellenfeleit. Emlékezzünk erre a leírásra majd, amikor arról lesz szó, hogy találkozásukkor hogyan vélekedtek Putyinról a világ vezetői. Minden valószínűség szerint azt gondolták róla, amit Putyin akart, hogy gondoljanak.

Putyint nem elsősorban az mozgatja, hogy a valóság egy sajátos verzióját tárja mások elé; ő inkább arra kíváncsi, hogyan reagálnak mások az eléjük tárt információkra. Számára a többiek egy olyan játék résztvevői csupán, amelyet ő irányít, ő választja ki a bemenő információt, a többiek reagálnak, ő pedig ítélkezik. A reakciók elárulják neki, milyen embernek tartják – de a többiek reakciójukkal azt is elárulják, ők maguk milyen emberek, mit akarnak, mi fontos a számukra. Ami Vlagyimir Putyint illeti, ő vajmi keveset árul el cserébe. Valójában mindent megtesz azért, hogy a többieket – sokszor igen körmönfont módon – félrevezesse. Elnökként és miniszterelnökként már számtalan különféle szerepet öltött magára. 2000 óta egyértelműen Putyiné a tökéletes nemzetközi politikai előadóművész megtisztelő címe.²

Én azonban még azt is hozzátenném, hogy Putyin valódi jelleme és felvett szerepei az elmúlt években a nagy nyomás hatására elkezdtek össze-mosódni. Amikor kénytelen volt hol udvarolni a világ vezető demokratikus nemzeteinek, hol letámadni őket, csak hogy tovább tüzelje belpolitikai támogatóit, lehullhatott a sok álarc, és előbukkant az igazi Putyin. Ez nem csak arról szólt, hogy Putyinon eluralkodtak az ösztönei, ahogy a béka hátán utazó skorpión a híres fabulában. Nem, neki megengedték, hogy belenőjön ebbe a szerepbe, és kimutassa a foga fehérjét.

Ez a végső válasz arra a kérdésre, hogy valaki diktátornak születik vagy azzá nevelik. Mint a legtöbb ilyen dilemmára, a válasz erre is az, hogy ebben a velünk született jellemünk és a nevelésünk is szerepet játszik – változó arányban. 2000-ben Putyin még nem tudta, hogy ő diktátor akar lenni,

ellentétben Hitlerrel és Sztálinnal, akiknek már korai írásaik és kijelentéseik is abszolút világossá tették, hogy efféle álmokat dédelgetnek. Sőt a közeli ismerősök történeteiből azt lehet kivenni, hogy 1999-ben Putyint megijesztette Jelcin javaslata, miszerint idő előtt lemondana posztjáról, és őt ezzel idő előtt lökné az elnöki székbe.³

Putyinnak azt súgta az ösztöne, hogy igazodjon a hatalomhoz, és ragadja magához; hogy amit nem tud kontrollálni, abban nem is bízhat. Így azt a megoldást választotta, hogy megpróbál mindent az irányítása és ellenőrzése alatt tartani. Ellentétben a Szovjetunió totalitarizmusával, amely minden hatalmat átadott a rendszernek, Putyin célja az egyszemélyes totalitarizmus volt, ahol minden hatalom az ő kezében összpontosul.

2000-ben, amikor Putyin átvette az elnöki posztot, tekintélyes erők vették őt körül. Jelcin egykori tanácsadóinak, köztük a lányának és az oligarcháknak még mindig volt hatalmuk a Kreml falain belül és kívül egyaránt. Ebbe a körbe tartozott a kiváló gondolkodó, aki hosszú ideig Jelcin tanácsadója volt, Borisz Berezovszkij, valamint az ő társai, Alekszandr Volosin és Roman Abramovics. Berezovszkij ekkor már évek óta ismerte Putyint – ő volt az, aki kiemelte a bürokrácia világából, és beemelte a miniszterelnöki székbe.

Bár Jelcin reformjai jelentősen meggyengítették a dumát, főleg az elnöki hivatalhoz viszonyítva, azért még mindig olyan tényező volt, amelyet nem lehetett teljesen figyelmen kívül hagyni. A sajtóban már ekkor igencsak éreztette befolyását a kormány, de még mindig akadt jó néhány alternatíva, és a politikai híradásokat, bár azok részrehajlóak és vitriolosak voltak, semmi sem korlátozta.

Mivel eddig inkább a jóstehetiséggel dicsekedtem, most már a tévedéseim felsorolására is időt kell szánnom. Két nappal azután, hogy Putyin hivatalba lépett, elzengtem a magam dicshimnuszát Jelcin elnöki ténykedéséről, majd igyekeztem optimistán várni a Putyin irányítása alatt elkövetkező jövőt. A 2000. január 3-án, a *The Wall Street Journal*-ban megjelent tárcámban említést sem tettem sem Putyin KGB-s múltjáról, sem arról, hogy Csecsenföldön az emberi jogok lábbal tiprása milyen borzalmas méreteket öltött. A cikkben Jelcin politikai és szellemi örökségére helyeztem a hangsúlyt, és inkább nem bocsátkoztam jóslatokba – nehéz is lett volna, hiszen Putyin többségünk számára még mindig szinte teljesen ismeretlen volt. Ráadásul, mint minden igaz hazafi, én is a legjobbat akartam a hazámnak.

A külföldi támogatásokra és beruházásokra még mindig égető szükségünk volt, és ezt aztán végképp szem előtt tartottam, amikor nekiláttam a cikk megírásának:

Meggyőződése, hogy Jelcin őszintén hitt abban, hogy Oroszországot teljes értékű demokráciává kell alakítani, és biztos akart lenni benne, hogy erőskezű ember kerül a Kremlbe, aki képes lesz megvédeni a számára oly értékes, demokratikus reformokat. Azt majd az idő dönti el, hogy jó elnök válik-e Putyinból. De ma talán kijelenthetjük, hogy – jelen körülmények között – Jelcin jó lóra tett... Adja magát a kérdés, hogy Putyin és csapata vajon hogyan birkózik meg Oroszország egyre súlyosabb gazdasági problémáival; ám az kétségtelen, hogy a Jelcin által megteremtett alkotmányos keretek közt keresik majd a megoldást, és ezzel hozzájárulnak Oroszország első elnökének végső, történelmi diadalához.⁴

Aztán persze kiderült, hogy Jelcinnek azért kellett erőskezű ember a Kremlbe, hogy – a demokratikus reformok helyett – megvédje a számára oly értékes vagyont, amelyet ő, a családtagjai és az üzlettársai halmoztak fel. Azt pedig egyszerűen el sem tudtam képzelni, hogy az alkotmányos kereteket ilyen gyorsan és ilyen durván szétbombázzák. Akárcsak az emberek többsége, én is azt gondoltam, hogy Putyin majd a saját barátainak kedvez, és sokkal fegyelmezettebb lesz; az eszembe sem jutott, hogy azonnal visszakormányozza az egész országot a totalitarizmusba.

Elérkeztünk az Oroszországon kívüli erőkhöz, a nyugati kormányokhoz és befektetőkhez, akik az évtized vége felé lényegében lemondtak rólunk. Ahelyett hogy tekintélyes gazdasági erejüket latba vetve támogatták volna a reformokat és a demokratikus intézményeket, a szabad világ vezető nemzetei befektetéseiket nukleáris fegyverkezésre és egyéb, viszonylag könnyű együttműködésekre korlátozták. Az mostanra talán már világossá vált, hogy én nem hiszek az „Oroszországot megalázták” mítoszban, de azt vallom, hogy a Nyugat sokkal többet is tehetett volna, ha őszintén érdekli Oroszország jövője.

Soros György maga is részese és szemtanúja volt több olyan eseménynek, amely a posztsovjét években az orosz gazdaság megreformálását és újjáépítését célozta meg. Befektetési alapja több szempontból is fontos tényező volt, akárcsak a Nemzetközi Valutaalap és Soros számára is nagy

csalódást okozott az 1990-es évek végén a Nyugat erőtlén és képmutató fellépése. Mire Putyin elnök lett, Soros már tudta, mi következik. A legtöbb megfigyelőt messze megelőzve látta, merre kormányozza majd Putyin az országot. 2000 februárjában a világhírű befektető cikket írt a *Moszkovszkije Novosztj* című lapba. Ebben főként a Csubajsz és Berezovszkij között, a háttérben zajló heves harcokról számolt be, valamint a Nyugatot kritizálta, amiért az szerinte nem volt képes megfelelően támogatni Oroszországot, illetve kitért arra is, milyen jövő vár ránk az új Putyin-rezsim alatt:

Ám Putyin állama aligha a nyitott társadalom alapelveire épül majd. Továbbra is a lakásrobbantások után kialakult félelemmel operál majd. Ez az állam igyekszik hatalmat gyakorolni az emberek magánélete felett, és küzdeni fog azért, hogy Oroszország újra a világ fölé kerekedjen. Ez az állam tekintélyelvű lesz és nacionalista. Az események alakulását képtelenség előre megjósolni, ám az világos, hogy ez a perspektíva van kialakulóban, ami viszont elkerülhető lett volna, ha a szabad nyugati társadalmak követék volna a szabad társadalmak irányelveit.⁵

Amikor arról van szó, hogy ki merte Putyint helyre tenni, ráadásul már a kezdet kezdetén, akkor a legnagyobb elismerés Andrej Pjontkovszkijnek jár. Ő nemcsak az egyik legélesebb eszű, hanem az egyik legélesebb nyelvű politikai elemző is egyben. Már 2000 januárjában azt írta, hogy a putyinizmus „a rablókapitalizmus legmagasabb, legutolsó szintje”, és „a végső kegyelmdöfés” az orosz népnek. A cikk, amely a *Russia Journal* 2000. februári számában jelent meg, megérdemli az öröklétet, amiért a szerzője ilyen tisztán és világosan látta azt, amitől többségünk akkor még csak félt. A cikk a januári, Davosban megrendezett Világgazdasági Fórumon kezdődik, ahol Pjontkovszkij remekül szórakozott azon, ahogy az orosz tisztviselők megpróbálják megválaszolni azt a kérdést, hogy kicsoda Putyin.

Az előkelő urak, akik a folyosókon még oly buzgón reklámozták legújabb terméküket, amely a „Vlagyimir Putyin, a következő orosz elnök” márkanévvel kapta, most zavarban voltak. Egyikük sem akart, vagy nem mert felszólalni. Ezt látva az embernek óhatatlanul is a „halottról vagy jót, vagy semmit” fordulat jutott az eszébe, azzal a különbséggel, hogy Putyin nagyon is eleven és politikailag aktív.⁶

Ezek után a cikk kitér arra, hogy maga Pjontkovszkij hogyan is válaszolta meg ezt a kérdést másnap, a saját fórumán. Mint mindig, Andrej most is könnyörtelen volt:

Ne tegyenek úgy, mint ha nem tudnák, kicsoda Putyin – ez volt az én válaszom. – Tudják, csak még nem állnak készen arra, hogy szembenézenek az igazsággal. Nekem sincs több információm Putyinról, mint önöknek. De amit tudok, az nekem elég ahhoz, hogy egyszerű orosz választópolgárként ítéletet alkossak az elnökjelöltről, aki veszélyt jelent az országomra és a világra.

Ez az ember már tanúbizonyságát adta, hogy cinikus, képmutató, csöppet sem tiszteli az emberi életet, és hajlandó a háborút, több ezer orosz katona és ártatlan civil halálát PR-eszközként használni a választási kampányában. Ez az ember pohárköszöntőt mondott Sztálin születésnapján, az egykori KGB-főnök, Jurij Andropov emlékére állított dísztablát visszahelyeztetette a Szövetségi Biztonsági Szolgálat Lubjanka téri székházának falára, és arról álmódozik, hogy a szovjet titkosrendőrség alapítójának, a hentes Feliks Dzerzsinszkijnek a szobra egyszer megint Moszkva belvárosában fog állni.”

Pjontkovszkij ezután Andrej Babicki újságíró helyzetére utalt, akit orosz katonai erők raboltak el Csecsenföldön, és akit később személyesen Putyin vádolt meg hazaárulással – mindezt olyan riportok miatt, amelyekben szerinte az újságíró túlságosan együtt érző volt a csecsen militánsokkal. Andrej ezzel zárta cikkét:

Ennek a játéknak komoly politikai jelentősége is van. Nem Babicki az egyetlen, akit a szűrőtáborokban megkínóztak. Mind egy nagy szűrőtáborban vagyunk, ahonnan majd beléphetünk a Putyin-Stasi szép, új világába. Azt vizsgálják, hogy beleillünk-e abba a világba, amely a kapuk mögött vár ránk; hogy mennyire tudunk némán nyelni; hogy mennyire könnyen és gyorsan lehet minket megtörni. És azokat, akik nem mennek át a teszten, könnyörtelenül kiszórják, mint selejtet.

Ne kérdezd hát tőlem, kicsoda Putyin. És ne kérdezd, kiért szól Putyin. Érted szól.

2005-ben Feliks Dzerzsinszkij mellszobra visszakerült régi helyére, a Moszkvai Rendőr-főkapitányság Petrovka utca 38. szám alatt álló épülete mögötti udvarba. Az egykor a Lubjanka téren álló, egész alakos szobra, amelyet 1991-ben döntöttek le, még várja, hogy ismét felállítsák.

Putyin beiktatását 2000. május 7-én tartották. Az új elnök egy egész sor megoldandó feladattal találta szemben magát, nem beszélve az ingatag gazdasági helyzetről és a még mindig zajló csecsenföldi háborúról. Putyin lenyűgöző céltudatossággal vetette bele magát a munkába – első dolga volt megfékezni vagy kiiktatni mindent és mindenkit, ami és aki korlátozhatta a hatalmát. Első elnöki határozatával védelmet biztosított Jelcinnek, ahogy azt, minden kétséget kizáróan, előre megígérte. A többi határozat, amely a következő néhány napban gyors egymásutánban született, mind vagy a katonaság megerősítését, vagy Oroszország demokratikus intézményeinek lebontását szolgálták.

Azok az oligarchák, akik a hatalmi harcok során a rossz oldalra álltak, hamar megtudták, mit jelent, ha az ember Putyinnal szemben veszít. A médiamogul Vlagyimir Guszenszkij, aki Oroszország első független csatornájának, az NTV-nek a tulajdonosa volt, azért bűnhődött, mert Putyin megítélése szerint túlságosan közeli kapcsolatban állt Moszkva polgármesterével, Jurij Luzskovval, akinek elnöki ambícióit épp Guszenszkij finanszírozta. Ezért Guszenszkijt Putyin megbízhatatlannak és potenciálisan veszélyesnek ítélte, s ennek a következményei villámgyorsan utolérték a médiamogult: néhány nappal Putyin hivatalba lépése után Guszenszkij médiacégénél razziázott a rendőrség. Júniusban valami bizarr váddal letartóztatták, és három napot börtönben töltött. Miután óvadék ellenében szabadlábra helyezték, Guszenszkij Spanyolországba ment, ahol az Interpol még abban az évben egy rövid időre megint letartóztatta, miután az orosz kormány nemzetközi körözést adott ki ellene. Ez volt az egyik első alkalom, amikor Putyin ezt a módszert alkalmazta: a nemzetközi intézmények váltak a politikai üldözés eszközévé. Guszenszkij médiabirodalmát végül bekebelezte az állam, s ez a büntető célú eljárás később szintén többször visszaköszönt.

Berezovszkij sem húzta sokkal tovább. Már az országgyűlés tagjaként nyílt levélben tiltakozott Putyin azon törvényjavaslata ellen, amelynek értel-

mében a regionális kormányzókat lefokoznák, és a központi kormányzat fennhatósága alá rendelnék őket. Berezovszkij levele szerint ez fenyegetést jelentene az orosz demokráciára – és persze pont ez volt az egész törvényjavaslat lényege. Hat héttel később, július 17-én, Berezovszkij lemondott képviselőségéről, vélhetően tiltakozásul Putyin antidemokratikus törvényei ellen. Miután a két érintett fél kölcsönösen megkritizálta és megfenyegette egymást a sajtóban, októberben a szövetségi nyomozóiroda előásta Berezovszkij egy régi csalási ügyét. Ez volt az egyetlen jel, amely arra intette, hogy jobb, ha nem tér vissza az országba. Értett is a szóból – végül Londonban telepedett le. Ahogy Guszenszkij, úgy Berezovszkij megmaradt oroszországi vagyonát is elkobozták, vagy arra kényszerítették őt, hogy az oligarcháknak adja el, persze „jutányos” áron.

Lehet, hogy Putyin egyszerűen túl befolyásosnak és túlságosan jól informáltnak tartotta Berezovszkijt ahhoz, hogy maga mellett tartsa. Az oligarcha tudta, hol vannak holttestek eltemetve, hiszen sokat ő maga takarított el. Ráadásul az irányítása alatt állt számos rendkívül értékes célpont, például a Szibnyeft olajtársaság és az ORT tévécsatorna, a későbbi Chanel One. Putyin hamar rájött, hogy a cenzúránál sokkal hatékonyabb megoldás az, ha maga szabályozza a médiát, ezért megszabadult a strómanoktól.

A médiacégeket a Putyin-barát erők és a hozzá legközelebb álló üzletársak vették át. Azért ehhez a sajátos cenzúrához hagyományos is társult: elkészült a nemkívánatos személyek és kerülendő témák listája. A sajtóhatalom ezután éppúgy egy kézben összpontosult, mint a politikai hatalom, és ennek a centralizációnak is ugyanaz volt a célja: úgy kifosztani az országot, hogy az ne okozzon közfelháborodást. A Jelcin-éra korrupciója csakis azért tudott beleégni az oroszok kollektív emlékezetébe, mert akkoriban sokat olvashattunk erről a sajtóban. Az 1990-es években az egymással versengő oligarchák sajtóháborút indítottak egymás ellen – mindenki a maga felületein keresztül. Ez a háború sem volt tisztességes, de a tények java napvilágra került, és több ezer becsületes újságíró dolgozott azon, hogy eljuttassa az igazságot az orosz közvéleményhez.

Putyinnak a sajtóval kapcsolatos megszállottsága akkor tetőzött, amikor augusztusban bekövetkezett az a baleset, amely a Barents-tengeren elsüllyesztette a Kurszk atom-tengeralattjárót. 118 tengerész vesztette életét, közülük 23 azután, hogy – megúsza a robbanást – egy kis kabinban hosszú órákon át hiába várták a csak napokkal később megérkező mentőcsapatot.

A Kurszk volt az orosz flotta büszkesége, amelyet először 1994-ben bocsátottak vízre, és amelyet – akárcsak a Titanicot – „elsüllyeszthetetlennek” tartottak. Költségvetési megszorítások miatt a tengeralattjárón egy ideje már nem sok katonai tevékenység és karbantartási munka folyt, ahogy a hadsereg más osztagainál sem. A katonák hiányos kiképzése és a jármű elrozsdásodása együttesen vezetett a katasztrófához, amelyet közvetlenül egy régi gyakorlótorpedó felrobbanása okozott, elsüllyesztve a tengeralattjárót száz méter mélyen a jéghideg vízben.

Putyin ekkor épp Szocsiban nyaralt, és úgy döntött, a krízis ideje alatt is ott marad. Valószínűleg semmit sem tudott volna tenni annak érdekében, hogy megmentse a Kurszk csapdába esett legénységét, de ezt akkor ő még nem tudhatta. Tudomásul vette a tengerészeti közleményét, miszerint a mentőalakulat már úton van. Később elismerte, elég rosszul vette ki magát, hogy ő a Fekete-tenger partján heverészett, miközben az országában katasztrófa történt. Egy hétig senki sem tudta biztosan, hogy vannak-e túlélők. A televíziós beszámolók hol a kétségbeesett családokat mutatták, akik a vidjajevói haditengerészeti támaszponton várták a híreket, hol pedig a Szocsiban grillpartizó elnököt. Az Egyesült Államok, Franciaország, Németország, Norvégia és más európai államok rögtön felajánlották a segítségüket, de az orosz haditengerészet mindent visszautasított.

Öt nappal és számos elvetélt mentési kísérlettel később fogadta csak el Putyin a nemzetközi segítséget. Egy teljes héttel a Kurszk elsüllyedése után, 19-én érkezett a helyszínre a norvégok hajója; majd újabb két napba telt, mire be tudtak hatolni a roncsba, és megerősítették, hogy nincsenek túlélők. A haditengerészet, beleértve annak legfelsőbb vezetőit is, szinte rögtön találgatásokba bocsátkozott azt illetően, hogy mi okozhatta a tragédiát. A kedvenc elméletük szerint a Kurszk összeütközött a NATO egyik tengeralattjárójával – ám erre az összeesküvés-elméletre fikarcnyi bizonyítékuk sem volt. Hivatalos források továbbra is ezt az ütközéses teóriát erősítették, még azután is, hogy minden kétséget kizáróan bebizonyosodott: két belső robbanás történt, ez vezetett a katasztrófához. Az orosz, állami irányítás alatt álló sajtóforrások még ma is hiteles teóriaként emlegetik, pedig a 2002-es, hivatalos jelentés is igazolta, hogy a hibás torpedó felrobbanása volt a szerencsétlenség okozója.

Az orosz média, főleg Borisz Berezovszkij tévécsatornája, erősen kritizálta, érzéketlennek és kétbalkezesnek nevezte a kormány reakcióját, amiben

nem volt semmi túlzás, ez volt az igazság. A Putyint és a többi szívtelen tisztviselőt szidó, gyászoló családokat látva az elnök felismerte, hogy a sajtó milyen komoly fenyegetést jelenthet korábbi népszerűségére. Kiderült, hogy Putyin diktatórikus és totalitárius ambíciói sokkal erősebbek, mintsem bármilyen, reformok iránti vágya: ahelyett hogy átszervezte volna a hadsereget, amely ezt a borzalmas balesetet okozta, és az egész mentést elfuserálta, vagy hogy az inkompetens tisztviselőket nyilvános büntetésben részesítette volna, ő inkább az eseményről tudósító sajtónak lépett a nyakára.

Így alig hat hónappal azután, hogy Putyin hivatalba lépett, az ország két legbefolyásosabb oligarchája már száműzetésben volt. Az alkotmányos hatalmi rendszer drasztikus, a központosítás irányába mutató átalakításokon esett át, és a független médiacégek úgy hullottak, mint a legyek. Hat hónap! E rendelkezések köré mindenféle mítoszokat építettek, ezek közül is az vitte a prímet, hogy Putyin csak megtisztítja a várost, mint egy jó seriff. Az oroszok gyűlölték az oligarchákat, a nép szemében ők bűnözők voltak, akik a törvények felett álltak. Majd jött Putyin, az erőskezü ember a biztonsági szolgálattól, aki mindenkinek megmutatja, hogy mostantól ez nem így lesz. Nem rossz! „Ehhez ugyan kicsit kijebb tolta a törvényesség határait, de hát, istenem, mi mást tehetett volna!” – zengte kórusban a nép.

Az mellékes, hogy Putyin megfosztotta Guszenszkijt és Berezovszkijt a magánvagyonától, és azt a többi, náluk hűségesebb oligarchák kezére játszotta vagy állami irányítás alá vonta. A Putyin-kormány nem üldözte, hanem szentesítette a korrupciót. Sajátos módszer az a város megtisztítására, hogy a „vállalkozók” egy részét előnyben részesítjük, míg a másik részét demonizáljuk.

Félreértés ne essék! Nem sajnálom én az oligarchák első generációjának tagjait, akik a Szovjetunió összeomlása után kifosztották Oroszországot. Ők, valamint az ő politikai és alvilági üzlettársaik csúnyán kihasználták Jelcin gyengekezűségét, és összefogtak, hogy kisiklassák az országot arról a pályáról, amely az eddigi legnagyobb eséllyel vezetett volna el a piacgazdaság és a demokrácia kialakulásáig. Ez az elképesztő mértékű korrupció lehetetlenné tette bármilyen reform bevezetését, ami egyébként is komoly nehézségekbe ütközött volna. Ugyanakkor a gazdasági stabilitáshoz szükséges létminimum mint életszínvonal elérése is kellően hosszú időre elérhetlenné vált ahhoz, hogy Putyint – vagy olyasvalakit, mint Putyin – tárt karokkal fogadja a nép.

Azt az összehasonlítást, amely a korrupció elleni harc, a szervezeten belüli gazdasági reformok és a növekedés mértéke alapján bálványozza Putyint Jelcinnel szemben, személy szerint elítélem. Ami a korrupció elleni harcot illeti, nem hiszem, hogy a lopás legalizálása, majd a bűnügyi statisztikák fényezése előrelépésnek számítana. A valós adatok szerint a bűnözési ráta 2002 óta folyamatosan nő – ekkor kezdték el szélesebb körben is éreztetni hatásukat az egekbe szökő olajárakból származó bevételek. Putyin hasonló békítési manővert hajtott végre Csecsenföldön is, amikor hivatali rangot és nagy összegű jutalmat adott egy ismert hadúrnak, Ahmed Kadirovnak.

Cinikusnak és erkölcstelennek tartom e békítési módszereket a mögöttük húzódó gyakorlati megfontolások ellenére is, illetve azt gondolom, ez hosszú távon csak árt a nemzetnek. Nagy árat fizettünk azért, hogy úgy akartuk visszaszorítani az utcai erőszakot és konfliktusokat, hogy az egyik maffiacsaládot a keblünkre öleltük, a többi pedig eltöröltük a föld színéről. Nem volt szabad sajtó, igazságszolgáltatás, ami miatt aggódniuk kell, és konkurencia sem, így aztán Putyin kedvenc oligarchái úgy viselkedtek, mint a kártevők, amelyeknek a természetes ellenségeit kiirtották. A választott nyertesek maximálisan bízhattak az állam erkölcsi és gazdasági támogatásában.

Teljesen más lett volna a helyzet, ha Putyin a jog eszközeivel teremt rendet, és nemcsak egyeseknél alkalmazza, hanem mindenkinél. Ezzel véget vethetett volna az ország kifosztásának, közölhette volna barátaival és ellenségeivel, hogy az orosz nép számlájára rendezett bulinak ezennel vége. Először úgy tűnt, hogy talán épp ezért akart példát statuálni Guszenszkijjal és Berezovszkijjal. Elvégre, ha ilyen gyorsan ki tudta rúgni a két legbefolyásosabb és leggazdagabb oligarchát, akkor mások is biztosan sorra kerülnek. Ehelyett Putyin a többieknek úgy üzent, akár egy keresztapa: vagy hűséget esküsztek a maffiafőnöknek, és megígéritek, hogy csak az ő rendszerén belül loptok, vagy egyik napról a másikra elveszíthetitek a vagyontokat és a szabadságotokat. Ahogy az Putyin elnökségének első évében egyre világosabbá vált, sokkal fontosabb volt az, hogy mi jó neki meg a barátainak, mint az, hogy mi jó Oroszországnak – és ez a mai napig így van.

Számos, az üzleti világot érintő törvény lépett életbe, de soha egyiket sem alkalmazták az eredeti elképzelések szerint. Az az állítás, miszerint a 2000-es években sikeres intézményi reformok zajlottak, alapjában véve

hamis, bár mind a mai napig ez maradt a rendszerbe illeszkedő liberálisok egyik alapmítosza – közülük sokan, meglepő módon, ma is a kormányzat tagjai. Ők azt állítják, ebben az időszakban olyan fontos törvények kerültek elfogadásra, amelyek hatására mérséklődtek az adóterhek, könnyebb lett vállalkozást indítani és így tovább. Én azonban úgy látom, hogy az „intézményi reformok” nem egyszerűen dokumentumok: a дума pecsételés jóváhagyását adta bármilyen döntésre, amely odafentről érkezett. Egy diktatúrában sem az a fontos, hogy hivatalosan mi áll a törvényben, hanem az, hogy azt a törvényt hogyan hajtják végre. A reform csak akkor nevezhető intézményinek, ha tényleges hatása van az emberek életére.

Ha esetleg nem lett volna világos, merre kormányozza Putyin az országot, most elérkeztünk azoknak a szimbolikus momentumoknak az egyikéhez, amelyek épp olyan beszédesek, mint a törvénykezés és az üldöztetés. 2000 őszén, vélhetően válaszul arra, hogy az orosz sportolók panaszkodtak az új, 1990 óta használatos himnuszra, amely kínos helyzetbe hozza őket, mert nincs szövege, amit énekelhetnének, Putyin visszahozta a régi, szovjet himnuszt. Persze nem az eredeti, sztálinista szöveggel, nem is annak 1977-es, frissített verziójával, amelyre magam is túl jól emlékszem. Vagyis ahelyett hogy új szöveget íratott volna az orosz himnusz dallamára, visszahozta a régi, szovjet dalt, és kiadta, hogy ahhoz írjon új szöveget az eredeti szerzője. Bár nekem is jobban tetszik, hogy „hűségünk a hazánk iránt erőt ad nekünk”, mint az, hogy „Elpusztul a rabló, ki földünkre lép”⁷ – 1944-ből, vagy hogy „a kommunizmus örök eszméi győznek”⁸ – 1977-ből, de a szovjet melódia felélesztésének szimbolikája egyszerre volt nyilvánvaló és sokkoló.⁹ A szöveg megváltozott, a dallam ugyanaz maradt.

hatodik fejezet

VAN ENNEK SZÍVE?

Aki mindezek után továbbra is azt állítja, hogy nem ismeri Putyin valódi természetét, az vagy viccel, vagy bolond, vagy hazudik. A viccelődőkre és a bolondokra nem érdemes időt vesztegetni, bár hasznos lapok lehetnek Putyin cinkelt kártyapaklijában, de a szélhámosokra nagyon is oda kell figyelni. Legalább egy évtizede tényként kezelhető, hogy aki Putyint védi, az vagy nyer ezzel valamit, vagy vesztesen tudatlan. Bocsánatos bűn, ha valaki hagyja, hogy az optimizmusa vagy a diplomácia eszközei egy időre eltakarják előle Putyin valódi jellemét és ambícióit. A liberális demokrácia egyik erőssége és egyben gyengesége is, hogy az ártatlanság vélelme még az ellenségeinek is kijár. Tehát ha Putyin tényleg egy antidemokratikus gengszter, akkor azt bizonyítania kell.

Nos, bizonyította is, évről évre, ahogy nyugati védelmezői fokozatosan, egymás után sodródtak át a „tudatlanok” táborából a „haszonélvezők” táborába. Legyen szó akár azokról az energiacegekről, amelyek megpróbálták rátenni a kezüket Oroszország kőolajkészleteinek legalább egy kis részére, vagy azokról az európai miniszterelnökökről és kancellárokról, akik hajlandóak voltak kiárúsítani országuk stratégiai érdekeit némi mellékjövedelemért cserébe, Putyin, az oroszországi diktatórikus fordulat ellenére is, gond nélkül tudta bővíteni nemzetközi rajongói klubját.

Amint Putyin megjelent a nemzetközi színtéren, a külföldi vezetők és szakértők kötelességüknek érezték, hogy véleményt formáljanak róla. Mire az ember végignézi ezeket a riportokat, végigolvassa az emlékiratokat, tökéletesen elsajátítja azt a tudást, hogy hogyan kell szépet és kedveset mondani anélkül, hogy ténylegesen bármit is mondanánk, és mindeközben

bepillantást nyerhet az egyik legfontosabb politikai játszmába is, amelynek neve: hogyan védjük le a hátsónkat. Talán mondanom sem kell, hogy az „utólag mindig bölcsebb az ember” kezdetű gondolat jegyében megírt emlékiratok sokkal kritikusabbak Putyinnal, mint a kortárs nyilatkozatok. Kevés az a kivétel, amikor valakiben van annyi tisztesség, hogy beismerje, tévedett Putyinnal kapcsolatban, vagy – ami még rosszabb – hogy Putyin bolonddá tette.

Összegzésként elmondható, hogy úgy tűnt, mindenki tisztában volt Putyin aggasztó autokratikus hajlamaival, de senki nem gondolta, hogy érdemes megpróbálkozni azzal, hogy e vonásaival már a kezdet kezdetén szembemenjen, pedig ekkor ezt még sokkal könnyebben meg lehetett volna tenni. Elvégre, gondolták, Oroszország kapcsolata a Nyugattal már úgylátatni látszott, és a nép egyébként is egy erős vezetőre vágyik. Miért ne reménykedhetnénk tehát abban, hogy ezzel az új fickóval tiszta lappal indulhatunk?

A nyugati vezetők nehéz helyzetbe kerültek. Putyin kiválóan beszélt a reformok nyelvét, ismerte az ország posztszovjet időszakának nehézségeit, ráadásul neki nem volt olyan zűrös múltja, mint Jelcinnek. Ám ha az intézkedéseit vették alapul, mégis egy egészen más kép rajzolódott ki. Nemrégiben megkérdeztem az egyik barátomat, az USA külügyminisztériumának veteránját, Steve Sestanovichot, hogy mi lepte meg vagy mi aggasztotta a leginkább Putyinnal kapcsolatban a kezdeti időszakban.¹ Válasza kitűnően rávilágított arra, hogyan igyekezett a Nyugat megismerni és megérteni az új orosz vezért, és hogy ez mit jelentett Oroszország számára:

A „putyinizmus” már a kezdet kezdetén kemény dió volt, amit, őszintén szólva, fogalmunk sem volt, hogyan törjünk fel. A választási kampányában reformerként lépett fel, és a száraz tényeket sorolta, miközben azt hangsúlyozta, hogy Oroszország mennyire lemaradt a Nyugattól. Mindez biztatónak tűnt. Ugyanakkor könyörtelen harcot folytatott a független sajtó ellen, és a „felperzselt föld” taktikáját alkalmazta Csecsenföldön. Ezzel mindenkit összezavart. Ki ez a fickó?

Emlékszem, 2000 tavaszán Madeleine Albright a hivatalában fogadott egy orosz látogatót, a Jelcin-éra egyik legbefolyásosabb alakját. Megkért, hogy én is legyek jelen ezen a beszélgetésen. Az orosz férfi a következőket

mondta nekünk: „Azt akarom, hogy tudják, Oroszországban Borisz Jelcinnek olyan utódja lett, akinél jobbat nem is remélhattünk volna. Ugyanakkor ez az elnök vissza fogja szorítani néhány demokratikus eredményünket. Elsőként a sajtószabadságot támadja majd meg. Mi, akik támogatjuk őt, arra számítunk, hogy önök viszont ellenezni fogják.” Úgy jöttem ki arról a találkozóról, hogy azt gondoltam: hogyan fogjuk mi ezt valaha is megérteni?²

Találgathatnánk, hogy vajon ki lehetett az a bizonyos orosz látogató, aki aznap Albright külügyminiszter asszonyánál járt, de fölösleges. A vendég igen pontos leírást adott arról, mire készül Putyin, és hogy az Egyesült Államoknak erre hogyan kellene reagálnia. Így már jól látható, milyen dilemmába került Sestanovich és az egész kormányzat, főleg, ha hozzátesszük, hogy akkoriban még Bill Clinton volt az elnök.

Clinton utolsó hivatali éve már e nélkül is épp elég zűrös volt. A Lewinsky-botrány után éppen megúszta a lemondatására tett kísérletet, ám ez szinte minden energiáját és hitelességét felemésztette. Februárban kidurrant a dotkomlufi, ezzel pedig elszállt az amerikai gazdaságot addig körülengő optimizmus is. Ráadásul az elnökválasztás évében jártunk, amikor Al Gore alelnök és George W. Bush szállt harcba Clinton örökségéért.

Még a külpolitika is komoly fejfájást okozott az elnöknek. Utolsó hivatali évében minden amerikai elnök kísérletet tesz a palesztin–izraeli konfliktus megoldására, és ez alól Clinton sem volt kivétel. Nem sok mindent csinált azóta, hogy Jichak Rabin 1995-ös meggyilkolásával elakadt az oslói békefolyamat, ezért 2000 júliusában Ehúd Barak és Jasszer Arafat meghívásával csúcstalálkozót szervezett Camp Davidbe. A felek – óriási meglepetést okozva mindazoknak, akik nem ismerik a történelmet – nem jutottak megegyezésre. Néhány hónappal később, azután, hogy Ariél Sárón látogatást tett a Templom-hegyen, kitört a második palesztin felkelés, azaz a második intifáda. Ugyanekkor az al-Káida öngyilkos robbantói Jemenben tizenhét halálos áldozatot követelő merényletet követtek el a USS Cole hadihajó ellen.

Egy szó, mint száz, Clinton nem volt olyan helyzetben, hogy erélyesen léphessen fel egy kemény és nehezen kiismerhető, új orosz vezetővel szemben. A Fehér Ház továbbra is csak sajnálkozását fejezte ki a Csecsenföldön történt atrocitásokkal kapcsolatban, kínosan ügyelve arra, hogy hang-

súlyozzák, „Csecsenföld nem Koszovó” – idézve a brit miniszterelnök, Tony Blair elhíresült megállapítását.³ Oroszország számára még mindig fájó pont volt az, ahogyan 1999-ben az Egyesült Államok és a NATO a szerbekkel együtt a földre taposta az orosz érdekeket. Putyin később ezt rendre felemlégette.

Clinton elnökként 2000. június 3-án járt Moszkvában. Ekkor a két államfő sorra vette a szokásos orosz–amerikai konfliktusokat: a nukleáris kérdéseket, a kereskedelmet, az amerikai rakétavédelmet – ami az évek során Putyin egyik kedvenc témája lett. A Clinton-kormányzat elismerést érdemelt azért, hogy az út során a delegáció tagjai legalább megemlékeztek a polgári szabadságjogokat. Madeleine Albright meglátogatta a Szabad Európa Rádió stúdióját – itt készültek azok az adások, amelyek valós tájékoztatást adtak a csecsenföldi helyzetről, amelyek miatt a rádió egyik munkatársát, Andrej Babickit elrabolták.

Clinton egyórás interjút adott az Echo Moszkvi rádióknak, amely akkor még a Vlagyimir Guszenszkij tulajdonában lévő médiacsoport, a Media-MOST tagja volt, ami megtagadta Putyin támogatását. Clinton meglepettnek tűnt, amikor azt kérdezték tőle, ő bevetett-e valaha is rendőri erőket a kritikusai vagy a sajtó ellen. „Soha nem tettem semmi ilyesmit! Ez törvénytelen!”⁴ Udvariasságból csak Clinton távozása után pontosan egy héttel, de Guszenszkijt letartóztatták.

Az európai vezetők többsége is alig várta, hogy fátylat boríthasson a Csecsenföldön folyó véres borzalmakra, és feltétel nélkül a keblére ölelhesse Putyint. A két kulcsembert, Tony Blair brit miniszterelnök és Gerhard Schröder német kancellár alkotmányosan is idegenkedett a konfrontációtól, különösen akkor, amikor több üzlet is kilátásba került, és áramlott az orosz pénz a piacakra. Silvio Berlusconi, aki később Putyin leglelkesebb partnere és legkitartóbb védelmezője lett, 2001-ben visszaült Olaszország miniszterelnöki székébe. Némi dicséret illeti Jacques Chirac francia miniszterelnököt, akinek a kormánya akkoriban hevesen tiltakozott a csecsenföldi atrocitások ellen, sőt még fogadták is a csecsen elnök képviselőjét a nemzetgyűlésben. De ez a győzelem fájdalmasan rövid ideig tartott, és mire Putyin októberben Párizsba látogatott, Chirac már pohárköszöntővel fogadta az orosz elnököt és feleségét, Ljudmilát: „Rajtunk áll, hogy új fejezetet nyissunk a francia–orosz kapcsolatok történetében.” Hogy mondják franciául, hogy „nyomja meg az újraindítás gombot”?

Am ekkorra már Blair magasra tette a lécet Putyin körülrajongását illetően: különös húzás volt a részéről, hogy 2000 márciusában, az orosz elnökválasztás estéjén hirtelen magánlátogatást tett Putyinnál Szentpéterváron. Emberi jogi szervezetek és a brit sajtó is támadta őt ezért, mondván, Blair lényegében nyíltan kiáll Putyin mellett, miközben „Csecsenföldön tömegével mészárolják le a civileket, önkényes letartóztatások folynak, a fogva tartott férfiakat módszeresen verik és kínozzák, esetenként meg is erőszakolják”⁵ – mindezt Putyin parancsára. Am Blair került a témát, helyette inkább feleségével együtt ellátogatott az Ermitázs Múzeumba, a Nyári Palotába, és „a Putyin házaspárral közösen eltöltött egy estét az operában, ahol Szergej Prokofjev *Háború és békéjének* premierjét tekintette meg”. Blair nem akart találkozni sem a többi elnökjelölttel, sem az ellenzék tagjaival.

2000 nekem sem épp a legjobb évem volt. 1999 második felében javarészt egy jelentős sakkweboldal, a Kasparov Chess Online elindításán dolgoztam, amely épp akkor indult, amikor a dotkomlufi kipukkadtt. Ez mégis izgalmas időszak volt, és büszke vagyok a projektjeinkre, amelyeket megvalósítottunk, de sok más internetes vállalkozáshoz hasonlóan pár év után ez is kifűjt. Októberben – öt év után – újra világ bajnoki címvédő meccsre készültem, méghozzá honfitársam, Vlagyimir Kramnyik ellen. Remek formában érkeztem Londonba, tele ötletekkel és önbizalommal. Egy hónappal később, életemben először, elvesztettem a címmérkőzést, ráadásul úgy, hogy egyetlen játszmát sem nyertem meg. Kramnyik felkészültebb volt nálam, és lejátszott a tábláról, én pedig áldozatul estem saját önelégültségemnek, amit tizenöt év sikereinek köszönhettem. Teljesen összetörtem, és akkor, 37 évesen, egy pillanatra megfordult a fejemben, hogy visszavonulok, de túlságosan erős volt bennem a vágy, hogy bebizonyítsam, még mindig én vagyok a világ legjobb sakkjátékosa, és mire 2005-ben tényleg visszavonultam, sikerült is visszaszereznem a címemet.

De amíg a sebeimet nyalogattam és a visszatérésemre készültem, rengeteg időm volt rá, hogy összegezzem Putyin első elnöki évének eredményeit. Az alábbi gondolatok java már abban a *The Wall Street Journal*-cikkben is szerepelt, amely a 2001. január 4-ei számban a „The Russian President Trades in Fear” (Az orosz elnök félelemmel kereskedik) címmel jelent meg, és amely még ma is megállja a helyét, legnagyobb rémületemre. Jobban örülnék, ha azt mondhatnám, nem az egy évvel korábbi, optimista

hangvételű cikkemben, hanem ebben tévedtem. Putyinnak megvan az a szokása, hogy tévedhetetlen prófétát és rendkívül csalódott orosz állampolgárt csinál belőlem egyszerre.

Borisz Jelcin azzal, hogy 1999. december 31-én váratlanul lemondott, komoly elfoglaltságot adott nekem szilveszterre: az orosz történelemben betöltött szerepéről kellett írnom. Mivel a leköszönő elnök megnevezte az utódját, ami az orosz politikában garantált választási győzelmet jelent, megpróbáltam megjósolni Vlagyimir Putyin politikájának irányvonalait. Akkori előrejelzésemet arra a feltevésre alapoztam, hogy egy fiatal, pragmatikus orosz vezető bizonyára erősíteni fogja az országban elindult demokratikus folyamatokat, harcolni fog a korrupció ellen, és kikalapálja Borisz Jelcin külpolitikájának egyenetlenségeit. Am sajnos kiderült, mindez csupán hiú újévi ábránd volt részemről.

Egy év elteltével, visszatekintve, persze már tisztábban látnék. Putyinnak megvolt minden előnye, amit frissen megválasztott elnök csak kívánhat. Támogatottsága a Jelcin beiktatását követő, euforikus hangulatú napokat idézte – és akkoriban még hinni lehetett ezeknek a felméréseknek, nem úgy, mint napjainkban. A rubel elképesztő mértékű leértékelése az 1998. augusztusi államcsőd után komoly lendületet adott Oroszország erősen exportorientált gazdaságának, a magas olajárak olyan mértékű valutatartalékokat képeztek, méghozzá kemény valutában, amelyet még egyetlen poszt-kommunista orosz kormány sem látott.

Am ezt a rengeteg pénzt mind elpazarolták. Putyin KGB-s gyökerei sajnos olyan kormányzati rendszert alakítottak ki, amely sem reformpárti, sem demokratikus nem volt. Kül- és belpolitikája egyaránt azon alapult, hogy igyekezett kihasználni mások félelmét. Az oroszok attól féltek, hogy országukat ellenséges, külső erők támadják meg – a csecsenek, a NATO vagy a szabadpiac hívei, vagy mind együtt. A nyugati államok pedig attól féltek, hogy egy erős és pragmatikus vezető nélkül Oroszország megint fékezhetetlen, instabil és potenciálisan agresszív hatalommá válik. Tizenöt év elteltével Putyin még mindig a félelem-nepper taktikával operál – és még mindig eredményes.

Putyin, ahelyett hogy leverte volna az Oroszországra támadó, valódi ellenséges erőket – a korrupciót, a tudatlanságot és a pöffeszkedő állami apparátust –, okosan inkább a játékszabályokat írta át. Az orosz gazdaság felszínes sikerei mögött nem történt meg a strukturális átalakítás. Néhány

adóreform dacára a fájdalmas belpolitikai átalakítást maga alá temette a befolyásos *nómenklátúra* lobbija, a vaskalapos bürokrata kasztok, akiknek a hatalma a befolyásos pártfogóktól függött. Virágzott a korrupció, az igazságügyi rendszer pedig túlságosan erőtlen maradt, hogy stabilizáló erő lehessen. Több ezer orosz katona veszett oda a csecsen konfliktusban, amely számolatlanul szedte áldozatait a csecsen civilek körében, a földdel tett egyenlővé csecsen városokat és falvakat, százezrek váltak menekültté, akik a pusztta túlélésért küzdöttek. Putyin folytatta az antiterrorista katonai műveletnek nevezett háborút, amely, mint kiderült, csak újabb üzleti vállalkozás volt az orosz tábornokok és csecsen kollégáik számára.

Putyin új politikája az orosz régiókban a szovjet politbüro és a cári uralom sajátos elegye volt. A kormányzók, hogy megtarthassák előjogaikat, behódoltak a központi hatóságoknak, cserébe pedig fokozott hatalmat gyakorolhattak a hagyományosan gyenge városi önkormányzatok felett. Az ő nyomdokaikban járva Oroszország szinte valamennyi politikai vezetője lelkesen támogatott bármilyen elnöki kezdeményezést. Íme egy példa: a régi szovjet himnusz feltámasztásának ötletét a parlamenti képviselők több mint 80%-a támogatta. Putyin persze – szokás szerint – úgy csinált, mintha ő csak a nép akarátát teljesítené. „A nép és én néha tévedünk” – felelte ezt arra a felvetésre, hogy a szovjet dallam újbóli használata nem túl helyénvaló.

Putyin külpolitikai doktrínája lényegében a belpolitikai stratégiájának kibővített változata volt, és megmutatta, milyen opportunista módon politizál majd a következő tizenöt évben. Politikájának esszenciája három szóval leírható: „Svindler Államigazgatási Kft.” Ha valahol a világban konfliktus alakult ki, vagy ha valami Oroszország belpolitikai nyugalma „fenyegette”, az új elnök rögtön ott termelt, hogy rendet tegyen. Mindenütt ott volt! Aggasztja Észak-Korea atomprogramja? Az orosz elnök már fel is vette a kapcsolatot Kim Dzsongillel, és kész közvetítői szerepet játszani a Koreai-félszigeten. Szaddám Huszein, Moammer Kadhafi vagy Bassár el-Aszad – Putyin örömmel ajánlotta fel a segítségét annak, akinek gondja támadt ezzel az illusztris társasággal. Az már más lapra tartozik, hogy nyújtott-e valaha is tényleges, értékelhető segítséget.

Putyin a számára ismerős terepnek számító Afganisztánban felkínálta a komplett orosz katonai gépezetet az Oszáma bin Ládén utáni hajtóvadászathoz. Az már mellékes, hogy az oroszok katonai jelenléte lehetőséget

adott a tábornokoknak, hogy visszaszerezzék az irányítást az Afganisztán és Európa között, a közép-ázsiai államokon át vezető főbb drogcsempész útvonalak fölött. Irán hadászati ambícióinak kulcsa is Putyin kezében volt: Oroszország volt Irán legfőbb fegyverbeszállítója – legyen szó akár hagyományos, akár nukleáris fegyverekről. Putyin pedig rendszeresen emlékeztette amerikai és európai tárgyalópartnereit, hogy képes megoldani ezt a problémát is.

Putyin kezdeti stratégiája történelmi olvasmányain alapult. 1919-ben a Nyugat a szemét eltakaró majomhoz hasonlóan viszonyult az orosz polgárháborúhoz, 1938-ban pedig Nagy-Britannia aláírta a müncheni egyezményt Hitlerrel – és mindezek kikövezték az utat, amely a 20. század legborzalmasabb tragédiáihoz vezetett. 1961-ben Kennedy elnök visszahívta a Castro-ellenes erőket támogató amerikai vadászgépeket, így azok magukra maradtak, kiszolgáltatva a szovjet vezetésű kubai hadseregnek, amely lemészárolta őket. A Szovjetunió ezt a gyengeség jelének vélte, és ezen felbátorodva atomrakétákat szállított Kubába. Az 1962 októberében kialakult kubai rakétaválság majdnem az emberiség végét jelentő atomkatasztrófába sodorta a világot.

Újabb példák is akadnak arra, mennyire korlátozottak a Nyugat lehetőségei egy válság megoldására: 1990-ben a nyugati országok kezdetben csupán passzívan szemlélték Szaddám Huszein agresszív terveit, 1991-ben pedig támogatták Jugoszlávia területi integritását – hogy csak ezt a kettőt említsem. A történet tanulsága mindkét esetben ugyanaz: ha ezek a hatalmak időben reagálnak azokra a veszélyes játékokra, amelyeket a demokrácia ellenségei szítanak, azzal drasztikusan csökkenthető az ár, amelyet az elrettentésért kell fizetniük.

2000 decemberében Putyin Kubába utazott, hogy új életre keltse Oroszország és a Castro-diktatúra barátságát – ezzel fel is fedte geopolitikai stratégiáját, és bebizonyította, hogy ügyesen tud taktikázni. A látogatást követő évben Putyin bejelentette, hogy bezárja Oroszország legnagyobb külföldi katonai támaszpontját, a kubai Lourdes-ben működő kémházaikat, nem kis aggodalmat keltve ezzel Washingtonban. Putyin kétségbeesetten próbálta visszafogni az állami kiadásokat, és ezzel a húzással újabb esélye volt arra, hogy jó pontokat szerezzen az új Bush-kormányzatnál, miközben csak azt tette, amit amúgy is kénytelen volt meglni. Ugyanezen oknál fogva záratta be 2002-ben a vietnami Cam Ranh-öbölbeli támaszpontot, amely

nemcsak az Egyesült Államoknak szúrta a szemét, hanem a hamarosan Oroszország első számú támogatójává előlépő Kínának is. 2014 júliusában, amikor Putyin azt kereste, hogyan tudna szembeszállni az USA-val, amiért az támogatja Ukrajnát, újra Kubához fordult, elengedte az ország kifizetetlen szovjet tartozásainak 90%-át, és bejelentette, hogy újranyitná a lourdes-i bázist.

Annak ellenére, hogy Oroszországnak szemmel láthatóan megvoltak a maga régi sebei és gyenge pontjai, Putyin másokét is előszeretettel böködte, valahányszor lehetősége volt rá. Rendszeresen tett fenyegetéseket és ígéreket, de sokan úgy vélték, ezeket még ha akarná, se tudná betartani. Oroszország még mindig tagja volt az ENSZ Biztonsági Tanácsának, és amikor gátat akart vetni az amerikai kezdeményezéseknek, gyakran Kínában lelt szövetségesre. Azt hiszem, Andrew Ryvkin, a *The Guardian* munkatársa volt az, aki Putyinnek ezt a módszerét, találóan, „photobombing” stratégiának nevezte – nem engem akartak lefényképezni, mégis belelógok a képbe.

Putyin kezdeti külpolitikai manővereit akár úgy is nézhetjük, hogy okosan játszotta ki a gyenge lapjait, de ezekből az is kiderül, hogy akkoriban mik voltak a tényleges prioritásai. A külpolitika másodlagos volt számára, majdnem hogy irreleváns – belpolitikai hatalmának megszilárdítására törekedett elsősorban. Putyin nem engedhette meg magának, hogy a külső nyomással hadakozva vesztesse el az idejét vagy befolyását. Azzal, hogy baráti ajánlatokat tett és így nyitott a nagy hatalmú vezetők felé, elég időt nyert, hogy további szabadságjogokat zúzzon szét otthon, ezért valódi külpolitikai hatalmának megteremtését későbbre hagyta. Az orosz kommuniszták és nacionalisták rossz néven vették a katonai támaszpontok bezárását, de ők akkor még nem számítottak komoly politikai tényezőnek, és Putyin hamarosan sokukat közel engedte a tűzhöz. Egy ingatag gazdasággal és egy lerobbant hadsereggel Oroszország akkoriban nem sokat tehetett volna, de ez arra mindenképp elég volt, hogy ismét nagyhatalomként lépjen a világ elé

A figyelmen kívül hagyott, apró kellemetlenségek idővel valós problémákká nőnek ki magukat. Az olajárak ezután még hét éven át folyamatosan nőttek, dollártrilliókhoz segítve hozzá Putyint, aki ezt a pénzt arra használta, hogy otthon keménykedjen, külföldön pedig befolyást vásároljon magának és felfejlessze a fegyveres erőket. A világ legnagyobb demokráciáinak

vezetőivel kialakított baráti viszony megerősítette Putyint, aki tényleges vezetőjévé vált olyan nemzeteknek, amelyek az 1990-es években kizárólagos amerikai uralom alatt senyvedtek. A világrend demokratikus irányba történő átformálásának lehetősége lassan szertefoszlott. A felügyelet nélkül hagyott Putyin Oroszországban megszilárdította a hatalmát, majd a külpolitikában a „photobombingról” valódi bombázásra váltott.

2001. szeptember 11-én és 12-én zajlott le a 21. század két legnagyobb jelentőségű telefonhívása. Mindkettőt Vlagyimir Putyin indította azután, hogy az al-Káida támadást intézett a New York-i Világkereskedelmi Központ és a Pentagon ellen – a hívott fél pedig mindkét esetben George W. Bush volt. Az első hívást, amely alig néhány órával a támadások után futott be, Bush nemzetbiztonsági tanácsadója, Condoleezza Rice fogadta a Fehér Ház alatti bunkerben, mivel az elnöki gép, az Air Force One fedélzetén utazó Busht nem lehetett elérni. *No Higher Honor* (Nincs ennél nagyobb megtiszteltetés) című, 2011-es memoárjában Rice ekként számolt be erről a telefonhívásról:

Szergej Ivanovval szerettem volna beszélni, de Putyin vette át a telefont. „Elnök úr! – kezdtem. – Az elnök úr jelenleg nem tudja fogadni a hívását, mert épp egy másik helyszín felé tart. Szerettem volna tudatni önnel, hogy az amerikai haderőkriadókészültségben vannak.” „Ezt már tudjuk. Le is fűjtük a hadgyakorlatokat, és a riadókészültség szintjét is lejjebb vettük – felelte. – Van még valami, amit tehetünk?” Köszönetet mondtam neki, és egy pillanatra átsuhant az agyamon egy gondolat: *a hidegháborúnak tényleg vége*⁶ (kiemelés a szerzőtől).

Másnap Putyinnek sikerült Bushsal is beszélnie. Erről a beszélgetésről így számolt be Bush 2010-ben megjelent *Döntési helyzetek (Decision Points)* című könyvében: „Amikor másnap beszéltem Vlagyimirral, azt mondta, egyperces néma csendet rendelt el az országban az Egyesült Államok iránti szolidaritás kifejezésére. A telefonbeszélgetést ezzel fejezte be: – A jó legyőzi a rosszat. Azt akarom, hogy tudják, ebben a harcban egymás mellett állunk.”⁷

Ezzel a két telefonhívással, amelyekre összesen legfeljebb, ha egy percet áldozott az idejéből, pénzébe pedig nem kerültek, Putyin bebetonozta magát a „második Bush-kormányzat barátja és szövetségese” pozícióba. Bush három hónappal korábban retorikailag kínos helyzetbe hozta magát a megjegyzésével, miszerint mélyen a szemébe nézett Putyinnak, és a lelkébe látott – de ez most igazi szolidaritás volt. Vagy legalábbis annak fogták fel, és ezért volt fontosabb, mint bármilyen tényleges együttműködés.

Putyin pontosan tudta, hogy ez a helyzet mekkora lehetőséget tartogat számára. Az első hívás volt a fontosabb, még annak ellenére is, hogy nem tudott személyesen az elnökkel beszélni. Ezzel ugyanis Putyin beírta magát a történelemkönyvekbe, illetve megszilárdította pozícióját Bush-nál, hiszen ő volt az első külföldi vezető, aki felhívta az amerikai elnököt szeptember 11-én. A második beszélgetés során a hírhedten rideg KGB-s azt mondta, amit az érzelmes és együtt érző Bush egy ilyen drámai pillanatban a leginkább hallani akart. Szolidaritás, harc, egyperces csend, a jó és a rossz... Tökéletes előadás volt, amelyből Putyin az elkövetkező hét évben elmondhatatlanul sokat profitált.

Az akkori beszámolók, amelyek a két telefonhívást elemezték, hasonlóan lelkes hangvételűek voltak. A végkövetkeztetés az volt, hogy „a hidegháború tényleg véget ért”, az örök ellenségek most összefognak, és egy oldalra állnak ebben a nagyszabású háborúban, a terrorizmus elleni harcban. Putyin ismerte fel elsőként, milyen értékes lehet egy ilyen bizonytalan, soha véget nem érő háború, bár erre hamarosan mások is rájöttek.

Putyin kapva kapott az alkalmon, hogy a szeptember 11-ei terrortámadásokat úgy állítsa be, hogy ezzel új frontvonal nyílt a terrorizmus elleni háborúban, amelyet Oroszország Csecsenföldön már évek óta vív. A tény, hogy soha, egyetlen bizonyítékkal sem sikerült igazolni a csecsenek tényleges részvételét ebben a globális dzsihádban, nem gátolta meg a Kremlt abban, hogy folyton a háború jogosságát hangoztassa. Bush és Rice korábban egyaránt élesen bíralták Oroszországot az emberi jogok megsértéséért Csecsenföldön, de szeptember 11-e után ennek vége szakadt. Mihail Kaszjanov, Putyin akkori miniszterelnöke később azt mondta, az egész olyan volt, mint valami varázslat, amely egy csapásra elhallgattatta az összes kritikust.

Putyin ez esetben tényleg komolyan gondolta, hogy segít, és Oroszország helyismerete, kapcsolatai valóban hasznára lehettek az amerikaiaknak

a tálibok elleni harcban. Ugyanez igaz volt számos közép-ázsiai diktátorra is, akik szintén hamar rájöttek, itt a lehetőség, hogy lerázzák magukról az amerikai nyomást, amely az emberi jogok lesújtó helyzete miatt nehezedett rájuk. Amint az al-Káida-tagok meg a tálibok felszívódtak Afganisztánban, és a Bush-kormányzat figyelme Szaddám Huszein és Irak felé fordult, Putyin tovább folytatta a szervezkedést.

Mi rossz van abban, ha valaki szolidaritását fejezi ki és a borzalmas tragédia után biztosítja szövetségeseit a közös ellenséggel szembeni összefogásról? Természetesen semmi. Azt sem hiszem, hogy a Bush-kormányzat annyira naiv lett volna, hogy ne tudja, Putyin mindig a maga hasznát keresi. De, ahogy arra akkoriban a kormányzat több tagja is utalt, majd tucatnyi memoárjukban világosan meg is írták, mások voltak a prioritások. Úgy vélték, ha Putyin segít Afganisztánban, és olyan információkkal látja el őket, amelyek amerikaiak életét menthetik meg, az fontosabb, mint hogy nyomást gyakoroljanak rá a polgári szabadságjogok megsértése miatt.

Nehéz elképzelni, hogy ne értenének ezzel sokan egyet, és ha ez a kompromisszum lett volna az egyetlen lehetőség, akkor magam is helyeselnék. De véleményem szerint erős csúsztatás azt állítani, hogy önkényuralmi rezsimekkel csak úgy lehet együttműködni, ha szemet hunyunk az emberi jogok megsértése felett. Ráadásul az erkölcsös külpolitika válsághelyzetben nem zárja ki eleve a pragmatikus lépések lehetőségét. Az erkölcsös külpolitika azt jelenti, hogy bizonyos témákban, történjék bármi, világos és egyértelmű az álláspontunk, erről pedig akkor sem feledkezünk meg, amikor épp úgy lenne kényelmes. Ez azért ennyire fontos, mert egyébként az emberi jogok és az erkölcsi kérdések is csupán újabb zsetonok lesznek a nagy geopolitikai rulettasztalon. Nem véletlen, hogy Putyin és a többi diktátor pontosan így kezeli az emberi jogokat. Minden alkalmat kihasználják, hogy a kialakult helyzetből tőkét kovácsoljanak, hogy rövid távon segítőkésznek mutakozzanak, ám ezzel is csak elnyomó uralmukat erősítik, mégis megússzák a nemzetközi közösség rosszallását. A szabad világnak magasabbra kell tennie a mércét önmagával szemben, ha másokat is erre szeretne biztatni.

Ezzel összefügg egy másik csúsztatás is, amely szerint ha az emberi jogok nem képezik az alku részét, az gyengíti egy ország külpolitikai hely-

zetét, sőt a nemzetbiztonságot is veszélyezteti. Hogy átfogóbb képet kapjunk a dologról, előbb szögezzük le: minél több liberális demokrácia van a világon, annál nagyobb biztonságban vagyunk mindannyian. Soha ne mondd, hogy soha, mert ez veszélyes szó minden érvelésben, de azt biztosan állíthatjuk, hogy az egészséges demokráciák szinte soha nem indítanak háborút egymás ellen. Az a fajta politika, amely még több demokrácia megalakulását és sikerét támogatja, hosszú távon növeli a nemzetbiztonságot. Alapvetően téves az az elképzelés, hogy az erkölcsös politika erkölcsi kompromisszumokkal is célt érhet. Úgy nem lehet eljutni északra, ha közben dél felé megyünk, mindegy, milyen pici lépésekkel haladunk is.

2014-ben volt a nagy szovjet fizikus, az emberi jogok zászlóvivője, Andrej Szaharov halálának 25. évfordulója. Akkoriban újra felfedeztem magamnak néhány cikkét és előadását; óriási benyomást tett rám, hogy ebben a homályos témában ő mennyire tisztán és világosan gondolkodott. Azt persze tudtam, hogy nagyon bátor, tapasztalt ember volt, olyasvalaki, aki a létező legnehezebb erkölcsi dilemmákkal került szembe. „A szovjet hidrogénbomba atyja” élharcosa lett a nukleáris fegyverek visszaszorításának. A Szovjetunió hőseiből annak rabja, majd legeredményesebb kritikusa lett. 1989-es, idő előtt bekövetkezett halála új irányt szabott a világtörténelem alakulásának, ugyanis szentül hiszem, hogy jelenléte jobb útra terelte volna Oroszországot, mint amerre nélküle ment. Szaharov volt a mi Nelson Mandelánk, nélküle túlságosan könnyű volt úgy tenni, mintha tényleg magunk mögött hagyhatnánk a Szovjetunió bűneit anélkül, hogy azokkal valaha is szembe kelljen néznünk.

Szaharov a halála előtti három évben szabad emberként élt, és ezt nagyrészt annak az erkölcsi kiállásnak köszönhette, amelynek ő maga is mindig híve volt. Az 1986 októberében lezajlott reykjavíki csúcstalálkozón, amelyen Mihail Gorbacsov és Ronald Reagan tanácskozott, az amerikai elnök csalódást okozott orosz kollégájának, ugyanis leszögezte, hogy az Egyesült Államok továbbra is elkötelezett a stratégiai védelmi kezdeményezés (Strategic Defense Initiative, SDI) mellett. A két ország nukleáris arzenáljának drasztikus mértékű csökkentésére, sőt akár teljes felszámolására tett merész javaslatok és ellenjavaslatok mind elbuktak. Reagan akkoriban ezért sokan kritizálták, és a tárgyalás eredménye őt magát is elkésztette. De azzal, hogy Reykjavíkban jottányit sem engedett, szétzúzta Gorbacsov reményeit, aki még bízott a Szovjetunió megmentésében. Az orosz államfő

úgy tért haza, hogy már tudta, ha Reagan nem dob neki mentőövet, akkor csak drasztikus belpolitikai reformokkal tudja biztosítani a Szovjetunió fennmaradását. Majd megkezdődött a peresztrojka. Gorbacsov egyik első jelképes lépése az volt, hogy visszahívta Andrej Szaharovot hat éve tartó belföldi száműzetéséből, akit 1989 márciusában parlamenti képviselőnek választottak, de kilenc hónappal később elhunyt szívelégtelenségben.

Szaharov sosem volt idealista. Mindig kiállt az egyetemes elvek mellett, de tökéletesen tisztában volt azzal, milyen korlátozottak a lehetőségei, ha befolyásolni akarja a szovjet rezsimit. Amikor levelet írt az amerikai kongresszusnak, hogy szavazzák meg a Jackson–Vanik-módosítást, Szaharov csak az adott témával, a szovjet zsidók emigrációjával foglalkozott, nem kezdett hegyi beszédbe. Szaharov jól bánt a szavakkal, tudta, hogy nem kérheti nyíltan olyan törvény elfogadását, amelyet hazája büntetésnek tekintene, ezért levelében azt írta, hogy a Szovjetunió „elviselhetetlen elszigeteltségben fejlődik”,⁸ és arra hivatkozott, hogy a módosítás enyhítene az izoláción, ezzel pedig hasznára lenne a Szovjetuniónak.

Ez okos és ironikus húzás volt részéről, mivel a Jackson–Vanik-módosítást azzal a céllal dolgozták ki, hogy rászorítsák a szovjeteket a kivándorlás ellenőrzésének enyhítésére azzal, hogy azt a kereskedelmi kapcsolatokhoz köthették, ami pedig nyilvánvalóan a szovjet *rezsim* elszigetelésének, és nem a nemzetközi vérkeringésbe történő bekapcsolásának eszköze volt. Ugyanakkor a szovjet *embereket* bekapcsolta volna ebbe a vérkeringésbe, baráti kezet és szabadságot nyújtva közvetlenül nekik – ez pedig döntő különbség. Mi lehetne hathatósabb kritika a Szovjetunió felé, mint az, ha polgárainak milliói sóvárognak a szabadság után? A híres szovjet diplomata, Anatolij Dobrinyin emlékirataiban, a módosításról szóló részben azt írta, hogy minden, emigrációval kapcsolatos követelés „kritika volt a mi szocialista paradicsomunkkal szemben”, és hogy „ha valaki volt olyan vakmerő, hogy el akarjon menni, azt minimum becsületsértésnek tekintették”.⁹

Szaharov a kongresszusnak szánt levelében bevetette a klasszikus diszszidenstaktikát, a „polgári engedelmességet” is, és követelte, hogy kormánya tartsa tiszteletben a szovjet és a nemzetközi törvényeket is. „A módosítás nem jelent beavatkozást a szocialista országok belügyeibe, egyszerűen csak megvédi a nemzetközi jogot, amely nélkül nem létezhet kölcsönös bizalom az országok között.”¹⁰ A Putyin-ellenes mozgalom is átvette ezt a taktikát. Tiltakozásainkat sokszor olyan követelésekre alapoztuk, mint hogy

a kormány tartsa magát az orosz alkotmányhoz, amely – elméletileg – gyűlekezési jogot és szólásszabadságot biztosított a polgárok számára, ám ezen rendelkezéseit a Putyin-rezsim rendszeresen megszegte.

Szaharov levelét pár nappal később egész oldalas cikkben publikálta a *The Washington Post*, mire Leonyid Brezsnyev feldühödött, és azt a bizarr kijelentést tette, hogy a levél „nemcsak szovjet- és államellenes, hanem trockista akció” volt.¹¹ A helyzet ironiája, hogy a Nixon-kormányt ugyanúgy dühítette a levél.

Szaharov ugyanis a *détente*, vagyis az enyhülés ellenzője volt – ez a kifejezés, ahogy azt ő és a többi disszidens nagyon is pontosan látta, a megalkuvás eufemisztikus megfogalmazása volt. Szaharov disszidens társa és munkatársa, Natan Saranszkij tömören összefoglalta, miért ellenezte mozgalmukat a „realista” tábor, amelynek Nixon külügyminisztere, az a Henry Kissinger állt az élére, aki szerint a szovjet disszidensek bajkeverők, veszélyt jelentenek az ő kényes egyensúlyban tartott reálpolitikájára. „Kissinger azonban úgy látta, hogy Jackson indítványa megpróbálja aláásni azokat a terveket, amelyek azt célozták, hogy a geopolitikai tortát szép csendben felosszák a szuperhatalmak között. Így is volt. Jackson abban hitt, hogy a szovjetekkel szemben ellenállásra, nem pedig meghunyászkodásra van szükség.”¹²

Saranszkij, aki ékesszólóan írt és beszélt, valamint az erkölcsös politika szaktekintélye volt, a folytatásban barátját idézi: „Egyik üzenete [Szaharové], amelyet rendszeresen elmondott a külföldieknek, úgy szólt, hogy az emberi jogokat soha nem szabad csupán humanitárius ügynek tekinteni. Számára ez a nemzetközi biztonság ügye is volt. Tömören így fogalmazta ezt meg: »Az ország, amely nem tartja tiszteletben saját népének jogait, nem fogja tiszteletben tartani szomszédai jogait sem.«¹³ Putyin Oroszországa tökéletes példa volt ezen állítás igazolására.

Az erkölcsös politika nézeteit vallotta egy másik, jól ismert disszidens is, a száműzött író, Alekszandr Szolzsenyicin, aki mondanivalója szemléltetéséhez az amerikai alapító atyákat hozta példának. 1975. július 9-én, New Yorkban tartott előadásában Szolzsenyicin ezt mondta: „Azok a férfiak, akik az önök országát alapították, sosem veszítették szem elől saját erkölcsi pilléreiket. Ők nem nevettek a »jó« és a »rossz« abszolút természetén. Politikai lépéseiket mindig erkölcsi iránytűjükhöz igazították. Milyen meglepő, hogy éppen ez az erkölcsi megfontolásokra alapozott politika bizonyult végül a legelőrelátóbb és legüdvösebb politikai irányzatnak.”

Ha megengedik, Szolzsenyicin prózáját egyetlen aforizmába sűríténém, és hozzátenném, hogy a legerkölcösebb politika egyben a leghatékonyabb politikai irányzatnak is bizonyult. Amennyiben ezt valaki másként gondolja, az hamis kompromisszumokhoz vezet, amelyek anélkül veszélyeztetik a szabadságunkat, hogy megerősítenék a biztonságunkat.

Amikor az évekig tartó viták után az Egyesült Államok 2011-ben végül úgy döntött, hogy visszavonja a Jackson–Vanik-módosítást, én a szerencsétlen időzítés miatt emeltem szót. Oroszország határai tárva-nyitva álltak, így a módosítás okafogyottá vált. De rettenetesen rossz ötlet volt épp akkor felszedni az emberi jogi törvénykezésnek ezt a mérőöldkövét, amikor Vlagyimir Putyin visszakormányozta Oroszországot a totalitarizmus sötétségébe. Az USA ezzel az intézkedéssel jobban szembeszállt a Szovjetunióval, mint bármi mással, nem megbékítette, és kerek perccel kijelentette, hogy az egyén szabadsága nagyon is fontos a számára. A Jackson–Vanik-módosítás egy letűnt kor maradványa volt, mégis szimbolikus erővel bírt. Ha hatályon kívül helyezik és semmilyen más törvénnyel nem helyettesítik, azzal azt üzenik a világnak, hogy többé már az Egyesült Államok sem törődik ezekkel az egyetemes jogokkal, vagy hogy Amerika szerint Putyin Oroszországa mégsem tekintélyelvű rezsim.

2011-ben csatlakoztam Bill Browder kampányához, amelynek célja a Magnyickij-törvény támogatása volt. Ez a jogszabály ugyanis pótolhatná a korábban eltörölt Jackson–Vanik-módosítást és ismételten felvetné mind az amerikai, mind az európai külpolitikában az Oroszországban zajló emberi jogi visszaélések problematikáját. Előadásokat tartottam Washingtonban, újságcikkekben kértem a kongresszust és az Obama-kormányt, hogy ne jutalmazza Putyint azért, mert lerombolja az orosz polgári társadalmat, és üldözi azokat, akik nyilvánosságra hozzák bűneit.

Ezeknek a beszédeknek a megírása közben lettem nagy rajongója Henry „Scoop” Jacksonnak, Washington állam szenátorának, aki az 1970-es években az erkölcsös amerikai külpolitika motorja volt. Boldogan megtöltenék jó néhány oldalt Jackson erőteljes kijelentéseivel, amelyekben arról beszél, hogy Amerikának miért kell tartania magát a szabadság és a demokrácia saját maga által alkotott ideáljaihoz azzal, hogy ezeket az ideálokat a határain kívül is aktívan támogatja és védelmezi. Mind közül a kedvencem az 1972. szeptember 27-én tartott szenvedélyes beszédének konklúziója. A szenátus előtt elmondott beszédében Jackson a nevét viselő módosítás

mellett kampányolt: „Továbbra is hihetünk, és hinnünk is kell saját leg-nemesebb tradícióinkban. Egykor már megtettük, de most nem szabad engedünk a zsarnokságnak, míg vannak olyanok, akik nálunknál sokkal nagyobb veszélyben vannak, mégis dacolnak vele.”¹⁴ Ezután Jackson Szol-zsenyicinnak a Nobel-díja átvételéhez írt beszédéből idézett: „Nincsenek többé BELÜGYEK ezen a zsúfolásig telt Földön!”¹⁵

2013-ban a Hillsdale College meghívott, hogy Oroszországról beszéljek egy, a Jackson szűkebb pátriájában, Washington államban megrendezett ese-ményen, én pedig kapva kaptam a lehetőségen. A Hillsdale-t „konzervatív Harvardnak” is nevezik, ezért nagyon élveztem, hogy én lehetek az „ördög ügyvédje” azzal, hogy Jacksont és kortársát, a demokrata Harry Trumant idéztem az előadásomban. Mindkét államférfi elkötelezett híve volt annak, hogy Amerika az erejét és erkölcsi tekintélyét a diktatúrában élő emberek védelmére használja világszerte. Sajnos a demokraták mostani generációja, néhány figyelemre méltó kivételtől eltekintve, ezt az álláspontot teljesen elvetette. Az előadásom után odajött hozzám egy idősebb helybéli hölgy, aki még jól emlékezett arra, hogy annak idején Scoop Jacksont és talán Trumant támogatta. Azt mondta, „ő volt az egyetlen olyan demokrata, akire valaha is leadtam a szavazatomat”.

A második Bush-kormány nyíltan támogatta a „szabadságtervet” („free-dom agenda”), más néven a Bush-doktrínát, amelyre Scoop Jackson bizo-nyára büszke lett volna. A törvénycsomag azt javasolta, hogy az Egyesült Államok aktívan támogassa az alkotmányos szabadságjogok megszilárdí-tását más országokban – ezzel a tervvel egyébként magam is szinte minden szempontból egyetértettem. De az amerikaiak Oroszország kapcsán megint következtelenek voltak és a kompromisszumok csapdájába estek. Erről mindent elárul az, amit Rice mondott, amikor szeptember 11-én, Putyin hívása után letette a telefont: a hidegháború már több mint egy évtizede véget ért!

Ez megerősíti azt, amit Rice a „Charlie Rose-show-ban” mondott egyszer, talán 2009-ben, arról, hogy „az oroszok jobban élnek most, mint ahogy a Szovjetunióban éltek”. Ezzel úgy tett, mintha az 1990-es évek meg sem történtek volna. Egy dolog az elnyomás mértékéről elméleti vagy törté-nelmi vitát folytatni, de erkölcstelen ugyanerről vitatkozni akkor, amikor embereket zárnak börtönbe és végeznek ki. Apálykor a térdig érő vízbe is bele lehet fulladni, főleg úgy, ha az embernek meg van kötve a keze.¹⁶

Igen, a hidegháború véget ért, de Putyin már újabb háborút vívott, de nem Csecsenföldön, és nem a terrorizmus ellen. Putyin az orosz demok-rácia ellen indult harcba, és azok ellen, akik e küldetés útjában álltak. Azok a szeptember 11-ei telefonhívások megelőző csapások voltak, célzott manőverek, amelyekkel Putyin megkísérelte aláásni az otthon tervezett csapásokkal szembeni esetleges amerikai beavatkozást.

A taktikája sajnos remekül bevált. Bush és a kormánya csak jóval később, 2008-ban, Grúzia lerohanása után ismerte ezt be és változtatott külpolitikai irányvonalain. Bush addigra már távozóban volt, az orosz demokrácia pedig haldoklott, messze túl volt azon a ponton, amikor a külföldi nyomásgya-korlás még segíthetett volna rajta – ehhez Putyin utoljára az évtized elején volt kellően sebezhető.

Ha megvizsgáljuk, hogy mi történt Oroszországban a szeptember 11-ei terrortámadás után, könnyen arra a következtetésre jutunk, hogy minél kisebb nyomás nehezedett Putyinra Oroszországon kívülről, ő annál zsar-nokibb diktatúrát vezetett be Oroszországon belül.

Putyin retorikájával és viselkedésével is a „kemény fiú” imázsát igyekezett felépíteni, ezért igen érzékenyen érintette a polgári szabadságjogok meg-sértése és egyéb visszaélések miatt rá nehezedő külső nyomás, főként első néhány hivatali évében. Csak később – amikor már dőlt a pénz az olajból és valamennyi belpolitikai riválisával is leszámolt – kezdett el úton-útfélen azzal hencegni, hogy őt hidegen hagyja a nemzetközi nyomás.

A Szovjetunió sötét napjaiban a világ megértette, hogy erőszakmentes ellenállással miért válhattak hőssé olyan emberek, mint Andrej Szaha-rov, Szergej Kovalev és Natan Saranszkij. Ám a Putyin-féle, modern kori elnyomás teljesen más, és Nyugaton is számos olyan híve akad, akik nem hajlandóak különbséget tenni Putyin rezsimje és a rezsim által elnyomott orosz nép között. Például azután, hogy 2006-ban részt vettem egy Moszk-vában felvett, de természetesen Oroszországban nem sugárzott BBC-s beszélgetőműsorban, egy brit néző csodálkozva írta, milyen nyíltan kimond-tunk olyan dolgokat, amelyek miatt, mondta ő, nemrég még kivégzés járt volna. Ez az attitűd, hogy az oroszok „most jobban élnek”, és ezért hálás-nak kellene lennünk, sokat ártott a demokratikus ügyünknek, ugyanis ez a hozzáállás abszurd relativizmusával szentesíti az elnyomást.

A hidegháború idején, amikor az atomtámadás fenyegetése lebegett a fejünk felett, minden szem Oroszországra szegeződött, az emberek megtanulták, hogy figyelni kell az oroszok minden lépését. Aztán, ahogy ez a fenyegetés megszűnt, a nyugati vezetők úgy döntöttek, homokba dugják a fejüket, és úgy tesznek, mintha minden a legnagyobb rendben volna; ez főleg szeptember 11-e után volt így, amikor amúgy is megsokasodtak az égetőbb problémák. Egy emberöltőnyi egzisztenciális fenyegetés és a kommunizmus valós, illetve képzelt veszélye kellett ahhoz, hogy aktivizálja a Nyugat erkölcsi érzékét. Majd a kormányok mindössze néhány év leforgása alatt „kiszervezték” az emberi jogok képviseletét és védelmét – olyan civil szervezetekre bízta ezt a feladatot, mint az Amnesty International, így az emberi jogok kérdése többé nem kormányzati ügy volt.

Mindeközben Putyin számára kitisztult a terep, hiszen a külső tényezők miatt már nem kellett aggódnia. Folytatta a sajtó „konszolidációját”: bezáratta a független tévéállomásokot, és világossá tette, hogy a sajtó számára bizonyos témák tabunak számítanak. A politikai ellenzék zaklatása lassan mindennapossá vált. Többé az ismert politikusok és sikeres üzletemberek sem szállhattak szembe Putyin elveivel vagy politikájával úgy, hogy azzal ne kockáztatták volna karrierjüket, szabadságukat vagy az életüket.

Akiben még maradtak kételyek azzal kapcsolatban, hogy a Putyin-rezsimet visszaretenti-e bármi a vérontástól, az 2002-ben, a moszkvai Dubrovka színházban történt túszerzés során megbizonyosodhatott ennek az ellenkezőjéről. Csecsen militánsok egy csoportja négy napon át tartott fogságban közel 850 embert, amely a támadás napján, október 23-án műsorra tűzött orosz musical után a „Nord-Ost” incidens néven vonult be a történelembe.

Szükségtelen, hogy felidézzem a dráma minden egyes, véres részletét, már csak azért is, mert a történéseknek szinte valamennyi részlete a mai napig vitatott. Azt pedig mindenképp szeretném elkerülni, hogy bár kizárólag a kormány reakciójával foglalkozom, úgy tűnjön, együtt érzek a túszerzőkkel. A terroristák olyanok, mint a skörpiók: ismerjük a jellemüket, és a lelkiismeretünk azt diktálja, hogy ítéljük el őket azért, amilyenek. A Putyin-rezsim valódi természetét azonban ekkor még mindig némi homály fedte, ezért folyamatos beszédtema volt.

A túszerzők azt követelték, hogy Oroszország azonnal vonja ki a csapatait Csecsenföldről, és azt mondták, szeretnék „ízelítőt adni a moszkvaiaknak

abból, mi folyik Csecsenföldön nap mint nap”. Teljes arzenállal érkeztek a színházba, volt náluk gépfegyver, gránát és maguk által barkácsolt robbanószerkezet is. Első este szabadon engedtek egy nagyobb csoportot, mintegy 150–200 főt, főleg nőket, gyerekeket, muszlimokat és külföldieket. Másnap beleegyeztek a tárgyalásba, de közölték, csak pár közszereplővel hajlandóak szóba állni, például az ellenzéki politikus Borisz Nyemcovval és az újságíró Anna Politkovszkájával, aki régóta haditudósítóként dolgozott Csecsenföldön.

Bár minden beszélgetésből az derült ki, hogy a túszerzők meghalni jöttek, mégis elengedtek egy újabb csoportot, amely főleg külföldiekből állt. Október 25-én elfogadták az élelmet, gyümölcslevet és gyógyszereket, amiket a Vöröskereszt a túszerzőknek hozott. A terroristák vezetője, Movszar Barajev többször is interjút adott a sajtó képviselőinek, amelyekben egyre csak azt hajtogatta, hogy készek meghalni, és hogy „azzal a konkrét céllal jöttünk ide, hogy véget vessünk a háborúnak”.¹⁷ Tekintve, hogy a tapasztalt militánsok sokan voltak, alaposan felkészültek az akcióra, és nagyszámú túszerzőt ejtettek, úgy tűnt, hosszan elhúzódó patthelyzettel állunk szemben.

Akkoriban még hivatásos sakkozó voltam, és október végén éppen győzelemre vezettem (utoljára) az orosz csapatot a szlovéniai Bledben megrendezett sakkolimpián. A Dubrovka színházban zajló túszerzés híre minden résztvevőt megdöbbentett, de természetesen leginkább minket, akik a Szovjetunióban születtünk, és akik számára Csecsenföld nem csupán egy ismeretlen földrajzi fogalom volt.

Jól emlékszem az érzelmektől túlfűtött beszélgetésekre. Csak álltunk a hallban, másról sem tudtunk beszélni, mint erről a tragikus helyzetről, és amikor egymás szemébe néztünk, mind ugyanazt a reményt fogalmaztuk meg: „A kormány nem fog katonákat bevetni. Nem fogja hagyni, hogy százak haljanak meg.” Október 26-a reggelén az orosz különleges erők megrohamozták a színházat. Ezzel egy időben kívülről mérges gázt fújtak be a színház épületébe. A túlélők elbeszéléseiből és az egyik túszerzés hisztérikus telefonhívásából kiderült, hogy ők is és a terroristák is tudtak a gázról, és néhány támadónak még gázmaszkja is volt. A terroristák tüzet nyitottak a különleges erők katonáira, és nem a túszerzőket kezdték kivégezni – de ezt a tényt is csak később sikerült tisztázni, az eredeti, hivatalos jelentésekben ennek pont az ellenkezője állt, mondván, a halottak többségét lelőtték.

A rajtaütés során mind a 40 túszejtő és emellett 130 tús is életét vesztette: egyikük kivételével valamennyiükkel vagy közvetlenül a gáz végzett, vagy megfulladtak, míg eszméletlenek voltak, és nem kaptak időben orvosi segítséget. A helyi kórházak megteltek a mérgezést szenvedett túsokkal, akiknek az ellátását komolyan akadályozta, hogy a hivatalos szervek nem voltak hajlandók megnevezni a bevetés során használt gáz típusát. Rögtön ezután hivatalos források azt nyilatkozták, hogy a támadást a terroristák provokálták ki azzal, hogy elkezdtek kivégezni a túsokat. Csak napokkal később derült ki, hogy az állítás hamis volt, a támadást már az első naptól kezdve tervezték.

Bár vitatható hitelességű beszámolók szerint legalább az egyik túszejtő az orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat ismert kémje volt, azt már képtelenség kideríteni, hogy a különleges erők tagjai vajon tudták-e, hogy a színházban lévő robbanószerkezetek többsége utánzat volt, ami azt jelenti, hogy az épület megrohamozása előtt nem feltétlenül volt szükség gáztámadásra. Az orosz parlament megtagadta, hogy nyomozást rendeljen el annak kivizsgálásra, hogyan járt el a kormány az ostrom során, ezért van az ügyben mind a mai napig olyan sok homályos folt. Tekintve, hogy a támadás után a kormány időhúzásra játszott, illetve hogy a művelet minden egyes részletéről félretájékoztatta a sajtót, nehéz nem a legrosszabbra gondolni.

Könnyű cinikusnak lenni és azt mondani, hogy még mindig jobb az, ha pár száz ártatlan hal meg a kormány keze által, mint ha sok száz esett volna áldozatul a terroristáknak. A számok nem hazudnak, még így visszatekintve sem. Sosem fogjuk már megtudni, mi történt abban a párhuzamos univerzumban, ahol folytatódtek a tárgyalások. Ebből a borzalmas tragédiából egyetlen világos konklúziót lehetett levonni: mindegy, mit mond Putyin, a csecsen háború még nem ért véget, és a Putyin-rezsimnek semmivel sem számít jobban az emberi élet, mint a terroristáknak – az eseményekből pedig úgy tűnt, a kormány pontosan ezt akarta bizonyítani.

Ha a gyors és halálos kimenetelű beavatkozásnak részben az volt a célja, hogy elrettentő üzenetet küldjenek a csecseneknek, miszerint „terroristákkal nem tárgyalunk”, akkor az akció célt tévesztett. Két évvel később csecsen túszejtők kezére került egy beszélő iskola, ahol még erőszakosabb és még tragikusabb kimenetelű katonai beavatkozásra került sor: ott közel 400-an haltak meg, köztük 186 gyerek. Egy eredmény mindenképp a „Nord-Ost”

ostromnak tulajdonítható: megszűnt az NTV kvázi függetlensége, mert Putyinnak nem tetszett, ahogyan a túsdrámáról tudósítottak.

Putyin Oroszországa saját polgárainak megölését nem tartja annyira súlyos bűncselekménynek, hogy azért meg kellene büntetni a felelős tisztviselőket. Sőt azok után, hogy plecsnikkel dekorálták és előléptették a Dubrovka színház elleni roham számos szervezőjét, a Putyin-rezsim még messzebbre ment, és határozatlan időre mentelmi jogot adott mindenkinek, aki teljesíti a kormány erkölcstelen parancsait. A társadalom részéről nem ütközött semmilyen szervezett ellenállásba ez a „puha” tekintélyelvű rezsim, amely így az elkövetkező évtizedben fokozatosan szedte magára a fasiszta diktatúra minden sötét vonását.

A „Nord-Ost” ostrom és a beszélő túsdráma között lejajlott még egy, az államhatalom kiterjesztésében és centralizációjában mérföldkönek számító esemény. 2003. október 25-én Mihail Hodorkovszkijt, Oroszország leggazdagabb emberét csalás vádjával letartóztatták, majd annak rendje és módja szerint el is ítélték, cégét, az olajóriás Jukoszt pedig azon nyomban feldarabolták. Vagyontárgyait Putyin barátainak cégei kapták meg, bagóért. Mire 2013 decemberében Hodorkovszkij kiszabadult – az után, hogy másodszor is kimondták rá az elsőnél is abszurdabb ítéletet –, a Jukosz már nem létezett. Ezt a módszert Putyin számos más politikai ellenfelénél is alkalmazta a későbbiekben.

Mint azt már említettem, jóformán keresve se találni olyan orosz, aki hajlandó lenne együttérzést tanúsítani az oligarchák iránt, akik a privatizáció kezdeti időszakában szerezték hatalmas vagyonukat. Ha a viszonylag átlátható nyugati piacgazdaságokban is igaz a mondás, hogy „minden komoly vagyon mögött egy komoly bűncselekmény áll”, akkor minden kétséget kizáróan igaz volt ez a vadkeleten, az 1990-es évek Oroszországában és a többi posztszovjet köztársaságban. A közvélemény legjobb esetben is gátlástalan vállalkozóknak, de inkább rabló gazembereknek tartotta az oligarchákat; olyan embereknek, akik a politikai kapcsolataikat latba vetve halmoztak fel mérhetetlen vagyonokat, miközben az átlag orosz a napi megélhetésért küzdött. Ez javarészt igaz is volt, bár mentségükre szóljon, hogy nem sok értelme van felróni a győztesnek, hogy megszegte a szabályokat egy olyan játékban, amelynek jóformán nem is voltak szabályai.

Az üldözött oligarchák között sok volt a zsidó, és a sajtóban, általában burkoltan és finoman, a nacionalisták szájából pedig durván és hangosan megnyilvánuló antiszemitizmus is szerepet játszott az ellenük folytatott politikai és közéleti kampányban. Az, hogy Putyin leghűségesebb oligarchái között is akadt néhány zsidó, tompította a tisztogatások miatt őt ért kritikáknak ezt az életét, de nem kérdés, hogy akiket ugyanilyen támadás ért, azoknak a zsidó származásukat is felrótták.

Ennek az ősi, szovjet hagyománynak a feltámasztása engem már jóformán meg sem lepett. Annak ellenére, hogy sportolói sikereimmel dicsőséget hoztam a hazámra, rendre szóba került a származásom, ha a lojalitásomat firtatták. Karpov „tisztos vérvonalból”, az orosz hátszorból származott, míg engem „robbanékony elegynek” tartottak. Amióta aktív résztvevője vagyok a Putyin-ellenes mozgalomnak, drasztikusan megnőtt azoknak az eseteknek a száma, amikor „Weinsteinnek” szólítottak – ez apám neve volt; anyám örmény családnevét hétévesen kaptam, nem sokkal azután, hogy apám meghalt.

Nem tudom, hogy ironikus vagy inkább csak undorító, hogy 2014-ben, amikor Putyin háborút indított Ukrajnában, az orosz internet bugyraiban az antiszemiták kórusa megint rákezdt. A Kreml propagandája szerint Kijevben az új, demokratikus kormány tele van fasisztákkal meg náccikkal, ahogy az Oroszország ellenségének nyilvánított bármely kormánytól elvárható, és Oroszországnak igenis be kell avatkoznia, hogy megvédje nemcsak az orosz kisebbséget, de a szegény zsidókat is! Erre az Ukrán Zsidó Szervezetek és Közösségek Egyesülete nyílt levélben válaszolt, amelyben azt írták, hogy Putyin elnök állításai, amelyek szerint az országukban egyre terjed az antiszemitizmus, „nem felelnek meg a valóságnak”, és az elnök „összekeverhette Ukrajnát Oroszországgal, ahol a zsidó szervezetek a tavalyi évben az antiszemitizmus terjedését jelezték”.¹⁸ Ukrajnában ráadásul kevesebb antiszemita incidenst regisztrálnak, mint szinte bármely más európai országban, ahol ezekről nyilvántartást vezetnek, ideértve Franciaországot és Németországot is. Ugyanakkor a Kreml kommunikációs háborújának színterén megjelentek az „Ukrajnát irányító” zsidó oligarchákról szóló történetek is, vélhetően azzal a szándékkal, hogy felkelésre buzdítsák az Ukrajnában élő, oroszbarát szlávokat, vagy talán azért, hogy ezt a munkát Putyinra hagyják.

Ezekből a perverz vádaskodásokból született az a remek vicc, amelyet 2014 decemberében, Ukrajnában tett látogatásom során hallottam. Az orosz nézi a híradót, és riadtan hívja fel zsidó barátját Ukrajnában: „Mózes! Igaz, hogy az országod vezetését fasiszták és ultranacionalisták vették át?” „Igaz – feleli a barát –, tele van velük a zsinagógánk!”

De térjünk vissza 2003-ba, Hodorkovszkij letartóztatásához! A közvéleménynek ezt úgy tálalták, mint az igazságszolgáltatás sikerét, reformot és megtorlást. Az igazság az, hogy az ügy ezeknek épp az ellenkezője volt. Akkoriban jóformán fel sem merültek olyan kérdések, hogy miért 2003-ban került erre sor, ha mindazt, amivel vádolják, állítólag az 1990-es években követte el. Ha viszont megnézzük, hogy Hodorkovszkij mi mindent csinált a Jukoszon belül és kívül, rögtön kiderül, mi volt az ő letartóztatásának valódi indítéka.

Guszinszkijt és Berezovszkijt a Hodorkovszkij-ügy kirobbanása előtt két évvel üldözték el az országból. Médiabirodalmuk és politikai befolyásuk miatt mindketten nyilvánvaló és közvetlen veszélyt jelentettek Putyinra. Ezzel szemben Hodorkovszkij és az ő olajvállalata a Putyin-kormány első éveiben komoly sikereket könyvelt el. A Jukosz épp arra készült, hogy kihasználva az egekbe szökő olajárát, modernizálja az elöregedett szovjet berendezéseket és elkezdjen nemzetközi partnereket keresni, és ezzel elindult afelé, hogy az első ténylegesen multinacionális orosz nagyvállalattá váljon. Putyin fejében ettől megszólalt a vészcsengő. Neki ugyanis feltett szándéka volt, hogy a Kreml szigorú ellenőrzése alá vonja az összes olaj- és gázóriást, a „nemzet bajnokait”.

Hodorkovszkij még egy bűnt elkövetett: személyesen is részt vett a közéletben, de nem akart sem hűséget esküdni Putyinnak, sem versenybe szállni vele a megbundázott választási játszmában. Hodorkovszkij létrehozta a Nyitott Oroszország Alapítványt (Open Russia Foundation), és ezen keresztül szponzorált országszerte több tucat programot és jótékonyági eseményt, viszont ezekhez a tevékenységekhez nem volt hajlandó a Kreml áldását kérni. Sőt nyilvánosan kijelentette, hogy az ellenzéki jelölteket fogja támogatni, miközben a többi oligarcha zsákszámba hordta a pénzt Putyinhoz, hogy támogassák az ő politikai ügyeit.

Az Oroszországi Állami Bölcsészettudományi Egyetem (RGGU) egy nagy és jelentős moszkvai oktatási intézmény, amely szerződést kötött

a Jukosszal: 100 millió dollárt kaptak volna az olajcégtől ösztöndíjak formájában. Hodorkovszkij letartóztatása után hirtelen új vezetés került az RGGU élére, és a frissen kinevezett rektor visszautasította a Jukosz pénzét. Hodorkovszkij nem arra használta a vagyonát, hogy angol focicsapatot vegyen magának, ahogy azt Putyin cimborája, Roman Abramovics tette, aki az év júniusában megvásárolta a Chelsea-t. A jótékonykodás, még ha ezzel részben a saját jó hírét akarta is erősíteni, Hodorkovszkij számára befektetés volt Oroszországba, ezekkel a tevékenységekkel viszont azt érte el, hogy Putyin – minden szempontból – fenyegetést lásson a személyében, hiszen őt nem tudta volna irányítani. 2003-ban aztán Hodorkovszkij bátorsága már-már vakmerőségbe csapott át. Júliusban letartóztatták egyik közeli üzlettársát, Platon Lebegyevet, és nem volt kérdés, hogy ki a következő a listán. A másik üzlettársa, Leonyid Nevzlin, észszerű lépésre szánta el magát: még azon a nyáron Izraelbe költözött. Hodorkovszkij viszont ahelyett, hogy elhagyta volna az országot vagy meghúzta volna magát, még többet hallatta a hangját és nyilvánosan is elítélte az állami és üzleti szférát átható korrupciót, amely gátat vet Oroszország fejlődésének. A következmények gyorsan utolérték.

Hodorkovszkijt többrendbeli csalással és adócsalással vádolták – ez a jól bevált Kreml-recept. A tárgyalása tökéletes példa volt arra, hogy a Putyin-rezsimnek nincs szüksége bizonyítékokra. A helyzet ironiája, hogy a Jukosz minden más olajcégnél nagyobb adót fizetett egy hordó olaj után. Nem állítom, hogy szakértője lennék az 1990-es években zajlott pénzügyi és jogi trükköknek, amelyek pár tucat embert rekordidő alatt milliárdossá tettek, de nyilvánvalóan kevés volt köztük – a nyugati normák szerint is – a becsületes, s kezdetben Hodorkovszkij sem sokban különbözött a többiektől. Az ő jövőképe azonban gyökeresen más volt. Nemcsak Putyintól, hanem a többi oligarchától is eltért, akiknek elszámoltatása egészséges eredménye lett volna az orosz közrend helyreállításának.

Ehelyett kaptunk egy tárgyalásnak álcázott színjátékot, amelyben a vádlott szerepét olyasvalaki játszotta, akit Putyin személyes ellenségének tekintett. Ha a tárgyalás alkalmi jellege önmagában nem lett volna elég, hogy ezt alátámassza, akkor érdemes megjegyezni, hogy a Jukoszhoz, valamint a tárgyaláshoz köthető személyek közül is sokakat üldöztek és perbe fogtak. Lebegyevet is elítélték, és a börtönben, annak ellenére, hogy súlyos beteg volt, rosszul bántak vele. Számos Jukosz-alkalmazottat zaklattak, és

vád alá helyeztek. Ez alól Hodorkovszkij védőügyvédje sem volt kivétel: Karinna Moszkalkenót az ügyészi hivatal azzal fenyegette, hogy kizárják a kamarából. Ez lett Putyin, a maffiafőnök névjegye: ha szembeszállsz a felsőbb hatalommal, nemcsak téged kapunk el, nemcsak a vagyonodat vesszük el, de leverjük ezt az embereiden, a barátaidon, a családodon és mindenki másan is, akinek van mersze védeni téged.

2005 májusában Hodorkovszkijt és Lebegyevet kilenc év letöltendő börtönbüntetésre ítélték, és egy börtöntáborba szállították őket. Hogy reagált a világ? Jöttek a szokásos, semmitmondó nyilatkozatok, amelyben „aggodalmukat” fejezték az orosz bírói testület függetlenségét illetően, és „sürgették” az orosz kormányt, hogy tartson be bizonyos normákat. Az Egyesült Államok külügyminisztériumának akkorra szerintem már volt egy sablonlevele ilyen esetekre, amelyben mindig csak neveket meg a dátumot kellett átírni. Ezt a sablonlevelet, amelyet általában minden felhajtás nélkül, egy alacsony beosztású tisztviselő neve alatt küldtek ki, az elkövetkező években igen sokszor kellett elővenniük, mert Putyin visszaélései egyre csak sokasodtak, míg a szabad világ vezetői ragaszkodtak hozzá, hogy tárt karokkal fogadják őt a nemzetközi színen.

A letartóztatás hírére igen sokatmondóan reagált az amerikai nagykövet, Alexander Vershbow: „Reméljük, hogy tisztességes tárgyalás lesz, az orosz jogi normák szerint.”¹⁹ Amikor a *Financial Times* az egyik cikkében az orosz főügyészi hivatal gyakorlatát kritizálta, az orosz pénzügyminiszter és miniszterelnök-helyettes Alekszej Kudrin erre csak legyintett, mondván, volt a hivatal gyakorlatában „néhány szabálytalanság”.

Amerikai és nyugat-európai olvasóim kedvéért megemlítenék itt néhányat e „szabálytalanságok” közül: rendszeresen átkutatták azoknak az ügyvédeknek az irodáit, akik meglátogatták ügyfeleiket a börtönben; rendszeresen átvizsgálták az országgyűlési képviselők irodáit; a képviselőknek nem engedték, hogy meglátogassák Hodorkovszkijt a börtönben – ezzel egyébként törvényt is sértettek. Egyetlen nyugati bíróság sem tűzte volna ki az ügyet tárgyalásra, mert a bizonyítékokat illegális eszközökkel szerezték, de hát ilyenek az „orosz jogi normák”. Ami ugyanolyan árulkodó oximoron, mint Putyin két kedvenc kifejezése, az „irányított demokrácia” és „a jog diktatúrája”.

Hodorkovszkij bebörtönzésével Putyin nem egyszerűen eltávolította a színről kritikusat és riválisát. Figyelmeztette ezzel az orosz üzleti élet többi szereplőjét: játsszatok a Kreml szabályai szerint, és tartsátok magatokat

távol a politikától! Fordulópont volt ez Oroszországban, ahol a kormány hivatalosan is abbahagyta a törvénszegők üldözését, és inkább maga is beállt közéjük. Többé már nem arról volt szó, hogy befolyásos kapcsolatokkal rendelkező alvilági alakok a saját javukra használták a kormány hatalmát, hanem arról, hogy ők irányították a zaklatás, bebörtönzés és fosztogatás állami irányítású rendszerét, amelynek célpontjává válhatott bárki, aki hűtlen volt a központi hatalomhoz.

A Hodorkovszkij-Jukosz-ügy bebizonyította, hogy a Putyin-rezsim a tulajdonjogot összekapcsolta a hatalommal, vagyis akinek nincs a kezében hatalom, nem rendelkezhet a saját tulajdona fölött – ez pedig a demokrácia végét jelentette. A választásokat garantáltan megbundázták azok, akik hatalmon voltak, mert ha elveszítették volna a politikai erejüket, búcsút mondhattak volna vagyonuknak is. Mire elérkeztünk a 2004-es elnökválasztásig, Putyinnak és cimboráinak már túl sok vesztenivalójuk volt ahhoz, hogy megkockáztassák, esetleg kipaterolja őket a Kremlből valami olyasmi, amit könnyű befolyásolni – például egy szavazat.

Az, hogy az orosz demokráciának vége lett, és hogy a hatalom teljes egészében a Kreml kezében összpontosult, bizonyos szempontból csupán mellékhatása volt annak, hogy a fő cél a lopás volt; a Jukosz elleni támadásnál például az, hogy a cég vagyonát a szimpatizánsok tulajdonában lévő olajcégek kapják. A régimódi, szocialista újraelosztással ellentétben itt a „vedd el a gazdagtól, és add a még gazdagabbnak” elvet követték. Ebből a hatalmas országból egy óriási vagyonporszívót csináltak, amely az államhatalom erejével mindent Moszkvába szipkázott, majd mindazt, ami összegyűlt, kiporciózták a kapcsolatokkal rendelkező szövetségeseknek és cégeknek, csak annyit meghagyva az államkasszában, amennyivel még megelőzhető, hogy az emberek az utcára vonuljanak és az ország darabokra hulljon. Persze a propagandára és a belső biztonsági erők finanszírozására mindig bőven volt forrás a büdzsében.

Ahhoz a brutális hatékonysághoz képest, amellyel a Jukoszt feldarabolták és kifosztották, egészen amatőr módszereknek tűnnek az 1990-es évek megbundázott aukciói és fantomcég-alapításai. A Putyin-rezsim kiterjesztette konszolidációs műveleteit az átlagpolgár jogaira is. Ha eddig azt gondoltuk, hogy az oroszokat az 1990-es években kirabolta az állam, a 2000-es években bebizonyosodott, valójában még semmit sem láttunk.

2009-ben, amikor már közeledett Hodorkovszkij tervezett szabadulásának napja, orosz ügyészek újabb, a korábbinál is abszurdabb vádiratot nyújtottak be ellene. Hodorkovszkijt eredetileg azzal vádolták, hogy nem fizetett adót az után az olaj után, amit ellopott. Az orosz nép és bárki, aki diktatúrában él, az ilyen ügyek miatt nem tartja sem fikciónak, sem szürrealizmusnak Gogol, Kafka és Bulgakov műveit. Az államnak nem kell logikusan vagy észszerűen eljárnia, csak teljesítse a céljait.

A diktatúráknak megvan az a perverz igénye, hogy betartsák a protokollt, választásokat rendezzenek, bírósági tárgyalásokat folytassanak le annak ellenére, hogy ezek kimeneteléről már előre döntés született. A szabad világ ezeket a színjátékokat gyakran azzal jutalmazza, hogy önként félreteszi minden kételkedését. Ilyenkor Oroszország úgy tesz, mintha választásokat tartana, és mintha működne az igazságszolgáltatása; a szabad világ pedig rögtön belemegy a játékba. De néha, a látszat kedvéért, kifejezi aggodalmait, szabálytalanságokat idéz fel, és megpróbálja megszégyeníteni a szégyenteleneket. A diktátorok ezt a háttérzajt csak szánalmas megalkuvásnak tartják – az is –, és ezzel mit sem törődve folytatják a munkájukat. Stanislaw Jerzy Lec lengyel író kiváló megfigyelője ennek a totalitárius gondolkodásmódnak; ő így írja le ennek a jelenségnek a lényegét: „Vajon az fejlődés, ha a kannibál késsel-villával eszik?”

A 2010 novemberében lezajlott újabb tárgyalás végén Hodorkovszkij lehetőséget kapott rá, hogy elmondja nagy hatású záróbeszédét, amelyben kifejtette véleményét Oroszország állapotáról és jövőjéről. Ez volt az ő vádbeszéde, amely az adott pillanatnak és a történelemnek is fontos dokumentuma. Itt csak néhány részletet osztok meg belőle, de érdemes megkeresni és elolvasni az egész beszédet.

Szégyellem magam a hazám miatt.

Azt hiszem, azzal mindannyian tökéletesen tisztában vagyunk, hogy ennek a tárgyalásnak a jelentősége messze nem csak abban áll, hogy mi lesz az én sorsom, Platon sorsa, vagy akár azoknak a sorsa, aki ártatlanul szenvedték el a Jukoszon végigsöprő mészárlást, azoké, akiket képtelen voltam megvédeni, de akikre mindennap gondolok.

Tegyük fel magunknak a kérdést: mi játszódhat le annak a vállalkozónak, magas beosztású termelésvezetőnek vagy akár csak egy hétköznapi, tanult

és alkotó embernek a fejében, aki látja ma ezt a tárgyalást, és tudja, hogy a kimenetele tökéletesen kiszámítható?

Az a nyilvánvaló konklúzió, amelyre egy gondolkodó ember ilyen helyzetben juthat, hátborzongató a maga pusztaságában: a szilovikok* bürokráciája bármit megtehet; a magántulajdon nem létezik; és aki összeütközésbe kerül a „rendszerrel”, annak semmihez sem marad joga.

Bár a jogokat törvénybe foglalták, a bíróságok mégsem védik meg azokat – vagy azért nem, mert ők is félnek, vagy azért, mert maguk is alkotóelemei a „rendszernek”. Vajon ezek után meglepődik még bárki azon, hogy a gondolkodó emberek nem itt, Oroszországban keresik az önmegvalósítás lehetőségét?

A nagy reformok és átalakulások fő motorja, a siker letéteményese a remény. Ha ez a remény elhal, ha kitúrja a mély kiábrándultság, akkor ki vagy mi lesz képes kivezetni országunkat ebből az újfajta stagnálásból?

Nem túlzok, ha azt mondom, szerte Oroszországban és szerte a világon milliók figyelik ennek a tárgyalásnak a kimenetelét. Abban a reményben követnek minket, hogy Oroszország végre a szabadság és a törvényesség országa lesz, ahol a jog minden bürokratizmus felett áll.

Ahol az ellenzéki pártok támogatása többé nem lesz ok a megtorlásra.

Ahol a különleges szolgálatok az embereket és a törvényt védik, nem a bürokráciát az emberektől és a törvénytől.

Ahol az emberi jogok többé nem a cár hangulatától függnének, hogy épp jóságos-e vagy gonosz.

Ahol, ezzel épp ellenkezőleg, a vezetők hatalma ténylegesen a polároktól és a bíróságtól függ – csak a törvénytől és isten akaratától. Vagy nevezzék lelkiismeretnek, ha úgy jobban tetszik.

Én hiszem, hogy így lesz.

Messze nem én vagyok az ideális ember, de van egy ideám. Számomra, ahogy bárki más számára is, nehéz a börtönélet, és nem akarok ott meghalni.

* Szilovik: a szó az orosz szilából (erő) származik és a szakszolgálatok, fegyveres erőszak-szervezetek (főleg a KGB és az FSZB) jelenleg is aktív vagy volt tagjaira használják. (A Ford.)²⁰

De ha mégis börtönben kell meghalnom, nem fogok habozni. Megéri meghalni azokért a dolgokért, amelyekben hiszek. Azt hiszem, ezt bizonyítottam...

Mindenki tudja, hogy az ítélete, bíró úr – bármi lesz is az –, beírja magát Oroszország történelmébe, sőt alakítani is fogja azt a jövő generációi számára. Az ügyészek és bírák neve mind fennmarad, ahogy neveiket megőrizte a történelem a hírhedt szovjet tárgyalások után is.

Bíró úr! Tökéletesen el tudom képzelni, milyen nehéz – sőt ijesztő – lehet ez a helyzet az ön számára, ezért kívánok önnek sok bátorságot!²¹

Egy nagy ember szavai és álmái ezek, múltbéli bűneitől és jövőbeli tevékenységeitől függetlenül. Öt héttel később a bíró meghosszabbította Hodorkovszkij és Lebegyev börtönbüntetését 2017-ig, amit később, a fellebbezések eredményeként 2016-ra, majd 2014-re módosítottak. De Putyinnak persze még volt néhány trükk a tarsolyában.

Három évvel később Putyin, meglepve mindenkit – magát Hodorkovszkijt is –, bejelentette, hogy szabadon engedi őt, majd ezt 2013. december 20-án meg is tette. Ez valószínűleg több tényező együttállásának volt köszönhető: egyrészt Németország komoly nyomást gyakorolt Oroszországra – Hodorkovszkij köszönetet is mondott a volt német külügyminiszternek, Hans-Dietrich Genschernek, amiért segített neki kiszabadulni –, másrészt Putyin szerette volna elvarrni a szálakat a 2014 februárjában kezdődő szocsi téli olimpia előtt. Túl sok figyelem vetült Hodorkovszkijra, akit az Amnesty International a lelkiismeret foglyának nevezett; és csábító téma lett volna az újságíróknak így, hogy az olimpia miatt Oroszországon volt a világ szeme. Emellett ez remek lehetőség volt Putyinnak arra, hogy eljuttassa kedvenc szerepét, „a jóságos cárt”, aki kegyelmet gyakorol bukott ellensége felett, és csekély ár volt Hodorkovszkij tizenegy hónappal korábbi szabadulása azért, hogy cserébe ő is kérhessen valamit. Ráadásul így megúszta a harmadik tárgyalással járó macerát, ahol már nem kisebb bűnökkel kellett volna az ügyészségnek előállnia, mint a gyilkosság – ha azt akarták, hogy Hodorkovszkij továbbra is börtönben maradjon.

Hodorkovszkij szabadulása napján Németországba távozott, hogy meglátogassa betegeskedő édesanyját. A szabadulása körül nem csapott nagy felhajtást, de nem sokkal később elkezdte felemelni hangját a Putyin-rezsim ellen, és újraindította a Nyitott Oroszország programot.

Hodorkovszkij történetének még nincs vége. Mint oly sok másik orosz történetet, ezt sem lehet lezárni addig, amíg Putyin hatalmon van. Ami Hodorkovszkij terveit illeti, szabadulása után nem sokkal halkan, de nagyon határozottan azt mondta nekem: „Putyin helyében én nem engedtem volna ki magamat.”

hetedik fejezet

A SAKKTÁBLA MELLŐL A TŰZVONALBA

Sok mindent fel tudnék sorolni, amiről keményvonalas, szovjet kommunista nagyapám sosem gondolta volna, hogy valaha megtörténik velem ... nos, ide egy hosszú lista kívánczna, amelyen az, hogy világ bajnok sakkozónak ismernék majd, még az első tízben sem szerepelne. Például, azt sem hitte volna a nagyapám, hogy egyszer Manhattanben szmokingot és nagyestélyi ruhát viselő, elegáns közönségnek tartok majd beszédet olyan „amerikai értékek” fontosságáról, mint amilyenek a kapitalizmus és a szabadság – és ez a történet bizonyára igen előkelő helyezést kapna azon a bizonyos listán. Ahogy az is, amikor Wyomingban kölcsönbe kapott cowboykalapban parádéztam, miután előadást tartottam a putyini Oroszország jelentette, a demokráciát fenyegető veszélyről.

Ám az az esemény, amely szinte biztos, hogy a lista élére kerülne, 2012. augusztus 17-én történt, egy moszkvai bíróságon. Pontosabban fogalmazva, nem is a bíróság épületében, hanem az előtt zajlottak az események. Ez volt az a nap, amikor a rendőrség letartóztatott és megvert engem, mert a helyszínen a háromtagú punk lányzenekar, a Pussy Riot elítélése miatt tiltakoztam. A csapatot azért ítélte el a bíróság, mert Putyin-ellenes megmozdulást rögtönöztek egy moszkvai templomban, és ezt filmre is vették. A lányok ügyében az ítélethozatalra ugyanott, a Kamovnicsevszkij-bíróságon került sor, ahol két évvel korábban a Mihail Hodorkovszkij elleni büntetőeljárás zajlott. Nem tudtam átverekedni magamat a tömegben, így csak a járdán állva beszélgettem nyugodt hangon néhány újságíróval, amikor odajöttek hozzám a rendőrök, és szó szerint elhurcoltak.

A törvény szerint – legalábbis elméletileg – a rendőrségnek közölnie kell az őrizetessel, miért tartóztatják le. Az én esetemnek számos szemtanúja volt, sőt még videofelvétel is készült az elrablásomról, amely bizonyítja, hogy az említett rendőrségi tájékoztatás nem történt meg. A felvételen jól látszik, hogy hadonászom és azt kiabálom: „Mivel vádolnak? Mi a vád?” (Elhagyta még pár olyan szó is a számat, amelyeknek a jelentését nem szívesen magyaráznám el a kislányomnak.) Belöktek az ott várakozó rendőrfurgonba, és rám csukták az ajtaját. De nem zártak be a furgonba.

Ezek után olyat tettem, amit aztán nagyon hamar meg is bántam: fogtam magam, kinyitottam a furgon ajtaját, és újfent követelni kezdtem, hogy árulják el, mi a vád ellenem. Nem is tudtam a kérdést végigmondani, mert beestem, majd behúztak a furgon előtt álló rendőrök tömegébe. Hátracsavarták a karomat, kaptam néhány ütést a fejemre és a testemre, ezek után visszaemeltek a furgonba, és belöktek az utastér végébe. Egy holland fotós-nak sikerült elkapnia a pillanatot: a képen jól látszik, ahogy két rendőr a furgon hátsó falához szorít, az egyik hátrafeszíti a karomat, miközben a másik a torkomat szorongatja.

Nem tudok objektív módon beszámolni a nap eseményeiről, de ma sem hiszem azt, hogy egy közel ötvenéves, fegyvertelen sakkozó tényleg ekkora veszélyt jelentett egy csapat rohamrendőrre. A zúzdásaim ugyan lassan múltak csak el, ám azt gondolom, így is szerencsém volt, hogy nem szereztem súlyosabb, maradandó sérüléseket. Sőt voltam olyan jó kedélyállapotban, hogy még nevetni is tudtam, amikor a rendőrség nyilatkozatából kiderült: további vádemelést is fontolgattak, amiért az engem ért támadás során megharaptam az egyik kollégájuk ujját. Nos, semmi szín alatt nem nevezném magam vegetáriánusnak, de pár éve, amikor betöltöttem az ötvenet, orvosi javaslatra csökkentenem kellett a vörös hús fogyasztását. Azt viszont bizton állítom, hogy ha valaha is emberi húst szeretnék kóstolni – amolyan bengáli tigris módra –, sosem adnám alább egy tábornoknál.

Mivel tudható volt az, hogy egy moszkvai bíróságon a szemtanúk szava és a világ összes bizonyítéka sem ér szinte semmit, a barátaimmal még a tárgyalás előtt a nagy nyilvánosság elé akartunk tární minden fellelhető fényképet, videofelvételt és tanúvallomást. Azt reméltük, hogy ha az egész világ megtudja, hogy nem sértettem törvényt, a kormánynak kínos lenne, ha elítélnének olyan vád alapján, hogy engedély nélküli tiltakozásban

vettem részt. 2012-t írtunk ekkor, és még mindig elképzelhető volt, hogy van olyan ügy, ami már a Putyin-kormánynak is kínos lehet.

Gyorsan hozzá kell tennem: nagy szerencsém van, hogy az ismertségem valamennyi védelmet biztosít számomra. A letartóztatásom és bántalmazásom története és képei percek alatt eljutottak a sajtóhoz. A közösségi média hatalmának köszönhetően ezrek segítettek nekem és a barátaimnak átnézni több száz fotót és videót. Végül bizonyítani tudtuk, hogy az engem harapással vádoló rendőrnek már a letartóztatásom előtt is el volt vágva az ujjja. Az ilyen és ehhez hasonló vagy még szörnyűbb visszaélések legtöbb áldozatának, velem ellentétben, nem volt megfelelő anyagi háttere és nem volt meg a kellő tudása sem ahhoz, hogy egyáltalán belekezdjen egy ilyen típusú önvédelmi kampányba.

Egy héttel később, egy kilencórás bírósági tárgyalási nap végén – mindenki legnagyobb meglepetésére, és ebbe magamat is beleértem – felmentettek. Ez volt talán az első alkalom, hogy Putyin Oroszországában valakit a bíróság felmentett egy ilyen típusú vád alól. A helyzet iróniája, hogy 2007-ben, az új, drákói szigorú, a tüntetéseket tiltó, illetve korlátozó törvények bevezetésekor szintén az elsők között voltam, akit elítéltek és börtönbe zártak. A felmentő ítélet után kiadott közleményben köszöntem meg mindenkinek a támogatást, és kértem az engem segítőket, hogy folytassák mindazt, amit elkezdünk.

„Ez a döntés a szolidaritás erejéről tanúskodik. Többet jelent annál, mint hogy az ember a pénzét és a nevét adja egy ügyhöz. Azt jelenti, hogy mind hiszünk abban, hogy mindenkinek joga van a szabadsághoz, mindenhol, nem csak a saját országában. Életbevágóan fontos, hogy folytassuk azt, amit elkezdünk. Minél többen követik figyelemmel az eseményeket, minél nagyobb a nyomás a hatalom birtokosain az alulról szerveződő tömegek irányából, annál több bírósági ügy zárul majd olyan eredménnyel, amilyennel az enyém zárult, és annál kevesebben járnak majd úgy, mint a Pussy Riot tagjai. Találjuk meg a módját, hogy változtatni tudjunk az eseményeken!”

Keserédes pillanat volt ez. Míg engem és még sokakat kint, a bíróság előtt letartóztattak, addig odabent a Pussy Riot tagjait, ezeket a fiatal nőket, egy börtöntelepen letöltendő, két év szabadságvesztésre ítélték. A 24 éves Marija Aljohina, a 22 éves Nagyezsda Tolokonnyikova és a 30 éves Jekatyerina Szamucevics egy rövid „punk imádságot” adott elő a moszkvai

Megváltó Krisztus-székesegyházban, és az erről készült felvételen többször is megemlíti Putyin nevét. Könnyen kitalálható, hogy vajon a hatóságok melyiket tartották nagyobb szentségtörésnek.

Később még visszatérek ezekre a bátor nőkre és az ő történetükre, amely bejárta a nemzetközi sajtót, és az egész világnak bebizonyította, hogy a Putyin-rezsim tényleg az önkényuralommá válás útjára tért, ahonnan nincs visszaút. De mindezek előtt szeretném elmagyarázni, hogyan kerültem a bíróság épülete elé, és hogyan keveredtem bele ebbe az ügybe. Ez is egy olyan történet, amit a nagyapám biztosan hitetlenkedve hallgatna. Ehhez viszont el kell hagynunk Moszkvát, és képzeletben Spanyolországba, egész pontosan egy andalúz kisvárosba, Linaresbe kell utaznunk.

1975-ben, tizenkét évesen vettem részt életemben először egyéniben egy komoly – országos – versenyen, a szovjet juniorbajnokságon. Tíz évvel később, Moszkvában én lettem a világtörténelem legfiatalabb sakkvilágbajnoka. 2005. március 10-én, Spanyolországban játszottam életem utolsó tétmérkőzését, amellyel kilencedszer is megnyertem a linaresi szupertornát. Ekkor döntöttem úgy, hogy három évtized után – amelyből két évtizedet a világ élvonalában töltöttem – befejezem profi sakkozói pályafutásomat.

Manapság nem jellemző, hogy valaki a csúcson vonuljon vissza, de nekem cél kell, és nyomot akarok hagyni magam után. A teljesítményemet és az eredményeimet ítéljék meg mások, de én úgy éreztem, többé nem vagyok kulcsfigura a sakk világában, ahol egyébként is eluralkodott a politikai káosz, így az egyesített világbajnoki cím visszaszerzése elérhetetlen távolságba került, ezért számomra nem maradt más út, mint a lélekölő ismétlés.

Világéletemben ambiciózus célokat tűztem ki magam elé, és voltam annyira szerencsés is, hogy ezek többségét sikerült teljesítenem. Sakkozóként mindent elértem, amit csak lehetett. Eközben mindvégig azt éreztem, vannak még olyan területek, ahol letehetek valamit az asztalra, ahol található még magamnak új célokat, amelyekbe befektethetem az energiáimat. Új elfoglaltságaim egyike volt, hogy könyvet írtam *Hogyan utánozza az élet a sakkot*¹ címmel a döntéshozatali folyamatokról, illetve előadásokat és szemináriumokat tartottam ebben a témában. Egy másik projekt keretében elkezdtem népszerűsíteni az iskolai sakkoktatást. Az amerikai székhelyű

sakkalapítványom, a Kaszparov Sakk Alapítvány (Kasparov Chess Foundation, KCF) támogatja a sakk mint tantárgy bevezetését az iskolákba, illetve kidolgozta a sakkoktatás tantervét. A KCF-nek ma már Brüsszelben, Johannesburgban, Szingapúrban és Mexikóvárosban is vannak központjai, amelyek több ezer iskolával, valamint megszámlálhatatlanul sok szervezettel és képzési programmal állnak együttműködésben.

Ezek a tervek ugyanakkor még várhattak volna. Amikor eldöntöttem, hogy végleg abbahagyom a profi sakkot, annak a legfőbb oka a politika volt – pontosabban az, amit egy autokráciában a politika jelent. Sok éven át lelkes támogatója voltam az orosz demokráciának, néha magam is részt vettem különböző politikai mozgalmak szervezésében – ebben az időben a kampányoknak, ajánlásoknak és szavazatoknak még volt jelentőségük. 2005-re ezek a fogalmak szinte teljesen tartalmukat veszítették az orosz hatalmi struktúrában, mi azonban még bizakodóak voltunk. Tudtuk, hogy a legfeljebb két elnöki ciklust engedélyező törvénynek köszönhetően 2008 a Putyin-éra végét jelentheti – persze csak akkor, ha az elnök nem kockáztatja meg a politikai kiközösítést azzal, hogy hatályon kívül helyezi az alkotmányt. Minthogy Putyin nem indult a választásokon, az volt a célunk, hogy kellő támogatottságot szerezzünk ahhoz, hogy egy valóban demokratikus jelöltet állíthassunk. Nem tudtam, hogy sikerrel járunk-e, de azt tudtam, hogy mindenképpen meg kell próbálnunk.

Ahogy azt a visszavonulásom után néhány nappal a *The Wall Street Journal* hasábjain is megírtam, személyes okai is voltak annak, hogy belevettem magam az aktív politikai életbe:

Amikor a nyolcéves fiamra nézek, tudom, hogy ennek a csatának nagy a tétje, nagyobb már nem is lehetne. A jó módú oroszok közül sokan külföldre küldik a gyerekeiket tanulni, hogy távol legyenek azoktól a veszélyektől, amelyeket országunk tekintélyelvű vezetése jelent. Honfitársaim többségének azonban nem adatik meg ez a lehetőség. Nekem igen, de én azt akarom, hogy a fiam abban az országban nőjön fel, ahol született. Nem akarom, hogy attól kelljen félnie, hogy behívják katonának és egy törvénytelen háborúban kell a hazáját szolgálnia, vagy attól, hogy egy diktatúrában, elnyomás alatt kell majd élnie. Azt akarom, hogy a fiam egy szabad állam polgáraként éljen, és büszke legyen a hazájára és az apjára... Milliónyian vannak még olyanok Oroszországban, akik, hozzám hasonlóan, sajtószabadságot, jogállamiságot

és tisztességes választásokat akarnak. Mostantól az lesz a munkám, hogy harcoljak ezekért az emberekért, ezekért az értékekért.²

A fiam, Vadim most 18 éves, és nem tudja, milyen egy szabad Oroszországban élni. Mindazt, amit a demokráciáról és a polgári szabadságjogokról tud, úgy tanulta meg, ahogyan a Szovjetunióban kamaszként én is megtanultam: sokat utazik külföldre, és külföldi híreket olvas. De neki és kortársainak ott van az internet is, amely még mindig viszonylagos szabadságot élvez. 2005-ben harmadszor is megnősültem, és a feleségem, Dása a mai napig fontos szerepet játszik abban, hogy az életemnek ez az új szakasza boldog és sikeres legyen. A lányunk, Aida és a fiunk, Nikolasz már egy szabad országban született és fog felnőni. Csakhogy ez az ország, a terveimmel ellentétben, nem Oroszország, hanem az Amerikai Egyesült Államok.

Visszavonulásom előtt néhány hónappal a beszéláni iskolai túszerződés az egész világot megrázta. Ezt az eseményt azért említem meg e helyen, ki- ragadva a kronológiából, mert egyrészt, ez is befolyásolta a döntésemet, másrészt, 2005-ben magam is ellátogattam a helyszínre.

2004. szeptember 1-én, Oroszország Észak-Kaukázus régiójában, a Grúziával határos Észak-Oszétiában csecsen szeparatisták több mint 1100 embert ejtettek túszul egy iskolában. Épp a tanévnyitó ünnepség zajlott, ez volt az ún. „Első cseppet napja” – vagy ahogy mi Oroszországban nevezzük, a „Tudás napja”. Ilyenkor a szülők és a többi családtag is elkíséri a gyerekeket az iskolába. Harminc, állig felfegyverzett terrorista benyomult az iskolába, és a túszokat a tornaterembe terelték össze. Az épületet házilag készített bombákkal aknázták el (igaziakkal, nem úgy, mint a „Nord-Ost”-esetnél), és számos túszot rögtön kivégeztek.

Ahogy arra számítani lehetett, a helyzet az iskolán kívül hamar kaotikussá vált, mert megjelentek a pártok képviselői, valamint a különböző regionális és országos biztonsági és rendőri erők, amelyek mind külön-külön táborot képeztek. A szülők és a helybeli lakosok nem voltak hajlandóak elhagyni a környéket – sokan azért nem, mert meg akarták akadályozni, hogy a hadsereg támadást intézzon az iskola ellen. Még élénken élt bennük a „Nord-Ost” ostrom emléke. A támadók most is hasonló követelésekkel álltak elő, mint 2002-ben: Oroszország vonja ki a csapatait Csecsenföldről,

és ismerje el Csecsenföld függetlenségét. Más beszámolók szerint azt is szerették volna elérni, hogy az ENSZ is önálló államnak ismerje el Csecsenföldet.

Emellett azt követelték, hogy a régió több politikus – többek közt Észak-Oszétia elnöke, Alekszandr Dzaszohov, valamint a szomszédos Ingusföld elnöke, Murat Zjazikov – utazzon a helyszínre, és vállalja a közvetítő szerepét. Végül egyikük sem ment el Beszlánba. Dzaszohov később elmondta, hogy őt erőszakkal tartották vissza, a *Time* magazinnak pedig azt is elárulta, hogy „a belügyminisztérium egy magas rangú tisztje azt mondta neki, hogy parancsot kapott a letartóztatására arra az esetre, ha megpróbálna odautazni”.³

Az újságíró, Anna Politkovszkaja, azon kevés oroszok egyike, akikben a csecsenek megbíztak, szintén meghívást kapott. Ő rögtön útnak indult Beszlánba, de sosem érkezett meg oda. A repülőútján mérget kevertek a teájába, amitől kómába esett, és, miután Rosztov egyik kis kórházában szinte a halálból hozták vissza, Politkovszkaja visszautazott gyógyulni Moszkvába. Azt mondta, biztos benne, hogy az orosz titkosszolgálat „semlegesített, mert tudták, hogy azért megyek Beszlánba, hogy levezessem a tárgyalásokat”.⁴

A csecsen függetlenségi mozgalom gyűlölt vezetője, Aszlan Maszhadov, akinek a fejére Moszkva tízmillió dolláros vérdíjat tűzött ki, szóvivőjén keresztül elítélte a támadást, és úgy tűnt, kész akár személyesen is beavatkozni. Dzaszohov később azt nyilatkozta, ő kész volt tárgyalni, kész volt arra, hogy a terroristáknak biztonságos eltávozást kínáljon, és szabadon engedjen néhány bebörtönzött gerillát, ha ezzel garantálhatja a még életben maradt túszok biztonságát.

Ám, miközben folytak a tárgyalások, megtörtént az elképzelhetetlen. Szeptember 3-án, a túszerződés harmadik napján, két robbanás rázta meg a tornacsarnokot – ez épp akkor történt, amikor az egészségügyi különítmények megközelítették az épületet azért, hogy húszt, korábban meggyilkolt túsz holttestét elhozzák. Az egyik robbanás következtében a tető lángra borult. Árulkodó az a tény, hogy mintegy fél tucat teória született az első két robbanás okairól, és még több az ezt követő összeecsapásról. Az elméletek jórészt ugyanazoktól a hivatalos forrásoktól származnak, akik egyébként egy kicsit mindig másképp tálalták az egyes történeteket. Beszámolók szerint a terroristák egyik bombája véletlenül robbant fel. Más források

azt emelték ki, hogy egy orosz mesterlövész kilőtte az egyik terroristát, aki felrobbantott egy bombát.

Ugyanilyen zavaros a helyzet azt illetően, hogy ki volt a főnök az épületen kívül, ki adta ki a tűzparancsot és mikor; és a tragédia után, ahogy telt az idő, az egész csak még zavarosabb lett. Annyi bizonyos, hogy tűzharc alakult ki – kint is és a túszzal teli tornateremben is –, és sok túszt addigra annyira kiszáradt és legyengült, hogy elfutni sem tudott a helyszínről. A helyi rendőri erők és a nehézfegyverzettel felszerelt katonaság mellett fegyveres civilek is harcba szálltak a terroristák ellen. Halál és kaosz uralkodott a helyszínen. Az, hogy a katonák lángszóróval is tüzeltek a tornateremre, amely egyébként tele volt gyerekekkel, csak azután derült ki, hogy a szomszédok megtalálták a közeli tetőkön a hatalmas tartályokat.

Gyakorlatilag, amint véget ért a harc, megjelentek a buldózerek és a dömperek, és elhordták a törmeléket, a romokat (köztük emberi maradványokat is), és általában mindent, ami bizonyítékul szolgálhatott volna az aznap történetekkel kapcsolatban, és aminek a segítségével rekonstruálni lehetett volna a rettenetes nap eseményeit. A borzalmakat kint végigkövető helyiek tanúvallomásai és a bent fogságban tartott túsztok beszámolóai az eseményekről rendre ellentmondtak a hivatalos kormányzati kommunikációnak. A hatóságokat számtalanszor hazugságon kapták, valahányszor könnyen cáfolható kijelentéseket tettek a történetekről, például azzal kapcsolatban, hogy ki, mikor és milyen fegyvert használt, ezért szinte képtelenség volt jóhiszeműen fogadni akár csak egyetlen hivatalos nyilatkozatot is.

A „Nord-Ost” ostrommal ellentétben, a beszláni eset kapcsán több hivatalos nyomozást is elrendeltek. Az egyiket az észak-oszétiai parlament egyik képviselője folytatta le 2005-ben, aki maga is jelen volt azon a napon, amikor a fegyveres erők megrohamozták az iskolát. 2006-ban a szövetségi parlament két átfogó jelentést is készített az esetről. A dumában Putyin pártja, az Egyesült Oroszország Párt volt többségben, és az ő képviselőjük jelentése lett végül a hivatalos jelentés. A másikat az orosz nacionalista párt, a Rodina (Haza) egyik tagja, Jurij Szaveljev készítette, aki történetesen a rakéták és robbanóanyagok elismert szakértője. A Szaveljev-jelentés már sokkal inkább összecseng a szemtanúk és a túsztok vallomásaival a fegyverhasználatot és az események sorrendjét illetően. Szaveljev és a kollégája is önálló összefoglalót nyújtottak be, és a hivatalos jelentéshez nem voltak hajlandóak a nevüket adni. 2007-ben aztán megtörtént a hallgatást,

és leleplezték a kormányt: bejelentették, hogy a 2006-os hivatalos jelentés átverés volt.⁵

Egy 2006-os cikkében David Satter sorra vette a bizonyítékokat:

A beszláni szülők verzióját támasztják alá az észak-oszétiai parlament vizsgálóbizottságának eredményei. A 2005. november 29-én kiadott jelentésében a bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az első robbanást vagy egy lángszóró, vagy egy olyan gránátvető okozta, amellyel az épületen kívülről tüzeltek.

A legmeggyőzőbb bizonyítékot azonban Jurij Szaveljev képviselőnek, a szövetségi parlament által létrehozott vizsgálóbizottság tagjának jelentése szolgáltatta, aki egyben az égési folyamatok fizikai tulajdonságainak elismert szakértője... Szaveljev arra a következtetésre jutott, hogy az első robbanás egy lövés eredménye volt, amelyet 13:03-kor, egy közeli épület ötödik emeletéről adtak le egy lángszóróból. A második robbanás 22 másodperccel később következett be, ennek kiváltó oka egy robbanó repeszgránát volt, amely 6,1 kilogrammnyi dinamitnak megfelelő mértékű pusztításra képes, és egy másik ötemeletes, de ugyanabban az utcában álló épületből lőtték ki. Szaveljev szerint a robbanások végzetes erejű tüzet okoztak, emiatt omlott be az iskola tornacsarnokának teteje, maga alá temetve a túsztok többségét. A tűz eloltására két teljes órán át nem érkezett parancs. Következésképp: azok a túsztok, akiket meg lehetett volna menteni, élve bennégtek.⁶

Sokáig még az áldozatok pontos száma sem volt ismert, és az eseményeket követő hetekben ezt az adatot többször módosították. A hivatalos jelentések hiányosságait a családtagokkal és a túlélőkkel készített interjúk alapján sikerült pótolni. A végleges adatok szerint 334 túszt vesztette életét, köztük 186 gyerek; több mint 700-an megsebesültek, a repesz okozta sérülések miatt sokaknál végtagi amputációt kellett végezni. A halálos áldozatok közül sokan elevenen égtek el. A megölt és életben maradt túszejtők száma szintén vitatott. A hivatalos adatok szerint a támadók 32-en voltak, közülük egy maradt életben; más jelentésekben az áll, hogy ennél sokkal többen, akár 75-en is lehettek, és sokan elmenekültek. A biztonsági erők legalább 10 embert veszítettek, a három műveleti parancsnokot is.

A beszláni támadást Samil Baszajev csecsen parancsnok vállalta magára. Közölte, hogy eredetileg az volt a terv, hogy egy szentpétervári vagy moszk-

vai iskolát támadnak meg; egyben további hasonló akciókat is kilátásba helyezett. Végül ezekre a terrorcselekményekre nem került sor, és Baszajev 2006-ban egy robbanásban életét veszítette. Hogy pontosan hogyan ölték meg, azt senki sem tudja, de néhány embert leszámítva ez senkit nem is érdekel. A lényeg, hogy meghalt.

A gyászoló beszélani családok egyetlen bűnbakot találtak maguknak: a kormányt. A terroristáktól vagy a holtaktól nem lehet válaszokat követelni. Az egyetlen elfogott túszejtőt, Nurpasi Kulajevet villámgyorsan elítélték, majd ezt követően nyoma veszett az orosz büntetés-végrehajtás rendszerében. A Beszláni Anyák elnevezésű érdekvédelmi csoport több fellebbezést nyújtott be Kulajev ügyében, remélve, hogy egy nyilvános tárgyaláson további részleteket tudhatnak meg a támadásról. Az anyák könnyei ugyan kevésbé hatották meg a kormányt, ám a túsdrámát követően valóban drámai kormányzati reformokat vezettek be. Sajnos, ezek elsődlegesen nem az orosz nép biztonságérzetének növelését szolgálták.

Két héttel a beszéláni tragédia után Putyin máris összehívta a kabinet tagjait, valamint a nemzet mind a 89 kormányzóját, és hosszú órákon át tárgyalt velük. Néhány mondat erejéig kitért a beszéláni tragédiára, majd közölte, hogy a válasznak határozottnak kell lennie: növelni kell a kormányzati munka hatékonyságát, és helyre kell állítani az ország egységét. Aki egy kicsit is ismeri a diktatúrákat, annak ilyen mondatok hallatán megszólal a fejében a vészcsengő – ez is egy ilyen helyzet volt. Az természetes, hogy ilyen előzmények után a kormány szigorítja a terrorizmus elleni jogszabályokat és kiterjeszti a bűnüldöző szervek hatáskörét, de Putyin olyan reformokat is bevezetett, amelyekkel tovább rombolta Oroszország demokratikus intézményeit. Ettől kezdve például ő maga nevezte ki a kormányzókat – ezzel megszűnt a közvetlen kormányzóválasztás intézménye. A képviselő-választás rendszere is átalakult: innentől csak pártokra lehetett szavazni, egyéni jelöltekre nem, így a bebetonozott pártkatonák garantáltan megtarthatták a helyüket. Egyes reformintézkedések egyenesen a demokratikus államrendszer alapjait támadták, azzal a céllal, hogy megnehezítsék új pártok nyilvántartásba vételét. Ezeknek a rendelkezéseknek természetesen semmi közük nincs a beszéláni esethez vagy a terrorizmus elleni harchoz – Putyin egyszerűen csak lehetőséget látott a további hatalomkoncentrációra.

Már akkor is ismert ember voltam, amikor úgy döntöttem, politikai aktivistaként folytatom tovább. Ez számtalan előnnyel járt, de persze megvoltak az árnyoldalai is. Ki voltam téve a kritikusok vádjainak, miszerint neofita vagyok, egy dilettáns, aki nem akarja kivenni a részét a kemény munkából, a szövetségek építéséből, és nem kíváncsi az emberek véleményére. Elszántan igyekeztem cáfolni ezeket a vádakokat, amennyire csak tőlem telt, ezért országjáró körútra indultam, hogy személyesen is halljam, mit gondolnak az emberek a közállapotokról, és hogy elvigyem nekik az üzenetet, hogy lehet más a jövőnk.

Ne felejtsek el, hogy az ellenzék nem tudott megjelenni a médiában, ezért személyesen kellett találkozunk az emberekkel, hogy egyáltalán meghallják a hangunkat. Ha egy híres sportoló visszavonul és politizálni kezd, az bárhol máshol a világon vezető hír lett volna. De mivel közismert volt, hogy milyen véleménnyel vagyok Putyinról, ezért a sajtó tisztán sportpályafutásom befejezését hangsúlyozta a visszavonulásom kapcsán. Ezzel szemben azok a híres orosz jégkorongozók – többek között Fetyiszov és Tretyak –, akik nyilvánosan támogatták Putyint, óriási figyelmet kaptak. Arra esélyem sem volt, hogy a tévé nyilvánossága előtt beszéljek jövőbeli terveimről. Az egy dolog, hogy eleve nem hívtak ilyen beszélgetésre, de az élő adást addigra lényegében teljesen betiltották, nehogy kínos politikai tartalmak kerüljenek képernyőre.

Tudtam, hogy nem lesz könnyű dolgom. A Kreml gengszterei és azok megbízottjai a prominens ellenzékiekre különös alapossággal figyelnek, s nekem ebben a megkülönböztetett figyelemben már korábban is részem volt. Kritikusaim közt voltak bosszantó tréfamesterek és veszélyes bűnözők is, színes volt a paletta, de egyvalami közös volt bennük: mindannyiukat azok fizették, akiknek az volt a fő feladatuk, hogy biztosítsák, hogy valamennyi alulról szerveződő ellenzéki mozgalom azonnali és kemény ellenállásba ütközzön. Az ifjúsági csoportok, amelyeket náci elődeik után mi csak „Putyin-Jugendnek” csúfoltunk, rám állították az embereiket, és azok a beszédeimet bekiabálásokkal és dobálózással zavarták meg; mondanom sem kell, őket soha nem zaklatták a rendőrök. Áprilisban Moszkvában tartottam egy beszédet, és egy fiatalember fából készült sakktáblát vágott a fejemhez. Természetesen folyamatosan követtek is, a titkosszolgálat marconái feljegyzéseket készítettek rólam. Ilyen a bizalom egy totalitárius rendszerben.

De nem adtam magam egykönnyen. Az országjáró körút azért is fontos volt a számomra, mert az ellenzéki mozgalom ebben az időben főként Moszkvára, kisebb részben pedig Szentpétervárra koncentrált. Putyin támogatottsága sokkal nagyobb volt a moszkvai körgyűrűn kívül, azokon a vidékeken, ahol a gazdaság javarészt a kormánytól függött, és ahol az egyetlen hírforrást a Kreml által felügyelt tévécsatornák jelentették. Ellátogattam keletre, a fővárostól 6200 kilométerre fekvő Vlagyivosztokba. Majd elmentem Rosztovba, aztán délre, a Kaukázusba. Beszéltem halászokkal, vasutasokkal és diákokkal is. Végül elmentem Beszlánba is.

Elsőként abba a temetőbe látogattam el, amit a helybeliek Új Temetőnek neveztek el. Tíz hónappal a támadás után még mindig nem készült el teljesen. Virágot vittem minden sírra, és szinte sokkos állapotban jártam végig a sírkertet – megérintett annak a borzalomnak a közelsége, amit az emberek a támadás során átéltek, és amivel a túlélők nap mint nap együtt élnek ma is. Képzeliük el a hosszú sorokat, ahol minden sírkövön ugyanaz a végdátum áll: 2004. szeptember 3. – és ez 330-szor egymás után. A születési dátumok pedig minden sorban az 1990-es évekre mentek csak vissza, és volt néhány a 2000-es évekből is. Az volt addigi életem legfájdalmasabb napja.

Aznapra volt egy meghívásom: előadást tartottam a városban, ezért összeszedtem magam, amennyire csak tudtam, és elindultam a helyi kultúrházba. Már meg sem lepődtem azon, hogy az épületet zárva találtam, és odabent teljes volt a sötétség. Ez a bánásmód, akár a zaklatás és az elszigetelés kijárt mindenkinek, aki magát ellenzékinek vallotta. Bárhova hívtak, a találkozó helyszínén, különös módon, mindig volt valami probléma az áram- vagy a vízellátással. A repülőgépünk rendszerint nem kapott leszállási engedélyt. A minket szállító buszok rossz helyre érkeztek. A helyiek elárulták nekem, hogy azzal fenyegették meg őket: bántalmazni fogják vagy kirúgják a munkahelyükről azokat, akik eljönnek meghallgatni a beszédemet. Így a gyűléseket rendre a szabad ég alatt tartottuk meg, az utcán vagy hivatali épületek előcsarnokaiban, esetleg éttermekben. Még a szállodákat is arra utasították, hogy nekem és a kollégáimnak ne adjanak ki szobát.

Így volt ez Beszlánban is, a városban, amely bármelyik másiknál jobban megérdemelné a békét és a nyugalmat. Éppen ezért nem is akartam odautazni, közben meg azt éreztem, muszáj ott lennem. Nem politizálni érkeztem a városba, hanem azért, hogy a saját szememmel lássam, mi történt ott, és biztosítsam a családokat afelől, hogy nem feledkeztünk el róluk. Akkoriban

Beszlánban szinte mindenki dühös volt a kormányra, amiért annak fontosabb volt a tűszejtők meggyilkolása, mint a tűszok életének megmentése.

Az orosz újságíró, Masa Gessen velem tartott erre az útra, én pedig az ő útinaplója, beszámolója alapján frissítettem fel az emlékeimet, mert elhomályosították őket annak a napnak az elsöprő érzelmei. Az alábbiakban ebből a cikkből idézek kétbekezdésnyit – az elsőt azért, hogy érzékeltessem, nem túlzás az, amit a korábban említett fiatalok által elkövetett zaklatásokról írtam; a másodikat pedig azért, hogy ne kelljen újraélnem azt a napot, így megkíméljem magam további fájdalomtól.

Közvetlenül ezután tompa puffanás hallatszott. Olyan volt, mint egy pisztolylövés. Egy nő felkiáltott: „Garri! Garri!” A tömeg megindult, és Kaszparovot a kétbalkezes testőrei próbálták megvédeni, miközben arra is ügyeltek, hogy az emberek ne tapossák el egymást menekülés közben. Ekkor észrevettük, hogy az épület előtt álló egyik fiatalember a kezében tart egy flakont, amiről később kiderült, hogy egy üveg ketchup volt. Erősen felrázta, Kaszparov felé fordította, és megnyomta a flakont. Telitalálat: Kaszparov fejét, mellkasát és kék sportzakójának jobb vállát beborította a piros, ragacsos szósz. Az előcsarnok ekkorra teljesen kiürült, már csak az a törött tojásokkal teli műanyag szatyor árválkodott ott, amely földet érés előtt még hozzácsapódott a csarnok tetejéhez – az volt az a puffanás. Megjelent mellettünk egy idős hölgy, elővette a zsebkendőjét és megpróbálta letörölni Kaszparov arcát. „Bocsásson meg, bocsásson meg!” – ezt ismételte szinte alig hallhatóan Kaszparov. Azért kért bocsánatot, mert a botrányt ő okozta abban a városban, amelyet már így is épp eléggé meggyötört a gyász.

A tömeg egyre nőtt, ahogy az emberek kijöttek a házakból, a lakásokból, és csatlakoztak a sétához. Az iskolába az egykori tornacsarnok falai helyén tátongó óriási lyukakon át léptek be... Kaszparovnak a lélegzete is elállt. „Istenem! Istenem!” – suttogta. Az asszonyok a lerombolt épületszárny egy-egy sarkába húzódtak, és jajgatni kezdtek. Hangjuk, az az elmosódó, magas hang betöltötte a teret. Kaszparov lesújtva állt: kivörösödött szemmel, résnyire nyitott szájjal, és csak rázta a fejét. Nyilvánvaló volt, hogy itt nem lehet beszédet tartani: az egykori tornaterem helyét betöltötte a gyász. Végül azt kérte, hogy vezessék körbe az iskolában, és a séta közben beszélni kezdett az addigra mintegy százfőssé duzzadt tömeghez: „Végigjárva

ennek az iskolának a folyosóit, csak arra tudok gondolni, hogy Moszkvában a vezetőink hogyan képesek tovább élni az életüket, és tovább hazudozni? Ott van köztük az az ember is, aki kiadta a tűzparancsot. Ha az az ember megússza ezt, az a mi bűnünk is lesz!”⁷

A Beszlánban történtek miatt mindössze három tisztviselő ellen emeltek vádat. Mindhárman a helyi, észak-oszétiai rendőrség tisztjei voltak. A vád ellenük kötelességszegés volt, amiért nem tudták megvédeni az iskolát. De úgy tűnik, ezt az otromba, látványos bűnbakkeresést már a putyini bíróság sem tűrhette, így végül mindhárman kegyelmet kaptak. Amikor 2007 májusában a bíró kihirdette a felmentő ítéletet, a Beszláni Anyák huszonöt, a tárgyalóteremben lévő tagja tombolni kezdett. A felmentett rendőri vezetők aligha voltak felelősek mindazért, ami történt, de a családok akkor és ott rajtuk tudták csak levezetni a tehetetlen dühüket.

E pillanattól kezdve ugyanúgy érezhetünk megvetést és dühöt egyrészt a támadásért felelős, a merényletet kitervelő és azt végrehajtó terroristák iránt, másrészt azok iránt, akik nem teljesítették a kötelességüket, mert nem tudták megvédeni és megmenteni az embereket, majd ezért a kudarcért nem voltak hajlandóak vállalni a felelősséget. Tévedések, hibák, erőszakos események és ügyek eltussolása demokráciákban is előfordul. Tévedni emberi dolog. Az emberek a világon mindenhol művelnek borzalmas dolgokat. Sajnos, úgy tűnik, képtelenek vagyunk az efféle tragédiáknak elejét venni. (Bár az is biztos, hogy álnok diktatúrákban gyakoribbak az ilyen esetek.) Éppen ezért a demokratikus intézményrendszer működésének valódi próbatétele az, hogyan kezeli ezeket a hibákat és borzalmakat annak érdekében, hogy az emberek bizalmát megtartsa, egyben fokozza a biztonságukat.

Az orosz kormány reakciója a „Nord-Ost”-esetre és a beszláni terrortámadásra, valamint annak utóhatásaira, egyértelműen bebizonyította, hogy a Putyin-rezsimet nem érdekli az orosz nép bizalma vagy biztonsága. Putyin-nak nincs szüksége sem az emberekre, sem a bizalmukra. Hatalmában tartja az olaj- és a gázkereskedelmet, zsebében a sajtó és a teljes kormányzat, és ő irányítja az egyre nagyobb létszámú védelmi erőket. Egy demokratikus ország elnöke hamar elveszíti a bársonyszékét, ha az emberek már nem hisznek a vezetésében. Ezzel szemben egy diktátornak sosem kell együtt éreznie a népével, sőt még csak foglalkoznia sem kell a sajnálatos eseményekkel.

Országjáró körutam másik indítéka az volt, hogy felvegyem a kapcsolatot a vidéken dolgozó aktivistákkal. Még mindig több különböző ellenzéki párt és civil szervezet küzdött az ismertségért és elismertségért. A civil szféra ellehetetlenítése tovább folytatódott, gyakorlatilag nem volt olyan csoport, amely túl kicsi vagy túl ártalmatlan lett volna ahhoz, hogy a putyini adminisztráció ne kezdje ki előbb-utóbb. A kormányzat folyamatosan résen volt, és hogy elejét vegye mindenféle „narancsos” tevékenységnek, olyan törvényeket hoztak, amelyekkel korlátozni akarták, hogy a civil szervezetek a működésükhöz külföldről anyagi támogatást kapjanak, valamint olyanokat, amelyekkel megemelték a tüntetők ellen kiszabható bírságok mértékét. Egy egész sor „szélsőségek elleni” törvény lépett hatályba, s ezek megszüvegzése kellően homályos és tágan értelmezhető volt ahhoz, hogy minden, a kormányt ért kritikát többéves börtönbüntetéssel sújtható, szélsőséges megnyilvánulásnak lehessen tekinteni.

2005 és 2008 között az orosz ellenzék a liberális politikusok, a legkülönbözőbb politikai irányzatokat képviselő fiatal aktivisták és az emberi jogok régi vágású védelmezői színes egyvelegéből állt. Sokan a regnáló hatalom száműzöttjei voltak, köztük Putyin egykori miniszterelnöke, Mihail Kaszjanov, és gazdasági tanácsadója, Andrej Illarjonov. De az ellenzékhez tartozott Borisz Nyemcov, Jelcin egykori miniszterelnök-helyettese, Vlagyimir Rizskov, a дума egyik utolsó független képviselője, és Georgij Szatarov is, aki Jelcin egykori munkatársa volt, és fontos szerepe volt az új orosz alkotmány kidolgozásában. Közülük mindenki sokat tett már le az asztalra, csak éppen abszolút semmi befolyásuk nem volt.

E körön kívül, a harcoktól kissé távolabb, ott voltak a Jelcin-éra „elismerésre méltó” politikusai, akik kézzel-lábbal küzdöttek azért, hogy nélkülözhetetlenek maradjanak a kormányzati szerepükben, mert érezték, hogy a politika világában lassan elvesztik a lábuk alól a talajt. Ezek az egyének, például az egykori elnökjelöltek, Irina Kakamada és Grigorij Javlin-szkij, a Jabloko párt alapítója, belülről próbáltak tiltakozni úgy, hogy közben Putyinnal is megmaradjon a jó viszony. Végül azonban rá kellett jönniük, hogy Putyin nem sokra tartja őket, még lojális ellenzékeként sem. Egyek feladták a harcot, és a biztos megélhetés érdekében beálltak a putyini áldemokrácia szolgálatába, míg mások teljesen felhagytak a politizálással. Páran viszont mellénk, a „radikális” vagy „külső” ellenzék oldalára álltak.

Az emberi jogok érvényesítésének élharcosa, szószólóinak egyike a nagytiszteletű Ljudmila Alekszejeva, a Moszkvai Helsinki Csoport (MHG) alapító tagja volt, egyike a kevés szovjet disszidensnek, aki a mai napig aktív. Meg kell említenem Lev Ponomarjovot, aki az egyik legrégebben működő orosz emberi jogi szervezet, a Memorial egyik alapítója volt. Az „ifjú titánok” között olyan neveket találunk, mint Szergej Udalcov, aki az orosz radikális kommunista ifjúsági csoport, az Avangard Krasznoj Molodjozsi (AKM) elnöke, és Ilja Jasin, a liberálisok karizmatikus, fiatal aktivistája. Néhány év elteltével a Jabloko egykori aktivistája, Alekszej Navalnij lesz a mozgalmunk egyik legelismertebb tagja, az alapos háttérkutatások után, éles hangvételben megírt, korrupcióellenes tanulmányainak köszönhetően, amelyeknek széles olvasóközönsége lett az interneten.

Mindezek mellett ott voltak az „áruló nacionalisták”, többnyire fiatal radikálisok, akik olyan csoportokba tömörültek, mint az író Eduard Limonov vezette Nemzeti Bolsevik Párt, amely a 2000-es években már messze nem volt olyan ijesztő, mint azt a neve sugallta, de a jelenléte és tevékenysége elég volt ahhoz, hogy elijessze a tiszteletre méltó liberális ellenzéket. Ők is hajlandóak voltak együtt menetelni velünk, tiltakozni Putyin ellen, szólásszabadságot és tisztességes választásokat követelve – és nekem csak ez számított.

A politikusok, szervezők és aktivisták mellett, a kulisszák mögött, komoly szellemi háttérrel jelentett az a megszámlálhatatlanul sok orosz író, újságíró és értelmiségi, akik csalódottan szembesültek azzal, hogy Oroszországban visszatértek a sötét idők. Nagylelkű ügyvédek sokórányi munkát öltek abba, hogy megvédjék a tiltakozókat és az aktivistákat a koholt vádaktól – és tették mindezt jóformán ellenszolgáltatás nélkül. Legalább tucatnyi ellenzéki csoport – köztük az én csoportom, az Egyesült Civil Front – működött, amelyek politikai vezetői és munkatársai szintén csekély fizetség ellenében és sokszor hatalmas egyéni kockázatot is vállalva végezték munkájukat: szervezték a tüntetéseket, a képzéseket és építették a kapcsolatot a nyilvánossággal.

És hirtelen ott voltam én is, aki egyszer csak belecsöppentem mindenek a kellős közepébe. Otthonosan mozogtam az olyan liberálisok között, mint amilyen Nyemcov és Illarjonov, akik szintén a szabadpiac és az Európa és Oroszország közti szoros együttműködés eszméjében hittek, de azt is felismertem, hogy a Putyin elleni harcnak akkorra már kevés köze volt

az ideológiákhoz. Nem az számított, hogy ki milyen megoldások híve, hiszen esély sem volt rá, hogy az elméletet valaha is átültessük a gyakorlatba. Az ellenzéki jelöltek vitája leginkább olyan volt, mint amikor éhezõ, nincstelen emberek azon vitatkoznak, milyen ételt rendeljenek egy elegáns étteremben.

Nemzetközi szintén már korábban is aktív voltam, tartottam beszédet külföldi törvényhozó testületek előtt, írtam vezércikkeket újságokba, amelyekben arra biztattam a nyugati országok vezetőit, hogy antidemokratikus hatalomgyakorlási módszerei miatt fokozzák a Putyinra gyakorolt nyomást. Ami pedig az oroszországi tevékenységemet illeti, nos, azt reméltem, hogy politikai és pártsemlegességemből előnyt kovácsolhatok és hidat építhetek a versengő ellenzéki mozgalmak közé, hogy együtt, közösen lépünk fel, és oldjuk meg az előttünk álló egyedüli és legfontosabb feladatot: döntsük meg Putyin uralmát, és mielőbb vessünk véget a putyinizmusnak.

Mielőtt befejeztem sakkpályafutásomat, 2004-ben még segítettem megalakítani a Free Choice 2008 Committee (Szabad Választásokat 2008-ban Bizottság) és az All-Russian Civic Congress (Összorosz Polgári Kongresszus) nevű szervezeteket. Megfigyeltem, hogy az aktivisták, nem számít, melyik politikai oldalon állnak, elégedetlenek. Elegük volt abból, hogy úgy táncoljanak, ahogy Putyin füttyöl, miközben pártjaik vezetői sorra kötik a kompromisszumokat, némi alamizsnáért cserébe. A polgári kongresszus azzal a céllal jött létre, hogy egyesítse a feleket, de hamar kudarcot vallott, mert a politikai spektrum mindkét végén olyan erők álltak, amelyek képtelenek voltak levetkőzni a Jelcin-éra polgárháborús mentalitását, és együtt dolgozni azokkal, aki hagyományosan az ideológiai értelemben vett ellenfeleik voltak.

2005-ben Egyesült Civil Front néven létrehoztam a saját kis társadalmi akciócsoportomat, hogy legyen egy postacím és műveleti bázis, ahol dolgozhatunk. Ezek után munkához láttam: kitűztem azokat a stratégiai fontosságú céldátumokat, amikor az ellenzék a leginkább ki tudja aknázni a korlátozott erőforrásait. Fontos volt, hogy világos célokat tűzzünk ki magunk elé, hogy meglegyen bennünk a kellő céltudatosság és remény. Amikor immár főállású aktivistaként először léptem az orosz politikai színtérre, az olyan érzés volt, mintha menet közben szállnék be egy olyan megkezdett sakkjátszmába, ahol az ellenfél minden létező variációban mattot adhat. Rájöttem, hogy ellenzéki erőként az elsődleges feladatunk a pusztta túlélés,

és az, hogy tudassuk a világgal: létezőnk, szembeszállunk a Putyin-rezsimmel, és harcolunk. Mivel minden tévécsatorna és a fontosabb lapok állami irányítás alatt álltak, könnyen elképzelhető, milyen nehéz dolgunk volt.

Az ellenzék soraiban nagy volt a zűrzavar, de azt mindannyian tudtuk, hogy a demokrácia az egyetlen üdvösségünk. 2006-ra a liberálisok, az emberi jogi aktivisták, sőt még a kommunisták is mind egyetértettek abban, hogy ha tisztességes választásokra egyáltalán sor kerülhet, akkor az orosz nép, ha választási lehetőséget kínálunk neki, nem fogja engedni, hogy Putyin visszakormányozza az országunkat a totalitarizmusba. Egyetértettünk abban is, hogy nem számít, ha a választások után majd ellentétes oldalon ülünk a parlamentben, előbb meg kell mentenünk a demokráciánkat.

Az ellenzéki csoportok elegyítésének számos pozitív hatása volt. A baloldaliak és azok, akik még mindig a Szovjetuniót gyászolták, most, hogy kikerültek a képből, eljutottak odáig, hogy felismerték a liberális demokrácia és a politikai szabadság fontosságát. A liberálisok – Oroszországban azokat illetik ezzel az elnevezéssel, akik, hozzám hasonlóan, a szabadpiacot és a nyitott nyugati társadalmat favorizálják – megtanulták elfogadni, hogy szükség van a baloldal által erőltetett szociális és gazdasági stabilitást elősegítő programokra. Ez a nagy összeborulás ugyanakkor nemcsak megerősítette a Putyin-kormányzattal szemben álló ellenzékét, hanem tisztázta és előmozdította a különböző csoportok konkrét céljait is. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy olyanok lettünk, mint egy nagy, boldog család, de legalább összefogtunk.

Úgy éreztem, ahhoz, hogy valódi hatást érjünk el, mindenképp konszenzusra kell jutnunk a kulcskérdésben, miszerint az ember vagy együtt dolgozik a Kremmel, vagy elkötelezi magát a rezsim megdöntése mellett. Az ugyanis ekkorra már világossá vált, hogy belülről képtelenség elérni bármiféle változást. Bizonyos szempontból a megoldás kulcsát egy, a Kremltől kölcsönvett módszer adta meg: egy ideológiamentes mozgalom jött létre ekkor. A politikai spektrum két ellentétes végén álló erők egyesültek. 2006 nyarán már volt elég támogatottságunk ahhoz, hogy megindítsuk az offenzívát: a G8-ak júliusban esedékes, szentpétervári találkozója előtt konferenciát rendeztünk Moszkvában, „A Másik Oroszország” címmel.

A konferenciára az ország minden pontjáról összegyűltek az aktivisták, hogy megosszák egymással a gondolataikat, és támogatást nyújtsanak egymásnak. Meghívtuk a nemzetközi sajtó képviselőit is, és olyan előadókat

hívtunk a világ minden tájáról, akik a Kreml árnyékában sem féltek határozottan kiállni a demokrácia mellett. Az Összorosz Polgári Kongresszus társelnökeivel közösen számtalan meghívólevelet írtunk, szívességeket hajtottunk be, és ha kellett, keménykedtünk is. Végző soron számos, prominens személyiség fejezte ki támogatását, bár a G8-ak országainak kormányai közül csak kevesen mertek nyíltan támogatni minket. A konferenciának azért választottuk „A Másik Oroszország” címet, hogy közöljük a világgal: az a stabil és demokratikus Oroszország, amelyet Putyin mutogat, a valóságban nem létezik.

Az orosz hatóságok mindent megtettek azért, hogy folyamatosan zaklassanak minket; és lehet, hogy az optimizmusunk már-már irracionális volt az adott helyzetben, de mi úgy éreztük, mindez a haladás jele: „A létezésünk aggasztja őket!” Ha ez valóban a sikerünket mutatta, akkor büszkének kellett volna lennem, amiért a december 16-ára tervezett moszkvai felvonulásunk előtt pár nappal a biztonsági erők razziát tartottak éppen az én jelentéktelen kis Egyesült Civil Frontom irodáiban. Ez a megmozdulás, amire utaltam, egyébként az első volt abban a sorozatban, amelyet együttesen „Az Eltérő Vélemény Menetének” neveztünk el. Ezrek vettek részt a demonstráción, és vonultak velünk békésen a NEM ÉRTÜNK EGYET feliratú molinók alatt annak ellenére, hogy 5:1 arányban még így is a rendőrök voltak többen az eseményen.

Mindezek után 2007. március 3-án, Szentpéterváron is sor került az Eltérő Vélemény Menetére, ami az előzőnél sokkal nagyobb méretű és sokkal ellentmondásosabb megítélésű rendezvény volt. Nem kaptunk engedélyt a lebonyolításra, mégis több mint hatezer ember jött, és dacolt a tiltással – ez volt a Putyin-éra addigi legnagyobb politikai tüntetése. Tudom, hogy ez egyébként semmiségnek tűnik, de nekünk ez új és kockázatos élmény volt, és úgy éreztük, hatalmas energiák mozdultak meg. A demokratikus államokban egy tüntetés megszokott dolog, olyasmi, amit a legkülönbébb társadalmi okokból is megrendeznek, és az emberek részt vesznek az eseményen akkor is, ha történetesen nem annyira fontos nekik az ügy. De ha Oroszországban utcára vonulnak az emberek, arról mindenkinek egyből a zűrzavar és a dráma jut eszébe. Számos résztvevőnek óriási lépés volt az effajta „radikalizálódás”, az, hogy átgázolnak a félkatonai rohamrendőrség, az OMON kordonjain, és közben azt skandálják: „Putyin nélküli Oroszországot akarunk!”

Én is éreztem ezeket az energiákat az utcákon, és ettől jól éreztem magam. Amikor abbahagytam a sakkot, azt jósták, a lobbanékonyságom és tapintatlan természetem miatt nem leszek alkalmas politikai aktivistának. A sakktábla mellett agresszív támadójátékosnak, a sakk világában pedig – még világbajnokként is – ingerlékeny lázadónak ismertek, ezért nem tudták elképzelni rólam, hogy be tudnék illeszkedni a szövetségek és a diplomácia kifinomult világába. Szeretném azt hinni, hogy e tekintetben én meg a politika félúton találkoztunk. Az időm felét azzal töltöttem, hogy meghallgattam az embereket, és tisztelettel viseltetem irántuk. Együttal vitába szálltam azokkal a kollégákkal is, akik többet tudtak és többet is tettek nálam, mert azt akartam, hogy tovább mélyítsük az együttműködést és felszínre hozzuk a konfliktusainkat. Csak így lehetett egy olyan koalíciót létrehozni, amelyben egykori miniszterelnökök és leendő bolsevikok is megfértek egymás mellett. És amikor elindult a menet, az én nagy hangom és kemény fejem inkább előny volt, mintsem ártott volna az ügynek.

Aznap a rohamrendőrök többtucatnyi menetelőt támadtak meg – de ez volt az egyetlen erőszakos esemény a nap során. Fontos kihangsúlyozni, hogy valamennyi menet rendben, fegyelmezetten zajlott le, nem hagytunk magunk után egyetlen felborogatott autót és betört kirakatüveget sem. Ennek ellenére, a Kreml által irányított sajtó tomboló huligánoknak állított be minket, és a riporterek kamerái arra a kevés számú rendőri összecsapásra fókuszáltak, amelyeket, természetesen, a rendőrök provokáltak ki. 2007-ben országszerte mintegy tucatnyi ilyen menetet szerveztek, bár a többségükre Moszkvában és Szentpéterváron került sor.

Engem 2007 novemberében, egy moszkvai gyűlésen tartóztattak le, és ezúttal – az új, demonstrációellenes törvény értelmében – öt nap börtönbüntetésre ítélték. Nem örültem neki, de tény, hogy végül egész kellemes volt számomra a börtönélet: autogramokat osztogattam az öröknek meg a rendőröknek, és úgy általában nagyon sok együtt érző megjegyzést kaptam tőlük az ország állapotát illetően. Egykori világbajnoki ellenfelem, Anatolij Karpov egy alkalommal még a személyes látogatásra is kíséreltet tett. A kérvényét ugyan elutasították, de én nagyra értékeltem ezt a gesztust, különösen azért, mert nemcsak a sakkozói stílusunk, hanem a politikai szemléletünk is ellentétes volt.

Ahogy szemmel láthatóan egyre nőtt a szakadék Putyin Oroszországa, valamint az Egyesült Államok és az európai országok kormányai között,

a Nyugat úgy vette át egyre szélesebb körben az új diplomáciai álláspontot. Azután, hogy évekig próbálták egyenlő félként elfogadni Putyint, elkezdték azt mondogatni, hogy vannak ugyan különbségek Oroszország és nyugati partnerei között, ám ezek a különbségek csekély mértékűek, és „elfogadható határokon belül mozognak”, ahogy az egyik EU-s tisztviselő fogalmazott.

Számomra és mintegy tucatnyi kollégám számára, akik mind a demokráciáért meneteltünk, ezek az „elfogadható határok” azt a tíz négyzetméteres cellát jelentették, amelynek öt napon át többen is lakói voltunk, büntetésből azért, amiért a moszkvai ellenzéki gyűlésen „megtagadtuk egy rendőrtiszt parancsait”. Ez volt az a vád, amelyet egy moszkvai kerületi bíróság még hozzákanyarított a tényekhez; ez volt az a vád, amely még említés szintjén sem szerepel a letartóztatást foganatosító rendőrtisztek kézzel írott vallomásaiban. És ez volt a letartóztatásom és a tárgyalásom számos törvénytelen sége közül a legkevésbé nyilvánvaló törvénytelen ség.

Miután több ezer ember részvételével lezajlott a menet, megpróbáltunk összefogni egy másik csoporttal, amelynek az ismert emberi jogi vezető, Lev Ponomarjov állt az élére. Azt terveztük, hogy a találkozó helyszínéről egy tiltakozó petíciót viszünk a központi választási bizottság irodájához. A rendőrség lezárta az aluljárókat, ezért az úttesten kellett átkelnünk, és hamarosan újabb, megerősített rendőri egységek álltak el az utunkat. Amikor a közelünkbe értek a rendőrök, én magam beszéltem a parancsnokkal, Vjacseszlav Kozlov vezérőrnaggyal, akivel már ismertük egymást. A parancsnok felszólított bennünket arra, hogy forduljunk vissza, mert nem engedhetik meg, hogy megközelítsük a bizottság irodáját. Ekkor felajánlottam, hogy egy kisebb, húszfős delegációt küldünk csak az irodához, hogy átadhassuk a petíciót, mire újfent felszólított, hogy forduljunk vissza. Hát visszafordultunk.

Persze, pontatlanul fogalmaznék, ha azt állítanám, hogy a rendőrpáncsnok kezében volt az irányítás. Nyilvánvaló volt, hogy az FSZB civil ruhás tisztjei osztották a lapokat – még a rendőrőrsön is. Az is egyértelmű, hogy a letartóztatásom is épp olyan előre eltervezett volt, mint az azt követő tárgyalás. Amikor a különleges biztonsági erők, az OMON tagjai átverekedtek magukat a tömegben, hogy letartóztassanak, mi magunk is jól hallottuk a rádió érkező utasítást: „Kaszparovot mindenképpen fogjátok el!”

Attól a pillanattól kezdve, hogy őrizetbe vettek minket, egy percre sem beszélhattunk az ügyvédekkel, még akkor sem, amikor a rendőrőrsön

ismertették velünk a vádakat. A kezdés után három órával a bíró elnapolta a tárgyalást, és másnapra tűzte ki a következő tárgyalási napot. A meghallgatásuk előtt még tíz másik embert tartottak fogva az őrsön két teljes napon át, ügyvédi jelenlét nélkül – ahelyett, hogy erre az időre szabadon engedték volna őket, ahogy az a közigazgatási bírsággal sújtandó szabálysértések esetében egyébként bevett gyakorlat. A bíró elhagyta a pulpitust, majd nem sokkal ezután visszatért, és közölte, hogy rosszul hallottuk, amit mondott, és a tárgyalásom folytatódik tovább. Nem kétséges, hogy ez is egy újabb példája volt annak, amit mi Oroszországban „telefonos igazságszolgáltatásnak” hívunk. Ez annyit tesz, hogy ítélethirdetés előtt a bíró visszavonul, de nem azért, hogy átgondolja az ügyet, hanem azért, hogy fogadja az aktuális vezetés telefonhívását.

Ahogy kint az utcán és az őrsön, úgy a bíróságon is az FSZB ügynökei és az OMON tisztjei irányították az eseményeket. A védelem nem idézhetett be egyetlen tanút sem, és nem mutathatott be semmilyen bizonyítékot, így például a menetről és a letartóztatásokról készült videofelvételeket vagy fényképeket sem. Miután véget ért ez a kirakatper, engem átszállítottak a Petrovka utca 38. szám alatti rendőrségi fogdába, ahol az eljárási szabálysértések tovább folytatódtak. Egyedül az ellátásomra nem lehetett panasz, hiszen tisztelettel és barátságosan bántak velem, már amennyire egy fém-bútorzattal felszerelt, szűk ketrecet, amelyben WC gyanánt egy földbe ásott lyuk szolgált, barátságosnak lehet nevezni. De nem engedték, hogy telefonáljak, és minden látogatómat elküldték. Még az ügyvédemnek, Olga Mihajlovának és Vlagyimir Rizskov parlamenti képviselőnek is megtiltották, hogy meglátogassanak, bár ehhez egyébként joguk lett volna.

Komoly problémát okozott az étkezés is, hiszen a börtönkosztot semmi képp nem fogadtam volna el. (Egyébként párszor repültem csak az Aeroflot-tal, amikor nem volt más választásom, de akkor is vittem magammal ételt és italt. A paranoia amúgy régóta idejétműlttá vált az ellenzékiek körében.) Vasárnaponként, az egyre fokozódó külső nyomásnak köszönhetően, megengedték anyámnak, hogy ételcsomagokat hozzon nekem.

Az ügy lezárása is beleillett az események sorába, ugyanis még a szabadlábra helyezésem módja is törvénysértő volt. Ahelyett, hogy a rám várakozó tudósítók és a sok esetben szintén zaklatásnak kitett és indokolatlanul letartóztatott támogatóim közé engedtek volna ki, titokban vittek ki a börtönből, és titokban szállítottak vissza arra a rendőrsre, ahol korábban

a vádakat közölték velem. Onnan egy ezredes autójában utaztattak egészen hazáig. Ez úri kiszolgálásnak tűnhet, de nyilvánvaló volt, hogy a hatóságok ezzel csak azt akarták elérni, hogy ne legyen részem semmilyen ünneplésben a börtön előtt abból az okból, hogy kiengedtek.

Amikor előző év áprilisában letartóztattak és 40 dollárnak megfelelő összegre bírságoltak, egyesek gúnyolódni kezdtek ezen a nevetséges összegben. Öt nap egy moszkvai börtönben – nos, ez nem épp a legrosszabb, ami egy emberrel megtörténhet. Néhány kommentelő egyenesen azt gyanította, hogy én magam provokáltam ki a letartóztatásomat, hogy ezzel nyilvánosságot szerezzek az ügyemnek, mondván, ez a stratégia egy előrelátó sakkozóra vall. Először is: nem a büntetés volt a lényeg, hanem az elvi alapok. Lesz végre jogállamiság Oroszországban, vagy nem? Másodszor: eszem ágában sem volt mártírrá válni, és az sem szerepelt a terveim között, hogy a börtönből fogom vezetni az ellenzéki mozgalmat. A börtönnel kapcsolatban korábban sem voltak illúzióim, az eset után pedig megerősíthetem, hogy tényleg nem egy kellemes hely, még rövid időre sem.

Ez nem sakkjátszma volt, ahol hideg fejjel kalkulál az ember. Ez a harc a tiszteletről és a tisztességről szólt. Úgy nem kérhettem az emberektől, hogy vonuljanak az utcára tüntetni az ügyért, hogy én magam nem vagyok köztük. A szombati gyűlésen azt mondtam, legyen az a jelszavunk, hogy „Le kell győznünk a félelmünket!”. Kötelességem volt kitartani e szavak mellett.

Azt is hangsúlyoznom kell, hogy ez a néhány letartóztatás csak a jéghegy csúcsa volt, a valódi történéseknek csupán egy töredéke, amely a nyilvánosság előtt zajlott. Oroszországban akkoriban napi rendszerességgel történtek ilyenek. Az ellenzéki aktivistákat vagy azokat, akik történetesen épp valamiért a vezetés útjában álltak, rendszeresen zaklatták, és koholt vádak alapján – kábítószer birtoklásáért, szélsőséges nézetek hirdetéséért, vagy követve a legújabb trendeket, illegális szoftver birtoklásáért – letartóztatták.

A börtönben töltött öt nap alatt lehetőségem volt elbeszélgetni a Kreml propagandájának „átlagfogyasztóival”. Általában elmondható, hogy együtt érzőnek mutatkoztak, és nem úgy tűnt, mintha elhinnék azokat a hazugságokat, amelyeket a Kreml és az általa támogatott ifjúsági csoportok terjesztettek az ellenzékről. Nekik én még mindig a szovjet bajnok voltam, és a gondolat, hogy „amerikai ügynök” lennék, számukra is épp olyan nevetségesnek tűnt, mint amennyire szárnalmas volt valójában.

De ha a dolgok ennyire jól mentek, akkor Putyin vajon mitől tartott ennyire? Elvégre ő egy racionális gondolkodású, gyakorlatias ember – akkor még legalábbis az volt –, akitől távol áll a melodráma. Ismerte az adatokat! Mi szükség volt hát a brutalitásra és arra, hogy a keménykezű politikát folytonosan demonstrálja a kampányok során, ha tudta, hogy ő és az Egyesült Oroszország könnyedén megnyeri a választásokat?

A válasz egyszerű: Putyin kezdett rádöbbenni, hogy valójában milyen törékeny ez a hatalmi struktúra. Nem olyan volt már, mint egy cár, aki magasan a nép fölött áll. Egyre jobban látszott, hogy ő is csak egy paranoiás zsarnok, egy diktátor, akit mindenhol ellenségek vesznek körül. Ahogy George Bernard Shaw írta, „a börtönben a leggondterheltebb ember az igazgató”.⁸

A kulcsszó ekkor a demagógia volt, és a népámítás tovább folytatódott. Egy erőszakos Putyin-párti ifjúsági csoport, a Nasi már ekkor plakátokon ünnepelte Putyin „elsőprő győzelmét” a december 2-án esedékes parlamenti választásokon. Emellett pedig figyelmeztették „az orosz nép ellenségeit”, köztük engem is, hogy eszünkbe ne jusson megóvni a választás eredményét. Ezek a megnyilvánulások szépen összecsengtek a putyini, fenyegetésekre és félelemkeltésre épülő retorikával. Előkészítették a terepet egy még nagyobb elnyomáshoz.

A Másik Oroszország mozgalom, amellel hogy tüntetéseket szervezett, azon is munkálkodott, hogy felálljon egy olyan kommunikációs rendszer, amelyre a Kreml az egyébként messzire elérő kezeit nem tudja rátenni. A cél az volt, hogy napvilágra hozzuk azokat a bűncselekményeket, amelyeket nap mint nap elkövettek, és eljuttassuk ezeket az információkat a megfelelő újságírókhoz, illetve a szabad világ kormányaihoz. Ahogy telt az idő, és a fellépés a civilek akciói és a tiltakozások ellen egyre keményebbé vált, kezdtem elhinni, hogy a nemzetközi kapcsolatépítés volt a támadás legígéretesebb útja. Putyin már olyan sokat profitált a Nyugattal folytatott gazdasági és politikai együttműködésből, hogy odahaza gyakorlatilag nem lehetett fogást találni rajta. Ezért elsődleges feladatunknak tekintettük azt, hogy elvágjuk őt a külföldi támogatóitól. Sajnos, a világ úgynevezett vezető demokráciáinak államfői kevéssé tűntek motiváltnak a tekintetben, hogy az általuk vallott ideálokat tettekre váltsák.

Semmi nem jelképezte jobban azt, hogy a nagyhatalmaknak nem áll érdekében a Putyinnal szembeni határozott fellépés, mint a 2006. július 15. és 17. között, Szentpéterváron megrendezett G8-csúcstalálkozó. A G7-ek nem egy hivatalos szervezet, sokkal inkább egy klub, egy különös, alkalmi szerveződés, amely összehozta a világ hét legnagyobb ipari államának vezetőit. (Az első, 1976-ban megtartott csúcstalálkozáson Nagy-Britannia, Kanada, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán és az Egyesült Államok képviselői ültek össze. A GDP eredményességi mutató tekintetében egyébként kijelenthető, hogy Brazília és India mostanra már megelőzte vagy hamarosan megelőzi Kanadát és Olaszországot.) Borisz Jelcin mint tiszteletbeli résztvevő kapott meghívást a találkozóra 1998-ban, és e hagyomány folytatódott Vlagyimir Putyin elnöksége idején is. Azzal, hogy 2006-ban Oroszország adott otthont a csúcstalálkozásnak, hivatalosan is belépett abba a klubba, amelyet sokan már korábban is G8-aknak neveztek, a kínos „G7-ek és Oroszország” megnevezés helyett.

A következők vettek részt a találkozón: Stephen Harper, Kanada; Jacques Chirac, Franciaország; Angela Merkel, Németország; Romano Prodi, Olaszország; Koizumi Dzsunicsiró, Japán; Tony Blair, Egyesült Királyság; George W. Bush, Egyesült Államok. Általában az Európai Bizottság elnökét is meghívják, és 2006-ban José Manuel Barroso is részt vett a Konsztantyin-palotában tartott csúcstalálkozáson.

Nagy pillanat volt ez Putyin számára, és gyászos nap az orosz demokrácia számára. Putyin épp annyira szeret a demokrácia imént említett mintaképeivel találkozni és együtt mutatkozni, mint amennyire utálja mindazt, amit egyébként ezek a vezetők képviselni hivatottak. Szép gesztus volt meghívni a csúcstalálkozóra Jelcint 1998-ban annak reményében, hogy talán Oroszország bevonása mindegyik fél számára előnyökkel jár majd. Ám ehelyett a G8 tökéletes példája lett annak, mekkora károkat tud okozni, ha Oroszországot bevonják e folyamatokba. Putyin minden fotózást és kézfogást felhasznált arra, hogy odahaza ezekkel a szimbolikus aktusokkal igazolja a rendszere demokratikus voltát. Pedig az ellenzéknek enélkül is épp elég nehéz dolga volt, ha el akarta juttatni üzenetét a néphez, nem hiányzott, hogy az emberek emellett folyton azt lássák és hallják, hogy a szabad világ vezetői egyenlő félként kezelik és keblükre ölelik Putyint. Továbbra is azt reméltem, hogy a Nyugat egyszer végre határozottan cselekszik, és a részvétel feltételül szabja, hogy Oroszország végre valódi demokráciaként működjön.

Ehelyett 2014-ben egyszerűen csak felfüggesztették Oroszország G8-as tagságát, de ehhez is az kellett, hogy Putyin lerohanja Ukrajnát.

Bush elnök szentpétervári tartózkodása során találkozott orosz civil szervezetek vezetőivel és ismert ellenzékiek egy csoportjával – vagy legalábbis ő így tudta, mert ezt mondták neki. Nem derült ki, hogy Bush akkor tudott-e róla vagy sem, de tény az, hogy valójában minden nevet a Kreml hagyott jóvá előzetesen. Véleményem szerint a résztvevők egyike sem volt ellenzékinak nevezhető, kivéve talán Alekszejevát, az egykori szovjet disszidens. Bármilyen nevetséges is volt ez a színjáték, Tony Blair ugyanerre az egyébként jelképes gesztusra nem vette a fáradságot, nála még a felesége, Cherie Blair is többet tett, aki a csúcstalálkozó alatt civil szervezetek vezetőivel találkozott.

Ha megvizsgáljuk, hogy ebben az időszakban a Nyugat hogyan próbált békés kapcsolatokat kialakítani Oroszországgal, a kedvenc Churchill-idézetem jut eszembe: bármilyen szép is a stratégia, néha nem árt, ha az eredményekre is figyelsz! Bush elnök öt éven át arról beszélt, hogy nyílt párbeszédet kell folytatni Putyinnal, továbbá arról, hogy milyen keményen dolgozott azon, hogy meggyőzze az orosz vezetőt, „neki is az az érdeke, hogy magáévá tegye a nyugati értékrendet és az egyetemes értékeket”. Ez egyébként logikusan hangzott, de nem kellett volna pusztán az elméletre hagyatkoznunk. Voltak tapasztalataink, és már ekkor világosan látszott, hogy a szép szó és a békítés stratégiája Oroszországgal szemben megbukott.

Mire elérkezett a G8-csúcs időpontja, már túl késő volt ahhoz, hogy a nyugati vezetők keményebben lépjenek fel Putyinnal szemben, már ha egyáltalán az volt a céljuk, hogy az orosz demokráciát támogató retorikájuk hiteles legyen. A szentpétervári találkozón részt vevő államfőknek lehetőségük nyílt arra, hogy végre maguk is lássák, mennyire rosszra fordultak a dolgok Oroszországban. Ha nyitott szemmel jártak volna, akkor ezek a vezetők, akik egyébként mindig arról beszéltek, hogy az orosz fél „nem küld egyértelmű jeleket”, most láthatták volna, hogy Putyin felállított egy nagyon is egyértelmű fontossági sorrendet. Neki csak három dolog számít: az olaj, a pénz és a hatalom.

Úgy tűnik, Bush és az európai vezetők azt hitték, az a legjobb döntés, ha ezeket a tényezőket figyelmen kívül hagyják, mert csak így számíthatnak Oroszország teljes együttműködésére a biztonság és az energiaellátás területén. Ám, ahogy azt Szolzenyicin előre megmondta, ez a cinikus és

erkölcstelen álláspont teljesen eredménytelennek bizonyult. Moszkva, mint a régi, szép időkben, most is a zsarnokok és az antidemokratikus uralkodók pártjára állt. Támogatta Irán atomprogramját, rakéatechnológiával látta el Észak-Koreát, hadiipari anyagokat és katonai felszereléseket adott Szudánnak, Mianmarnak és Venezuelának, összebarátkozott a Hamással – így hálálta meg Putyin a Nyugatnak, hogy az nyolc éven át mélyen hallgatott az emberi jogok folyamatos megsértéséről.

De a G7 vezetői még akkor sem voltak hajlandók elismerni, mennyire abszurd Oroszországtól segítséget kérni az Iránnal, Észak-Koreával vagy a Hamással szembeni fellépéshez, amikor a Putyin-kormány hatalmát garantáló magas energiaárak mögött nyilvánvalóan az észak-koreai rakétatámadások és az iráni nukleáris fenyegetés generálta feszültség állt. És Oroszország továbbra is megakadályozta, hogy az ENSZ szankciókat vezessen be ezekkel, a világ *status quo*-jára egyébként veszélyt jelentő államokkal szemben. A kérdés már csak az, hogy a Nyugat miért viselkedett továbbra is úgy, mintha Putyin Oroszországa a szövetségésük lenne.

Főleg az európaiak kezelték úgy Putyint, mintha ő valamiféle demokrata lenne. Ennek hátterében nyilvánvalóan az országaik üzleti érdekeinek képviselője volt. Természetes, hogy egy vezető a saját állama érdekeit szolgálja – egy bizonyos határig. A francia elnök, Sarkozy is támogatta a Renault-t és a Total olajtársaságot. A német kancellár, Merkel is támogatta a Mercedes-Benz-t és a Deutsche Telekomot. Természetesen az olasz Berlusconi is támogatta azokat a cégeket, amelyek... nos, amelyek a saját tulajdonában voltak.

A gazdasági együttműködésnek köszönhetően a milliárdok továbbra is beáramlottak az országba, így Putyin megkapta a legfőbb eszközt az oroszországi elnyomás megerősítéséhez, kiterjesztéséhez. Ezek a kapcsolatok ahelyett, hogy segítettek volna liberalizálni és modernizálni az orosz üzleti gyakorlatot, inkább kifelé hatottak. Oroszország legfontosabb exportcikke nem az olaj vagy a gáz volt, hanem a korrupció. Putyin oligarchái meghívták a külföldi befektetőket és cégeket, hogy vegyék ki a részüket a lezsírozott orosz üzletekből, majd londoni és New York-i tőzsdei bevezetésekben siettek tisztára mosni a pénzüket, amiben segítségükre voltak a mohó nyugati bankok és politikusok, akik egy kis részesedésre vágytak.

Miután már hat éve folytak akadálytalanul a leépítések, a putyinizmus újabb szakaszához érkezett. 2000-ben, amikor Putyin hatalomra lépett,

az volt a nagy kérdés, hogy ki ez az ember, 2007-ben viszont már azt feszegettük, milyen is Putyin Oroszországa. Regnálása kezdettől fogva figyelemreméltóan következetes volt, a külföldi vezetők és a nyugati sajtó számára viszont még mindig meglepetést okozott, hogy Putyint egyáltalán nem érdekli a véleményük. Hatalma megszilárdításához szüksége volt a Nyugat segélyeire és támogatására, ám amikor ezzel a feladattal végzett, többé nem kellett úgy tennie, mintha érdekelné, mit gondol róla a világ.

Folyton azt hallottuk mindenhol: Putyin nem fogja fel, hogy ez mennyire rossz fényt vet rá? De amikor egy újabb prominens újságíró vált gyilkosság áldozatává, a Kremmel rossz viszonyt ápoló üzletember börtönbe került, egy külföldi céget kiforgattak oroszországi befektetéseiből, a demokráciabarát tüntetőket megverték a rendőrök, a gázt és az olajat az ország vezetése politikai fegyverként használta, és amikor fegyvereket és rakétechnológiákat adtunk el terroristákat támogató országoknak, mint Irán és Szíria, akkor a nyugati vezetők csak annyit mondtak: Putyin nagy bakot lőtt! Miért? Mert a demokratikus országok politikusai még adnak a látszatra. De Putyin, velük ellentétben, nem foglalkozik azzal, hogy amit tesz, milyen színben tünteti fel. Neki bőven elég, ha tudja, senki sem tesz egy lépést sem, hogy megállítsa. Neki csak az volt a fontos, hogy a saját népe előtt keménynek mutakozzon, és csak erősítette ezt az imázsát, ha szemtelenül fittyet hányt az őt segítő nyugati vezetők erőtlen panaszaira.

Akkoriban inkább azt a kérdést kellett feszegetni, hogy vajon miféle kormány az, amely folytatná ezt a magatartást, illetve, hogy egy ilyen kormány vajon hogyan végzi majd. A Putyin-rezsim minden erkölcsi gátlás nélkül működött, és ez teljesen ismeretlen volt a nyugati nemzetek vezetői előtt, akik képtelenek voltak megérteni, mi folyik a Kreml középkori, vörös falai között. 2007-re cikkeimben és előadásaimban főállású „Putyin-fejtővé” váltam.

Abban az átmeneti időszakban, amikor a törékeny orosz demokrácia totális diktatúrává alakult, Putyin olyan kormányzati formát valósított meg, amelyenre még nem volt példa a történelem során. Ebben a félig oligarchiában, félig feudalizmusban gazdag hatalmasságok szűk és összetartó csoportja irányította az országot, amelyet félig autonóm hűbértartókra osztottak fel, ahol a jobbágyság adót fizettek, de jogaik nem voltak, és ahol a kisebb uraság is fizetett a nagyobb uraságnak. Az egészet pedig beborította

egy demokratikus máz, amely kellően vastag volt ahhoz, hogy Oroszország kiérdemelje a G7-es tagsághoz csatlakozást, és hogy az oligarchia pénzét biztonságos nyugati bankokban tarthassa.

Ahogy azt 2007 júliusában a *The Wall Street Journal*-ban is megírtam, aki tényleg szeretné mélységeiben is megérteni a Putyin-rezsimet, az térjen be egy könyvesboltba. De ne Karl Marx vagy Adam Smith műveit keresse, hagyja a polcon Montesquieu-t, Machiavellit is, bár a szerző, akit ajánlok, valóban olasz származású. De nem kell megvennie Mussolinitól *A fasizmus alapelveit* sem, vagyis most még nem kell, de később jól jöhet; sőt egy az egyben átugorhatja a politikatudományi szekciót. Vegye az irányt a regények felé, és zsákolja be Mario Puzo összes művét! Érdemes *A keresztapátrilógiával* kezdeni, de ki ne hagyja *Az utolsó keresztapát*, az *Omertát* vagy *A szicíliait*.

Vlagyimir Putyinnak és szentpétervári klánjának felemelkedésére azt szokták mondani, hogy olyan machiavellisztikus, de szerintem találób, ha ezt a teljesítményt Don Vito Corleone karrierjéhez hasonlítjuk: árulások kusza szövevénye, titkolózás, elmosódó határvonalak az üzlet, a politika és a bűnözés között – ez mind-mind benne van Puzo könyveiben.

A történész, ha egy pillantást vet a Kreml működésére 2007-ben, felfedezheti benne Mussolini cégállamának, a latin-amerikai juntáknak és a mexikói Intézményes Forradalmi Párt áldemokratikus gépezetének egyes elemeit is. A Puzo-rajongók még pontosabban értik a Putyin-kormányzat működését, amely szigorú hierarchia, zsarolás, megfélemlítés, nehézfiú imázs elegye, ugyanakkor elengedhetetlen a rendszer legfőbb kritikusainak szerencsés elhalálozása, az árulók kiiktatása, a titoktartás és hűség törvényének betartása, és a legfőbb feltétel mégis az, hogy folyamatosan legyen bevétel. Egyszóval, ez a rezsim úgy működik, mint a maffia.

Amíg az ember hűséges a *capó*hoz, addig az megvédi őt. Ha egy bizalmasa ellene szegül, az életével fizet. Egykor Oroszország leggazdagabb embere, Mihail Hodorkovszkij szeretett volna jó útra térni, és cégét, a Jukosz olajtársaságot törvényes vállalként működtetni – nem akart többé a Putyin-féle KGB Rt. bűnös szervezetében fogaskerek lenni. Nem is kellett hozzá sok, hogy egy szibériai börtönben találja magát! És míg ő raboskodott, a cégét feldarabolták és kifosztották, megmaradt darabjait pedig bekebelezte a Rosznyefty és a Gazprom állami maffiaapparátusa. Míg a magáncégek állami kézbe kerültek, addig az állami cégek vagyona privát bankszám-

lákra vándorolt. Az állami és a vállalati hatalom elválaszthatatlanul összefonódott. Létrejött Adam Smith és Karl Marx filozófiájának perverz kombinációja, amelyben a profitot privatizálták, a kiadásokat államosították.

Alekszandr Litvinyenko egykori KGB-ügynök azzal, hogy az Egyesült Királyságba menekült, megszegte hűségesküjét; sőt, ami még rosszabb, megszegte az *omertà* törvényét is, hiszen a sajtóhoz fordult és könyveket jelentetett meg Putyin és csatlósai mocskos ügyeiről. De neki nem a halakkal kellett aludnia, amúgy *Keresztapa* módra; ő lett 2006 novemberében, Londonban a nukleáris terrorizmus első ismert áldozata. A Kreml nem volt hajlandó kiadni a gyilkosság első számú gyanúsítottját, így Nagy-Britannia végül lezárta az ügyet, majd 2014-ben újra elővette, mert amikor Putyin megtámadta Ukrajnát, az végre meggyőzte a briteket, hogy ezzel a rézsimmel többé nem lehet együttműködni.

A Putyin megválasztásától Litvinyenko meggyilkolásáig eltelt hét évben a Nyugat szép szóval és előzékenységgel igyekezett jobb belátásra bírni a Kremlt. Hitték, hogy képesek lesznek a tisztességes kereskedelem és az őszinte diplomácia rendszerébe integrálni Putyint és bandáját, ám ennek épp az ellenkezője történt. A Kreml, nemhogy változtatott volna a saját normáin, inkább rákényszerítette azokat a külvilágra. A maffia mindent bemocskol, amihez csak hozzáér. Emberi jogokkal barterezni – kezd elfogadhatónak tűnni. Ráadásul Putyin és cimboráinak ügyeire épp a nyugati vezetők és vállalkozások nyomták rá a törvényesség pecsétjét, így maguk is bűnrészessé váltak ezekben az ügyekben.

Az egeket verdeső energiaárak mellett nagy volt a kísértés, hogy az ember beadja a derekát a Kremlnek – ez, mondhatni, egy visszautasíthatatlan ajánlat volt, sokan pedig meg sem próbálták visszautasítani. Schröder és Berlusconi nem tudott ellenállni a csábításnak, és hamarosan azon kapták magukat, hogy nyakig besározódtak. Aztán láttuk, ahogy Nicolas Sarkozy feltűnése megnövelte a francia energiacég, a Total érdekeltségét a Stockmann-gázmezőben. Mi már akkor megpróbáltunk mindenkit figyelmeztetni, hogy Putyin mesterkedéseivel szemben a külföldi cégek és befektetők sem immúnisak. A Shell erre akkor jött rá, amikor a Kreml 2006-ban kitérte a Szahalin II-es gáz- és olajmező érdekeltégi köréből. A British Petroleum is a saját kárán tanulta meg a leckét, amikor 2008-ban a cég vezérigazgatója már az életét mentve menekült el Oroszországból. Persze nem sokkal később mindkét cég rohant vissza, mert még többet

akartak. Tehát, aki a KGB Rt.-be szeretne befektetni, az ne feledje, hogy a főrésztvényes nagyon-nagyon rámenős.

Azok kedvéért, akik esetleg már elfelejtették a Gazprom, Gerhard Schröder és drága barátja, Vlagyimir közös történetét, érdemes felidézni a részleteket. Nem azért, mert olyan érdekes lenne, hogy mivel tölti Schröder a napjait, hanem amiatt, hogy tanulmányozhassuk a Kreml módszereit, amelyeket Putyin az ügy kapcsán szemernyi szégyenkezés nélkül alkalmazott a világ szeme láttára. Ami neki csak egy újabb, kis lépés volt, az nyugaton hatalmas ugrás volt a korrupció térfelére felé. Amikor 2014-ben Putyin megszállta Ukrajnát, az ilyen és ehhez hasonló, ezerszám kötött ügyletek voltak azok, amelyek szinte lehetetlenné tették, hogy Európa elhatárolódjon Oroszországtól, egy tényleges bojkottról már nem is beszélve.

2005 novemberében, alig pár nappal azután, hogy kitétek kancellári hivatalából, Schröder máris gondoskodott róla, hogy ő ne gyarapítsa annak a rengeteg német munkanélkülinek a számát, akik neki köszönhetnék sorsukat. Elfogadta az egyik orosz energiaóriás, a Gazprom állásajánlatát, amely a Schröder kancellár által oly aktívan támogatott, vitás gázvezeték-projektért felelt. Kétes erkölcsű húzás volt ez, amelyet Schröder ráadásul villámgyorsan lépett meg, ami bizony számos, kézenfekvő kérdést vetett fel. Például azt, hogy Schröder vajon visszaélt-e a pozíciójával az üzlet megkötése érdekében, tekintve, hogy a választási kampány során a felmérésekben szinte végig Angela Merkel mögött kullogott. De Schröder új állásának már jó előre megágyaztak – ez is része volt annak a jól szervezett műveletnek, amely előbb a tőkét hozta be, csak aztán az embert.

Matthias Warnig, a német Dresdner Bank – amely segített a Kremlnek kicsontozni a Jukoszt – oroszországi tevékenységeinek vezetője közreműködésével, előbb augusztusban megállapodott a Gazprombank 33%-ának megvásárlásáról, majd Warnig vezető pozícióba került az Északi Áramlat nevű vezeték építő North European Gas Pipeline Companynél. Így végre minden készen állt Herr Schröder fogadására.

Ráadásul az ügylet „családban maradt”, hisz amikor Warnig a keletnémet titkosrendőrségnek, a Stasinak kémkedett, akkor Putyin a drezdai KGB-ügynökök főnöke volt. Ahogy azt maga Putyin is mondta, nincs olyan, hogy *ex* KGB-ügynök. A helyzet az, hogy ebben a történetben nem az az igazán durva, hogy a legbefolyásosabb német politikusokat és üzletembereket úgy lehet adni-venni, ahogy az orosz oligarchák csinálják a bajor nemesi

birtokokkal, hogy ezzel váltsák meg belépőjüket az úri társaságba. A történet sötétebb és súlyosabb vonatkozása abban áll, hogy Putyin az ország energiaforrásait egy szűk döntéshozói körnek a kezébe helyezte. Ezek az emberek végképp eltörölték a határt az államhatalom és a magánemberek befolyása, illetve az állami és magánvagyon között.

Oroszországban mindenki azon gondolkodott, hogy vajon az állam irányítja a Gazpromot, vagy fordítva. Putyin számára elsődleges fontosságú volt szorosra fűzni a bűnös köteléket a rezsim bel- és külpolitikai céljai, valamint a Kelet-Közép-Európát ellátó gázóriás között. Ez a cég nem állami cég, ez maga az állam. Akkoriban az a Dmitrij Medvegyev ült a Gazprom elnöki székében, akit nem sokkal korábban neveztek ki első miniszterelnökhelyettesnek. A másik orosz energiaóriást, a Rosznyeftyet, az elnöki adminisztráció helyettes vezetője, Igor Szecsín vezette. De nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy a rendőrség sokáig egyáltalán nem nyomozott az elsődleges Jukosz-vagyon, a Ljuganszknyeftygaz bundagyanús aukción történt felvásárlásának ügyében, hanem az, hogy ezt az egész *la famiglia* dolgot szó szerint értelmezték, ugyanis Szecsín lánya feleségül ment az akkor még orosz államügyész, Vlagyimir Usztyinov fiához.

Schröder tehát nem csupán egy orosz céghez, hanem egyenesen a Putyin-kormányzathoz csatlakozott. A Schrödernek kifizetett pénzzel a Gazprom és a Putyin-rezsim lényegében legitimitást vásárolt magának. Az ilyen ügyek ráadásul értékes propagandaanyaggal is ellátták Putyint. Világgá kürtölhette a szenzációt: sikerült zsebre vágnia az egykori német kancellárt, és az állami irányítású sajtóban ez úgy jelent meg, mint remek példa arra, hogy a Nyugatot csak a pénz és az olaj érdekli.

A totalitárius rezsimek a világon mindenhol szeretik azzal etetni a népet, hogy az amerikaiak meg a nyugat-európaiak, bár demokráciáról és emberi jogokról papolnak, épp olyan korruptak, mint saját vezetőik. Rengeteget árt a demokrácia ügyének Oroszországban és másutt is, amikor egy olyan alak, mint Schröder, a világ harmadik legnagyobb iparosodott demokratikus nemzetének egykori vezetője, önként és dalolva szövetségre lép ezekkel a tekintélyelvű gengszterekkel. Az energiát politikai fegyverként használni ismert és jól bevált taktika, Schröder alkalmazásával pedig a Gazprom minden eddiginél szabadabban garázdálkodhatott.

Ez volt a Kreml új stratégiája: maga mellé állítani és elhallgattatni a Nyugatot azzal, hogy alkalmazásba veszi annak prominens képviselőit. Ha

mindenki bűnös, akkor senki sem bűnös, tartja a mondás. A polgári szabadságjogok és Csecsenföld esetében már megtanultuk, mekkora ára van, ha a Nyugat eltakarja a szemét. Ez az új taktika pedig arra kényszerítette a nyugati vezetőket, hogy ne csak a lelkiismeretüket, de a bankszámláikat is hallgattassák el. Mindenkit ugyanaz a mérgező felhő nyelt el, az olaj, a gáz, a politika, a megfélemlítés és az elnyomás bűzös elegye.

Mi, az orosz ellenzék tagjai már régóta mondogattuk, hogy míg Putyin régen a mi problémánk volt, hamarosan a világ problémája lesz. Ám figyelmeztetéseink szinte kivétel nélkül süket fülekre találtak. Évek óta fújtuk a riadókürtöt, mégis, amikor 2008-ban Putyin végül a Grúziába bevonuló tankokkal váltotta be fenyegetéseit, a szabad világ vezetőit készületlenül érte a kialakult helyzet. Az együttműködés kudarcot vallott, de nem volt semmi más a tarsolyukban. Tudták, a diplomata kiutasítása és a hivatalos látogatások korlátozása hatástalan marad. Akkor azt javasoltam, amit ma is: korlátozni kell az együttműködést, ugyanakkor ki kell használni a meglévő kapcsolatok révén szerzett gazdasági befolyást, és nyomást kell gyakorolni ezek orosz hasznélvezőire.

Ironikus, hogy a Putyin-féle elit előszeretettel tartotta olyan országokban a pénzét, ahol bízhatott a jogállamiságban, és miután a G8-ak képviselői összeborultak Szentpéterváron, Putyin és az ő vagyonos támogatóinak minden oka megvolt rá, hogy elhiggyék, a pénzük biztonságban van nyugaton. Drasztikus és elrettentő hatása lett volna, ha korlátozzák hozzáférésüket ezekhez a pénzekhez, sőt már annak is, ha csak ezzel fenyegették volna meg őket. Ehelyett, szokás szerint, leálltak üzletelni és békét kötni. Az efféle együttműködéssel kapcsolatban a két legnagyobb tévhit az, hogy (1) ez liberalizálja az elnyomott államokat; és (2) ezzel befolyást lehet gyakorolni rájuk, ha a liberalizáció mégsem történik meg. Az elsőről már bebizonyosodott, hogy tévedés. A második pedig azért vallott kudarcot, mert a szabad világ nem hajlandó élni ezzel a befolyással abban a formában, ahogy a diktatúrák azt oly lelkesen megteszik.

Sosem kértem, hogy a Nyugat bojkottálja Oroszországot. A szabad világ országai komoly üzleteket kötnek Kínával, Szaúd-Arábiával és sok más autokráciával, de egyetlen másik vezetőnek sem adnak olyan demokratikus jogosítványokat, mint Putyinnak. Nehéz elképzelni, hogy más hadban álló, bűnöző államok elitje is luxuséletet éljen valamelyik nyugati fővárosban. A kegyencek és az oligarchák azért hűségesek Putyinhoz, mert ő a *capo di*

tutti capi, a nagyfőnök, és védelmet biztosít nekik. Oroszországban ők azt csinálnak, amit akarnak, és amíg hűségük töretlen, szépen gyarapíthatják a vagyonukat, és vihetik a pénzüket Amerikába, Angliába vagy ahová csak szeretnék. Ezért szorgalmaztam azt, hogy törvényileg kell elvágni ezt a szálat és megakadályozni, hogy Putyin meg tudja védeni a bandáját – és ezért harcolt Oroszország olyan nagyon az ellen, hogy a törvényjavaslat támogatókra találjon.

A nyugati országoknak semmi okuk nem volt rá, hogy véget vessenek az Oroszországgal kialakított üzleti kapcsolatoknak. A hibát ott követték el, hogy azt hitték, ez a kapcsolat több is lehet ennél. A maffia folyton csak elvesz, adni pedig csak szigorú feltételekkel szokott.

nyolcadik fejezet

A MEDVEGYEV-HADMŰVELET

Borisz Jelcin 2007. április 23-án hunyt el. Az 5. fejezetben ugyan már megírtam a dicshimnuszát, de a halála kapcsán szeretnék röviden kitérni még egy olyan körülményre, amely feltehetően elkerülte sokak figyelmét. Ahogy azt vélhetően az egészsége, valamint a Putyinnal kötött egyezség megkövetelte, Jelcin, miután 1999. december 31-én távozott hivatalából, csendes, szerény és visszahúzódó életet élt. Egyetlen alkalmat tudok csak felidézni, amikor a neve újra a hírekben szerepelt: ez akkor volt, amikor Mihail Gorbacsov és ő nyilvánosan, jóllehet szelíden megkritizálták Putyint, amiért a beszláni tragédia után a saját hatalmát megerősítő reformokat vezetett be.

Úgy tűnt, Putyin is tartja magát a Jelcinnel kötött megállapodáshoz. A hatalom sem Jelcin családjának, sem a szövetségeseiből és régi cimboráiból álló tágabb „családjának” soha egyetlen tagjával szemben nem kezdeményezett eljárást. És, bár Jelcin távol tartotta magát a rivaldafénytől, úgy hiszem, a személye és a jelenléte mégis nyomasztotta Putyint. Mert lehet ugyan, hogy Putyin lett a Keresztapa, de mégis csak Jelcin volt az orosz függetlenség és demokrácia alapító atyja. Nem lehetett csak úgy egyszerűen lerombolni ezt az örökséget, míg annak letéteményese életben van – ez a húzás még Putyin számára is kockázatos lett volna. Ám Jelcin halálával egy újabb fékezőerő szűnt meg, amelynek addig szerepe volt abban, hogy visszatartsa Putyint a totalitárius törekvéseinek kiteljesítésétől. Jelcin két elnöki ciklust engedélyezett csak magának, és ha még él, utódjától is biztosan elvárta volna, hogy távozzon a hatalomból a két ciklus kitöltése után.

Ez azért volt fontos, mert Putyin 2007-ben élete legnagyobb döntése előtt állt. Második elnökségének ideje a következő évben ért véget, és az

orosz alkotmány értelmében nem indulhatott újra a posztért. Az elnökválasztást 2008. március 2-ára tűzték ki. Ezt megelőzte a parlamenti képviselő-választás, 2007. december 2-án. Az nem volt kérdés, hogy a Putyin vezette Egyesült Oroszország Párt elsőprő győzelmet arat majd a képviselőválasztáson, de mi minden tőlünk telhetőt megtettünk azért, hogy feltárjuk és nyomon kövessük a „szabálytalanságokat”, amelyek mindenképp végigkísérték volna a választási folyamatot. Tudják, egy választás elcsalásának művészete abban rejlik, hogy magát a választást kell teljesen értelmetlenné tenni. Aki az egész folyamatot irányítani tudja, sőt, aki eleve eldöntheti, hogy kik kerüljenek a szavazólapra, annak nem kell amiatt aggódnia, hogy kik mennek el szavazni, vagy hogy kik számlálják majd a szavazatokat.

Az Egyesült Oroszország Párt, amelynek listavezetője a hatalmon lévő elnök volt, minden elképzelhető – legális és illegális – előnyt magáénak tudhatott. Az ellenzéki csoportoktól, köztük a mi Másik Oroszország nevű koalíciótól, megtagadták a listaállítást, amire az az aprólékosan kidolgozott, új választási törvény adott lehetőséget, amelyet pontosan ebből a célból alkottak meg. Vasárnapra, a választás napjára már csak olyan jelöltek és szervezetek maradtak versenyben, akik vagy Putyint támogatták, vagy megállapodtak vele, hogy ha bennmaradhatnak a parlamentben, vagy ha listát állíthatnak, akkor nem szegülnek szembe az akaratával.

Előbbi kategóriába tartozott az „Egy Igazságos Oroszország” párt, amelynek a választások után az egyik első dolga az volt, hogy Putyin elnöki hivatali idejének meghosszabbítását javasolta. Ez ám az ellenzék! A második kategóriában ott voltak például a kommunisták, akik a szavazatok 11,6%-át nyerték el, vagy ha úgy tetszik, ennyit „engedtek át” nekik a hatalom birtokosai. (Független megfigyelők szerint a hivatalos eredménynél jóval magasabb, 20%-os szavazati arányt értek el.) A 450 parlamenti helyből végül 57-et szereztek meg. A kommunisták vezetőjét, Gennagyij Zjuganovot ez a nem túl jelentős parlamenti képviseletet jelentő eredmény felbőszítette, a pletykák szerint ugyanis a Kreml a hűségük jutalmául legalább 90 székot ígért nekik. Zjuganov több feljelentést is tett a választási szabálytalanságok miatt. A szavazás után írt cikkemben még viccelődtem is ezen: „Nem szívesen dörgölöm az orrod alá, Gennagyij, de én megmondtam!” Vagy, ahogy akkoriban mondták, a demokrácia és Putyin rendszere között olyan a különbség, mint a bőrfotel és a villamosszék között.

Nem mintha sokat nyomna a latban, de a legriasztóbbak az olyan távoli területek, mint Csecsenföld és Dagesztán hivatalos statisztikái voltak – ezeken a helyeken alig-alig felügyelték a szavazást. Döbbenetes, 99,5%-os részvételi arány mellett a csecsen szavazók 99%-a az Egyesült Oroszország Pártra adta a voksát. Arra a pártra, amit Putyin vezetett, az a Putyin, aki kirobbantotta a második csecsen háborút, amely a földdel tette egyenlővé a csecsen fővárost, Groznijt. Az igazságot, szokás szerint, a hízelgők tettei leplezik le, akik igyekeztek kedvére tenni a Kremlből őket figyelő mestereiknek. Feleségem erre borúsán csak annyit mondott, hogy Csecsenföldön csak az nem szavazott, aki meghalt aznap.

El se tudom képzelni, vajon az Egyesült Oroszország Párt vezetői mit gondolhattak Hugo Cháveztől, aki ugyanaznap vacak 1%-kal veszített el egy referendumot. Micsoda amatőr! Mindeközben – annak ellenére, hogy a szavazólapon a kormánypártnak nem is voltak valódi ellenfelei, és számtalan más trükköt is alkalmaztak – az Egyesült Oroszország Pártnak Szentpéterváron és Moszkvában épphogy sikerült a szavazatok 50%-át megszerezni. Nem véletlen, hiszen a két nagyváros lakói, a jobb internetes lefedettségnek és az elterjedt internethasználatnak köszönhetően, továbbá azért, mert az egyetlen, nem elfogult rádióállomás, az Echo Moszkvi a térség lakóit folyamatosan tájékoztatta az eseményekről, sokkal nagyobb arányban értek hozzá a Kreml által nem ellenőrzött hírforrásokhoz.

Hogy Putyinnak mennyire fontos volt a választás, azt az is egyértelműen jelezte, hogy több heves hangvételű beszédet is tartott, amelyben szavazásra buzdította az embereket. Nem fogalmazott virágnyelven: figyelmeztetett, hogy „ellenségeink köztünk járnak” és „a sakálokat” a Nyugat támogatja. Nem is annyira oroszul beszélt, inkább putyinul, enyhe archaikus, osztráknémet akcentussal.

Minek kellett ekkora felhajtás, amikor látszólag teljes mértékben az irányítása alatt tartotta a Kremlt? Először is, emlékezzünk vissza arra, hogy Sztálin még 1937-ben, a terror évében is tartott választásokat. Az eredmények azon a vasárnapon sem voltak kétségesek, és csak megerősítették a tényt, hogy az orosz állami berendezkedés visszatér a hatalomkoncentráció és az egypártrendszer gyakorlatához, ahol minden hatalom egy kézben összpontosul. De a Putyin-rezsim számára több okból is fontosak voltak a választások, elsősorban természetesen pénzügyi okokból: Putyin pénzügyeinek okán. A nyugati vezetőkkel kialakított szoros kapcsolatai garanciaként

szolgáltak nagy hatalmú oligarchái számára, akik így biztonságban tudták a pénzüket. Putyin túl látványosan és gyorsan számolta fel a demokrácia utolsó intézményeit, így félő volt, hogy ez a kényelmes állapot most véget ér – de Putyin még nem állt készen arra, hogy vállalja ezt a kockázatot.

Az első jelek nem voltak túl ígéretesek. Nicolas Sarkozy eleinte kemény fickónak mutatta magát, de úgy tűnt, néhány, Putyinnal közösen elfogyasztott ital után ő is elgyengült. A francia elnök nem is vesztegette az idejét, rögtön felhívta kollégáját, hogy gratuláljon neki a győzelemhez. Putyin mindig nagyon odafigyelt ezekre a nyugatról érkező jelekre, kereste, hogy van-e bennük valódi nyomás. A pofátlanul elcsalt választásokra érkező reakciók többsége nem volt túlságosan pozitív, főleg a sajtó részéről. De nem lehetett olyan nagy a baj, ha Sarkozy és a másik öreg cimbora, Tony Blair is felhívta Putyint!

A Kreml kampányának másik célja az volt, hogy áldemokratikus álca mögé bújtassa a rezsimet, és így elleplezzen minden olyan mesterkedést, amely a március 2-ai elnökválasztás után a háttérben zajlott azért, hogy Putyinék megőrizhessék a hatalmukat. Harmadszor már nem indulhatott az elnöki posztért, vagy legalábbis az alkotmányban ez állt, azt pedig már korábban megígérte, hogy az alkotmányhoz nem nyúl – már ha számít valamit egy KGB-s alezredes ígérete.

A Putyin-rezsim, amely nyolc éven át élvezhette a rekordmagasságú olajárak áldásos hatásait, és a „terror elleni harccal” foglalkozó Nyugat szemellenzősségét, most válságba került. A Kremlnek meg kellett neveznie az elnökjelöltet. Találgattuk, hogy az illető vajon egy erőtlen báb lesz-e, aki meghajolva a „nép” akarata előtt, esetleg hirtelen jött egészségügyi problémái miatt a megfelelő időben visszaadja Putyinnak a hatalmat; vagy netán találnak-e valakit, aki elég bolond ahhoz, hogy vállalja a feladatot és annak kockázatát is, hogy ő viszi el a balhét, amikor az elhanyagolt orosz infrastruktúra és gazdaság végül összeomlik. Felmerült bennünk az is, hogy átalakítják a rendszert, és addig csúrik-csavarják az alkotmányt, míg Putyin valamilyen új szerepben, de megtarthatja a hatalmát.

Azt követően, hogy 2007 októberében Putyin baráti látogatást tett Iránban, írtam egy cikket arról, hogy valószínűleg új pozíciót szeretne magának, olyat, amely több, mint egy miniszterelnöki poszt és az általa ellátott köznapi, unalmas feladatok, sőt talán még a párttitkárok régi nimbuszát is elhomályosítja. „A Legfelsőbb Vezető Putyin Ajatollah egész jól

hangzik” – írtam ekkor, és biztos voltam benne, hogy Putyin mindig arról álmodott, hogy a háttérből irányítsa az eseményeket, az elnökséggel együtt járó bosszúságok és külsőségek nélkül. Nem hittem volna, hogy a viccem majdnem telitalálat lesz.

Nagy volt a kísértés, hogy tiltakozásképp ebben a könyvben is úgy írjak a 2008 utáni időszakról, ahogy az egyik cikkemben írtam a 2009-es állapotokról: egyetlenegyszer sem említettem meg Dmitrij Medvegyev nevét. A teljes mellőzés megfelelő hozzáállás lenne egy olyan emberhez, aki 2008 és 2012 között Oroszország elnöke volt, majd úgy adta vissza az elnökséget Vlagyimir Putyinnak, ahogy a kutya hozza vissza a botot a gazdájának. Nincs értelme annak, hogy személyes okok miatt összekuszáljam a cselekményt és kihagyjak történeteket az elbeszélésből, viszont a Medvegyevvel kapcsolatos megjegyzéseimet rövidre fogom.

Medvegyev személye akkor is teljességgel irreleváns volt, és most is az. De az ötlet, hogy valaki olyat válasszanak elnöknek, mint Medvegyev, aki fiatal, liberális, és aki talán visszakormányozza az országot a modern korba vezető útra, az annak idején rendkívül jó gondolatnak tűnt. Az ember szinte látja maga előtt, ahogy Putyin és szűk csapata egy laboratóriumban kikísérletezi az ideális Medvegyevet. Legyen üde arcú, csillogó tekintetű, olyan ember legyen, aki képes reformokról szónokolni az értelmiségnek, és kész rezzenéstelen arccal, udvariasan elismerni, hogy Oroszországban nem feltétlen mennek jól a dolgok, de ezen garantáltan javítani fog. Az így létrehozott Medvegyevnek ezenkívül ne legyen agya se, ne legyenek gondolatai, ambíciói és biztos, ami biztos, ne legyen saját hatalmi bázisa se. És végül, de nem utolsósorban, az is fontos volt, hogy Putyinnál alacsonyabb termetű legyen, és még annyira se legyen karizmatikus, mint ő, ami bizony igen ritka kombináció. Azonban, Putyin legnagyobb szerencséjére, épp kéznél volt egy ilyen figura a saját kormányában.

2007. december 10-én Putyin hatalmas csinnadrattával bejelentette, hogy azt szeretné, ha első miniszterelnök-helyettese, Dmitrij Medvegyev követné őt az elnöki székben. Az Egyesült Oroszország Párt és csatlós pártjai gyorsan meg is választották őt elnökjelöltjüknek, így egy héttel azután, hogy Medvegyev megkapta Putyin áldását, hivatalosan is elindult az elnöki székért. Első dolga volt bejelenteni, hogy ha szerencséjével jár, és megnyeri

a választásokat, akkor Vlagyimir Putyint teszi meg miniszterelnökének. Ezt Putyin hálásan elfogadta, és a dolog ezzel el volt intézve. (Medvegyev, hogy indulhasson az elnöki posztért, a Gazprom igazgatótanácsának vezetői posztjáról is lemondott – sokan azon viccelődtek, hogy szegényt lefokozták Oroszország elnökévé.)

A Nyugat reakcióját jól példázza, hogyan reagált a hírre Condoleezza Rice. A külügyminiszter asszony a bejelentés másnapján kerekasztal-beszélgetésre hívta a *USA Today* című napilap szerkesztőbizottságát. Átbeszélték Irak és Irán helyzetét, majd rátértek Rice egykori szakterületére, Oroszországra. Rice tett néhány visszafogott megjegyzést arról, hogy „a demokratikus folyamatok megtorpantak Oroszországban”, és hogy „jelen körülmények között nem beszélhetünk szabad és tisztességes választásokról”. De azt is hozzátette, hogy ismeri Medvegyevet, aki szerint „intelligens” és „egy másik generáció tagja”.¹ Nem mintha ezek sokat számítanak – még akkor sem, ha ez az igazság.

A legárulkodóbb megjegyzést akkor tette Rice asszony, amikor először került szóba, hogy Medvegyev lehet a következő orosz elnök. A hivatalos leiratban ez áll:

RICE MINISZTER ASSZONY: Nos, gondolom, ettől függetlenül még megtartják az elnökválasztást márciusban. (Nevet.)

Biztos mindenki nagyon jótt nevetett azon, hogy Medvegyev törvénytörő elnöki beiktatását elnökválasztásnak nevezte a miniszter asszony. Igaz, ami igaz, az orosz választások tényleg nevetségesek voltak. De vajon miért nem azt kérdezték Rice-től ezek után, hogy „Oroszország miért tagja még mindig a G7-eknek, ha az orosz elnökválasztás csak egy vicc volt?” vagy azt, hogy „A Bush-kormány miért áldozott ennyi időt, költött ennyi pénzt és hullajtott ennyi vért azért, hogy megpróbálja megteremteni a demokráciát Irakban és máshol is, ha közben szemet hunyt afölött, hogy mit művelt Putyin a világ legnagyobb olajexportőr országával, amely egyúttal a világ legnagyobb nukleáris arzenáljával is büszkélkedhet?” Nem mintha bárki is támogatta vagy elvárta volna, hogy Bush lerohanja Oroszországot, de talán nem túlzás egy kis következetességet kérni attól az embertől, aki aktívan támogatja az ún. amerikai szabadságpárti programot (US Freedom Agenda).

Néhány nappal a Rice-interjú előtt a *Time* magazin a 2007-es év emberének választotta Putyint. Nagy igyekezettel próbálták megmagyarázni az olvasóiknak, hogy ez a díj „nem egy elismerés”, és mindig olyan ember kapja, aki így vagy úgy, de „a legtöbbet szerepelt a hírekben”. A cikkben mindazonáltal megdicsérték választottjukat, amiért a nemzetközi közvélemény szemében visszaszerezte országa régi nagy hírét, véget vetett az „anarchiának”, és helyreállította nemzete büszkeségét. A magazin emellett aggodalmát fejezte ki az emberi jogok „aggasztó” helyzete miatt.²

Pontosan ugyanezeket lehetett volna elmondani Adolf Hitlerről 1938-ban, amikor őt nevezte meg az év emberének a *Time* szerkesztősége. „A fasizmus – írták akkoriban – felfedezte, hogy a szabadság (a sajtószabadság, a szólásszabadság, a gyülekezés szabadsága) potenciális veszélyt jelent a saját biztonságára.”³

Ezek a szavak a 2007-es győztes esetében is éppúgy megállták volna a helyüket. A Putyinnak felrótt kritikák többsége ezzel szemben az „állítólagos” visszaéléseket taglalta, vagy közvetlenül az ismert – és kezelt – rendszerellenes forrásoktól származott. Véleményem szerint, ha egy újságíró így jár el, azzal lemond arról, hogy a tényekről tényszerűen számoljon be. A bejelentés időzítése sem volt véletlen: a cikk rögtön azután jelent meg, hogy egy elcsalt parlamenti választást lebonyolítva Putyin megkoronázta művét, az orosz demokrácia elpusztítását.

A Kreml propagandagépezete természetesen büszkén hirdette, hogy a *Time* cikke a putyini politika elismerésének újabb jele. Ezzel is azt a mítoszt akarták tovább erősíteni, amely szerint Putyin „erős Oroszországot” teremtett, pedig valójában ő és a cimborái kizsigerelték az államot.

Március 2-án, azzal, hogy Medvegyevet a nagy semmi királyává koronázták, Oroszországban a demokrácia utolsó, még meglévő elemét, a törvényes hatalomátvitel intézményét is porrá zúzták. Mint az várható volt, a választás maga volt a totális átverés, és a Kreml még csak meg sem próbálta eltüntetni a nyomokat. Az ellenzéki jelölteket kizárták a versenyből. Az állami irányítású sajtó Medvegyevet ajnározta, míg a többi jelöltről csak rágalmatokat közölt, vagy egyszerűen meg sem említette őket. Néhány lelkes szavazóköribe kissé túlzásba estek, és arról tájékoztatták a nyilvánosságot, hogy az előzetes jelentések szerint Medvegyev a szavazatoknak több mint száz százalékát szerezte meg.

Végül 70%-ot kapott, ami elmaradt Putyin 2004-ben elért 71%-os eredményétől. Ez a fejlemény is finoman azt jelezte, hogy valójában ki is a főnök, már ha ezt egyáltalán jelezni kellett. Felmerül a kérdés, hogy vajon miért kellett az eredményeket meghamisítani, ha egyébként enélkül is indokolatlan előnyt élveztek volna. A válasz kézenfekvő: a helyi politikusok és bürokraták akarták ezzel a hűségüket kifejezni, bizonyítani, hogy képesek és hajlandóak is előállítani azokat az eredményeket, amelyeket a Kreml megkövetel. Egy demokrácia nem így működik. A maffia működik így.

Mi, az orosz ellenzék tagjai izgatottan vártuk, mit szól majd a világ ahhoz, hogy Oroszország visszatért a nyílt önkényuralom útjára. Azt gondoltuk, most biztos, hogy a szabad világ vezetői végre valahára keményen meg fogják kritizálni Putyint, aki képes volt minderre azok után, hogy Oroszország a G7-ekhez csatlakozhat, őt magát pedig demokratikus partnerként kezelték. Egész biztos, hogy felháborodnak azon, hogy Putyin bolondot csinált belőlük. Sőt, reménykedtünk abban, hogy ha kívülről kellően nagy nyomás nehezedik Putyinra, akkor az talán lesz akkora, hogy elsodorja az egész botrányos hatalomátvételt, és enyhít a Kreml szorításán.

Ami ehelyett történt, elkésérítő volt. Nem is történhetett volna rosszabb. A nyugati kormányok egy emberként tapsoltak és gratuláltak Medvegyevnek a rendkívüli győzelemhez, bár többjük ezt az egyébként ízléstelen feladatot a kormányzóvivőre bízta. Egy-két nyilatkozatba sikerült csak becsúsztatni néhány szót az orosz választási folyamat során történt kellemtelen „incidensekről”.

Nicolas Sarkozy francia elnöknek nem voltak ilyen aggályai. Ő személyesen hívta fel Medvegyevet, hogy gratuláljon neki és meghívja Franciaországba. (Gondolom, a Putyinnal régóta üzleti kapcsolatban álló Silvio Berlusconi és Gerhard Schröder szintén személyes üzenetet küldött.) Az, hogy a nyugati demokráciák Medvegyev elnökségét demokratikus választás eredményének tekintették, újabb fordulópontot jelentett. Ezzel elhárult az utolsó akadály is, amely annak útjában állt, hogy örökre Putyin kezében maradjon a hatalom. Ez az elismerés annak jeleként volt értékelhető, hogy az Egyesült Államok és az Európai Unió akár a legabszurdabb színjátékba is hajlandó belemenni, csak hogy elkerülje a konfrontációt.

A Nyugat reakciója az orosz ellenzék pozícióit katasztrofális mértékben gyengítette. A koalíciónk nacionalistákból, baloldaliakból és liberálisokból állt, a szövetségünk tagjaiban nem sok közös volt azon túl, hogy mind

hittünk a demokratikus folyamatok erejében. Sajtótámogatás híján és folyamatos üldöztetés közepette igyekeztünk minél több ember figyelmét felhívni a demokrácia mint eszmerendszer jelentőségére. Ebbe a folyamatba szólt bele a „szabad világ”, és egyik pillanatról a másikra lerombolta, amit felépítettünk. Bebizonyították, hogy a demokrácia csak átverés volt, a „biznisz” leplezésére szolgált, ahogy azt Putyin és szövetségesei mindig is tették.

Öt hónappal később, augusztusban, amikor Putyin azt érezte, hogy most már bármit büntetlenül megtehet, az orosz haderők benyomultak a szomszédos Grúziába, abban a pillanatban, amint erre Dél-Oszétia látszólagos ürügyet szolgáltatott. Putyinnek nem volt oka azt hinni, hogy bármitől félnie kellene, hisz tulajdonképpen semmiség az, ami történt: megbüntetett egy szomszédos országot, amelynek első számú vezetője régi személyes ellensége, a grúz elnök, Mihail Szaakasvili. Putyin, mint máskor, most is belelátott a nagyhatalmak vezetőinek fejébe, és ezúttal sem tévedett.

A fennálló világrendnek megvannak a maga működési elvei, de azok többnyire az ún. becsületbeli szabályrendszeren alapulnak, és az azt alkotó dogmákat nem szokás próbára tenni vagy megszegni. Putyin rájött, hogy az általa alkalmazott brutális KGB-s módszerek ugyanolyan hatékonyak a nemzetközi szintén, mint az előbb említett elvek. Egy csapásra ismét az erőszak színtere lett a Kaukázus, ahol már 1999-ben, első színre lépésekor keménykezű orosz politikusként ismerték meg Putyint. Ez az akció akár ajándék is lehetett Medvegyevnek. Egy háború mindig kiváló lehetőség arra, hogy az új orosz elnök kialakítsa vagy formálja a belpolitikai imázsát.

Az igazi katasztrófa 2008. március 3-án, az elnökválasztás másnapján következett be, s kellő magabiztosságot adott Putyinnak ahhoz, hogy egy nemzetközi államhatárt átlépve kezdjen vérontásba. Ez volt az a nap, amikor a szabad nemzetek nemzetközi közösségének lehetősége volt megkongatni a vészharangokat Putyin diktatúrája ellen, és egyértelműen tudatni a világgal, hogy fontos számukra a demokrácia. De a harangok hallgattak. Az elnökválasztás sem számított semmit. A világ reakciója annál fontosabb volt.

Amint Oroszország és Grúzia között a Dél-Oszétiáért vívott harcok kissé alábbhagytak, eszembe jutott az a beszélgetés, amelyet még 2005-ben, Moszkvában folytattam le egy magas rangú európai uniós tisztségviselővel. Oroszország akkoriban még sokkal szabadabb volt, mint ma, de Putyin

már akkor is hevesen támadta a demokratikus jogállam alapjait. „Mi kell ahhoz – kérdeztem –, hogy Európa végre ne demokrataként kezelje Putyint? Tiltsa be az összes ellenzéki pártot? Kezdje el halomra lövetni az embereket a nyílt utcán?”

Beszélgetőtársam erre csak annyit reagált, hogy megvonta a vállát, és azt felelte, hogy az EU még egy ilyen helyzetben sem tudna túl sokat tenni, majd hozzátette, hogy „mindig is az együttműködés lesz az emberek legnagyobb reménysége, Európában és Oroszországban egyaránt”. Gondolom, a grúzok és az ukránok ezzel kevésbé értenének egyet. A nyugati hatalmak hozzáállását közel egy évtizeden át jellemezte a tehetetlenség és az önámítás sajátos kombinációja, és közvetlenül ez a magatartás vezetett oda, hogy Oroszországnak volt mersze lerohanni Grúziát. Mivel ez a tette büntetlen maradt, hat évvel később, Ukrajna ügyében, Putyinnak ez szinte felhívás volt keringőre.

Az Európai Unió vezetői, válaszul arra, hogy Oroszország megtámadta Grúziát, összehívtak egy rendkívüli csúcstalálkozót – az iraki háború ki-robbanása óta ez volt az első ilyen rendezvény. Ezen a csúcson gyorsan el is döntötték, hogy felfüggesztik a társulási megállapodás folyamatban lévő tárgyalásait addig, amíg Oroszország vissza nem vonja a csapatait az augusztus 7-e előtti állásokra. Az EU nyilatkozatában, amelyet a büszke Silvio Berlusconi később némileg finomított, az örökzöld frázisok mellett – amelyek szerint a Bizottság „mély aggodalommal figyeli” és „határozottan elítéli” a történeteket – szerepelt az a mondat is: „Elvárjuk, hogy Oroszország felelősen viselkedjen, és tartsa tiszteletben minden vállalását.”⁴ Elképzeltem, amint Putyin a milliárdos és KGB-s haverjaival jót nevetett ezen a finomkodó megfogalmazáson.

Május 7-én Dmitrij Medvegyev zárt ajtók mögött letette az elnöki esküt. Az újságírók megkérdezték Putyint, hogy – követve a hagyományokat – kifüggeszti-e az új elnök arcképét az irodájában. Putyin erről hallani sem akart, de akkoriban az a vicc járta, hogy valójában van egy képe Medvegyevről: egy olyan jelenetet ábrázol, amin az elnöki irodában áll, és Putyin portréját nézi. Az orosz alkotmány értelmében most már Medvegyev volt az ország ura. De mivel soha semmi sem bizonyította az ő függetlenségét vagy tekintélyét, joggal feltételezhettük, hogy ezután is csak Putyin engedélyével használhatta a Kreml mosdóját. A „zökkenőmentes hatalomátvétel” – ahogy Angela Merkel német kancellár ironikusan és találóan fogal-

mazott – valójában azt jelentette, hogy Putyin akadálymentesen vitte át a hatalmát az elnöki posztról a miniszterelnökségbe.

Az elmúlt tíz évben jóval több mint ezer alkalommal szerepeltem a nemzetközi sajtóban, és szinte kivétel nélkül Oroszország és Putyin volt a téma. A műsorkészítők sok esetben előre felhívják telefonon az interjúalanyt, és megkérdezik, hogyan szólíthatják, milyen titulust használ, és mit szeretne, mi szerepeljen a neve mellett a képernyőn. Néha pedig nem kérdezik meg. Az én életrajzom hosszú és sokszínű, így már hozzászóltam, hogy ilyen helyzetekben a legkülönbébb módokon szólítanak meg. Hasonló a helyzet, amikor üzleti és politikai eseményeken előadóként mutatnak be. Ezek a felvezetések mindig kedvesek és általában igen hízelgőek is, de sokszor tele vannak téves információkkal, amelyeket előzetesen gyors „guglizás” során szedtek össze rólam a meghívók. Így az előadást gyakorta azzal kell kezdenem, hogy ott helyben korrigálom ezeket a tévedéseket, és azon viccelődök, hogy mindig kíváncsi vagyok ezekre a bemutatásokra, mert sok új dolgot tudhatok meg magamról.

„Garri Kaszparov, orosz emberi jogi aktivista, egykori sakkvilágbajnok”. Ezt nem olyan nehéz megjegyezni, igaz? Ezenkívül a New York-i székhelyű Emberi Jogi Alapítvány elnöke, valamint az Oxford Martin School vendégprofesszora is vagyok. Utóbbi intézményben rendszeresen tartok előadásokat és szemináriumokat. Ezen túl nagyon büszke vagyok arra, hogy a nemzetközi, nonprofit oktatási intézmény, a Kaszparov Sakk Alapítvány elnöke lehetek, valamint arra, hogy szerzőként és előadóként valamely népszerűsítésre tettem szert. De ennyi minden nem fér el a képernyőn.

Az egyetlen megnevezés, amit tényleg nem szeretek, és amit sajnós ettől függetlenül elég gyakran hallok, így hangzik: „Garri Kaszparov, egykori orosz elnökjelölt”. Ez nemcsak pontatlan, hanem ártalmas és félrevezető is. Való igaz, a Másik Oroszország, a többi ellenzéki csoporttal karöltve, tartott annak idején belső elnökjelölti pártgyűléseket, hogy az ellenzék 2008-ban jelölteket tudjon állítani, és ezeken én is részt vettem. Igaz az is, hogy a leendő jelöltek kiválasztása céljából sor került egy internetes és egy személyes szavazásra, amelynek az egyik nyertese én lettem. Az is tény, hogy többen megpróbálták regisztrálni magukat, hogy jelöltek lehessenek, és én is köztük voltam. De hogy ténylegesen elnökjelölt lettem volna?

Amikor valamely demokratikus ország képviselője szavazásról, platformról, kampányról és egy szabad választás egyéb, hétköznapi elemeiről beszél nekem, mindig félbe kell szakítanom. Mert valójában ezek egyike sem létezett soha Oroszországban – 2008-ban sem, és ma még annyira sem. Oroszországban az ellenzék nem arra törekszik, hogy választásokat nyerjen; arra törekszünk, hogy egyáltalán *legyenek* választások. 2004-ben nagyon optimistán indultunk neki a folyamatnak, remélve, hogy Putyin távozása talán megnyitja a kapukat egy nyílt választás előtt, ahol az eredményt jogilag is értékelni lehet. Ám 2007-ben, miután „az Eltérő Vélemény Menetére” és egyéb tevékenységeinkre is egyre durvábban sújtottak le, megértettük, hogy ez a reményünk pusztá ábránd marad csupán. December 10-éig, amíg Putyin és Medvegyev meg nem tették a maguk bejelentését, még nem tudtuk biztosan, hol és mikor fog lecsapni ránk Damoklész kardja, de azt tudtuk, hogy nagyon éles, és hogy ott függ a fejünk felett.

Medvegyev megkapta Putyintól a mexikói barátom által *el dedazónak* nevezett isteni érintést – azt, amelyet a Sixtus-kápolnában, Michelangelo freskóján látni, amelyen isten életre kelti Ádámot. Ezen a ponton a választás eredménye már nem volt kérdéses. A rendszer soha nem hagyná, hogy a „kiválasztott” veszítsen, sőt nem tűri el, hogy ne hatalmas különbséggel nyerjen. Az is világos volt, hogy a Kreml nem szeretne volna nevekké telezsúfolni a szavazólapot. Az ellenzéki jelöltek kampánya különös játékká alakult, amelyben arra kényszerítettük a hatóságokat, hogy mindig újabb és újabb módot találjanak arra, hogy kizárhassanak minket.

Bőven volt akadály, amit meg kellett ugranunk. A központi választási bizottság, élén Putyin csatlósával, Vlagyimir Csurovval, elszántan küzdött, hogy a jóváhagyott jelölteken kívül senki más ne kerülhessen fel a listára. Tisztán látszott, hogy a legfőbb akadály gyakorlatilag leküzdhetetlen volt. Egy független jelöltnek kétmillió aláírást kellett összegyűjtenie mindössze öt hét alatt úgy, hogy egyetlen régióból csak negyvenezer aláírást fogadtak el. Tehát mindegy, hogy hány aláírást szedett össze az ember Moszkvában, abból csak negyvenezer számított. Ez azt jelentette, hogy minimum ötven régióból kellett aláírásokat szerezni. Ráadásul a kijelölt öt hétből két hét országos munkaszüneti időszak volt. Végül pedig maximum 2,2 millió aláírást lehetett benyújtani, eggyel sem többet, és ha ennek 10%-át valamilyen oknál fogva nem fogadták el, akkor az ember elbukta a jelöltséget.

De gyorsan kiderült az is, hogy idáig se könnyű eljutni. Valamennyi jelöltnek tartania kellett egy jelölőgyűlést, ahol legalább ötszáz támogatója gyűlik össze egy fedél alatt, hogy aláírjanak egy nyilatkozatot, és ezen az eseményen megfigyelőként az igazságügyi minisztérium egy képviselőjének is jelen kellett lennie. Ekkor ugyanaz történt, mint az országjáró körutamon: kiderült, hogy egyetlen moszkvai rendezvényhelyszín sem hajlandó termet kiadni nekem erre a célra. Pontosabban ez így nem teljesen igaz, mert aláírtunk egy bérleti szerződést egy rendezvényterem használatára december 13-ára, sőt előre kifizettük a bérleti díjat is. Két nappal az esemény előtt végül arról tájékoztattak, hogy „műszaki okok miatt a terem aznap nem használható”. Természetesen december 14-én ugyanaz a terem már készen várta, hogy otthont adjon a Kreml új áljelöltje, Bogdanov jelölőgyűlésének.

Így történt az, hogy én addig sem jutottam el, hogy határidőre teljesítsem a jelöltség minimális feltételeit, hogy aztán magam is osztozhassak abban az örömben, ami csak kevés ellenzékinak adatott meg, amikor végül Csurov elutasította a dokumentumaikat. Az egykori miniszterelnök, Mihail Kaszjanov próbálkozott a legkitartóbban, még a legfelsőbb bíróságnál is fellebbezett, amikor a választási bizottság túl sok általa gyűjtött aláírást talált hamisnak. A fellebbezését természetesen elutasították.

Ezek után megint a szokásos banda került fel a szavazólapra: a látszat kedvéért egy örült nacionalista, Zsirinovszkij; szintén a látszat kedvéért egy primitív kommunista, Zjuganov; és Putyin, akit árnyéka, Medvegyev képviselt. A változatosság kedvéért még Andrej Bogdanovnak is megengedték, hogy csatlakozzon a díszes társasághoz, mint álliberális alternatíva. Sőt még a szavazatok 1,8%-át is átengedték neki, mielőtt visszatért oda, ahonnan jött – az ismeretlenségbe.

A Másik Oroszország és a többi ellenzéki szervezet belső elnökjelölő pártgyűlése csupán arra szolgált, hogy megteremtsünk magunknak és közösen megéljünk egy valóban demokratikus élményt, amire egyébként igen kevés lehetőség volt ebben az országban. Az önkéntesek szavazóhelyiségeket alakítottak ki mindenütt, ahol csak tudtak: tornatermekben, kocsmákban, magánlakásokban. Sokszor igen sietősen zajlott az esemény, hogy vége legyen addigra, mire megjelennek a rendőrök, bezáratják az ideiglenes szavazóhelyiséget és elkobozzák a felszerelésüket. Mindenki előállt a saját politikai nyilatkozatával, rendeztünk szónoki vitákat, sőt online és offline

eszmecseréket is. Mindezek persze teljes egészében a hivatalos politikai folyamaton kívül zajlottak.

A másik célunk az volt, hogy amilyen tisztán és világosan csak lehet, világgyá kürtöljük, hogy a hivatalos választás csak szemfényvesztés. Elegünk volt abból, hogy a nyugati megfigyelők és külügyminisztériumok gyáván, széttárt karral sajnálkoznak a „bejelentett szabálytalanságok” és a „sajtó részrehajlása” miatt. Putyinból diktátor lett, ez volt a tény. Ideje volt kimondani. Sem elnök, sem miniszterelnök nem volt ő, és más olyan pozíciója sem volt, amely legitim vagy demokratikus alapokon nyugodott volna. Tudtuk, hogy az orosz sajtó ezt a véleményünket ebben a formában soha nem hozná le, az orosz politikusok ezt így soha nem mondanák ki.

Szomorú, hogy Oroszországon kívül sem volt jobb a helyzet. A külföldi államfőknek nem állt érdekükben szembeszállni Putyinnal, ez egy ideje már nyilvánvaló volt. Ami viszont kevésbé volt egyértelmű, és még ma sem az, hogy vajon a szabad világ legfontosabb sajtóorgánumainak többsége miért asszisztált ehhez a színjátékhoz. A megfigyelőktől és a külföldi sajtótól most sem futotta többre, mint hogy „vannak hibák a rendszerben” és a „hozzáférés a médiához nem egyenlő feltételek mentén biztosított”. Az Európa Tanács ugyan megfogalmazott kritikákat, de nem volt hajlandó elmarasztalni Oroszországot a választások miatt. Még az európai parlamenti képviselők delegációjának elnöke is azt mondta, hogy a választás „még mindig nem szabad és még mindig nem tisztességes”, de hozzátette, hogy „nagy általánosságban az emberek akarát tükrözte”. Azt nem emelte ki, hogy ez a kijelentés igazából azt jelentette, hogy az ország élén álló, maroknyi embercsoport akarata érvényesült.

Ha már itt tartunk, akkor engedjék meg, hogy felidézzem azokat az állításokat, amelyeket még ma is fejből tudok, miután vagy tucatnyi alkalommal cáfoltam ezeket a sajtóban. Nemes egyszerűséggel a „Putyin Oroszországnak mítoszai” összefoglaló címet adtam nekik, és a pálmát egyértelműen ez viszi: „Putyin népszerű”.

Most, hogy Putyin már tizenöt éve hatalmon van, hat év alatt két európai országot is megtámadott, és a tévé nyilvánossága előtt fenyegetőzik Oroszország nukleáris fegyvereivel, egyeseknek talán már nehéz felidézniük, hogy nem is olyan régen még mennyire másnak látták őt. 2010-ig a nemzetközi hírek igencsak művelt fogyasztói rendre meglepődtek, hogy mennyire negatív véleménnyel vagyok Putyinról.

„De hát Oroszországban demokrácia van, és őt a nép választotta! Nem?”

„Jó, lehet, hogy a választásokat megbundázták, de Putyin nagyon népszerű és egyébként is nyert volna.”

„Hát, az oroszok egyébként is szeretik az erőskezű vezetőket, és Putyin visszaszorította a bűnözést, és fellendítette a gazdaságot. Nem igaz?”

A bűnözés és a gazdaság témáját már korábban körbejártuk. Tudjuk, hogy Putyin csak azokra csapott le, akik nem voltak lojálisak hozzá, a többieket bevette társnak az „üzletbe”. Egyértelművé tette, hogy „aki nem lop velünk, az ellenünk van”. Az is köztudott, hogy annak az elemzőnek nehéz dolga van, aki szeretne pontos méréseket készíteni egy olyan nemzet gazdasági aktivitásáról, amely lassacskán visszaalakul egy stagnáló és korrupt szocialista mennyországgá. Mielőtt Putyin hatalomra került, az orosz GDP, rögtön azután hogy a fájdalmas piaci reformok életbe léptek, egyenletes tempóban növekedni kezdett. Ugyan a szovjet ipar semmiképp sem tudta közvetlenül felvenni a versenyt a Nyugattal vagy a Távol-Kelettel, de bőven volt ipari kapacitása. 2000-re a GDP növekedése meghaladta a 10%-ot, magasabb volt, mint az egykori szovjet blokk piacgazdaságra áttérő országainak jellemzően magas növekedési rátája.

Nem mellékesen, 1999-ben az olaj hordónkénti ára 13 dollárra zuhant, így az új orosz exportpiac még messze volt attól, hogy húzóágazattá váljon. Azt azonban, hogy Putyin alatt mennyire volt erős az orosz gazdaság, nem a GDP mutatja meg a legpontosabban, hanem az olajárak alakulása. Putyin hatalomra kerülésével szinte egy időben a kőolaj piaci ára az egekbe szökött, elérve a hordónkénti 100 dolláros árszintet, és azóta csak a 2008–2009-es pénzügyi válság során volt tapasztalható csökkenés.

Oroszország a világ legnagyobb olajtermelője annak ellenére, hogy az egykori szovjet infrastruktúrát csak minimális mértékben modernizálták. Ez a rengeteg beáramló pénz tette Oroszországot olyan diktatórikus olajállammá, amelyben Putyin képes volt otthon megteremteni a stabilitás illúzióját, külföldi kritikussait pedig vagy megvenni, vagy megfenyegetni. Akik szerint mindegy, honnan jön a pénz, a lényeg, hogy a nyugdíjasok és a rendőrök megkapják a járandóságukat, azoknak elárulom, hogy a Kreml is pontosan ugyanezt gondolta – legalábbis egy ideig.

Növekvő ipar vagy technológiai szektor nélkül, élénk üzleti és vállalkozói közösség nélkül, valamint a középosztály alkotta adófizetői bázis nélkül Oroszország demográfiailag kiüresedik. Akiknek nincsenek kapcsolataik

és erőforrásaik ahhoz, hogy boldoguljanak, azok vagy kínlódnak, vagy elhagyják az országot. Moszkva és Szentpétervár ragyogó városközpontjaival éles ellentétben állnak a fokozatosan elszegényedő külső régiók. Ha ehhez még hozzávesszük a politikai elszámoltathatóság teljes hiányát, az eredmény egy fokozódó társadalmi krízis.

Úgy tűnt, Putyin és bandája vonakodik valódi gazdaságot csinálni, amikor pedig megpróbálták, kiderült, hogy alkalmatlanok a feladatra. Amit biztosan nem fognak megtenni, pedig nagy szükség lenne rá, az a szigorú szabályozás enyhítése annak érdekében, hogy az orosz vállalkozások is kipróbálhassák magukat a valódi kapitalizmus világában, és annak ne csak az „urambátyám” verzióját ismerjék. Hodorkovszkij esete csak a legkirívóbb példája annak, mi történik azokkal a cégtulajdonosokkal, akik az állam jóváhagyása nélkül próbálnak meg boldogulni, de rajta kívül még sok ezren jutottak az ő sorsára.

A Putyin népszerűségét illető tévhit még mindig tartja magát. Biztos, hogy olyan sokan szeretik? Akkor miért fordított mindig rengeteg időt és energiát arra, hogy uralma alá hajtassa a sajtót, kiiktassa a riválisait, és felállítson egy bonyolult rendszert a kisebb-nagyobb választások megbundázására? Ha Putyin tényleg olyan népszerű, akkor miért nincsenek szabad és tisztességes választások, miért nincs szabad sajtónk? A bloggerek üldöztetése és a köztéren egyedül álldogáló, kezében Putyin-ellenes feliratú táblát tartó tüntető letartóztatása szerintem nem népszerű államfőhöz méltó viselkedés.

A demokratikus vezető elfogadásának és népszerűségének egész definíciója értelmetlen az autokráciában. Ha a városban csak egy étterem van, annak étlapján pedig mindössze egyetlen étel, és senkinek nem engedik, hogy új éttermet nyisson, akkor az az étterem vajon népszerű? Tizenöt évnyi propaganda mostanra erős személyi kultuszt teremtett, amely szerint Putyin az egyetlen, aki Oroszországot vezetni és védelmezni tudja; a kritikusai mind veszélyes árulók, akiket börtönbe kell zárni vagy meg kell ölni, ahogy az gyakran meg is történik. Bárki, aki Putyin riválisa lehet, azt demonizálják és kiiktatják.

Ezzel pedig el is érkeztünk a következő mítoszhoz, miszerint az ellenzék egyszerűen nem elég kompetens vagy karizmatikus ahhoz, hogy Putyin kihívója lehessen. Ki tudja? Ezt nem azért hozom fel, hogy védjem a saját szerepemet vagy pozíciómat, hanem azért, hogy illusztráljam, mennyire

abszurd az orosz ellenzékéről úgy beszélni, mintha néhány jelentéktelen és kormányzásra alkalmatlan pártocskát alkotná egy valódi demokráciában. Tagjainkat kitiltották a sajtóból, megrágalmazták őket, megtiltották, hogy gyűléseket és találkozókat tartsanak, gyakran fizikailag is bántalmazták őket, a rendőrség rájuk rontott, zaklatta őket, a hatalom pedig meggátolta, hogy a szavazólapon szerepeljenek. Micsoda briliáns és koherens üzenet ez! Miféle páratlan vezető engedett volna minket hatalomra jutni ilyen körülmények között?

Ahogy az 2008 után egyre inkább nyilvánvalóvá vált, Putyin önszántából soha nem fog távozni a Kremlből – vagy koporsóban viszik ki, vagy a feldühödött tömeg rángatja ki onnan. Amíg a szabad világgal gazdasági kapcsolatban áll, és meg tudja akadályozni, hogy oroszok milliói lázongjanak a Vörös téren, addig nem megy ő sehova. Az előbbi feltétel, a gazdasági együttműködés, ebből a szempontból is fontos. Mert amíg van fizetőképes kereslet Oroszország bőséges természeti kincseire – az olajra, a gázra, a fémre és a fára –, addig Putyin megengedheti magának, hogy fizetést, egyéb juttatásokat és fegyvereket adjon a rohamrendőröknek, akik otthon tartják az embereket.

Ami a közvélemény-kutatásokat illeti, Oroszország nem olyan, mint az Egyesült Államok vagy Franciaország. Ha az átlag orosz azt hívja fel egy ismeretlen, hogy megkérdezze, mi a véleménye az emberről, aki az országot uralja, nagy bátorság kell ahhoz, hogy a megkérdezett merjen mást mondani, mint hogy lelkesen támogatja őt. Őszintén mondom, honfitársaim bátorságáról tanúskodik, hogy Putyin az ilyen felméréseken nem 99%-os támogatottságot kap – ahogy kapott, például, Szaddám Huszein és Moammer Kadhafi, egészen addig a percig, amikor már nem ők döntöttek életről és halálról.

Kíváncsi vagyok, hogy miután az ukrajnai háború ideje alatt Putyin támogatottsága 90% fölé kúszott, és a fasiszta személyi kultusz propagandája maximális fordulatszámra pörög, a külföldi sajtó most végre tényleg változtat-e az eddigi hozzáállásán, és többé nem veszi készpénznek ezeket a hamis számokat. Kazahsztán zsarnoki vezetőjét, Nurszultan Nazarbajevet, aki 1989 óta van hatalmon, nemrég – 2015 áprilisában – „újra-választották”: a szavazatok 97,7%-át nyerte el, természetesen 95%-os részvételi arány mellett. Elnézve az ő figyelemre méltó választási győzelméről szóló szalagcímeket, örülök, hogy ma már csak kevés nyugati sajtó-

orgánum van, amelyik tényleg elhiszi, hogy Nazarbajev valóban ennyire népszerű az emberek körében. Vajon Putyinnek is 98% felett kell teljesítenie ahhoz, hogy állítólagos népszerűségét ugyanilyen szkepticizmussal kezeljék?

Hogy a napjaink Nazarbajevjei, Putyinjai és Hámeneiei miért veszik még mindig a fáradságot, és tartanak választásokat, nos, ez olyan rejtély, amelyen érdemes elgondolkodni. A mai kor diktátorai tanultak elődeik hibáiból, továbbá elsajátították azokat az újkori módszereket, amelyek az információáramlás és az arculatképzés tudatos kontrolljához szükségesek. Tudják, hogy a szavazásnak akkor is szimbolikus szerepe és jelentősége van, ha egyébként eszük ágában nincs alávetni magukat a választási eljárási törvényeknek. Az, hogy egyáltalán szükségét érzik a választásoknak, legyenek azok bármilyen tisztességtelenek, sokat elárul arról, hogy a külső nyomásgyakorlás mennyire sikeres, továbbá arról, hogy mennyire vágnak hatalmuk törvényesítésére, arra, hogy ők is tagjai legyenek a demokratikus szabályok szerint megválasztott vezetők elit klubjának.

Az említett országok – nevezzük őket „hipokráciáknak” vagy a putyini Oroszország szakértője, Borisz Reitschuster német zszurnaliszta kifejezésével élve, *demokratúráknak* – vezetőit csak kevésbé aggasztja, hogy átverik a saját polgáraikat azzal, hogy elhitetik velük: van beleszólásuk, ki kerül kormányra. A diktátoroknak céljaik eléréséhez tökéletesen elég a mindenütt jelen lévő biztonsági erő és a tömegmédiá feletti uralom. Ezen a ponton Oroszországban már csak nagyon kevesen dőlnek be a Putyin-féle választási színjátéknak. A közvélemény-kutatások a nemzetközi közösség kedvéért készülnek, és a reménybeli győztesek tájékoztatására.

Újra idézném egy korábbi példám: Sarkozy szégyenteljes és szégyentelen telefonhívását, amelyben „melegen gratulált” Medvegyevnek a győzelme után. Az orosz média nagy felhajtást csapott e telefonhívás meg a többi, külföldről érkező dicshimnusz körül, amiből megint csak kiderült, miért is fontos ez a színjáték Putyin szövetségesei számára.

Persze, nemcsak Putyin egója és a csúcstalálkozókra szóló meghívások forogtak itt kockán: az uralkodó oligarchia külföldön tartja a vagyonát, így ha az orosz vezetők és a Nyugat kellemes kapcsolata fagyossá válna, akkor ezek a milliárdokat érő vagyonok is veszélybe kerülnének. Sarkozy teljes erőbedobással protezsálta Moszkvába az olyan francia cégeket, mint az Alcatel, a Total és a Renault – nem eredménytelenül. Ha így nézzük, akkor

2008-ban Sarkozy valószínűleg a világtörténelem egyik legjövedelmezőbb telefonhívását bonyolította le.

Én tehát egyáltalán nem tartom magam egykori orosz elnökjelöltnek. Polgárjogi mozgalmat vezettünk, korrupció elleni kampányt, és mindez eszköz volt arra, hogy segítsünk az embereknek megtapasztalni, milyen az igazi demokrácia, mert anélkül nincsenek igazi jelöltek sem.

„Hogy lehet, hogy még életben vagyok? Ha úgy igazán belegondolok, akkor ez szinte csoda!” Ezek Anna Politkovszkaja, az orosz oknyomozó újságíró szavai, aki éveken át félelmet nem ismerve kutakodott a háború dúlta Csecsenföld legmélyebb bugyraiban. E végzetes mondatok a svájci rendező Eric Bergkraut *Letter to Anna* (Levél Annának) című dokumentumfilmjében hangzanak el tőle. A filmet 2008. június 26-án, New Yorkban mutatták be a Human Rights Watch filmfesztiválján. Legalább annyira volt ő keresztes lovag és partizán, mint újságíró, ehhez kétség sem férhet, nem is próbálta ezt leplezni: szenvedélye csak még fontosabbá és felejthetlenebbé tette a munkáját.

Politkovszkaja általában a háború által szétszakított családokkal készített interjúk formájában számolt be a csecsenföldi atrocitásokról, emellett pedig, mondhatni, gyóntatója volt az orosz katonáknak, még a tiszteknek is, akik szégyellték mindazt, ami Oroszország nevében Csecsenföldön zajlott. E tevékenysége miatt egész sor, olyan befolyásos figura és csoport első számú ellenségévé vált, akik brutalitásukat már számtalanszor bizonyították. Szívszaggató csapás volt, hogy 2006 októberében a 48 éves újságírónőt meggyilkolták.

Az objektivitás kedvéért álljon itt két beszámoló, az egyik a KGB-é, a másik egy ismert disszidensé. Politkovszkaja halála után három nappal Putyin elnök, amikor egy németországi sajtótájékoztatón – Oroszországban ilyenmi elképzelhetetlen lenne – megkérdezték az esetről, kijelentette, hogy „a halála nagyobb kárt okozott az orosz kormánynak, mint a munkássága”.⁵ Márciusban, a díjnyertes film prágai bemutatóján a volt cseh elnök, Václav Havel ezt mondta: „Jó lenne, ha sokan láthatnák ezt a filmet; főleg azok a politikusok, akik, megszádlva az olaj és a gáz szagától, orosz politikusokat ölelgetnek és csókolgatnak!”⁶ Nem biztos, hogy könnyen megtalálható a film – én a YouTube-on leltem rá német és orosz nyelven, angolul nem –,

de az biztos, hogy érdemes felkutatni. Ritka lehetőséget nyújt arra, hogy megismerjünk egy már kihalt fajt. Mire Annát meggyilkolták, az a fajta független újságírás, amit ő csinált, Oroszországban már régóta hideg sírban pihent.

A 2008. június 11-én, Moszkvában megtartott Orosz Világsajtó Kongresszuson (World Russian Press Congress) Medvegyev elkötelezte magát a „sajtószabadság támogatása” mellett. Hogy lesz-e bármilyen változás? Az előjelek nem sok jót ígértek. Azt sajkózta, hogy szükség van egy „cirill betűs internetre”, és kritizálta, hogy bezárták az orosz nyelvű médiacégeket azokban a volt szovjet tagállamokban, ahol a szovjet éra korlátozásai alól felszabadulva újból megerősödött a helyi nyelv. Medvegyev azt is hozzátette, az orosz televízió „az egyik legmagasabb színvonalú televízió a világon”⁷

Akkorra a Kremlnek a képernyőn megjelenő személyekkel és tartalmakkal kapcsolatos paranoiája minden addiginál magasabbra csapott. Vlagyimir Pozner, az Orosz Televíziós Akadémia elnöke elárulta, ő előre megküldi a Channel One menedzsmentjének azon személyek listáját, akiket szeretne meghívni a műsorába, ők pedig tudatják vele, hogy kik jöhetnek, és kik nem. Mondanom sem kell, hogy az olyanok, mint Nyemcov, Navalnij és jómagam, sosem kerültek be a műsorba.

Amellett, hogy az olaj ára több mint 700%-kal emelkedett, a Putyin-rezsim látszólagos sikereinek titka az orosz sajtó teljes leigázásában rejlett. Lehet, hogy az 1990-es évek oligarchái a szemünket is kilopták, de az legalább kiderült a hírekből. Ennek az időszaknak vége. A Putyint körülvevő oligarchák elit köre már olyan hatalommal és vagyonnal bír, amilyenről Jelcin sleppje álmodni sem mert volna. 2000-ben, amikor Putyin vette át a stafétabotot, a *Forbes* magazinban, a világ milliárdosainak listáján még nem szerepeltek oroszok. 2005-re már 36-an voltak. 2008-ban 87 orosz milliárdos került fel a listára, több, mint ahány milliárdosa volt Németországnak és Japánnak – együttvéve. Eközben országunkban a lakosság 13%-a élt a létminimum alatt, havi legfeljebb 150 dollárból. Putyin és védelmezői külföldön Oroszország egyre növekvő GDP-jével hancegtek, pedig az csak annyit ért, mint ha egy kórházban az összes beteg testhőmérsékletének átlagát néznénk.

A 2015-ös adatok szerint még a nyugati szankciók bevezetése után egy évvel és a zuhanó olajárak dacára is 88 orosz milliárdos szerepel a *Forbes*

listáján, de továbbra sincs köztük Putyin és számos közeli barátja. Számomra hihetetlen, hogy itt ez az ember, akinek hatalmában áll dönteni ennek a 88 milliárdosnak az életéről-haláláról, és ne ő lenne köztük a leggazdagabb. Néha kiszivárognak hírek titokzatos fekete-tengeri villákról meg hatalmas összegű banki tranzakciókról, amelyek célállomása ismeretlen, és ezek bizony további közvetett bizonyítékként szolgálnak arra nézvést, hogy mostanra valószínűleg Putyin a leggazdagabb ember a világon.

2011. október 25-én Washingtonban, a Heritage Foundation (Örökség Alapítvány) rendezvényén tartottam előadást Oroszországról. Grúziára akkoriban komoly nyomás nehezedett – az Egyesült Államok és több másik ország is szeretné volna, ha Grúzia megengedi Oroszországnak, hogy csatlakozzon a Világkereskedelmi Szervezethez (World Trade Organization) – annak ellenére, hogy a szuverén grúz területnek két jelentős részét még mindig – a 2008-as invázió óta folyamatosan – megszállás alatt tartották az orosz haderők. A sajtó és néhány ország kormánya még mindig „vitatott területként” emlegeti Abháziát és Dél-Oszétiát, nem pedig mint elfoglalt országrészeket, figyelmen kívül hagyva a tényt, hogy ezeket Oroszország katonai erővel szakította el Grúziától.

Az apró ország, annak ellenére, hogy a megszállás után Oroszország részéről súlyos nyomás nehezedett rá – többek között a gazdasági bojkott miatt –, Szaakasvili kormányzása alatt makacsul kitartott demokrácia- és Nyugat-barát politikája mellett, mégis egyértelmű volt, hogy Európának és az Egyesült Államoknak fontosabb volt Oroszország WTO-tagsága, mint az emberi jogok és egy szövetséges ország területének védelme. A Putyin-kormányzat előszeretettel dicsekedett azzal, hogy a második Bush-kormány idején sikerült megakadályoznia Grúzia és Ukrajna belépését a NATO-ba, és hogy az oroszok WTO-tagsága egy újabb toll lesz, amit a kalapjukra tűzhetnek.

Előadásom egyik diáján szimbolikus KGB-s ügyek aktái sorakoztak: a Jukosz-hadműveleté, a Kadirov-hadműveleté és a már jól ismert Hodorovszkij-ügyé. Ramzan Kadirov az a csecsen hadúr, aki azzal büszkélkedett, hogy 15 évesen ölt először orosz katonát, és akit 2007-ben maga Putyin nevezett ki ennek a feldúlt régiónak az élére. Kadirov ügynökei orosz nagyvárosokban és külföldön is sorra mészárolták le Putyin ellenségeit.⁸ Amit

Putyin az orosz Kaukázusban művelt, arra nincsenek szavak. Esze ágában sem volt elősegíteni ezeknek az embereknek az integrációját, akik, végtére is, orosz állampolgárok. Csecsenföldön még mindig Kadirov az úr; ő lett Putyin leghűségesebb katonája. Hogy aztán meddig tart ez a hűség, ha elapadnak a moszkvai pénzcsapok, az majd kiderül.

A következő mappán ez állt: MEDVEGYEV-HADMŰVELET, avagy Putyin pályafutásának legsikeresebb hadművelete. Ebben a régi, szovjet taktika egy modern verzióját alkalmazta: elhitette a Nyugattal, hogy lehetőség nyílt a mérsékelteket támogatni vagy rést ütni a hierarchián. Mindenki buzgón igyekezett kitalálni, vajon mi folyik a Kreml falain belül, de ezzel csak az idejüket és az energiájukat vesztegették. Putyin elkerülhetetlen bejelentése, miszerint 2012-ben visszaveszi az elnöki hatalmat, egyértelművé tette, hogy Medvegyev hatalomra juttatása sosem volt több, mint egy trükk – ahogy azt sokan rég megmondtuk; és ő sosem volt több egy árnyal. Az Egyesült Államok mégis rengeteg időt áldozott arra, hogy megpróbálja megerősíteni a képzeletbeli „Medvegyev-frakciót”, és közben Putyin és Medvegyev szakításáról meg liberális reformokról álmodozott, holott minden bizonyíték épp ennek ellenkezőjét támasztotta alá.

2008 szeptemberében, New Yorkban futólag találkoztam Bush elnökkel egy ebéden, amelyet a világ disszidenseinek rendezett. Akkor kemény szavakkal illette Putyint, de ez közvetlenül azután történt, hogy Oroszország augusztusban megtámadta Grúziát, amely minden beszámoló szerint, és saját bevallása szerint is, feldühítette Busht. *Döntési helyzetek* című memoárjában így írt erről: „Legnagyobb félelmem az volt, hogy az oroszok megrohamozzák Tbiliszit, és megbuktatják a demokratikusan megválasztott Szaakasvilit. Egyértelmű volt, nem viselik el, hogy a demokratikus Grúziának a Nyugatot támogató elnöke van. Kíváncsi voltam, vajon ugyanilyen agresszívek lennének-e, ha a NATO elfogadta volna Grúzia jelentkezését.”⁹

A válasz szinte biztosan nem, bár ezt nem tudhatjuk, mivel a nyugati vezetés következetesen kerülte még a látszatát is annak, hogy megpróbál szembeszállni Putyinnal. Ezt a hibát hat évvel később újból elkövették – ezúttal Ukrajnában, a másik olyan országban, amely feketelistás volt Putyinnál, és 2008-ban szintén elbukta a NATO-csatlakozást – köszönhetőn Németország és Franciaország tiltakozásának, amelyek nyíltan felvállalták, hogy azért döntöttek így, mert nem akarták feldühíteni Oroszországot. Egy

másik emlékezetes mondat Bush könyvében így hangzik: „A G8-ak szentpétervári vacsoráján a vezetők többsége számon kérte Putyinon demokratikus eredményeit. Jacques Chirac nem állt be a sorba. Ő közölte, hogy szerinte Putyin elnökként jó munkát végzett, és nekünk semmi közünk hozzá, milyen eszközöket használt.” Nyilvánvaló, hogy a francia elnöknek fontosabb volt a *fraternité*, mint a *liberté*.

Könyve későbbi részeiben Bush jelentős időt szánt az ún. amerikai szabadságpárti programnak, valamint saját csalódásainak és elégedettségének. Így zárja ezt a részt: „Elnökségem idején több mint száz disszidenssel találkoztam. Lehet, hogy helyzetük sötétnek tűnik, de nem reménytelen. Ahogy azt a második beiktatási beszédemben mondtam, a szabadságpárti program »több generáció koncentrált munkáját« igényli.”

Ez minden kétséget kizáróan így van, de a remény, hogy Amerika külföldön is támogatni fogja az emberi jogokat és a demokráciát, a 2008-as amerikai választások eredményének kihirdetése után egyik pillanatról a másikra elveszett.

kilencedik fejezet

A HAMIS REMÉNY BÁTORSÁGA*

Berlin ideális helyszín egy amerikai elnök, de még egy leendő elnök számára is ahhoz, hogy a szabadságról és az alapvető értékekről szóljon a világhoz. Barack Obama elnökjelölt 2008. július 24-ei látogatása a honfitársai, John F. Kennedy és Ronald Reagan által elmondott híres beszédek idézte fel, amelyekben védelmükbe vették a Szovjetunió és az általa Kelet-Európában képviselt zsarnoksággal szembeni – valóságos és képletes – frontvonalat. Bár ez a frontvonal, a Fal és maga a Szovjetunió is már a múlté, a nukleáris fegyverekkel rendelkező diktatúrák továbbra is veszélyt jelentenek. Igaz, ezt a szenátor elmulasztotta megemlíteni Berlinben.

Obama már több héttel korábban előkészítette a terepet előadása számára, amikor támogatta John McCain javaslatát, miszerint Oroszországot dobják ki a G8 csoportból, Kínát pedig ne is engedjék annak közelébe. Obama reakciójából úgy tűnt, mint ha egyszerűen lehetetlen lenne gazdasági és atomfegyver-korlátozási ügyekben együttműködni Oroszországgal és Kínával, miközben kiállunk a demokrácia és az emberi jogok mellett is.

Ez nem csupán téves feltételezés, hanem számos alkalommal kiderült, hogy éppen az ellenkezője az igaz. A kereskedelmi egyezmények, a fegyverzet ellenőrzése és más, kölcsönösen előnyös projektek folyhatnak anélkül, hogy hallgatólagosan támogatnánk egy diktatúrát. Obama szenátor arról beszélt, hogy Kínát meg kell nyerni annak érdekében, hogy segítséget

* A cím Barack Obama még szenátorként írt és 2006-ban megjelent *Audacity of Hope* (A remény bátorsága) című könyvére utal. (A Ford.)

nyújtson a Tengeri Közlekedés Nemzetközi Szabályainak (International Regulations for Preventing Collisions at Sea) kidolgozásában. Ez ugyanaz a nyakatekert logika, amely az ENSZ-t rávette, hogy az Emberi Jogi Tanácsban helyet biztosítson Kína, Kuba, Oroszország és Szaúd-Arábia számára. Tényleg olyan szabályok szerint akarunk élni, amelyek születésénél ezek az országok bábáskodtak?

Miközben Obama arról beszélt, hogy milyen fontos Oroszország segítése Irán nukleáris törekvéseinek megfékezésében, a Reuters arról számolt be, hogy Teherán új típusú S-300-as föld-levegő rakétákat vásárolt a Kremltől. Ha a Nyugat mindössze ilyen szintű együttműködést ért el azáltal, hogy Oroszországot bevették a G8 csoportba, akkor nehéz elképzelni, mitől félt Obama, vajon mi történhet, ha Oroszországot kizárják? E sorok írásakor, 2015 áprilisában újra Irán nukleáris programjáról és az ezt védelmező orosz S-300-as rakétákról olvashatunk a hírekben. Nyugtalanító, hogy Obama ma elnökként sem törődik jobban mindezzel, mint amikor 2008-ban jelölt volt.

Berlinben Obama többször is említést tett az 1948-as berlini légi hídról, egy korábbi interjúban pedig azt mondta, szeretné „visszahozni azt a külpolitikát, ami a Truman-kormányzatot jellemezte Marshall, Acheson és Kennan idején”.^{*} Különös kijelentés volt ez, hiszen Truman elnök – akit nagy hősnak tartok – azért harcolt, hogy a világ egyetlen pontján se kelljen meghátrálni a kommunistákkal szemben. „Missouri kis embere” – ahogy az elnököt becézték – nem kevésbé brutális figurával állt szemben, mint Joszif Sztálin, aki nyíltan a világuralom megszerzésére törekedett. Truman nemcsak Nyugat-Berlint mentette meg, hanem Dél-Korea, Tajvan és Nyugat-Európa is sokat köszönhet neki. A mai események fényében szintén említésre méltó, hogy Truman 1946-ban kikényszerítette Sztálintól az iráni szovjet megszállás befejezését is. Hasonlítsuk össze ezt a határozott politikát Obama kampánytanácsadóival, Madeleine Albrighttal és William Perryvel, Bill Clinton külügyminiszterével, illetve védelmi miniszterével, akik szintén bíralták McCain javaslatát, hogy a nagyhatalmak tevőlegesen lépjenek fel az emberi jogok megsértése ellen.

* George Marshall és Dean Acheson külügyminiszterek, George Frost Kennan pedig moszkvai amerikai nagykövet volt Truman elnöksége idején. (A Ford.)

Obama berlini beszédében feltette azt a kérdést is, vajon a Nyugat kiállna-e „a burmai ellenzéki aktivista, az iráni blogger vagy a zimbabwei szavazó emberi jogaiért”. Dicséretes, de mi a helyzet a kínai politikai fogollyal vagy az Oroszországban elítélt bloggerrel? Mugabe és Medvedyev egyaránt durván elcsalt választások eredményeként jutott hatalomra. Ha képmutató módon a gyenge diktátorokat elítéljük, miközben magunkhoz öleljük azokat, akik erősek, azzal leromboljuk Amerika és Európa hitelességét, valamint aláássuk a globális vezetői szerep megteremtésére tett bármilyen próbálkozást. Ezzel a magatartással valójában pont arra bátorítjuk a kisebb zsarnokokat, hogy ambíciózusak legyenek: nagy vezetővé csak úgy válik valaki, ha nagy kihívásokat vállal. Mi, akik a Vaszfüggöny mögött éltünk, hálásak voltunk Ronald Reagannek, hogy nem azért ment el 1987-ben Berlinbe, hogy az angolai szabadságjogok hiányát ítélje el.

Az Irakkal kapcsolatos álláspontjától eltekintve Obama, mint a változás jelöltje, úgy beszélt, mintha állandósítani kívánná az ifjabb Bush elnök oly sok kárt okozó kettős mércéjét. Közben a maradinak tartott John McCain annyira nem ragaszkodott a konvenciókhoz, hogy ne sürgette volna kijavítani azt, ami elromlott. Oroszország és Kína szabad kezet kapott az emberi jogok terén, annak érdekében, hogy „a tárgyalóasztalnál lehessen tartani” őket, de ennek az lett az eredménye, hogy Irán több fegyverhez és nagyobb nukleáris arzenálhoz jutott, Észak-Korea atomfegyvert szerzett, illetve mindkét ország részt vett a darfuri és zimbabwei válságok kezelésében. Vajon mindez akkor is megtörtént volna, ha az Egyesült Államok és Európa komoly megtorlást helyez kilátásba? Mindezt nem tudjuk, de McCain legalább igyekezett választ kapni erre a kérdésre.

A Kremlt és a Kínai Népi Kongresszust 2008-ban és ma is az opportunista kapitalisták és a nacionalisták vezetik. Nem jelentenek olyan halálos veszélyt, mint amilyen a korábbi elnökök, Truman, Kennedy és Reagan szembesültek, Obama mégis vonakodik szembeszállni a demokrácia ellenségeivel azoknak az értékeknek a védelmében, amelyek mellett beszédeiben oly meggyőzően kiáll. Az, hogy a hidegháború véget ért és a demokrácia világszerte elfogadott mércévé vált, annak köszönhető, hogy a nyugati vezetők nem csupán védelmükbe vették az általuk vallott értékeket, hanem határozottan támogatták is azok megvalósulását.

1858. szeptember 11-én egy másik Illinois állambeli politikus, Abraham Lincoln, aki nem sokkal később szintén indult az elnökségért, azt mondta:

„Védelmünket annak a szellemnek a megőrzése jelenti, amely a szabadságot minden ember örökségeként értékeli, bárhol, bármely földön éljenek is.” Nem pedig csak ott, ahol ez kényelmes, nem csak olyan országokban, amelyek nem rendelkeznek jelentős energiakészletekkel és atomfegyverekkel.

Obama Berlinben akkor kapta a legnagyobb tapsot, amikor kijelentette, elnöksége alatt lezárja az ifjabb Bush elnök korszakának egyoldalú, háborús kalandorpolitikáját. A kampánynak ebben a szakaszában már senki számára nem volt kétséges, hogy Obama nagyszerű beszédeket tud tartani. A berlini közönség és az amerikai választópolgárok reakciója azonban világossá tette, hogy ez az esemény leginkább egy Bush-ellenes nagygyűlés volt. 2008-ban az amerikaiak és a világ többi része egyaránt kimerült a két elhúzódó, afganisztáni és iraki katonai beavatkozás miatt, olyan háborúk miatt, amelyeknek nem voltak sem világos céljai, sem belátható végkimenetelük.

De ismerjük el, Obama saját választóinak a véleményét képviselte. Még az ifjabb Bush szabadságpárti programjának legeltökéltebb támogatói is tisztában voltak azzal, milyen súlyos károkat okoztak ügyüknek az afganisztáni és iraki háború csillagászati költségei, a harcok elhúzódása, valamint az ezt követő végeláthatatlan nemzetépítés és a kísérő biztonsági hadműveletek. Ezek felemésztették Amerika humán erőforrásait és pénzügyi tartalékait, de, ami még fontosabb, politikai tőkéjét is.

Az egyre mélyülő iraki katasztrófa elterelte a világ egyetlen szuperhatalmának figyelmét a tágabb értelemben vett céljairól, ugyanakkor politikailag és katonailag is meggyengítette az Egyesült Államokat. Az a veszély fenyegetett, hogy az amerikai kongresszus vezetői újra elkövetik ezt a hibát, és nem veszik figyelembe, hogy Irak csupán egyetlen mozaikdarab az összképben, ezért ideje lenne visszatérni a stratégiai tervezés alapjaihoz.

Harmincéves sakkozói pályafutásom alatt megtanultam, milyen fontos, hogy sohase veszítsük szem elől az összképet. Ha túl sok figyelmet fordítunk a sakktábla egyik szegletére, ennek könnyen az lehet az eredménye, hogy egész hadállásunk összeomlik. Amerika és szövetségesei annyira Irakra összpontosítottak, hogy a térkép összes többi pontján pozíciókat veszítettek. Észak-Korea atomfegyverhez jutott, Latin-Amerikában fegyverkezési verseny tört ki, Oroszország, Venezuela és Irán olajdiktatúrái

szárnyaltak az elszabadult köolajáraknak köszönhetően. A bagdadi válság 2006-ra félresöpörte Bush elnök kétértelmű, terrorizmus elleni háborújának amúgy is homályos célkitűzéseit.

Ideje volt elismerni, hogy Amerika szeptember 11-e utáni külpolitikája kudarcot vallott. Akár jó terv volt, akár nem, a megelőző csapások és a diktátorok elmozdítása mégiscsak egyfajta terv volt. Ha megtámadtuk Irakot, akkor számolni kellett azzal, hogy utána megnyílik a lehetőség a folytatásra Iránnal és Szíriával szemben is. A következtelenség azonban olyan stratégiai hiányosság, amelyet később szinte lehetetlen jóvátenni. Az Egyesült Államok elkövette azt a hibát, hogy míg egy polgárháború eseményeit igyekezett kézben tartani, más esetekben szükségtelen engedményeket tett. Ezt a rettenetes helyzetet az idézte elő, hogy képtelenek voltak beismerni saját maguknak, hogy a stratégiájuk csődöt mondott. Ez még annál is rosszabb, mint ha egy átgondolatlan külpolitikai tervet követtek volna.

Nem telt el négy év Irak 2003. márciusi inváziója után, amikor Észak-Korea atomfegyver-kísérletet hajtott végre. Irán nyíltan büszkélkedett urándúsítási programjával, miközben öntötte a pénzt a Hezbollah és a Hamász támogatására. Az újra éledező tálibok feltörekvőben voltak Afganisztánban, Szomália pedig, szinte észrevétlenül, az al-Káida egyik bázisa lett. Ami viszont a legrosszabb, hogy Amerika még alapvető küldetésében is kudarcot vallott: nem teremtett a korábbinál nagyobb biztonságot az ország lakossága számára.

Ahogy gyakran lenni szokott, ennek a világméretű katasztrófának az oka a Nyugat egyetlen valódi sikere volt. Afganisztánban a tálib rezsim és az al-Káida elleni támadás olyan sikeresen megfutamította az al-Káidát és támogatóit, hogy sem az Egyesült Államok, sem a szövetségesei nem vették a fáradságot, hogy megértsék e siker mibenlétét. A nagyhatalmi játszmák szinte minden szereplője hasznot húzott az Afganisztán elleni támadásból. A szunnita tálibok leverése örömmel töltötte el Iránt, Oroszország és Kína nem szívelte határaihoz közel a vallási fanatizmust. India boldogan nyugtázta, hogy az Egyesült Államok közvetlen támadást indít muszlim terroristák ellen.

Egyedül Pakisztánon volt némi nyomás, bár még ott is képes volt Musarraff elnök olyan eredményes kettős játékot játszani, hogy egyszerre tűnt a Nyugat nélkülözhetetlen szövetségésének, miközben felfegyverzett terro-

risták szabadon szivárogtak át határain. Musarraff tökéletesen eljátszotta, hogy ő az utolsó védvonal a szélsőségesek ellen. Később ezt a trükköt számos arab diktátor is alkalmazta.

A világ közvéleménye nemcsak a szeptember 11-én történtek miatt állt ki az Egyesült Államok mellett, hanem amiatt is, hogy ebben az esetben a közismert rosszfiúk valóban rosszak voltak, és azt is tudtuk, hol vannak. Mint a későbbi események megmutatták, ritka lehetőség volt ez a terroristák hatékony kifüstölésére.

A szövetségeseik áldozatául estek annak, amit én a múltbéli sikerek súlyának nevezek. Világos, hogy tanulnunk kell a hibáinkból, de gyakran elmulasztjuk értékelni a sikereinkhez vezető okokat, hajlamosak vagyunk készpénznek venni ezeket. Az Egyesült Államok anélkül rohanta meg Irakot, hogy felmérte volna, milyen ennél is nagyobb feladatok várnak majd rá a háború után, és hogyan bonyolítja a helyzetet az amerikai kalandorpolitika miatt egyre ellenségesebbé váló nemzetközi közvélemény. Ami viszonylag egyszerű lett volna 1991–92 körül, sokkal nehezebb feladattá vált tizenkét évvel később, egységes nemzetközi támogatás nélkül.

Ez a kezdeményezés leckéje. A sakkban azt mondjuk, hogy ha a kezdeményezést birtokló játékos, aki az adott állásban támadást vezet, nem használja ezt ki, akkor elkerülhetetlen a másik fél ellentámadása, ami várhatóan nagyon erőteljes lesz. A szabad világ a Szovjetunió bukása után mindenféle értelemben elsőpró lendületben volt, különösen pszichológiai téren. Ha George W. Bush szabadságpárti programja létezik már 1992 és 1999 között is – amikor a rosszfiúk között még zűrzavar volt –, óriási pozitív hatása lett volna.

Obama ígéretei, hogy hazahozza a katonákat, és otthon is tartja őket, 2008-ra már csak azt üzenték az amerikai népnek, legalábbis a többség számára, amit az emberek amúgy is hallani akartak. Természetesen ez a szempont csupán sokadik egy politikus munkaköri leírásában, de egy jelölt számára manapság gyakorlatilag ez az egyetlen szempont, ami számít.

Nem fér hozzá kétség, hogy amikor Barack Obamát az Egyesült Államok új elnökének választották, ez valóban nagy hatással volt arra, hogy világszerte miként tekintenek Amerikára. Obama a vezetők új generációját képviselte, és valóban másként beszélt és másként is nézett ki, mint az elődei.

Oroszországban Obama külseje keltette a legnagyobb feltűnést: ő volt az első afroamerikai, akit egy nagyhatalom vezetőjévé választottak. Győzelme

annak az Amerika-képnek a végét jelentette, amelyet ma is sokan vallanak Oroszországban, egy olyan irányvonalét, amelyet a szovjetek saját gyártású ellenpropagandájukban használtak, ha elnyomással vádolták őket: „Ó, de hiszen az USA-ban négereket lincselnek!” A szinte közkeletű vélekedés szerint, és ezt nem csak Oroszországban vallják, „Amerikában a gazdag fehér-angolszász-protestánsok és a zsidók kizsákmányolják a szegény fekete-t és latinokat”. Hirtelen úgy tűnt, mintha mindenki meglátta volna, hogy a föld mégis kerek.

Nagyon rövid lehetőséget kapott Obama arra, hogy kihasználja a világ kíváncsiságát és jóakarátát. 2008-ban olyan válsággal szembesültünk, ami sokkal nagyobb volt annál, mintsem hogy az új elnök hosszú türelmi időre számíthatott volna.

Obama másik előnye egyszerűen az volt, hogy ő nem George W. Bush, aki, bizonyos esetekben jogosan, máskor pedig tévesen, szimbólumává vált azoknak a problémáknak, amelyeket a világon Amerika testesített meg. A Bushsal kapcsolatos klisék az amerikai sztereotípiák egyvelegét alkották, amelyeket a világ nagy része élvezettel gyűlt: gazdag, zavaros gondolkodású, közömbös a világ dolgaival kapcsolatban, harsányan vallásos és olyan ember, aki csipőből tüzel. Obama lerombolta ezeket az előítéleteket, de amint azt egy nappal a McCain feletti győzelme után írtam: „Obama hamarosan saját küszöbén találhatja a világ számtalan, Bushsal kapcsolatos panaszát, ha nem tudja határozott tetteivel alátámasztani hatásos retorikáját.”³

Az elnöknek olyan fajsúlyos ügyeket kellett megoldania, mint amilyen a pénzügyi válság, Irak, Irán és Afganisztán problémája, de még ezek között is időt kellett volna szánnia arra, hogy a bizonyos, atomfegyverrel rendelkező önkényuralommal foglalkozzon, amely a világ földgáz- és kőolaj-készletének jelentős részével rendelkezik. Cikkemben azt kértem az új elnöktől, „tegye világossá, hogy nem tekinti az Egyesült Államok ellenségének az orosz népet”. Mint az autokratikus államok többsége, a Putyin-rezsim sem képviseli polgárai többségének az érdekeit – ha azt képviselné, akkor nem lenne szüksége önkényuralmi eszközökre a hatalomban maradáshoz. A Kreml mindent megtesz, hogy Amerikát Oroszország ellenségeként tüntesse fel. Obamának az új kezdet lendületével lehetősége nyílt arra, hogy lerombolja ezt a képet azzal, hogy nyíltan bírálja a mi oroszországi diktatórikus vezetőnket, miközben közös nevezőt keres a néppel, amelyet Putyin elnyom.

Természetesen összetett kérdések merültek fel azzal kapcsolatban, hogyan kezelje Obama Oroszország hivatalos elnökét, Dmitrij Medvegyevet és az ország valódi vezetőjét, Vlagyimir Putyint. Az alapkérdés azonban nem volt bonyolult. Obama vagy saját magához hasonló, demokratikus vezetőként bánik velük, vagy pedig őszinte lesz. Erőt meríthetett abból a tényből, hogy ő közel 70 millió szavazatot kapott, miközben Medvegyevnek csak egyetlenegyre volt szüksége – Putyinéra. Ha Obama kezdettől fogva világosan és nyíltan nevének nevezi a Putyin-diktatúrát, ezzel reményt adott volna egy másik szavazótábornak: 140 millió orosznek.

Az első nemzetközi válság, amelyre Obamának reagálnia kellett, valójában néhány hónappal a megválasztása előttől eredt, amikor Oroszországnak és az oroszok által támogatott erőknek sikerült háborús helyzetet kiprovokálniuk a Grúziától elszakadt Dél-Oszétia tartomány és Grúzia között. Az orosz hadihajók – amelyek hónapok óta készültek erre a pillanatra – blokád alá vették a grúziai kikötőket és orosz egységek nyomultak be Grúziába, ahol több várost is elfoglaltak. Mindez messze túlmutatott azon, amit a Kreml hivatalosan állított, hogy csupán a békét akarták helyreállítani. Úgy tűnt, az orosz csapatok meg sem állnak a grúz fővárosig, Tbiliszig.

A 2008-as elnökjelöltek első reakciói a lehető legvilágosabban kifejezték a köztük lévő különbséget. Obama elítélte az erőszakot és felszólította a feleket, mondván: „Most van itt az idő arra, hogy Grúzia és Oroszország önmérsékletet tanúsítsanak.” McCain pedig: „Oroszországnak azonnal és feltétel nélkül be kell szüntetnie katonai hadműveleteit, és vissza kell vonnia minden haderejét Grúzia felségterületéről.” Miután a média negatívan reagált Obama gyáva kijelentésére, és egyre több bizonyíték került elő arról, hogy Oroszország volt az agresszor, Obama sietve egy újabb közleményt adott ki, amelyben erősebb nyelvezetet használt, és elítélte Oroszország „agresszív lépését”.⁴

A különbségek drámaiak voltak, és egyre csak nőttek. Amint azt a *Politico* augusztus 9-ei száma írta, „Obama állásfoglalása összhangban állt a Fehér Ház, az Európai Unió, a NATO és egy sor európai vezető ország véleményével, míg McCain első kijelentése jobban összecsengett Bush első elnöki ciklusában tanúsított erkölcsi tisztánlátással és amerikai felsőbbrendűséggel.”⁵

Alig két nappal később világossá vált, hogy McCain kijelentése helytálló, míg Obama álláspontja inkább kínos volt, függetlenül attól, hogy meny-

nyire volt „összhangban” másokkal. Putyin hasonló nyilatkozatokat tett, önmérsékletre és az erőszakos cselekmények beszüntetésére szólította fel mindkét felet, miközben csapatai gyorsan nyomultak előre Grúziában, védelmet nyújtva dél-osztétiai szövetségeseinek ahhoz, hogy kisöpörjék a grúz nemzetiségűeket a térségből. Augusztus 11-én mindkét jelölt hosszabb nyilatkozatot tett. Obama gyakorlatilag elismerte, hogy először tévedett, bár a baráti média ezt nem így tálalta. Ugyan Putyint hibáztatta a helyzet eszkálódásáért, végkövetkeztetése nem arra vonatkozott, hogy mi lenne Amerika feladata ebben a helyzetben, hanem arra, hogy mi Oroszország szerepe:

Világossá szeretném tenni, hogy együttműködésen alapuló kapcsolatokat kívánunk kötni a jövőben az orosz kormánnyal, és barátságra törekszünk az orosz néppel. Azt kívánjuk, hogy Oroszország foglalja el jogos helyét a nagy nemzetek között. Ezzel a szereppel azonban felelősség jár, az új században a haladás erejeként kell fellépnie, nem pedig visszafordulni a múlt konfliktusai felé. Ezért az Egyesült Államoknak és a nemzetközi közösségnek határozottan el kell ítélniük ezt az agressziót és ki kell állnunk a béke, valamint a biztonság mellett.

Hihetetlen. Emlékezzünk csak vissza, ez volt Obama *keményebb* állásfoglalása, miután két napon át ütötték-vágták amiatt, hogy túl puha Oroszországgal. Oroszország „jogos helye, mint a nagy nemzetek egyike”? Putyin egy európai országon küldte végig tankjait, miközben Obama Hawaiiin úgy beszélt egy KGB-diktátorról, mint aki a haladás erejeként cselekszik.

John McCain már a 2003-as Rózsás Forradalom és az Egyesült Államokban tanult reformer, Mihail Szaakasvili elnökké választása óta elkötelezetten támogatta Grúzia törekvését, hogy nyugati orientáltságú demokráciává váljon. A republikánus elnökjelölt nem csomagolta be véleményét a hosszabb, augusztus 11-én kiadott nyilatkozatában sem, amelyben megcsilllogtatta külpolitikai tapasztalatait, miközben a konfliktust arra használta, hogy naivnak állítsa be Obama megbékélési szándékait. McCain nagyszerűen helyezte el Grúziát a világtérképen, amikor azt magyarázta, miért is kell az Egyesült Államoknak törődnie ezzel a kicsiny kaukázusi országgal:

Az orosz akciók következményei túlmutatnak a demokratikus Grúzia területi egységét és függetlenségét ért veszélyeken. Oroszország a Grúzia

elleni erőszakot részben arra használja fel, hogy megfélemlítse szomszédait, például Ukrajnát, amelyek kapcsolatokat keresnek a Nyugattal, és ragaszkodnak a nyugati politikai, valamint gazdasági értékekhez. Grúzia is ilyen ország, ezért sorsa komoly aggodalomra ad okot mind az amerikaiak, mind pedig azok körében, akik üdvözölték Európa megosztottságának felszámolását és a volt szovjet köztársaságok függetlenségét.⁶

McCain szintén helyesen állapította meg azt, hogy az orosz megszállás a Nyugat tétovaságának következménye volt. „A NATO azon döntése, miszerint elhallgatja a Grúzia számára készült tagsági akcióttervet, zöld lámpaként szolgálhatott Oroszországnak a Grúzia elleni támadásához, és ezért arra kérem a NATO-t, gondolja újra ezt a döntését.” McCain erőteljes szavakkal zárta nyilatkozatát: „Emlékeztetnünk kell az orosz vezetőket, hogy az előnyökkel, amelyeket a civilizált világ részeként élveznek, együtt jár az, hogy tiszteletben tartják a világ értékeit, stabilitását és békéjét. A világtörténelmet gyakran távoli, alig ismert országokban írják, ma Grúziában. A világ vezető nemzeteinek felelőssége, hogy biztosítsák: a történelem továbbra is arról szól majd, hogy az emberiség előbbre haladt a szabad népek értékeinek és biztonságának a tiszteletben tartása felé.”

Aki elolvassa ezeket a nyilatkozatokat, kételkedhet-e abban, hogy a világ ma biztonságosabb és demokratikusabb hely lenne, ha három hónappal később John McCaint választják elnöknek? Vagy abban, hogy Obama nyilvánvaló gyávasága bátorítást adott Putyinnak Ukrajna megtámadására? Természetesen nem tudhatjuk, de bármibe kész lennék lefognadni, hogy ha McCain lett volna az elnök, Putyin nem rohanja le Ukrajnát. McCaint gyakran háborús uszítónak állítják be az Egyesült Államokban, de a barátságos felhívások nem rettentenek el egy olyan embert, mint Vlagyimir Putyin, inkább felbátorítják. Tragédia, hogy sok ezer ukrán és legalább annyi orosz szenved ma azért, mert az Obama-kormányzat nem volt képes megtanulni ezt a leckét.

Obama elbukott az első „hajnali 3 órás telefonhívás” tesztjén is, amikor 2009 júniusában az Iráni Iszlám Köztársaság állampolgárai tiltakozásokat kezdtek és a „Zöld Forradalom” résztvevői az életüket kockáztatták a választási döntésük védelmében. Emlékezetes pillanat volt ez. Putyin és

a „zsarnokok tengelyének” többi tagja szoros figyelemmel követte az Iránban zajló eseményeket és az erre adott nyugati választ. Kíváncsiak voltak, jár-e bármilyen komoly büntetéssel az, ha éles fegyvert vetnek be erőszakmentes tüntetőkkel szemben. Meglepő módon, az európai vezetők szokatlan öntudatosságot tanúsítottak, amikor határozottan elítélték az iráni rezsim lépéseit, míg az óceán túlpartjáról érkező első válasz nem volt biztató.

Obama elnök csak második nyilatkozatában – amikor már egy hete tartott az iráni felkelés – ismerte el azt, hogy fontos kiállni az igazság és az erőszakmentesség mellett, és még ekkor sem fejezte ki közvetlen támogatását a több ezer iráni felé, akik életüket kockáztatták, hogy megvédjék elveiket. Értem, hogy Obama nem akart okot adni az iráni rezsimnek arra, hogy az amerikai támogatás vádjával rágalmazza meg a tüntetőket. De a szabad világ vezetője nem talált semmi elrettentőbb fordulatot annál, mint hogy „tanúságot tesz”,* amikor Hamenei ajatollahot és Mahmud Ahamadinézsádot nyilvánvalóan a legkevésbé sem érdekelte, hogy ki figyeli őket.

Richard Lugar szenátor és Fareed Zakaria – másokkal együtt – a CNN-en védelmükbe vették Obama rendkívüli óvatosságát. Zakaria a helyzetet egyenesen ahhoz hasonlította, milyen visszafogottan reagált George H. W. Bush elnök 1989-ben a Szovjetunió, valamint kelet-európai érdekszférájának küszöbönálló összeomlására. De vajon előfordult-e valaha, hogy egy diktátor erőszakot alkalmazott egy külföldi vezető nyilvános kijelentésének megtorlására? A diktátorok az erő és a lehetséges következmények fényében mérlegelik döntéseiket, nem pedig politikusok kifinomult perlekedései alapján. Eisenhower elnök nem mondott semmit 1956-ban, és ez nyilvánvalóan nem állította meg a Budapestre begördülő szovjet tankokat; nem sokat hallottunk 1968-ban sem, és mégis megtörtént a Csehszlovákia elleni véres és erkölcsileg igazolhatatlan leszámolás. Függetlenül attól, hogy Obama vagy bárki más mit mondott, az iráni rezsim minden rendelkezésére álló erőt kész volt használni hatalmának megtartása érdekében.

2009. július 7-én Obama beszédet tartott a moszkvai Új Gazdasági Iskola épületében. Nagyon jó beszéd volt, természetesen. Függetlenül attól,

* „Tanúságot teszünk az iráni népnek ebbe az igazságba vetett hitéről, és a jövőben is tanúságot teszünk erről” – Obama elnök nyilatkozatának záró mondata, 2009. június 20. (A Ford.)

hogy Obama maga is milyen remek természetes képességekkel rendelkezik ezen a téren, számos nagy tudású és okos Oroszország-szakértő is volt a csapatában, köztük Mike McFaul leendő oroszországi nagykövet, akit régóta ismerek és nagyra értékelem a különböző „színes forradalmak” támogatásáért.

Obama beszéde erőteljes volt, és jól felépített üzenetet hordozott. A sajtótájékoztatón, amelyet azt követően tartottam, hogy Obama találkozott velem és más ellenzéki vezetőkkel, elmondtam, hogy a „beszéd kevesebb volt annál, amit szerettünk volna, de több, mint amit vártunk”. Az elnök többször is hangsúlyozta, hogy az Amerika és Oroszország közötti kapcsolat emberekről és nem rendszerekről szól, ami pontosan megfelelt annak, amit vártam. Obama közvetlen kommunikációs csatornákat nyitott, ahelyett hogy csak a Kremlllel tárgyalt volna.

Az ideális természetesen az lett volna, ha Obama nevére nevezi a dolgot. Tett néhány figyelemre méltó kijelentést a totalitarizmus bukásáról, és rámutatott a demokrácia kínálta megoldásokra; valójában sokkal erősebb kijelentéseket tett Putyin Oroszországról, mint amelyeket az őt megelőző két kormányzattól hallhattunk. Elkerülte azonban, hogy bírálja Putyin és Medvegyev, diktatórikus rendszerünk két építészének és felügyelőjének teljesítményét. Természetesen Obama vendégként nem sérthette meg a házigazdát, de helyes lett volna, ha utal az előző kilenc év antidemokratikus irányvonalára. Obama nem tett említést Mihail Hodorkovszkijról sem, akit Putyin börtönbe zárt, és Medvegyev sem engedett ki, pedig esete megtestesítette mindazt, amit az amerikai elnök bíralt a zsarnoki rendszerekben.

De Obama nem is adott fel semmit sem, ami nagy benyomást tett rám, és valószínűleg Putyint is meglepte, hiszen vélhetően arra számított, hogy az újonnan megválasztott elnök nagyon szívesen kötne olyan megállapodásokat, amelyeket odahaza nagy orosz sikerként tudna feltüntetni. Obama néhány republikánust is meglepett az Egyesült Államokban. Mielőtt elindult volna, több konzervatív republikánus képviselő nyílt levelet írt neki, amiben javasolták, hogy ne kösse össze a rakétavédelmi rendszert az atomfegyverek számának csökkentésével, továbbá védelmezze Ukrajna és Grúzia jogait, és találkozzon az ellenzék képviselőivel. Amennyire meg tudom ítélni, Obama mindegyik javaslatot megfogadta.

Az Obamával való találkozáson hangsúlyoztam, hogy az orosz kormányzat hatalmi struktúrájáról való minden találgatás rettenetes idő-

pazarlás csupán, a lényeg az, hogy ezt bárminek lehet nevezni, csak demokráciának nem.

Nyilatkozatom így folytatódott: „Az orosz alkotmány a kormányzat három ágát ismeri. Sajnos, ma mindhármát Putyin úr irodájának falai mögött lehet megtalálni. Medvegyev elnök liberalizálódással kapcsolatos beszédeiről csak annyit mondhatok, üres szavak. Az elmúlt évben nem láttam olyan valódi politikai változást, ami új irányvonalat jelezne.”

Pont fordítva, ahogyan Reagan elnök tette hajdan a szovjet vezetőkkel, találkozóink végén most én nyújtottam át az amerikai elnöknek az orosz állami elnyomás áldozatainak listáját. Azzal kapcsolatban azonban nem voltak illúzióim, hogy Obama ezt valaha is odadobja majd Putyin asztalára, mint Reagan tette annak idején.

Ahogyan azt hamarosan sok amerikai is átéli majd, az oroszok gyorsan kiábrándultak egy nagyszerű Obama-beszéd után. A demokráciáról és a közös értékekről való erőteljes retorika ugyanabba a bürokratikus zagyvaságba sülyedt, ami az év elején Hillary Clinton külügyminiszter emlékeztetés, bakikkal teli „újrakezdési” találkozóját kísérte Szergej Lavrov külügyminiszterrel.

Csak egy példa erre: a fellengzős elnevezésű Amerikai–Orosz Kétoldalú Elnöki Bizottság Civil Társadalom Munkacsoportjának első ülésére 2010. január 27-én került sor Washingtonban. A csoport társelnöke Vlagyiszlav Szurkov orosz vezető kormányzati tisztviselő volt, annak ellenére, hogy az amerikai kongresszus hetvenegy tagja aláírta azt a tiltakozó levelet, amely rámutatott, hogy Szurkov az „orosz autokratikus irányvonal egyik legfőbb háttérfigurája volt”. A levél sürgette továbbá azt, hogy Obama elnök mindaddig bojkottálja a találkozókat, míg Szurkovot le nem cserélik, lehetőség szerint valaki olyanra, aki pályafutását nem pont annak a civil társadalomnak a tevékeny rombolásával töltötte, amelyet a munkacsoport éppen erősíteni akart.

A washingtoni találkozó másik kínos pillanata az a prezentáció volt, amelyet a korrupció ellen küzdő szervezet, a Transparency International vezetője tartott. Ők a legutóbbi listájukon Oroszországot a 180 ország közül a 146. helyre tették, Kenya és Sierra Leone közé, ami a vezető ipari országok közül messze a legrosszabb helyezés. Szurkov és a kremlbeli cimborái nem

jöttek zavarba. Még az is lehet, hogy a rangsort egyfajta elismeréseként látták annak, hogy Vlagyimir Putyin alatt milyen messzire sikerült eltéríteniük Oroszországot a törvényesség útjáról.

Már maga a tény, hogy ez a hatékonyság nélküli munkacsoport összeült, rávilágított, hogy az Obama-kormányzat fontosabbnak tartotta a formalitást a valódi működésnél. Júliusban Obama oroszországi beszéde felkeltette a reményt, hogy kormánya figyelemmel kíséri a Kreml rekordméretű bel-földi elnyomását, valamint külföldi agresszióit, és diktatórikus kormányunk helyett a prés alatt tartott orosz néppel keres szövetséget. De a világosan kijelölt irányok helyett pusztá szavakat kaptunk, az amerikai elnök kezdeményezésére létrejött tucatnyi ilyen bizottsággal együtt, amelyek közül egyik szerencsétlenebb és életképtelenebb volt, mint a másik. Ez a civil társadalommal foglalkozó pedig egyenesen sértés volt az orosz népre nézve.

Putyin funkcionáriusai boldogan töltötték az időt a világ fővárosaiban, ahol egyenrangú félként vettek részt az egyeztetéseken, ahelyett hogy szégyenpadra ültették volna őket az elcsalt választások és a halott orosz ellenzéki személyek egyre hosszabb listája miatt. Miért kell az Egyesült Államoknak legitimálni ilyen embereket és jóhiszeműséget tanúsítani irántuk azzal, hogy tárgyalóasztalhoz ültetjük őket?

Közben, alig egy héttel korábban, a Medvegyev által felállított tanácsadó testület kiadott egy jelentést, ami tele volt nagyszabású liberalizációs elképzelésekkel. Bármilyen pozitívnak is hangzottak ezek, az intézmény vezetője, Igor Jurgensz egy interjúban elismerte, hogy végső soron „Putyin olyan döntést hoz majd, amelyet csak akar”, továbbá „a szabad választások ma Oroszországban nem lehetségesek, mert az orosz lakosság politikailag tudatlan, közömbös és nem kedveli a demokráciát”. A következtetése szerint ezért „Putyin úrnak és Medvegyev úrnak kell eldöntenie”,⁷ ki is legyen az elnök. Ez volt Szurkov receptje a „működőképes civil társadalomra”: egy jogi diplomával rendelkező Pinochet.

Az ostoba bizottságok felállítása csak kampányfogás volt az Obama-kormányzat részéről, hogy elhitesse az emberekkel, a problémákat határozott lépések nélkül is meg lehet oldani. Ez a módszer a későbbiekben is meghatározta külpolitikáját. Igaz, hálátlan feladat meghozni a szükséges döntéseket, és az igazmondás sem mindig hoz pluszt a közvélemény-kutatásokban, az ígéretes és jelöltek dolga, a rátermett vezetők viszont beváltják ígéreteiket.

Lehet, hogy Amerika a világ egyetlen szuperhatalma, de miután gyakran halljuk, hogy Oroszország Európa problémája, azért nézzük meg, hogyan teljesített ezen a téren Európa, miközben Obama szorgalmasan hátrált minden fronton. 2011 elején felkérték, hogy készítsek egy tanulmányt az „Russia in Europe: Partners or Challengers?” (Oroszország Európában: Partnerek vagy versenytársak?) című európai kiadványba. Először azt hittem, hogy tréfálnak, de nem. Jó példa ez arra az öncsaló és önpusztító gondolkodásmódra, ami magával ragadta Európát Oroszországgal kapcsolatban.

2008 augusztusában orosz tankok lépték át a nemzetközi határt Grúziában. Egész Európa megborzongott, különösen a volt szovjet blokk országai. Alig egy hónappal korábban Oroszország „katonai válaszlépésekkel” fenyegette meg Lengyelországot és Csehországot, köztük azzal, hogy atomfegyvereket irányít a két országra, miután az Egyesült Államok bejelentette a rakétavédelmi tervét. 2009 januárjában Oroszország leállította a földgázszállítást Európa országainak a felébe. A medve visszatért és a medve éhes volt.

Ezek az emlékek elevenen éltek bennem, így abszurdnak tűnt számomra a szerkesztők címjavaslata. Partnerként általában akkor tekintünk valakire, ha – bár nem vagyunk közeli barátok, de – vannak közös érdekeink, és a másik fél osztozik sikereinkben és nehézségeinkben egyaránt. Több mint egy évtized óta, és napjainkban is, a Kremlt vezető Putyin-rezsim újra és újra nyíltan ellenséges Európával és a nyugati világgal szemben. 2011-re a Kreml leghatékonyabb fegyverei a tankok helyett a bankok lettek. Az Oroszországból kiáramló pénz Európa nagyobb részét hódította meg, mint amit a 20. század legrettegettebb vezérei valaha is elértek.

Szinte egy évtizeden át a legtöbb európai vezető eljátszotta azt, hogy üzletelt Oroszországgal, miközben tiltakozott az ellen, hogy Putyin lebontja a törékeny demokratikus intézményeinket és átfogó támadást indít az emberi jogok ellen. Más vezetők pedig még a képmutatásra sem vették a fáradságot, csak magukhoz ölelték az „erős” és „népszerű” Putyint, remélve, hogy ezáltal még előnyösebb üzleteket köthetnek. Ez a fausti alku Európában és Oroszországban egyaránt meggazdagította az elit egy szűk körét, miközben Putyin megállás nélkül alakította át KGB-rendőrállammá Oroszországot.

Ezután az arab tavasz okozta felfordulás kecsegtetett 2010 végén számos jó hírrel Putyin számára. Nyilvánvalóan az első ilyen a kőolajár emelkedése volt, ami mindig is a legfontosabb helyen állt a Kreml szempontrendszerében. Évek óta azt remélték, hogy egy Irán ellen indított izraeli katonai

csapás 200 dollár fölé repíti a hordónkénti olajárát, ám ezt most csendben felváltotta a felkelések miatt érzett öröm, amelyektől Putyin azt várta, hogy segítenek elérni ugyanezt az árszintet. Lehet, hogy Oroszország Líbiával kapcsolatos érdekeit nem az szolgálta a legjobban, amikor tartózkodott az ENSZ Biztonsági Tanácsában a katonai csapásról döntő szavazáson, ám az orosz junta anyagi érdekei pontosan ezt kívánták.

A Kreml számára a másik reményt keltő fejlemény az volt, hogy amikor 2011 márciusában Szaúd-Arábia csapatokat küldött Bahreinbe az ottani felkelés leverésére, a Nyugat félénken reagált még akkor is, amikor fegyver nélküli tüntetőket lőttek le közelről, csupán néhány nappal azt követően, hogy Obama védelmi minisztere, Robert Gates a bahreini uralkodóház tagjaival találkozott. Az Egyesült Államok végül elítélte az erőszakot, és Hillary Clinton külügyminiszter udvariasan megkérte azokat az öböl menti rezsimeket, amelyeket az Egyesült Államok támogat és lát el fegyverrel, hogy „tanúsítsanak önmérsékletet” a békés tüntetések visszaszorításakor.

Az Európai Parlament még jobban szerepelt: a demonstrációk erőszakos leverését egy nem kötelező érvényű határozatban ítélték el, amelyben nyoma sem volt a szankciók vagy más lépések lehetőségének. Putyin régóta tűnődött azon, vajon meddig mehet el a belső ellenzéke elnyomásában anélkül, hogy komoly reakcióra kellene számítnia. 2011-ben megtanulta, hogy nincsenek korlátok, és az orosz tüntetőkkel szemben még az éles lőszer alkalmazása is szóba jöhet megoldásként.

A Líbiában történt nyugati beavatkozás más lator rezsimiek számára is tanulságos volt. Iránnak azt üzenté: „Siess!” Kadhafi nagy nemzetközi elismerést szerzett, amikor néhány évvel korábban nyilvánosan feladta nukleáris célkitűzéseit. Közben Kim Dzsongil ezeket gyilkoltathatott meg, mégis érinthetetlen volt, mert Észak-Korea figyelmen kívül hagyta, amikor a világ felemelte a szavát, és inkább felrobbantott néhány hordó nukleáris hulladékot.

John le Carré híres *Susster, szabó, baka, kém (Tinker Tailor Soldier Spy)*⁸ című regényében George Smiley mesterkém így figyelmezteti az egyik ügynököt, hogyan tartsa a kapcsolatot a KGB-vel: „Baj csak akkor van, ha kislül, hogy te a koronaékszereket adtad át Poljakovnak, és cserébe a Központ apró figyelmességeit kaptad.” A Nyugat koronaékszerei a demokrácia, az emberi jogok és a transzparencia. Európa azzal, hogy Putyinhoz dörgölözött, elárulta ezeket az egykor szent egyezségeket apró figyelmességeikért

cserébe, amit jelen esetben kőolaj, földgáz, valamint gépkocsiktól kezdve futballcsapatokon át valódi csirkeszállítmányokig változatos formákban kapott meg.

„De várjunk csak – hallo az ún. pragmatisták megjegyzését –, az olaj és földgáz aligha nevezhető bővlinak, és különben is, nem a gazdasági kapcsolatok jelentik-e a legjobb lehetőséget arra, hogy javítsuk az orosz életszínvonalat és ezen keresztül végül az ország politikai helyzetét is?” Ezt a gondolatmenetet már annyiszor lejáraták, hogy mára nyilvánvalóvá vált, szószólói csupán azért hivatkoznak rá, mert ezzel akarják elkerülni annak beismerését, hogy nem volt bátorságuk szembeszállni az erős emberrel. De hadd vonjam kétségbe én is még egyszer ezt az állítást.

Először is, miközben a Kreml kész volt arra, hogy ártatlan embereket fagyasszon halálra egy szerződéses vita miatt, Oroszországnak legalább annyira szüksége van az európai fogyasztókra, mint amennyire Európának a kőolajra és földgázra. A vezetékek a helyükön vannak, nem lehet átirányítani őket. A fő alternatív vásárló, Kína már nagyon kedvező hosszú távú szerződéseket kötött az olcsó orosz energiára, így az értékesítés közel sem olyan jövedelmező, mint ha Európának adják el ugyanazt. Putyin és haverjai tudják, korlátozottak a lehetőségeik, ezért nem kockáztatják az értékes pénzfolyamot. Nem mintha bármi kockázatot kellene vállalniuk, mert az európai vezetők előbb-utóbb úgyis beadják a derekukat.

Ami a második érvet illeti, már maga a „gazdasági kapcsolat” kifejezés is rosszul hangzik minden olyan ember számára, akiket őszintén érdekel az emberi jogok ügye. Az orosz elit rendkívüli mértékben profitált abból, hogy a kőolaj ára az egekbe szökött, és a ráépülő iparágak Putyinhoz hú emberek kezében összpontosultak. Az autokráciák a gazdasági kapcsolatokból származó előnyöket csak olyan mértékben osztják meg a lakossággal, ami a társadalmi nyugtalanság elkerüléséhez szükséges. Amikor a diktátorok befektetik azt a pénzt, amit nem loptak el, akkor ezt a biztonsági erőkre és a propagandagépezetre fordítják, nem pedig a civil társadalom liberalizálására.

A gazdasági kapcsolatok valódi hatása épp, ellentéte volt annak, amit védelmezőik állítanak: valójában az oroszországi korrupciót exportálta a szabad világbeli „partnereik” számára. Az olajból származó bőséges bevételek külföldön is jó szolgálatot tettek, és megbecsülést szereztek ott, ahol másként ezt nem lehetett volna elérni. A téli olimpiát sikerült megvásárolni

Putyin szeretett városa, Szocsi számára – a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) sasszemű bírálati csoportjának figyelmét valahogy elkerülte, milyen biztonsági rémálommal és környezeti katasztrófával járhat egy ilyen rendezvény a kis szubtrópusi üdülőhelyen, a Kaukázusban. Majd sikerült kipipálni Putyin bevásárlólistáján a következő tételt is, a futball-világbajnokságot, bár azt nehéz eldönteni, ebben az esetben melyik fél kevésbé transzparens: a Kreml vagy a FIFA.

Nem véletlenül használtam a „maffia” szót a 8. fejezetben. Egyszerűen ez pontosabban írja le a Putyin-rendszer természetét, mint a hagyományos politikai fogalmak. A főnök az, aki védelmet tud biztosítani, aki alkut tud kötni a hatóságokkal és biztosítja a pénzbevételt. Ebben a szereposztásban Európa és Amerika azok a hatóságok, amelyek maguk szembe tudnának szállni a maffiával. A főnök, Putyin azonban zsebre vágta őket, és amíg biztosítja a pénz áramlását, addig a helyén is fog maradni.

Nem sok említést érdemel az a próbálkozás, amellyel némelyek Nyugaton igyekeznek feleleveníteni a kremlinológia régi játékát, és találgatásokba bocsátkoznak a Medvegyev és Putyin közötti hatalmi egyensúlyról. A lényeg, hogy a politikai irányvonal nem változott, csak a hivatali ajtókon szereplő névtáblákat cserélték le. Medvegyev elnöksége alatt soha egyetlen jel nem utalt az áhított liberalizációra, amelyben még néhány naiv orosz is bizakodott.

A liberalizációs mítosz koporsójába az utolsó szöveget egy moszkvai bíró kalapácsa verte be, 2010 decemberében, Mihail Hodorkovszkij második perének végén. 2011 januárjában további tiltakozókat börtönöztek be, akik a gyülekezési szabadság védelmében tartott nagygyűlésen vettek részt, köztük volt Borisz Nyemcov, Jelcin egykori miniszterelnök-helyettese. A gyűlés az ún. „31-es stratégia” része volt: ez a naptár minden harmincegyedik napján engedély nélküli tiltakozó rendezvények megtartására szólított fel amiatt, hogy a Putyin-kormányzat nem hajlandó biztosítani az alkotmányban világosan leírt alapjogokat.

Az egyetlen határozott európai szereplő, amely legalább megőrzött valami tartást, az Egyesült Királyság volt, bár az új tory kormány szeretett volna fátylat borítani a múlttra. A nemzetközi nukleáris terrorizmus első esete az volt, amikor 2006 novemberében radioaktív plutónium-210 izotóppal meggyilkolták Alexandr Litvinenko brit állampolgárt. Az ügy befagyasztotta a kapcsolatokat Nagy-Britannia és az orosz kormány között, amely gyorsan

menedéket biztosított a gyilkosság első számú gyanúsítottjának. 2008-ban a vezető brit és orosz cégek alkotta TNK-BP vegyesvállalat vezérigazgatója elmenekült Oroszországból, miután csúfos vereséget szenvedett a cég ellenőrzéséért folytatott harcban.

Ugyanez az ember, Robert Dudley, ezt követően a British Petroleum (BP) vezérigazgatója lett. Alig néhány héttel a Hodorkovszkij elleni ítélet után Dudley, az új Cameron-kormányzat képviselőinek gyűrűjében büszkén jelentette be, hogy részvényt cserélt a Rosznyefty vállalattal, amellyel kutatási megállapodást kötöttek a sarkvidéken túli területekre is. Talán csak szerencsétlen időzítés volt, de pont a Rosznyefty volt az az orosz cég, amely Hodorkovszkij bebörtönzése után a Jukosz kifosztásának legnagyobb nyertese lett. Nem járunk messze a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy a BP ezáltal lopott javak birtokába került. Pénzzel azonban sok bűnt meg lehet váltani.

Nehéz eldönteni, hogy a BP azért igyekezett-e jó pontokat szerezni a Kremlnél, mert a cég kemény időket élt át az óceán túlsó partján, ahol Tony Hayward volt vezérigazgatót pellengérre állították a hatalmas louisianai olajszenyyezés miatt. Az amerikaiak legalább alaposan utánanéztek a BP–Rosznyefty-ügyletnek, amely amiatt híresült el, hogy Ed Markey kongresszusi képviselő a BP-t gúnyosan „Bolsoj Petroleumként” emlegette.⁹ Közben a Gazprom és a Shell bejelentette, hogy közösen folytatják a kutatásokat. Már csak arra vártam, hogy felbukkan David Cameron, amint visszatér Moszkvából, büszkén lobogtatva egy köteg szerződést, és bejelenti, hogy meghozta a „profitot korunk számára”.*

Európa mindig az elsők között kritizálta Aljakszandr Lukasenát, akit „Európa utolsó diktátorának” is neveztek, s ez minden bizonnyal mosolyt csalt a Kreml vezetőinek arcára. Nem sok olyat találunk Lukasenkának zsarnoki pályafutásában, ami túltenne Vlagyimir Putyinon, de úgy vélem, a hatalmas kőolaj-, földgáz- és készpénztartalékok sokat javíthatnak egy ember imázsán. Talán, ha egy jelentős olajmezőt találának Minszk közelében, akkor Lukasenát is meghívnák, Putyinhoz hasonlóan, hogy hollywoodi sztárokkal karaokézzon vagy Silvio Berlusconi-val bulizzon.

* Utalás Neville Chamberlain híres mondására, aki 1938-ban Münchenből visszatérve „Peace for our time” (Békét korunk számára) bejelentéssel lobogtatta meg a Hitlerrel aláírt szerződést. (A Ford.)

Nem lehetetlen elképzelni, hogy Európa egyenlő partnerként és nem csupán a szükséges rosszként tekintsen Oroszországra. Bár ez soha nem lesz így, amíg Putyin hatalmon van, mégis lenne lehetőség rá, hogy az európai vezetők kiálljanak és támogassák a liberalizációt. A maffiában csak addig számít a lojalitás, amíg a főnök garantálja a folyamatos bevételeket, és meg tudja védelmezni hűséges katonáit. Ezért létfontosságú számára, hogy megmaradjanak a jó kapcsolatok Nyugat-Európával és Amerikával, ahol oligarchái is szívesen töltik az idejüket és költik a pénzüket. Hiszen mi értelme lenne orosz milliárdossá válni, ha az ember nem lépheti át annak az országnak a határát, amelyet kirabolt, hogy milliárdossá válhasson.

Oroszországot oligarchák egy szűk csoportja, valamint a volt és jelenlegi állami titkosszolgálati személyek kasztja vezeti. Ez utóbbiakat *sziloviki* néven emlegetik, és ők uralják a hatalmi központok többségét. Ha ennek a csoportnak a tagjait személyesen tennék felelőssé, például azért, hogy megkérdőjeleznék befektetéseik törvényességét és megvonná tőlük az oly nagy becsben tartott schengeni vízumukat, az jelzés lehetne feléjük Putyintól, hogy már nincs akkora befolyása, és nem képes többé garantálni vagyoniuk biztonságát és külföldi jólétüket. Ezzel anélkül lehetne célba venni Putyint és rendszerét, hogy közben az orosz népet büntetnénk meg.

Hosszú évek óta, már 2007-től kezdődően, sürgettem ezt az irányt Európában és a tengerentúlon is, amikor 2011-ben váratlanul lehetővé vált ennek megvalósítása, noha a jó hírt tragédia árnyékolta be.

A Szenátus 1039-es számú határozata, a Szergej Magnyickij nevét viselő jogállami felelősségre vonásról szóló törvény 2011-ben azért született, hogy mindazok vízumának és anyagi javainak eredetét vizsgálhassák, akik felelősek Szergej Magnyickij fiatal tényfeltáró ügyvéd haláláért, aki 2009-ben orosz őrizetben hunyt el, miután nyilvánosságra hozta számos tisztviselő több százmillió dollár értékű csalását. A törvény lehetőséget adott arra, hogy olyan személyeket is felelősségre vonjanak, akik hasonló csalásokban és emberi jogi visszaélésekben érintettek. A jogszabály létrejötté Magnyickij volt munkaadója, a fáradhatatlan Bill Browder bámulatos kampányának, valamint a kongresszusban „néhány jó embernek”, különösen Ben Cardin marylandi szenátornak, a törvénytervezet benyújtójának köszönhető.

A mindenki által csak „Magnyickij-listaként” emlegetett változatot a kongresszus végül „A 2012-ik évi, az Oroszországra és Moldovára vonatkozó Jackson–Vanik-féle törvénykiegészítés visszavonásáról és a Szergej Magnyickij jogállami felelősségre vonásról szóló törvény” néven fogadta el. Ez azon kevés amerikai törvény közé tartozik, amely általános, kétpárti támogatást élvezett, ezért tűnt különösnek, hogy az Obama-kormányzat láthatóan minden eszközzel igyekezett késleltetni a hatálybalépését. A törvényt a képviselőház 2012. november 16-án 365:43 arányban fogadta el, míg három héttel később a szenátus 92:4 arányban támogatta. Miután több, mint egy éven át próbálta megakadályozni a kongresszusi elfogadását, Obama végül 2012. december 14-én aláírta a törvényt.

A Fehér Ház, úgy tűnik, aggódott a putyini diktatúrával fennálló szívélyes kapcsolatok megromlása miatt, ezért utasította a külügyminisztériumot, készítse el saját, a Magnyickij-ügy miatt kitiltott orosz tisztviselők listáját, de ne hozzák nyilvánosságra az azon szereplő neveket. Természetesen az egész kezdeményezés lényege a nevek közzététele volt, a „titkos elrettentés” önmagában ellentmondás.

Obama elérte, hogy a törvénytervezet az újraválasztásáig a kongresszusnál maradt, így nem kellett döntenie az aláírásáról. Attól tartott ugyanis, hogy ezzel igazolná 2012-es riválisa, Mitt Romney szavait, aki egy márciusi CNN-interjúban így nyilatkozott Oroszországról: „Kétségtelenül első számú geopolitikai ellenségünk. Az oroszok kiállnak a világ legelvetemültebb gonosztevői mellett. Valóban nagyon nyugtalanító az, hogy az elnök kész több rugalmasságot mutatni Oroszország iránt.” Obama kigúnyolta Romneyt e megjegyzése miatt, és még egy riposztot is előkészített arról, hogy „lám, az 1980-as évek külpolitikája újra visszatér”.

Talán emlékeznek arra, Romney miként vette célba Obama rugalmasságát, amikor egy bekapcsolva maradt mikrofon felvette Obama és Medvegyev beszélgetését a dél-koreai csúcstalálkozón. Az amerikai elnök megnyugtatta orosz kollégáját, hogy „minden kérdésről, de különösen a rakétavédelem kérdéséről meg lehet egyezni, de *neki* fontos megértenie azt, hogy időre van szükségem. Ez az utolsó választásom. A választás után nagyobb lesz a mozgásterem.” (A „*neki*” természetesen Putyinra vonatkozott.) Szintén sokatmondó volt Medvegyev gépies válasza: „Értem. Továbbítom ezt az információt Vlagyimirnak.”

Mióta Putyin 2014 elején megszállta Ukrajnát, a „Romneynak igaza volt” jelszó mindazok mottójává vált, akik támadták Obamát külpolitikája miatt. Romney természetesen nem tévedett, és részletesebben is kifejtette, hogyan szúrta el Obama a dolgot Oroszországgal kapcsolatban:

(Obama) anélkül adta fel a rakétavédelmi bázisainkat Lengyelországban, hogy cserébe bármilyen érdemi engedményt tudott volna kicsikarni Oroszországtól, miközben garantálta, hogy új önkéntes korlátozásokat vállalunk a nukleáris fegyverzetünk terén. Beadta a derekát az „oroszok” követelésének, hogy az iráni atomfegyverprogrammal kapcsolatos ENSZ-határozat ne tartalmazzon semmilyen súlyos, bénító erejű szankciót. Moszkva már azzal elnyerte ezeket az ajándékokat, hogy egy sor téma kapcsán tiltakozását fejezte ki az ENSZ-ben. Továbbra is fegyvereket szállított a gonosz szíriai diktátornak és akadályozta a közös fellépést az ott zajló pusztítás megállítására. Végző soron minden egyes, Putyinnak tett engedménnyel az amerikai nemzet biztonsága vált sebezhetővé. Három éven át Obama elnök Oroszországgal kapcsolatos politikáját így lehetett összefoglalni: „Mi adunk, Oroszország kap.”¹⁰

Telitalálat. Az előbbieken már én is hozzátettem egy s mást ehhez a felsoroláshoz, és ebből, mint 2008-ban McCain esetében, most is könnyen kitalálhatják, kihez húztam a 2012-es elnökválasztás során. Akkoriban nem ismertem, de e könyv anyagának az összeállítása során rábukkantam egy bekezdésre Romney *No Apology: The Case for American Greatness* (Nincs miért mentegetőzni – Az amerikai nagyság védelmében) című könyvében, ami összecseng a bevezetőben írt gondolataimmal:

A gonoszság az idők kezdete óta közöttük van, és nem tűnik el. Valójában a technológia még közelebb hozza. Ma a rettegés előidézésére alkalmas eszközök sokkal halálosabb erejűek, mint valaha. Hangsúlyozom, alapvető fontosságú hinni a gonosz létezésében – a hitet nem gyengíti meg és nem rombolja le semmiféle üres okoskodás. Tanulmányoznunk kell azt, amit gonosz emberek mondtak és írtak, komolyan kell vennünk a szavaikat. Adolf Hitler a *Mein Kampf*-ban és beszédeiben pontosan elmondta, mire készül, de kijelentéseit a világ először üres politikai handabandának tartotta.¹¹

Nagyon igaza van, és különösen fontosnak tartom azt a részt, ami arról szól, hogy a gonosz emberek szavait komolyan kell venni – ezt mondagatom én is évek óta Putyinnal kapcsolatban, aki szinte hivatalba lépésétől kezdve nyíltan beszél céljairól. Persze, időnként bizonyos dolgokról szemérmetlenül hazudik is, amikor érdekei úgy kívánják, de az olyan jelentős kérdésekben, mint a hatalom centralizálása és a demokrácia, valamint a polgári szabadságjogok iránti megvetése kapcsán véghezvitt cselekedetei a legtöbb esetben megerősítik, amit korábban már elmondott beszédeiben.

Ezért olyan frusztráló azt látni, hogy az Obama-kormányzat, először Hillary Clinton, majd utódja, John Kerry külügyminisztersége alatt továbbra is úgy kezelte Putyint, mint aki képes változtatni gonosz módszerein, feltéve hogy elég kedvesek vagyunk vele és elég sok engedményt teszünk neki. Második elnöki ciklusa során Obamának minden rugalmasságára szüksége lesz, mert nem küldözgetheti többé üzeneteit Vlagyimirnak postagálambján, Medvegyeven keresztül. Személyesen kell mennie. 2012 ugyanis Oroszországban is választási év volt.

A modern politikai közbeszédben elcsépelte vált az „orwelli” jelző. Az olyan demokráciákban, mint Nagy-Britannia vagy az Egyesült Államok, liberálisok és konzervatívok egyaránt előszeretettel használják ezt a fogalmat szinte minden olyan esetre, amikor az állam megsérti a polgári szabadságjogokat. A bűncselekményektől való elrettentésre felszerelt videokamerák és a repülőtereken bevezetett biztonsági ellenőrzések mind kiérdemelték, hogy kapcsolatba hozzák őket Orwell 1984¹² című remekművével. Én is érzékelem, milyen fontos még egy demokráciában is az alapjogok védelme, de mi, akik éltünk már valódi rendőrállamban, inkább nem emlegetünk bizonyos szavakat, amelyek sokkal súlyosabb körülményeink leírására szolgálnak.

Orwell könyvének legerősebb üzenete nem is a mindent látó „Nagy Testvér”, hanem a nyelv feletti ellenőrzés és annak eltorzítása, különösen az „újbeszél” használatával. Ebben a szavak ellentétes értelmet kapnak, a nem támogatott gondolatokat leíró szavakat eltörlik, és maga az emberi gondolkodás is korlátozottá válik a szókincs csökkentésével és egyszerűsítésével. A valóság eltitkolására tett ilyen típusú kísérlet nem ismeretlen senkinek, akik a Szovjetunióban a *Pravdát* olvasva nőttek fel, vagy Putyin mai Oroszországában élnek.

Így aztán a 2012. március 4-ei elnökválasztás az orosz történelem leginkább elcsalt választása volt, amit az állami ellenőrzés alatt álló média „szabályosnak és tisztának” talált. A békés civil tiltakozókat „szélsőséges provokátoroknak” minősítették, az OMON rohamrendőrség pedig, amely brutálisan leverte a tüntetéseket, csupán „fenntartotta a rendet”. A 2011. december 4-ei parlamenti választások csalásai miatt kirobbant közfelháborodásra és tömegtüntetésekre még nagyobb korrupcióval és a KGB alezredesének visszahelyezésével válaszoltak.

Nem lennék jó hazafi, ha nem emliteném meg, hogy az 1984 olyan totalitárius államot mintázott meg, amit Jevgenyij Zamjatin 1921-ben írt, *Mi (My)*¹³ című utópisztikus regényében ábrázolt. A könyv természetesen 1988-ig be volt tiltva a Szovjetunióban. Zamjatin futurisztikus világában még tartanak választásokat, és a „Jótevőt” minden évben egyhangúlag újraválasztják. A hasonlóság nyugtalanító.

Nem gondoljuk azt, hogy könyvek sokaságát tiltják be vagy égetik el Putyin „puha diktatúrájában”, amely a nyitott társadalom működését igyekszik utánozni, és a lehető legjobban a színpad mögé rejtani az elnyomás legegységesebb formáit. Ez részben igaz, ha másért nem, azért, mert a hatóságok rájöttek, hogy a YouTube-on kifejezetten rosszul mutatnak az égő könyvhalmok. Ehelyett inkább egyszerűen elkobozzák a könyveket mint „szélsőséges irományokat”, amint tették azt 2012-ben Borisz Nyemcov volt miniszterelnök-helyettes Putyin korrupcióját részletesen bemutató könyvének 250 ezer példányával.

A december 4-ei választások otromba csalásai három hónappal később is megmutatkoztak. Oroszországban „körhintának” nevezzük azt, amikor szavazók csapatait egyik szavazóhelyről a másikra viszik, olyan nagy létszámban, hogy az őket szállító több tucat busz dugót okoz Moszkva központjában. Alig néhány nappal a választások előtt hamis szavazókörtök tűntek fel, amelyek több ezer voksot gyűjtöttek be. Vezérigazgatók, iskolavezetők és sokan mások kaptak fenyegető üzeneteket, amelyekben a támogatások csökkentését vagy még rosszabb következményeket helyeztek kilátásba, ha nem vesznek részt Putyin megválasztásában.

A rezsimnek alkalmazkodnia kellett ahhoz, hogy – a kormányzat és az ellenzék együttes meglepetésére – decemberben több százezer tüntető vonult az utcára. Minden szavazóhelyiségben webkamerákat helyeztek el, és a felháborodott lakosságból több tízezren jelentkeztek önkéntes választási

megfigyelőnek. Emiatt Putyin választási bizottságának vezetője, Vlagyimir Csurov kénytelen volt olyan trükkökhöz folyamodni, amelyeket a színpalak mögül is végre lehetett hajtani. Hihetetlen méreteket öltött a pótregisztáció, amit azok számára tettek lehetővé, akiknek otthonuktól távol kellett leadniuk a szavazatukat. Nem meglepő, hogy azokban a körzetekben, ahol a választási adatok ismertté váltak, Putyin sokkal nagyobb szavazati arányt ért el a pótregisztráltak körében, mint a helyi választók között. A külföldi szavazási lehetőség iránt is váratlanul megugrott az érdeklődés, csakúgy, mint a mozgásképtelen betegek otthonról történő szavazása iránt.

De még Csurov összes varázslata sem tudta Putyint az 50%-os küszöb fölé tolni Moszkvában, ahol a hivatalos adatok szerint 47%-ot kapott úgy, hogy közben egyetlen hiteles ellenjelölt neve sem szerepelt a szavazócédülán. A mi számításaink szerint a valóságos szavazati arány inkább a 35%-hoz volt közelebb a fővárosban. Minden jelöltet a Kreml hagyott jóvá, a fáradt, öreg kommunista és nacionalista vezetőktől kezdve az új arcként jelentkező milliárdos Mihail Prokorovig, aki Putyin mondvacsinált jelöltjeként azért került a listára, hogy megossza a tiltakozók szavazatait. A nemzetközi média csak a választás napjára érkezett, és hamarosan tovább is állt, nem törődve a gyökértől az ágakig mindent behálózó korrupcióval és elnyomással, ami pedig a valódi sztori lenne.

Miközben az oroszok belefáradtak Putyinba, nyitva maradt a kérdés, vajon a világ többi része továbbra is úgy tesz-e, mintha ő lenne Oroszország választott vezetője. Obama elnök várt néhány napig, de végül felhívta Putyint. A modern diktatúra a színpalak mögött zajlik, de a demokrácia továbbra is a színpadon van, és ebben Obama is eljátszotta a maga szerepét.

Mindez nem ért meglepetésként, miután korábban, 2011-ben már alkalmam nyílt előzetes képet kapni az Obama-kormányzat csalfa reményeiről. 2011 márciusában Joe Biden alelnök tárgyalási céllal Moszkvába utazott, és ezt követően beszélt velem, valamint más ellenzéki vezetőkkel. Amikor Biden megérkezett, egészen izgatott volt, miután személyes találkozón vett részt Putyinnal. Az alelnök elmondta, hogy – a tervezettől eltérve – arra ösztönözte Putyint, ne induljon újra az elnökségért, mondván, ez rettenetes képet festene és foltot ejtene Oroszország alkotmányos egységén. Biden büszke viselkedéséből és az újonnan kinevezett McFaul nagykövet arckifejezéséből világos volt, hogy mindez nem szerepelt a Fehér Ház által átadni tervezett üzenetben.

Felemeltem a kezemet, és azt mondtam: „Biden úr, tisztában van ön azzal, hogy Putyinhoz képest önök, Obama elnökkel együtt, koldusnak számítanak? Önnek minden egyes millióért el kell mennie a Képviselőházba, miközben Putyin milliárdokat költhet megvesztegetésre anélkül, hogy egyetlen papírt is alá kellene írnia!” Rettenetesen kiábrándító volt, és ma is az, hogy az amerikaiak változatlanul azt hiszik, hogy Putyint érdekli, mit mondanak vagy hogyan látják a tetteit ők vagy bárki más.

Az orosz tiltakozó mozgalom átalakult, vagy legalábbis ezt reméltük, 2011 végén a parlamenti választások után, amelyek során még oroszországi mércével is megdöbbentő méretű csalások történtek. Az átlagos városlakó oroszok, akik egészen jól elvoltak Putyin alatt és túlnyomórészt tartották a szájukat, ezt a méltóságuk ellen intézett legutóbbi támadást már nem tudták elviselni. Mindenki tudta, hogy a választás egy vicc, és azt is, hogy 2000 óta ezt a játékot játsszúk. Ezúttal azonban Putyin pártja, az Egyesült Oroszország túl messzire ment. Az ordító választási csalások oroszok százezreit vitték az utcára egységes Putyin-ellenes és Egyesült Oroszország-ellenes üzenettel. Csodálatos látvány volt.

A politikai paletta minden oldaláról voltak zászlók, ami utólag visszagigazolta a tiltakozásokkal kapcsolatos eredeti, 2005-ös koncepciómat, amely szerint ideológiától függetlenül el kell fogadni mindenkit, aki kész felvonulni Putyin ellen. A többségnek azonban egyáltalán nem volt semmilyen valódi politikai kötődése. Felvonultak a korrupció ellen, a törvények felett álló Putyin ellen. A maszk teljesen lehullott, és Putyin nyilvánvalóvá tette, nem érdekli többé, hogy eljátssza a demokratát. Az emberek egyszerűen rosszul voltak tőle.

Ahogy a tiltakozások egész decemberben folytatódtak, egészen december 24-éig, amikor a résztvevők száma elérte a százezer embert, a tiltakozók az ellenzéki menet élén álló, viszonylag új arc, Alekszej Navalnij mellett is vonultak már. Egy korábbi felvonulás alkalmával letartóztatták, és nagy tömeg várta a kiszabadulásakor. A Vlagyimir Putyinéhoz hasonló, elnyomó rendszerekben mindig folyamatos küzdelem zajlik a diktatúra és az azt ellenzők között a létfontosságú információk elhallgatása, illetve közzététele miatt. Navalnij az ún. „adat-ellenzék” élharcosa volt. Felépített egy hálózatot a Putyin-rendszer korrupciójának leleplezésére, ügyről ügyre haladva

fáradhatatlanul dokumentálta a kleptokrácia tetteit, aminek az eredménye általános népfelháborodás lett.

Navalnij élre törése az ellenzéki mozgalomban azonban nem volt véletlen. Szervezőként és aktivistaként hosszú éveken át keményen dolgozott. Kitartása és rátermettsége mellett megfelelt a modern kori vezetőktől elvárt kifinomultabb követelményeknek is. Karizmája olyan élesen gúnyos humorérzékkel párosult, ami kellően ellensúlyozta a szürke és humortalan Kreml-propagandát. A szlogenek iránti érzéke abban nyilvánult meg, hogy „Csalók és Tolvajok Pártjának” bélyegezte Putyin Egyesült Oroszországát, ami aztán levakarhatatlanul rájuk is ragadt.

Navalnij mesteri módon használta a blogot és a közösségi hálózatokat; az ellenzék egyedül erre építhetett, miután kitiltották őket a mainstream médiából. Amint az más országokban is látható volt, az egyes csoportok nagyon gyorsan tudtak online nyilvános tiltakozásokat szervezni. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy a résztvevőket nem verték meg vagy nem tartóztatták le, amint az gyakran meg is történt. Akkoriban távolról sem voltam jártas a flash mobok, de még a Twitter terén sem, mégis örömmel vonultam együtt többször is Navalnijjal, együttműködtem vele, és más, régi és új ellenzéki aktivistákkal.

Navalnij és újdonsült követői több mint egy éven keresztül szinte mind kitartottak és rendszeresen nagy, hatósági engedéllyel rendelkező tüntetéseket szerveztünk egészen 2012. május 7-éig, amikor elérkezett Putyin visszatérésének hivatalos időpontja. Az új lendületet kapott ellenzéki mozgalom jelképe a fehér szalag lett, amiről Putyin a rá jellemző vulgarizmussal megjegyezte: „Azt hittem, óvszer”.

A Bolotnaja téren Putyin beiktatási beszéde előtti este, május 6-án tartott tüntetés volt az első, amelyet komoly erőszak zavart meg, miután a rendőrség szándékosan arrébb tolt a korlátokat, hogy összeszorítsa a tömeget, majd rátámadtak a tiltakozókra, akiket kiszorítottak a kordonon túlra. Több mint négyszáz embert letartóztattak, a szervezők közül Navalnijt, Nyemcovot és Udalcovot. Rengetegen szereztek súlyos sérüléseket.

Azon a napon nem szerepeltem a tervezett felszólalók között, mert a nagygyűlés célja az volt, hogy lehetőséget adjon olyan aktivistáknak és szónokoknak, akik az ország különböző részeiből érkeztek a rendezvényre. Így, miután este 6 óra körül elértem a rendőrségi kordont, áthaladtam és továbbmentem, hogy odaérjek az Echo Moszkvi stúdiójába, ahova azért

hívtak, hogy a tüntetésről és Putyin visszatéréséről beszéljek. Aznap az utánam következő vendég Frank Luntz amerikai politikai tanácsadó volt, aki riadtan figyelte, hogyan működik az orosz demokrácia. Benyomásait telefonon mondta el aznap este a Fox News adásában.

Úgy tűnik, visszatért az a kormányzat, amire úgy emlékszünk, ahogy a Szovjetunióban, az 1980-as években működött. Az emberek rettegnek. ... Ijesztő belegondolni, de mintha a rendőrség szándékosan robbantotta volna ki ezt az összeütközést, mintha üzenetet akart volna küldeni 24 órával Putyin visszatérése előtt: ezentúl nem engedik majd meg a másként gondolkodást és az ellenkezést. Nyilvánvalóan nem volt ok a rendőrség erőszakos fellépésére, nem kellett volna támadniuk. Semmiféle indok nem volt az egészre... Végig együtt vonultam a menettel, nyugodtak voltak, énekeltek és jelszavakat skandáltak. Jól kezelhető tömeg volt, akiket tisztességtelen módon támadtak meg.¹⁴

Élő adásban figyeltem az Echo Moszkvi stúdiójából, ahogyan az egész katasztrófa kitört. Úgy terveztem, hogy rádiós szereplésem után visszamegyek a Bolotnájára, hogy meghallgassam a szónokokat és találkozzam néhány kollégámmal, de fél 7-re az egész téren eluralkodott a káosz. A város minden pontját erőddé alakították Putyin beiktatási beszédére készülve, és a rendőrség egyértelműen üzenni akart, amint azt Luntz is megállapította. A cár visszatért, és akik fel akartak vonulni ellene, jobban tették, ha felkészültek arra, hogy beverik a fejüket.

Az új leszámolás nem ért véget az utcán. A rezsim az ellenzéki mozgalom teljes Koordinációs Tanácsát célba vette, átkutatták a tagok lakását, sőt az irodáikat és a családtagjaik otthonait is. A vezetőket újra és újra kihallgatásokra idézték. Még több tüntetésellenes törvényt hoztak, amelyek csekély szabálysértéseket is magasabb pénzbüntetésekkel és akár harmincnapi elzárással sújtottak.

A mozgalom nem fejetlenül működött; koordinációra és kommunikációs tevékenységre volt szükség ahhoz, hogy ötvenezer vagy még több embert az utcára lehessen vinni. Ez még mindig elég sok volt ahhoz, hogy rácáfoljon Putyin hivatalos támogatottsági adataira, de a rendszer megdöntéséhez nem volt elegendő. Még lezajlott néhány, egészen nagy létszámú tüntetés 2013. május 6-áig, amikor több tízezer moszkvai jött el a Bolot-

naja téri események egyéves évfordulója alkalmából szervezett demonstrációra.

2013. július 18-án Navalnijt öt év börtönbüntetésre ítélték olyan, koncepció-s vesztegetési vádak alapján, amelyek az ellenzéki személyekkel szembeni eljárások jellemző eszközei voltak. Ez egy nappal azt követően történt, hogy Navalnij jelöltként regisztráltatta magát a moszkvai polgármesteri választásra. Ezután egy bizarr macska-egér játszma kezdődött. Navalnijt – megdöbbenő módon – szabadon engedték; talán azzal a kettős céllal, hogy egyrészt ne válhasson mártír belőle, másrészt pedig szükségük volt a polgármester-választáshoz némi formális legitimációra. Engedélyezték, hogy a neve szerepeljen a szavazólapon és kampányoljon, bár természetesen a Kreml hivatalos jelöltje, Szergej Szobjanyin hivatalban lévő polgármester élvezhette az államhatalom és az állami média által nyújtott számtalan előnyt. Navalnij szabadon engedésének és választási részvételének másik valószínű oka az volt, hogy a Kreml ezzel is érzékeltette az ambiciózus Szobjanyinnal, hogy hol a helye. Ha Navalnij nem szerepel a szavazócédülán, akkor Szobjanyin eredménye meghaladhatta volna Putyin országos 63,6%-os szavazati arányát, Moszkvában elért 47%-a pedig egyenesen eltörpült volna mellette. Ebből látszik, milyen kifinomultak és veszélyesek a modern diktatúrák, amelyek így tudják saját céljaikra felhasználni a demokratikus intézményeket és eszközöket.

Navalnij – a várakozásoknak megfelelően – messze lemaradva, a második helyen végzett, és büntetett előéletű emberként megőrzve élhetett tovább, miközben állandóan ott lebegtek felette az újabb vádak is. A legutóbbi, 2014 decemberében ellene hozott ítélet nyomán Navalnij házi őrizetben maradt, testvére, Oleg pedig börtönben, a KGB régi gárdája által rutinszerűen alkalmazott túszejtési manőver eredményeként. Mindkettőjüket meggyőződésük miatt tartják fogva. Navalnij segített egy felvonulás megszervezésében 2015. március 1-én, miután kollégáinkat, Borisz Nyemcovot február 27-én meggyilkolták. A menet barátunk emlékére tartott felvonulássá vált.

Nehéz megmondani, hogy ebben az időszakban mi történhetett volna másként a nyilvános demonstrációkkal kapcsolatban. A mozgalom akkor válhatott volna valódi forradalommá, ha erre azelőtt kerül sor, hogy a Putyin-rezsim kidolgozza a válaszlépéseket. Ha volt egyáltalán ilyen pillanat, akkor talán a 2011. december 24-én a Szaharov sugárúton tartott

tömegdemonstráció lehetett volna ez. Ott voltam, az ellenzék szinte összes tagjával és legalább harminc különböző szóval együtt. Navalnij szívósorítóan közel került ahhoz, hogy megfogalmazza, amit közülünk sokan már régóta éreztek.

Látom, van itt elég ember ahhoz, hogy most azonnal elfoglaljuk a Kremlt és a Fehér Házat [a szövetségi kormányzat épületét]. Békés erő vagyunk, és ezt nem tesszük meg most. De ha ezek a csalók és tolvajok továbbra is megpróbálnak becsapni bennünket, ha továbbra is hazudnak és meglopnak bennünket, saját kezünkkel fogjuk elvenni azt, ami a miénk!

Mi történhetett volna, ha aznap este a tömeg megindul a Kreml és a duma épülete ellen? Mi lett volna, ha tábort verünk százezeren a Vörös téren és felkészülünk a harcokra? Vajon követtek volna minket az emberek? Vajon tüzet nyitott volna a több ezer rendőr? Vajon szabadok lennénk mára vagy halottak?

tizedik fejezet

HÁBORÚ ÉS MEGBÉKÍTÉS

A sajtótájékoztatók célja általában az, hogy az ott elhangzottak vezető hírként kerüljenek az újságokba, híradásokba. 2013. június 5-én Genfben mégis kissé nagyobb hírverést okoztam annál, mint amit eredetileg terveztem. Azért voltam a városban, hogy átvegyem a UN Watch szervezettől a Morris B. Abram Emberi Jogi Díjat. Nagy megtiszteltetés volt azt a kitüntetést átvenni, amely a legendás amerikai emberi jogi aktivista nevét viseli, azét, aki ifjabb Martin Luther Kinggel és Robert Kennedyyel dolgozott együtt, mielőtt nemzetközileg ismert jogvédő lett, és társalapítóként részt vett Genfben a UN Watch létrehozásában.

A sajtótájékoztatón egy újságíró feltette a kérdést, amellyel több százszor szembesítettek azóta, hogy befejeztem a sakkpályafutásomat. Mégkérdezte, hogy féltém-e a biztonságomat és szabadságomat Putyin Oroszországában? Ezúttal azonban nem a megszokott választ adtam, miszerint az életben semmi nem biztos. Azt feleltem, súlyos kétségeim vannak afelől, hogy ha visszatérnék Oroszországba, vajon el tudnám-e hagyni valaha újra az országot. Februárban ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy én is részese vagyok a Bolotnaja téri eseményeket követő, a politikai ellenzék megsemmisítését célzó leszámolásnak. „Ezért egyelőre nem tervezek visszatérni Oroszországba” – vontam le a következtetést (a pontos közlés érdekében idézem magamat).

Nem állt szándékomban hangzatos bejelentést tenni arról, hogy – végleg vagy akár csak időlegesen – elhagyom a hazámat. A kérdés aktualitása ellenére még a jelen lévő, orosz témákban jártas újságírók sem idézték cikkeikben az óvatos válaszomat. A szalagcímek azt követően jelentek meg

és a találgatások is csak azután kezdtek el szárnyra kapni, miután a *The Moscow Times* tudósítása megjelent a témában.

Nem akartam mást, mint rávilágítani az akkori oroszországi helyzet sötét valóságára. Büntetőeljárás folyt az ellenzéki Koordinációs Tanács majdnem minden második tagja ellen, különböző koholt vádak alapján, az illegális tiltakozástól kezdve a szélsőséges uszításon át a sikkasztásig. Ez az egyébként nehéz döntés a családom számára nem számított újdonságnak; február óta nem voltam már otthon, nem jártam a moszkvai lakásomban. Áprilisban még az ötvenedik születésnapomat is Oslóban ünnepeltem, nem Moszkvában, bármennyire rossz is volt számomra, hogy külföldre kellett utaztatnom édesanyámat és más közeli családtagjaimat.

Az ellenzéki tanácsban jobbára külkapcsolati területen dolgoztam. Munkám során külföldi kormányoknál és szervezeteknél lobbiztam annak érdekében, hogy ítélik el a Putyin-rezsim emberi jogi visszaéléseit és alkalmazzanak szankciókat a Putyin-kormány tagjai, valamint a cimboráik ellen. Amikor azt láttam, hogy Putyint mennyire feldühítette a 2012 végén elfogadott amerikai Magnyickij-lista, ez a momentum meggyőzött róla, hogy ez a helyes út, amit Európának is követnie kell.

Ha a moszkvai ügyészség vizsgálatot indított volna ellenem, korlátozva ezzel a szabad mozgásomat és az utazási lehetőségeimet, akkor mindezek az erőfeszítések megghiúsultak volna. Nem vállalhatnék külföldi előadásokat, ami az egyetlen kereseti lehetőség maradt számomra, miután kivándoroltként minden bevételi forrástól megfosztottak Oroszországban. Az utazási tilalom a nonprofit Kaszparov Sakk Alapítványban folytatott munkámat is korlátozta volna, hiszen a szervezet New Yorkban, Brüsszelben, Johannesburgban, Szingapúrban és Mexikóvárosban is működtetett központokat, hogy a sakk szerepét népszerűsítse az oktatásban.

Nem hiszem, hogy bezártak volna és eldobták a börtönkulcsot, bár ugyanazt gondoltuk Mihail Hodorkovszkij és a Pussy Riot tagjai esetében is. Az ügyészség kedvelt módszere volt az, hogy vádak, tárgyalások és bírósági idézések végtelen áradatát zúdította az emberre, hogy ezernyi apró bürokratikus sebet ejtve a kiszemeltekre, végezzen velük. Ez a módszer anyagilag, fizikailag és lelkileg is tönkreteszi az áldozatokat, akiket úgy vonnak ki a forgalomból, hogy közben nem engedik őket mártírrá válni. Félelmet és paranoiát váltanak ki a célszemélyben, valamint annak családjában és baráti körében is. Ezt a technikát alkalmazták Navalnijjal szemben is éveken át.

Miután 2005 márciusában visszavonultam a sakkélettől és az ellenzéki mozgalomhoz csatlakoztam, sokan élesen bírálták azt a javaslatomat, miszerint az országban, ideológiai alapvetéstől függetlenül, egyesíteni kellene valamennyi Putyin-ellenes erőt. Az álomom valóra vált akkor, amikor láttam a 2011–12-es felvonulásokon a több száz zászlót, s ez azt jelezte, hogy mindenki együtt menetel, a liberálisoktól a nacionalistákig. Ám az álom rövid volt, és keserves volt az ébredés az ellenzék számára, miközben az orosz nép – sajnos – továbbra is szendergett.

Amikor Putyin arra készült, hogy – vetélytárs híján – visszatérjen a hatalomba, lezáratta a fővárost, és Moszkva központja olyan lett, mint Phenjan. Azóta megmutatta, hogy bármikor készen áll arra, hogy üldözzé az aktivistákat, vezetőket, ügyvédeket, tudósokat, sőt még olyan zenészeket is, akik nyilvánosan meg merik kérdejezni az uralmát. A kormánypropaganda ellenére a legtöbb orosz tisztában volt azzal, hogy ez a rendszer egy rossz vicc, de ez a tény önmagában nem volt elegendő ahhoz, hogy több millió ember kockára tegye biztonságát és szabadságát egy jól felfegyverzett rendőrállammal szemben.

Kibővítettem emberi jogi tevékenységemet is annak érdekében, hogy létrehozzak egy ellenzékiekből és aktivistákból álló nemzetközi koalíciót. 2012-ben sikerült megnyernem egyik hősiemet, Václav Havelt arra a feladatra, hogy a New York-i Emberi Jogi Alapítvány elnöke legyen. Thor Halvorssen, a szervezet fáradhatatlan alapítója és igazgatója egymás után szervezte a jelentős globális eseményeket és kampányokat, amelyek legfőbb célja a szabadságharcosok világméretű egyesítése volt. A HRF éves Oslói Szabadság Fóruma mindezen erőfeszítések összegzése. A Fórum emberi jogi aktivistákat és ellenzékieket gyűjt össze azzal a céllal, hogy megosszák egymással információikat és stratégiáikat.

Megértettem és elfogadtam, hogy nem lehetek a vezetője egy hazai mozgalomnak az ország határain kívülről. Továbbra is dolgozom ellenzéki aktivistaként és bizonyos szempontból most többet teszek az ügyünk érdekében, mint valaha. Azoknak, akik megvádoltak azzal, hogy elhagytam Oroszországot vagy feladtam a küzdelmet, azt válaszolom, hogy Oroszország továbbra is a hazám maradt, függetlenül attól, hogy hol élek vagy milyen iratokkal igazolom a személyazonosságomat. Nem vetem alá magam a ma hatalmon lévő és a hatalmat az idők végezetéig megtartani igyekvő gengszterek és csalók szeszélyeinek. Oroszország nem egyenlő Putyinnal.

Nem vagyok hajlandó könnyű célponttá válni, és nem hagyom magam lecsukadni azért, hogy ezzel a közvélemény szimpátiáját elnyerjem. Nagyon rossz volt, hogy csak ritkán láthattam édesanyámat és legidősebb fiamat, Vagyimot Moszkvában, de Klara Kaszparovától nemcsak a nevemet, hanem a küzdő szellemet is örököltem, ezért nem adom fel a küzdelmet.

Két hónappal később Obama elnök lemondta az augusztusra tervezett csúcstalálkozót Putyinnal, ezzel ő is konfliktusba keveredett a Putyin-rezsimmel. Obamának számtalan nyomós oka volt arra, hogy így döntsön, de ezek közül a legtöbb figyelmet az kapta, hogy néhány nappal korábban Oroszország menedékjogot adott a Nemzetbiztonsági Ügynökség (National Security Agency, NSA) szökésben lévő, a kiszivárogtatási botrányért felelőssé tett munkatársának, Edward Snowdennek. Az erről szóló tudósítások jól mutatták azt, hogy a nyugati sajtó érdeklődése Oroszország iránt milyen gyorsan múlt és mennyire korlátozott volt eleve, ám ettől a beszámolók még pontosak lehettek.

Elvégre a botrány kirobbanásáig is hosszú volt már azoknak a gázteknek a listája, amelyek arról szóltak, hogyan gáncsolta el Putyin az amerikai és európai törekvéseket, kiváltképp azokat, amelyek a szíriai helyzettel, Iránnal és a rakétavédelmi rendszerrel voltak kapcsolatosak. Korábban azonban Obama megelégedett azzal, hogy leült Putyinnal tárgyalni, és előadta neki a szokásos semmitmondó szövegeit az együttműködésről és barátságról. Ha egy olyan – amúgy lényegtelen – figura, mint Snowden, illetve a Snowden-ügy által kiváltott személyes ellenérzés kellett ahhoz, hogy Obama végre a sarkára álljon Putyinnal szemben, akkor ez rendben van így, hiszen a semminél még az is jobb, ha valaki rossz ok miatt tesz meg egy helyes lépést.

Az emberi természetből adódik, hogy szeretünk arcokat párosítani a történetekhez, akár illenek hozzájuk, akár nem. Ahhoz a futballistához hasonlóan, aki a mérkőzés utolsó másodperceiben belövi vagy elhibázza a büntetőt, gyakran egyes személyek úgy dicsőülnek vagy szégyenülnek meg, hogy igazából csak apró mellékszereplői egy sokkal fontosabb történetnek. Egy ember egy adott, konkrét ügyben játszott központi szerepe végül fontosabbnak bizonyult, mint az olyan, valóban fontos kérdések, amelyek régebb óta érlelődnek, mint az őket megjelenítő konfliktus. Edward

Snowdennel épp ez a helyzet. Snowden egyesek szemében áruló és kém, míg mások nagy leleplezőnek és hősnak tartják. Nincsenek közvetlen információim a tetteiről vagy az általa kiszivároztatott információkról, de biztosan más érzésekkel viseltetnék felé, ha nem kapott volna menedéket Oroszországban, mert azzal, hogy politikai menedékjog iránti kérelmet nyújtott be, hallgatólagosan támogatásáról biztosította irgalmas házigazdája, Vlagyimir Putyin diktatórikus rendszerét.

Ezt a véleményemet nem csupán arra alapozom, hogy Snowden az első oroszországi interjújában, amelyet akkor rögzítettek, amikor még a függő jogi helyzet fennállt és ő a seremetyevói repülőtéren tartózkodott, annak a véleményének adott hangot, ami szerint Putyin Oroszországa – egy rendőr-állam, amely a világ számos pontján védelmezi az önkényuralmokat – olyan nemzeti hatalom, amely „fellép az emberi jogi visszaélésekkel szemben”, s e gáztetteket „a hatalom birtokosai követik el, nem a gyengék”. Jól hallok? A Putyin által bebörtönzött sok-sok politikai fogoly bizonyára háttározottan ellenezné ezt a megközelítést, mint ahogy számos ellenzéki is, akiknek a KGB feltörte az e-mail-fiókjait és lehallgatta a telefonhívásait annak érdekében, hogy megpróbálja lejáratni őket. Snowden több tisztelettel lehetett volna számos, sérüléseket elszenvedő vagy halott oroszországi újságíró és hozzá hasonló kiszivárogtató iránt.

Egy megjegyzést azonban tennem kell Snowden NSA-t érintő leleplezéseivel kapcsolatban, olyasvalakiként, aki a KGB mindent látó szemei alatt nőtt fel, és aki azért küzd, hogy ez a rendszer ne születhessen újjá Vlagyimir Putyin uralma alatt: bosszantó, amikor azt hallom, hogy valaki meggondolatlan és naiv összehasonlításokat tesz az NSA és más nyugati hírszerző és igazságszolgáltatási szervek, illetve a Szovjetunió és Kelet-Németország gonosz belbiztonsági rendszerei között. Ha az NSA-t a Stasi-val összehasonlítjuk, rájöhethetünk, hogy az utóbbi legfeljebb olyan, mint egy rossz hotel az előbbihez, azaz a legnagyobb biztonsági fokozatú börtönhöz képest. Nem arról lehet megismerni egy kormányt, hogyan bánik az adatokkal, hanem arról, mit tesz az emberekkel.

Vitán felül áll, hogy tiltakoznunk kell és a nemtetszésünknek hangot kell adnunk olyankor, ha a kormányzat túlkapásra vetemedik és a szabadságjogokat és a személyiségi jogokat lábbal tiporja. Ha nem tiltakozunk minden lehetséges módon és minden alkalommal az ilyen visszaélésekkel szemben, akkor ezek a megmozdulások értelmüket veszítik. A Vasfüggöny mögött

élő népek ugyanakkor a hírszerző szolgálatoktól nem az adatgyűjtési tevékenységük miatt rettegettek. Azért éltünk félelemben, mert tudtuk, mi vár ránk, ha bármi jelét adjuk a rendszerrel szembeni elégedetlenségünknek. Gyakran semmilyen adatra nem volt szükség ahhoz, hogy a potenciális ellenfeleket vád alá helyezzék, eltüntessék, megkínózzák vagy meggyilkolják. Ha bíróság elé került az ügy, és bizonyítékra volt szükség, akkor egyszerűen kreáltak egyet. És hogy egy másik, gyakran hallott érvre is reagáljak: nem azzal kezdődik a brutális önkényuralom, hogy egy liberális demokrata állam elkezd megfigyelni állampolgárait. A totalitarizmus terrort kezdődik, erőszakkal és azzal, hogy felismerjük: a gondolataink vagy a szavaink könnyen a karrierünk vagy akár az életünk végét jelenthetik.

Snowden tettei és feltűnése Moszkvában keltett ugyan némi figyelmet Oroszországban, de ezt nem szabad túlbecsülni. Hallottam olyan kijelentéseket, miszerint Putyin, azt követően, hogy értesült Snowden kiszivároztatásairól, tudatosan vezette be új, drákói szigorú rendelkezéseit, amelyekkel tovább korlátozta a szólásszabadságot, hisz egyébként is lépést akart tartani az amerikai NSA-vel. Mondanom sem kell, hogy az ilyen állítások mindegyike teljes képtelenség. Putyin tizenöt éves uralma alatt hasonló törvények tucatjait fogadták el, és ezzel fokozatosan a felismerhetetlenségig szétverték az orosz alkotmányos berendezkedést. Putyin soha nem késlekedett, hogy egy-egy lehetőséget megragadjon önkényuralmi módszereinek igazolására, sok esetben azonban éppen a nyugati vezetők és a nyugati sajtó keresett mentségeket Putyin számára, miközben igyekezett kerülni, hogy diktátornak nevezze őt. Ez a szabad világ legalapvetőbb erőssége és egyben gyengesége is: szeretne „tisztességes és kiegyensúlyozott” lenni, valamint ragaszkodik ahhoz a gondolathoz is, hogy az „éremnek mindig két oldala van”, még akkor is, ha ezzel az ártatlanság vélelmét biztosítják egy olyan vezető számára, aki több mint egy évtizede már nem szolgál rá a megelőlegezett bizalomra. A nyugati sajtó, amely soha nem habozott – okkal – diktátornak nevezni Pinochetet, valahogy mindig udvariasabb jelzőket talál Putyin, a Castro fivérek, el-Aszad, sőt még Kim Dzsongun számára is.

Ahhoz, hogy megértsük, miként vélekedett az orosz ellenzék Snowdenről, először azt kell tisztáznunk, mit gondoltunk mi, az ellenzék tagjai az utazása körülményeiről. Hihetetlenül nehéz elképzelni, hogy egy magánszemély, miután végrehajtotta a kémakcióját, a KGB bármilyen közreműködése

nélkül képes Kínába menekülni, majd menedéket kapni Oroszországban. Ezek logikusnak tűnő kétségek, s akkor vegyük még ehhez a menedékkérelmét, valamint azt, ahogyan – mint arra már korábban kitértem – hamis egyenlőséget tett a diktatúrák és a demokráciák között. Mindezek alapján Snowden aligha tűnt szimpatikus alaknak azok szemében, akik tiszteletben tartják az emberi jogok általános érvényességét.

A Snowdennel kapcsolatos érdeklődéssel egy időben tiltakozássorozat vette kezdetét a 2014 februárjában a Fekete-tenger partján fekvő üdülőhelyen, Szocsiban rendezett téli olimpiai játékok ellen. Számos online szervezésű és spontán utcai tömegdemonstrációra került sor az Egyesült Államokban, Európában, Ausztráliában és másutt is, válaszul elsősorban a 2013 júniusában Oroszországban elfogadott, a melegek jogait korlátozó szigorú törvényre. Ez a jogszabály széles körben és szinte korlátok nélkül lehetővé tette a fellépést, büntetések kiszabását és a kiközösítést a melegekkel és mindazokkal szemben, akik védelmükbe veszik a homoszexualitást vagy akár csak nyilvánosan beszélnek róla. A törvény elfogadása beleillett a putyini Oroszország szólásszabadsággal és más alkotmányos jogokkal szembeni folyamatos túlkapásaiba, és összhangban volt a Kreml Orosz Ortodox Egyházzal kötött, politikai szempontból nagyon kézenfekvő, ugyanakkor meglehetősen szentségtelen szövetségével.

A „homoszexuálispropaganda-törvény” kétségtelenül a legátfogóbb és legújabb jogi aktus volt, egy a sok hasonló tárgyú jogszabály közül Oroszországban, ahol a melegek rendszeresen a diszkrimináció, a zaklatások és az erőszak áldozataivá válnak, mind a hivatalos szervek részéről, mind a magánéletben. Az Európai Unió és az úgynevezett vezetősége többnyire figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy Oroszország részese több olyan európai és nemzetközi egyezménynek, amelyek tiltják az ilyen diszkriminációt. Ezért volt öröm azt látni, hogy egyre több művész, aktivista és hétköznapi állampolgár emelte fel a szavát az oroszországi emberi jogokért, többek közt a melegek jogaiért is. Olyan hírességek, mint Lady Gaga és Stephen Fry is a nyilvánossághoz fordultak a témában. Fry mesterien megfogalmazott levelében a Nemzetközi Olimpiai Bizottsághoz és David Cameron brit miniszterelnökhöz fordult annak érdekében, hogy válasszanak más helyszínt a szocsi játékok számára, vagy bojkottálják azt.

Kellemes meglepetés volt, hogy hirtelenjében kiemelt figyelem kísérte azt az ügyet, amely miatt sok ellenzéki aktivista azóta tiltakozott, hogy Szocsi 2007-ben elnyerte a rendezés jogát. A Twitter-falam egyszerre megtelt LMBT-aktivisták bejegyzéseivel, akik megosztották gúnyos hangú bírálatomat azzal kapcsolatban, hogy épp Putyin bigott önkényuralma látja vendégül az olimpiai játékokat. Ilyen elementáris ereje van annak, amikor működésbe lép a közösségi média. Megoszthatnak akár több százszor is komoly véleményeket az interneten az orosz demokráciával kapcsolatban, de egy Szocsi felett megjelenő szivárványról készült fotó tíz perc alatt vírusként terjed el. Számomra mindkét módszer szimpatikus, a lényeg, hogy segítsen tudatosítani a putyini Oroszország valódi természetét.

Már korábban is számos érv szólt amellett, hogy miért nem szabadott volna soha Szocsinak ítélni az olimpiát. A legkézenfekvőbb indok az volt, hogy a város olyan szubtrópusi jellegű üdülőhely, ahol a hőmérséklet ritkán közelíti meg a fagypontot. A döntés okozta meglepetést csak fokozta, hogy Szocsiban 2007. július 4-én, aznap, amikor Salzburg és Phjongcsang előtt elnyerte a játékok rendezési jogát, még egyetlen szükséges létesítmény sem állt. Kezdetől fogva egyértelmű volt, hogy emberi és környezeti katasztrófa-helyzet áll be ebben az érzékeny régióban. Mindemellett kiemelendő az is, hogy Szocsi az Észak-Kaukázussal határos, azzal a térséggel, amely az iszlamista terrorizmus és az orosz katonai brutalitás melegágya, és hírhedt az Ingusföld elleni terrortámadásokról, a rendszeres dagesztáni robbantásokról és a rettenetes csecsen háborúkról.

Sok helyi lakos otthonát és üzletét lerombolták, ezzel egy időben a környező térséget ökológiai katasztrófa sújtotta övezetté nyilvánították, amit néhány perccel azok után, hogy az olimpiai fáklya lángja kialudt, kiürítettek, s ezzel csak még rosszabb állapotba került.

A Putyin-rezsimet mindig is egy dolog érdekelte, és ez érdekli ma is: a pénz. Közelebbről: az, hogyan lehet a bevételeket közvetlenül Putyin szövetségeseinek bankszámláira irányítani. Oroszország most először rendezett olimpiai játékokat, hiszen az 1980-as moszkvai olimpia a Szovjetunióban volt. Tökéletes lehetőség kínálkozott arra, hogy az államkasszából és az állami tulajdonú bankokból több tízmilliárd dollárt lehessen magánkezekbe átjuttatni. Az infrastruktúrától a létesítményekig, a hotelektől a vendéglátásig mindent a Kreml által gondosan kiválogatott cégek üzemeltettek,

így nem meglepő, hogy Putyin legközelebbi cimborái közül sokan már a legelején felbukkantak Szocsiban, hogy részt vegyenek az aranylázban. A költségek az eredetileg ígért 12 milliárd dollárról (pedig már ez is rekordnak számított) a becslések szerint 50 milliárd dollárra szöktek, így Szocsi még a fényűző pekingi nyári játékoknál is drágább lett. Az *Economist* szerint Putyin régi dzsúdós cimborája, Arkagyij Rotenberg egyedül 7,4 milliárd dollárt keresett a szerződéseken.¹ A 2010-es vancouveri téli játékok teljes költsége 6 milliárd dollár volt.

A játékok megrendezése Szocsiban még akkor is kétes vállalkozás lett volna, ha Putyin, a mondabeli Kubla kánhoz hasonlóan, mesés Xanaduvá változtatja a nagy múltú üdülővárost. De Oroszország nem az infrastrukturális fejlesztések, hanem a korrupció virágkorát élte, így a pénz nagy része el sem jutott Szocsiba. Az építkezések vállalhatatlan minőségben készültek és a nagyszabású, merész tervek jelentős részét eleve úgy alkották meg, hogy a tervezett létesítmények csak a játékok után készüljenek majd el – vagyis sohanapján. Joggal mondhatjuk, hogy Szocsiban a legtöbb aranyat Svájc szerezte, az olimpiai különítmény teljesítményétől függetlenül.

A Nemzetközi Olimpiai Bizottság tagjai nyilvánvalóan nagyon hittek a pályázat sikerében, hiszen ennyi egyértelmű akadály ellenére Szocsira bízták a játékok megrendezését. Sok ellenzéki kollégámmal együtt a kezdetektől fogva tiltakoztunk a pályázat elfogadása ellen. Amikor végül Szocsi mellett döntöttek, majd rövid időn belül a nemzetközi közvélemény számára is nyilvánvalóvá vált, hogy milyen szintű a káosz és a korrupció Oroszországban, petíciót írtunk a NOB-hoz, hogy jelöljenek ki másik helyszínt a játékoknak, akár még az országon belül is, egy kevésbé sérülékeny régióban. Természetesen erre nem került sor, de amikor a melegek jogait sértő törvények miatt ismét tiltakozások kezdődtek Szocsiban, lehetőség nyílt arra, hogy felfedjük Putyin újabb trükkjét, és ezzel a világ közvéleménye előtt leleplezzük az orosz elnök kegyetlen rendszerét.

Egész életemben hivatásos sportoló voltam, először szovjet, majd orosz színekben, s ma is sportembernek tartom magam, így nem támogathattam azt a kezdeményezést, amely arra irányult, hogy az olimpiai küldöttségek bojkottálják a játékokat. Van saját véleményem arról, mi a helyes ebben a helyzetben, ám ettől függetlenül, ez méltatlan büntetést jelentett volna a sportolóknak. Fiatalemberként magam is számtalanszor kerültem közel ahhoz, hogy a sportdiplomácia áldozatává váljak. 1983-ban közölték velem,

hogy nem utazhatok el a kaliforniai Pasadenába, és nem játszhatom le a világ bajnoki mérkőzést Viktor Korcsnoj disszidens szovjet sakkozó ellen. A Szovjet Sportbizottság ekkor már a Pasadenához közeli Los Angelesben megrendezésre kerülő 1984-es nyári játékok bojkottjára készült, válaszként arra, hogy az amerikai delegáció távol maradt az 1980-as moszkvai olimpiától. Először a mérkőzés veszteségének nyilvánították a távolmaradásom miatt, de szerencsémre a rendezvényt végül áthelyezték Londonba, ahol győztem, és így tovább tudtam menetelni a világ bajnoki tróféához vezető úton, amit végül 1985-ben sikerült elnyernem. Nem tudható, hogyan alakult volna a további pályafutásom, ha a büntetés érvényben marad, és újabb három évet kell várnom arra, hogy kihívóként megmérkőzhsek Karpovval.

Mélyen hiszek a sport határokon átívelő, minden akadályt legyőző erejében. A fő hangsúly mindenekelőtt a sporton és a sportolókon kell, hogy legyen. Mivel a sport a kultúra és az élet része is, ezért a sportolók és a játékokra érkező szurkolók a médiával együtt valódi hatást tudtak gyakorolni az emberi jogok helyzetére Oroszországban. Mindenki emlékszik arra, hogy John Carlos és Tommie Smith rövidtávfutók hogyan emelték a magasba fekete kesztyűs kezüket a Black Power mozgalom üdvözlő kézjelét mutatva az olimpiai dobogón 1968-ban, Mexikóban. Szocsiban is hasonló gesztusokra lehetett számítani, bár néhány kisebb incidenst követően (ilyen volt például, amikor a sportoló nők szívérványszínűre festették a körmüket) a csapatokat figyelmeltették ezek mellőzésére.

Az általam követelt bojkott célja az volt, hogy a világ vezetői, a hírességek, a szponzorok, a cégvezetők és a szurkolók távolmaradásukkal tiltakozzanak a történések miatt. Felháborító volt látni azokat az államfőket, akik eljöttek Szocsiba, az orosz elnök mellett foglaltak helyet a gigászi élménycsarnokban, és úgy tettek, mintha azt az épületet egy egész világ választaná el a Putyin által létrehozott rendőrállamtól. Amint arra Stephen Fry felhívta a figyelmet levelében, Adolf Hitlernek nagy bátorítást adott az, hogy a világ országai üdvözölték az 1936-os berlini játékokat. Ma már nem feltétlenül politikai korrektség erről szólni, de a teljes francia olimpiai csapat karlendítéssel üdvözölte a Führert, amint az 1936-os megnyitó ünnepségen elvonultak előtte. Egyértelmű, hogy nem a lényegről szólt az a vita, amely szerint ez a gesztus a náci tisztelgésnek volt-e tekinthető, vagy inkább a hasonló mozdulattal kifejezett olimpiai üdvözlésnek. Hitler és

a nációk örömmel fogadták a tiszteletadásnak ezt a formáját. (Számos más ország küldöttsége, köztük a britek és az amerikaiak nem voltak hajlandók így tisztelegni.) Putyin Szocsiban hasonló tömjénezésre és elismerésre vágyott.

1936-ra a hitleri Németországban már három éve folyt a hazai zsidóság üldözése. A nációk emellett a homoszexuálisokat, a cigányokat és a politikai ellenfeleiket is támadták. Putyin is azt a politikai modellt követi, amelynek lényege a legvédtelenebbek ellehetetlenítése, a bevándorlók, a melegek és az ellenzék üldözése. Tragikus hiba, hogy a szabad világ nem hajlandó okulni a múltban elkövetett hibákból, amikor diktátorok és diktátorjelöltek kezeléséről van szó.

Ezzel szemben a zsarnokok lelkes tanítványai elődeiknek. Gondosan tanulmányozzák azokat a módszereket, amelyekkel fokozatosan korlátozni tudják az alapvető jogokat anélkül, hogy ez lázadásokhoz vezetne, amelyekkel meg tudják törni az ellenállást, és látszatdemokratikus választásokat szerveznek, miközben képesek fenntartani a kedvező utazási és kereskedelmi megállapodásokat is a Nyugattal. Elsajátították azt a technikát is, hogy hogyan kell békéről beszélni, miközben háborút folytatnak. A diktátorokat más-más szempontok motiválják – kommunizmus, fasiszmus, hódítás, tolvajlás –, de a totális kontrollra törekvés és a módszerek fájdalmasan hasonlóak. Ezzel szemben a demokráciákban rendszeresen olyankor jut érvényre az az eszme, amely szerint a szabad nemzetek felelőssége mindenáron és minden eszközzel megvédeni az ártatlanokat a gyilkosságtól és az elnyomástól, és megszabadítani a világot a gonosztól, amikor már humanitárius katasztrófahelyzet alakult ki egy adott térségben. Csak akkor elevenítik fel ezt a gondolatot, amikor a válság már bekövetkezett.

Ukrajna ennek a hullámnak a soron következő áldozata. Szocsi egy Patyomkin-falu volt, és kiderült, hogy a szocsi játékokat arra használták, hogy nagyobb horderejű dolgokat elleplezenek. Amikor 2013-ban az EU nem volt hajlandó könnyíteni Ukrajna európai integrációjának feltételein, Putyin gyorsan előállt a fenyegetések és zsarolások tőle megszokott keverékével, ezúttal a lakája, Viktor Janukovics ukrán elnök tolmácsolásában. Itt van tehát egy példa arra, amikor a demokrácia nehezen tud versenyezni a gazdag diktatúrával. Európa bizottságok felállítását ígéri és homályos, nehezen tervezhető menetrendet ajánl, ugyanakkor transzparenciát és

fájdalmas reformokat követel. Putyin készpénzt kínál, és cserébe nem kér mást, mindössze az ember szabadságát és lelkét.

Putyin és Janukovics balszerencséjére az ukrán nép nem tűrte zokszt nélkül ezt az árulást. Amikor Janukovics bejelentette, hogy felfüggeszti az Ukrajna és az Európai Unió közötti társulási szerződés aláírásának előkészületeit, az ukránok tömegesen a Kijev központjában lévő Függetlenség terére, a Majdan Nezalezsznosztyira vonultak, tiltakozásul az ellen, hogy Janukovics el akarja választani Ukrajnát Európától, és Putyin jeges ölelésébe akarja taszítani az országot. Az „Euromajdan” 2013. november 21-én született meg, először néhány ezer tüntető részvételével, majd napokon belül a tömeg több tízezresre, sőt, több százezresre duzzadt. A tiltakozók az európai integrációt sürgették, de ezt gyorsan felváltották a Janukovics menesztését követelő jelszavak. „Ukrajna nem Oroszország” – mondták, és készek voltak harcolni is azért, hogy ez így maradjon. Szomorú, hogy végül valóban harcokba torkoltak az események, és sokan az életükkel fizettek az elveikért.

November 30-án éjjel az ukrán különleges belügyi alakulat, a Berkut (szirti sas) tagjai rátámadtak a kijevi tüntetőkre és kiszorították őket a térről. Az akcióban több tucat tüntető megsebesült. Bámulatos módon, a tiltakozók nem csupán összegyűltek újra, hanem a támadásokra válaszul még többen lettek. December első hetében a tüntetők barikádokat és egy táborot állítottak fel a Majdan Nezalezsznosztyin.

Elfoglalták a kijevi önkormányzat épületét, és a Janukovics-kormány lemondását követelték. Janukovics december 6-án rendkívüli találkozóra Szocsiba utazott, hogy átvegye az utasításokat Putyintól. Az előzetesen kiszivárgott aggasztó hírekkel szemben, nem írtak alá megállapodást arról, hogy Ukrajna részese lesz annak a vámunióknak, amely Putyin elképzelése szerint a Szovjetunió korlátozott formában történő újraélesztését célozta, de az ukrán miniszterelnök bejelentette, hogy december 17-én egy nagy-szabású egyezmény aláírására kerül sor.

December 8-án zajlott le az addigi legnagyobb tüntetés, amelyen a sajtó-beszámolók többsége szerint mintegy félmillió ember vett részt Kijevben. A Janukovics-kormány folyamatosan tárgyalt az Ukrajnába látogató EU-küldöttségekkel, a volt ukrán elnökökkel és népszerű vezetőkkel, például

Vitalij Klicsko volt nehézsúlyú bokszevilágbajnokkal, parlamenti képviselővel. (Egyébként a jelenlegi világbajnok nem más, mint Klicsko öccse, Vlagyimir. Mindketten lelkes sakkozók.) December 11-én további összecsapásokra került sor a rendőrök és a tüntetők között, de a tiltakozók a zord időjárási körülmények, a fagyok ellenére is kitartottak, miközben a világ közvéleményének figyelmé rájuk összpontosult, emiatt a kormányzat ekkor még nem mert elsöprő erőt alkalmazni velük szemben. Janukovics találkozott az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjével, Catherine Ashtonnal és Victoria Nuland amerikai külügyminiszter-helyetttel. Utóbbi kiállítását a tüntetések mellett az orosz propaganda annak bizonyítására használta, hogy az egész Euromajdan a CIA által megrendezett puccskísérlet volt.

A tárgyalások egész decemberben folytatódtak, miközben a Majdan tér egyfajta különös, szabadságpárti „turistalátványossággá” vált, ahová az egész világról ellátogattak politikusok, akik a tömeghez kívántak szólni. Utólag hihetetlennek tűnik, ha belegondolunk, hogy miközben szinte naponta érkeztek új hírek és derültek ki újabb meglepetések, és úgy tűnt, hogy minden lázas tempóban zajlik, a patthelyzet január közepéig elhúzódott. Putyin elhúzta a mézesmadzagot Janukovics orra előtt, amelyet az nem mert elkapni. Putyinnak kétségkívül jobban megfelelt volna az a megoldás, ha erőszakkal verik le a tüntetéseket, mintsem hogy békésen megegyezzenek a tüntetőkkel. A Kreml azt remélte, hogy sikerült elszigetelni és Oroszország határain kívül tartani a narancsos forradalom vírusát, ezért 15 milliárd dolláros segílyt kínált a karanténba zárt Ukrajnának. Janukovics pánikszerű reakciói azt jelezték, hogy bár úgy akart élni, mint Putyin, nem akart úgy meghalni, mint Kadhafi.

Miután január 16-án új tüntetésellenes törvényeket fogadtak el, kiújult az erőszak, amely több halálos áldozatot is követelt. Voltak olyan aktivisták, akiket abból a kórházból raboltak el, ahol a sérüléseiket kezelték. Egyiküket később meggyilkolva találták meg. Janukovics megpróbálta az ellenzéki vezetőket bevonni a kormányába, hogy ezzel is megkísérelje lecsendesíteni a tüntetéseket. Kormányzati pozíciót ajánlott Arszenyij Jacenyuknak és Klicskónak, akik végül visszautasították a felkérést.

Az Euromajdan során az orosz hivatalos források egyre hisztérikusabb vádakot fogalmaztak meg az állítólagos külföldi ügynökök szerepéről a tüntetések során. Bár bizonyítani nem tudta, a Kreml rendszeresen azzal

vádolt meg ukrán állampolgárokat, hogy Amerika képezte ki és fegyverezte fel őket erőszakos államcsíny végrehajtása céljából. A Szovjetunió vezetése bánt így annak idején az ellenzékkal. Ha valaki ellenük volt, az szükségszerűen csak kém lehetett, vagy őrült volt. A Kreml nem engedhette meg magának, hogy elismerje: az oroszokhoz legközelebb álló nép, az ukránok a szabadságukért harcolnak. Grúzia után ezt is olyan rossz példának tekintették, ami veszélyes gondolatokat ébreszthet az oroszokban.

Január 28-án a teljes ukrán kabinet lemondott, és a Janukovics-kormány hirtelen késznek mutatkozott arra, hogy apróbb engedményeket ajánljon a bátor tüntetőknek. Ennek ellenére a feszültség tovább erősödött az utcákon. Egy küldöttség érkezett a Kremlből, hogy személyesen egyeztessen Janukovicsal. Úgy tűnt, mintha a kormány várna valamire. A viszonylagos csend február 18-án ért véget, és az események napokig tartó erőszakhullámba torkolltak. Az ukrán különleges egységek Oroszországban kiképzett mesterlövészei a tömeg közé lőttek. Legalább nyolcvan ember meghalt, köztük egy tucat rendőr is, és több mint ezren súlyosan megsérültek. A tüntetők azonban továbbra sem voltak hajlandók feladni a harcot, és ekkorra világossá vált, hogy Janukovics távozása volt az egyetlen olyan elfogadható fordulat, amely véget vethetett volna a tüntetéseknek. Ennél kevesebb engedmény ekkor már nem volt elég. Az Euromajdan tüntetésből forradalomná vált.

Janukovics, ahelyett hogy lemondott volna, vagy megvárta volna, amíg vádat emelnek ellene, Oroszországba menekült, pártfogói oltalmába, mielőtt felelősségre vonhatták volna hírhedt korrupciós ügyei miatt. Az aranyborítású palotájáról készült képek tűzvészként terjedtek az interneten, miközben az ellenzék új kormányt állított fel, és májusra új választásokat is hirdetett.

Nem véletlen, hogy az ukrán biztonsági erők a február 7. és 23. között Szocsiban rendezett téli olimpia alatt ostromolták meg a kijevi ellenzéki állásokat. Emlékezzünk csak, Oroszország 2008-ban hasonlóan a pekingi játékok idején támadta meg Grúziát! Az olyan látványos események, mint a téli olimpia, gyakran hasznos figyelemelterelők, és így mire a legsúlyosabb erőszakhullámra sor került, a média nagy része Kijevből átköltözött Szocsiba.

Az olimpia odahaza is hasznos fedezéknek bizonyult Putyin számára. Szergej Udalcov ellenzéki vezető perét február 18-ára halasztották; tíz év

börtönbüntetés fenyegette „tömegzavargások szervezése” miatt. Ez a vádpont a Kreml értelmezésében azt jelentette, hogy valaki annak a tüntetési menetnek az élére állt, ami békés volt egészen addig, amíg a rendőrség erőszakkal be nem avatkozott. A Bolotnaja téri események ügyében február 21-én nyolc személyt ítélték el, szintén az olimpiai játékok jótékony árnyékában.

A hírekben rengeteg fotó jelent meg, amint Vlagyimir Putyin mosolyogva pózol és pohárköszöntőt mond tiszteletre méltó politikusok, vezetők és sportolók előtt. Pontosan ilyen tudósításokra számított, miközben a jogtalanságok sorát végrehajtó állami szervezet újabb politikai foglyokat ítélt el. Putyin a történelemből megtanulta, hogy az emberek előbb-utóbb belefáradnak a rossz hírekbe, és nem szívesen hallgatják az elnyomásról vagy halálról szóló szomorú tudósításokat. A propaganda akkor működik igazán, ha eléri, hogy a hazugságot előbb hallják meg az emberek, mint az igazságot. Az igazság viszont ettől még nem változik meg.

Ahogy tartottam is tőle, az esemény hivatalos televíziós partnere, az NBC, valamint a Nemzetközi Olimpiai Bizottság – Putyin kottáját követve – a 2014. évi téli olimpiai játékokat Oroszország liberalizáció felé tett lépéseként mutatta be, nem pedig ennek az ellenkezőjeként. Putyin arra használta az olimpiát, hogy elterelje a figyelmet a kirakatperekről és az évtizedek óta akkor legerősebben dúló Amerika-ellenes és antiszemita kampányokról. Hogyan versenyezhetnének ezek a történések a műkorcsolyázók és jégkorongozók sikereivel? Az ukrán nép azonban nem volt hajlandó ebből a kottából játszani: ők tovább harcoltak a szabadságukért és az életükért. A bátorságuk minden elismerést megérdemel. Az Euromajdan tüntetői emlékeztetnek bennünket arra, hogy nem számít, mennyi elismerést és támogatást kap egy hatalmon lévő diktátor a külföldi államok vezetőitől, a történet mindig ugyanúgy végződik: az ilyen ember a saját népe előtt megszégyenül.

A NOB, amely készséges partner volt ebben a színjátékban, természetesen maga is hosszú és sötét múlttal rendelkezik. Például, miután Berlin elnyerte a rendezés jogát, a soron következő két nyári játékot is fasiszta fővárosokban tervezték megtartani, 1940-ben Tokióban, 1944-ben pedig Rómában.² A NOB elnöke, Thomas Bach heves tiltakozása közepette, miszerint a szocsi játékokat bíráló külföldi vezetők „bevitték a politikát a sportba”, figyelmen kívül hagyta a tényt, hogy szintén a „politikai játék” része az, amikor maga az olimpiai bizottság ad hatalmas lehetőséget egy

diktatúrának a propagandája terjesztésére és korrupcióra. Bach zavaros érvelése alapján a NOB akár Észak-Koreának is szívesen odaadná a játékok rendezési jogát, feltéve, hogy a létesítmények megfelelőek, és a jogdíjakat rendben kifizetik.

Tudtam, hogy Putyin nem marad tétlen, miután a bábja, Janukovics elmenekült Ukrajnából. A francia *Le Monde* című lapban február 24-én megjelent cikkemben felhívtam a figyelmet arra, hogy „ha Putyin nem kaparinthatja meg egész Ukrajnát, akkor megelégszik annak felosztásával is. Ukrajna oroszbarát régiói, mint például a Krím félsziget, a Kreml irányításával a »függetlenségről« beszélnek, ami a legszebb orwelli hagyományokat követve éppen annak ellenkezőjét jelenti, vagyis a szabadság elvesztését a putyini új Szovjetunió részeként”.³

Amikor Basár el-Aszad és Putyin 2013-ban finoman átlebbentek az Obama által Szíria ügyében meghúzott vörös vonal felett, egy írásomban felhívtam a közvélemény figyelmét arra, hogy Caracastól Teheránon át Phjongcschangig számos diktátor és diktátorjelölt is figyelemmel követi az eseményeket. Vajon a Nyugat fellép-e a „regionális befolyása” megőrzése érdekében egy szuverén országgal szemben elkövetett agresszió ellen? Van-e az Obama-kormányzatnak bátorsága elítélni a történetek miatt a szereplőket, különösen akkor, amikor kihívások közepette is be kell tartani az ígéreteket, mert az adott szó kötelez? Bár más tényezők is szerepet játszottak ebben, meg vagyok győződve arról, hogy Szíria növelte Putyin önbizalmát a további próbálkozásokra. Újra rendőrállammá tette Oroszországot, és most az általa csak „Kis Oroszországgént” emlegetett Ukrajna következett a listáján. Számomra ezek nyilvánvaló tények voltak, különösen, ha figyelembe vesszük, mennyi párhuzamos vonás figyelhető meg az 1936-os berlini olimpiával.

Putyin azt szerette volna, ha a 2014. évi téli olimpia helyszíne az ő Nagy Péter cári alkotása lesz, és a számára oly kedves szovjet nyári üdülőhelyből csillogó nemzetközi ékkő válik, olyan, mint Szentpétervár, amit a semmiből egy tollvonással változtattak birodalmi fővárossá. Putyin mindemellett bízott abban is, hogy hazafias büszkeséget is tud kelteni a lakosságban a nagy cirkusszal, amit vastag szelet orosz fekete kenyérrel tálalt a népének. Ha egy despota, miután már túl sok időt töltött a hatalomban, és össze-

téveszti magát az állammal, könnyen támadhat ilyen téveszméje. Ha nincs sajtószabadság és nincsenek valódi választások, tehát nincs visszajelzés sem, egy vezető könnyen elhiheti, hogy a saját dicsősége egyben az ország dicsősége, és ami neki örömet szerez, az a népnek is boldogságot jelent.

Van azonban egy különbség a 2014. évi téli olimpiai játékok, valamint az 1980-as moszkvai és a 2008-as pekingi nyári olimpia között. A két említett korábbi olimpián az önkényuralom propagandagépezete egy ország és egy rendszer eredményeinek a népszerűsítését szolgálta. Mindkét korábbi esemény a kommunizmus, a totalitárius állam, a rendszer felsőbbrendűségét és az általa felkészített sportolók nagyobb dicsőségét hirdette. Senki nem emlékszik arra, hogy ki elnökölt a 2008-as pekingi játékok idején és csak kevesen tudják felidézni, hogy Brezsnyev volt az elnök akkor, amikor a moszkvai olimpiát megrendezték. Ezúttal azonban az Orosz Olimpiai Bizottság elnöke vagy a rendezvények igazgatója egyszer sem jelent meg, sem a televízióban, sem pedig másutt. A 2014-es látványosság egyetlen, mindenütt jelen lévő, mindenható ember ambícióit és önhittségét szolgálta, és ennyiben az 1936-os berlini nyári játékokkal állítható párhuzamba.

Teszek e ponton egy rövid kitérőt, mert amikor ezt a párhuzamot szóba hozom, gyakran azt tapasztalom, hogy az újságírók és az írástudók elkerekítik a szemüket. „Putyin nem Hitler” – ez hangzik el a legtöbbször, még azelőtt, hogy kimondanám Berlin nevét.⁴ A történelmi tudatlanság érdekes és egyben veszélyes következménye, hogy ma a profi újságíróktól kezdve a névtelen twitterezőkig szinte mindenki automatikusan fintorogni kezd, ha bármilyen összefüggésben megemlítik előttük Hitlert vagy a nácikat. Mintha ép ésszel felfoghatatlan lenne, hogy egy német populista politikus a történelem leghírhedtebb szörnyetegévé vált.

Teljesen tisztában vagyok azzal, milyen veszélyekkel jár, amikor a nácikhoz vagy Hitlerhez hasonlítanak az életben minden rosszat, vagy amikor az elnyomás minden fajtáját a fasiszmushoz, a békülékenység bármely jelét pedig Münchenhez hasonlítják. Ha túl sokszor hivatkozunk valamire, akkor ez azt eredményezi, hogy az általunk említett körülmény, kifejezés vagy párhuzam jelentéktelenné válik és értelmét veszti, és pont emiatt kell nagyon precízen, megfontoltan és még véletlenül sem felszínesen vagy a sokkoló hatás kedvéért használni a „népirtás” vagy a „holokauszt” szavakat. A „Soha többé” fogadalomnak éppen ez a lényege, és erről nem szabad meg-

feledkeznünk. Ezért van jelentősége annak, hogy Obama elnök, megszegve 2008-as kampányígéretét, hét éve nem hajlandó elismerni az örmények elleni népirtást. Hogyan harcolhatnánk a világunkban számos megjelenési formában testet öltő gonoszság ellen, ha nem vagyunk elég bátrak ahhoz, hogy szembenézzünk egy olyan gonosszal, amelynek a szelleme már száz éve köztünk jár? Öszintének és elég bátornak kell lennünk ahhoz, hogy nevén nevezzük a gonoszt, különösen azt, amely minden 20. századi genocídium eredője, „ősanyja” volt.

Az előzőekben kifejtettek miatt én sem könnyen hasonlítok az elődjéhez egy olyan modern, egyszemélyes, fasiszta propagandát terjesztő diktatúrát, amely ugyanazt a korábbi önkényuralom által is említett ürügyet – „megvédelmezzük vértestvéreinket” – használja arra, hogy az egyik szomszédos európai államból bekebelezzen egy jelentős darabot. Nem tudatlanságból vagy a sokkhatás elérése érdekében hasonlítom a mai szabad világ vezetői által Putyin irányában tanúsított gyávaságot és mindenáron való békítési szándékot az 1930-as években Hitlerrel szemben alkalmazott makacs, hiábavaló és végletekig pusztító hatású kiegyezési politikához. Ezek a megnyilvánulások veszélyesek és lényegükben hasonlóak. Nem két kis termetű és káromkodásra hajlamos zsarnok felszínes egybevetése tehát ezzel a célom.

Nyilván, a nácik gonoszsága ép ésszel és emberi értelemmel semmihez sem hasonlítható. Nyilván, senki nem vetekekedhet azzal a gyilkos és ördögi Hitlerrel, akivé a Führer a 1940-es években vált, sem pedig az általa véghezvitt borzalmakkal. Nyilván, senki nem feltételezi azt, hogy új világ-háború törne ki vagy azt, hogy bárki is megkísérelné felülmúlni a holokauszt szörnyűségeit. De ostoba és veszélyes az a hozzáállás is, amikor félresöprik Hitler politikai felemelkedésének tanulságait, nem elemzik azt, miként ragadta meg a hatalmat, és nem tulajdonítanak jelentőséget annak, milyen hosszú időn keresztül hagyták őt figyelmen kívül és vállaltak bűnrészséget a tetteiben. Amint azt a bevezetőben írtam, 1936-ban még maga Hitler sem volt Hitler. Igaz, hogy Németországon belül és a határokon kívül is sokan gyanakvással tekintettek rá, mégis ott állt sugárzó arccal a berlini olimpiai stadionban, miközben fogadta a világ vezetőinek a méltatását és a sportolók karlendítéssel kifejezett köszöntését. Kétség sem fér hozzá, hogy ez a világ színpadán aratott diadal felbátorította a nácikat és megerősítette őket szándékaikban.

Szándékosan vagy sem, de a Putyin-rezsim Szocsiban az 1936-os berlini forgatókönyv szerint járt el. A bigott törvényekkel szembeni nemzetközi felháborodásra ugyanolyan jelképes engedményekkel válaszoltak, mint német elődeik. Néhány ismert politikai foglyot még az újságírók megérkezése előtt szabadon engedtek. Viktor Senderovics író és újságíró remek írásában rámutatott arra, hogy még a propaganda hangvétele, stílusa is nagyon emlékeztetett a hitleri Németországra. Idézte az egyik, Putyinhoz hű politikust, Viktor Jakunyint, aki Oroszország-ellenes hisztériakeltéssel és ellenséges hozzáállással vádolta meg a nyugati médiát, és elítélte a külföldi kritikusokat, mondván, meg akarják zavarni az olimpiát. Senderovics később elárulta, hogy a kijelentései egy része valójában Karl Ritter von Halttól, a berlini játékok szervezőjétől származik, csak annyit változtattak az idézetben, hogy a „Németország” szót végig kicserélték a szövegben „Oroszországra”. A fordítás makulátlanul sikerült.

2014. február végén Vlagyimir Putyin, hat év alatt immár másodszor, orosz csapatokat vezényelt egy olyan határra, amelyet a nemzetközi jog szabályai és elvei szerint minden állam elismert, azzal a céllal, hogy katonái egy másik szuverén állam részét képező, idegen területeket foglaljanak el. Ezt a tényt világosan le kell szögezni, mielőtt bármilyen vitát folytatnánk le ennek a lépésnek az eredőiről vagy következményeiről. Az orosz csapatok erőszakkal foglalták el Ukrajnától a Krím félszigetet, és segédkeztek Viktor Janukovics kimenekítésében is. Ezzel a lépéssel Putyin olyan zárt klubnak lett a tagja, amelyhez Szaddám Huszein és Szlobodan Milosevics is tartozott, és immár ő is azon kevés vezetők egyike volt, akik az atomkorban megszállták egy szomszédos állam területeit. Néhány héttel később Putyin túltett még Milosevicsen is azzal, hogy hivatalosan annektálta a Krím félszigetet, mint ahogy Huszein annak idején Kuvaitot.

Az ilyen típusú, terjeszkedési politikán alapuló nyers agresszió Adolf Hitler és Joszif Sztálin kora óta kiment a divatból. Hitlernek végül nem sikerült, Sztálinnak viszont igen: való igaz, hogy a Vörös Hadsereg diadal-maskodott a harctéren, de Sztálin igazi győzelmét az 1945. februári jaltai konferencia hozta el, amelyet az európai háború befejezése előtt három hónappal rendeztek. A konferencián Sztálin a tőle megszokott zsarnoki, agresszív módon érvényesítette akarátát a gyengélkedő Franklin Roosevelt-

tel és a valódi hatalommal nem rendelkező Winston Churchill-lel szemben, újrarajzolta a lengyel határokat és választásokat ígért az országban, jóllehet már ekkor tudta, hogy a szovjetek által kinevezett kommunista kormány marad hatalmon.

Az önmagában is megrendítő egybeesés, hogy Jalta épp a Krím félszigeten fekszik, ám a második világháborúra való visszatekintés más szempontból is jelentőséggel bír. Putyin taktikája egyszerűen és pontosan összevethető az 1938-as osztrák Anschluss-szal és a csehszlovákiai Szudéta-vidék náci megszállásával és annektálásával. Mindkét megszálló hatalom ugyanolyan retorikát alkalmazott a fenyegetett lakossággal folytatott kommunikáció során, ugyanazt a hazugságokkal, öngazolásokkal és vádaskodásokkal kevert propagandát harsogták. Putyin követte azt a modellt is, amelyet Sztálin Jaltában Lengyelországgal kapcsolatban alkalmazott: először megszállta a Krímet, utána kezdeményezett tárgyalásokat.

A Krím lakosságát néhány héttel később arra kényszerítették, hogy látogatválasztásokat rendezzenek az Oroszországhoz való csatlakozásról. A szavazást a Kreml kedvenc módszere szerint bonyolították le, fegyverek célkeresztjében, miközben a végeredmény egy pillanatig sem volt kétséges. Az fel sem merült, hogy a krími lakosság a múltban már szavazott arról, hogy Ukrajnához akarnak tartozni.

Putyin lépése a Krím félszigeten alig néhány órával azt követően történt, hogy az akkori ukrán elnök, Putyin marionettbábja, Janukovics sietősen feltekerte az őt mozgató madzagokat Kijevben és átadta azokat mesterének Oroszországban. Maga után hagyott több ezer oldal dokumentumot és néhány palotát, amelyek mind arról tanúskodtak, hogy milyen nagy mértékű volt a gazdasági és a politikai korrupció és a nepotizmus az uralma alatt Ukrajnában. Az elmozdítása, amit a bátor ukrán nép vérrel kényszerített ki, rávilágított Putyin gyengeségére. Mint sok iskolai bandavezér vagy alvilági főnök, Putyin is azonnal keresett valami mást, amivel újra keménynek tudta magát láttatni és érezni. A történelem során mindig kulcsfontosságú Krím félsziget nagy létszámú oroszbarát lakossága és földrajzi sebezhetősége (valamint az ott található orosz hadikikötők) miatt magától értetődő és szinte magát felkínáló célpontnak ígérkezett.

Évek óta mondom, hogy felesleges időpazarlás mély stratégiát keresni Putyin úr tetteiben. A számításaiban, döntéseiben nem játszanak fontos szerepet az átfogó nemzeti érdekek. Csak a személyes érdekek számítanak,

kiváltképp annak a körnek az érdekei, akik közel állnak hozzá és a hatalomban tartják őt, valamint az a fontos, hogy miként lehet legjobban stabilizálni a meglévő uralmát. Valódi választások vagy szabad média nélkül egy diktátor csak a propaganda eszközeivel tudja megszólítani a népet, hatalmát pedig egyedül azzal tudja hitelesíteni, ha rendszeresen erőt mutat fel.

Oroszországban ezt az erőt kiváltképp az ellenzékiekkel és a civil jogvédőkkel szemben alkalmazza a regnáló hatalom. Külföldön hadműveleteket hajtanak végre, kereskedelmi szankciókat vagy gazdasági kényszert alkalmaznak, ha Putyin úgy látja, hogy nem kell következményekkel számolnia. Eddig általában nem is kellett, így a mai napig működött Putyin logikája.

Számos elemző, politikus és ügynevezett szakértő előrejelzése hibásnak bizonyult, amikor minden várakozás ellenére Oroszország végül hivatalosan is annektálta az Ukrajnához tartozó Krím félszigetet. Putyint talán nem győzték meg a kritikusok komoly érvei és választékosan előadott okfejtései arról, hogy az invázió és a bekebelezés ellentétes Oroszország nemzeti érdekeivel. A „Putyin soha nem tenné meg azt, hogy...” kezdetű nyugati érvekkel az a fő probléma, hogy abból indulnak ki, mintha Putyin és az orosz uralkodó elit tekintettel lenne Oroszország nemzeti érdekeire. Ez nem így van, leszámítva néhány olyan területet, ahol ezek a nemzeti érdekek egybeesnek a saját céljaikkal, nevezetesen azzal, hogyan lehet az országból a lehető legtöbb pénzt kinyerni és a lehető legtöbb értéket összeharászni. Rég itt lenne az ideje annak, hogy ne hallgassunk tovább azokra a Harvard-professzorokra és más amerikai elemzőintézetek olyan szakértőire, akik folyamatosan arról oktatnak bennünket, hogy mi az, amit Putyin biztosan nem tenne meg. Ehelyett arra kell reagálnunk, amit ténylegesen cselekszik.

Putyin megállításának következő akadályát az európai és a G7-országok vezetőinek önként vállalt, kényszeredett bénultsága jelenti. A fájó igazság az, hogy csak olyan szankciók és olyan konkrét akciók hathatnak Putyin viselkedésére, amelyek közvetve vagy közvetlenül az oroszországi hatalmát és a hatalmának megtartását veszik célba. Putyint csak ez érdekli, egyben ez a gyenge pontja is, mert tisztában van azzal, mi történik a hozzá hasonló politikusokkal akkor, ha kicsúszik a hatalom a kezükből. Ezért jelenthetjük ki, hogy téves helyzetfelismerés és hatalmas hiba volt az, amit John Kerry külügyminiszter a krími konfliktus kirobbanását követően oroszországi kollégájának, Szergej Lavrovnak mondott: „Reméljük, Putyin elnök fel-

ismeri azt, hogy semmit nem fenyegető szándékból mondtunk. Nem akarunk személyeskedni”⁵ – mondta Kerry. Ezzel a bátortalan megjegyzéssel Kerry épp azt a néhány témát – a fenyegetéseket és a személyes hatalom megerősítésének kérdéskörét – vette le a napirendről, amelyek Putyinnak életbe vágóak.

Két nappal később Obama elnök is elkövette ugyanezt a hibát, amikor bejelentette, hogy Amerika nem küld csapatokat Ukrajnába. Eleve nem is kért senki katonai támogatást, így az amerikai elnök valószínűleg arra gondolt, hogy ezzel a feszültséget csökkentheti. Amit azonban Obama békülékeny gesztusnak szánt, az Putyin szemében inkább a gyengeség jele volt. Lehet, hogy egy ijedt gyerekkel szemben működik az a módszer, ha egy túsdráma közben letesszük a fegyverünket, de egy olyan emberrel szemben, mint Putyin, ez hatástalan. Putyin a világon egyedül Obamát tekinti igazi ellenfelének, mindeközben ez az ellenfél éppen most adja fel az egyik legnagyobb előnyét, az elsöprő katonai fölényét. Irán, Szíria, majd pedig Ukrajna esetében Obama – nem tudatosan, és valós szándékai ellenére – gyakorlatilag átjátszotta az amerikai külügyek irányítását Putyinnak, és ezáltal olyan mértékben csorbította az általa birtokolt elnöki hatalmat, amelynek következményei a fehér házi időszaka után is érezhetőek lesznek.

Március 28-án Putyin felhívta Obamát, hogy Ukrajna helyzetéről tárgyaljanak, bár mint kiderült, eltérő az, amit egymásnak mondtak és amit ebből hallani véltek a másiktól. A Fehér Ház és a Kreml sajtóközleményei közötti különbségek elemzése sokak kedvenc időtöltésévé vált, és ezekből többnyire sejteni sem lehetett, hogy a beszámolók ugyanarról a beszélgetésről készültek. A Fehér Ház közleménye említést tett arról, hogy Ukrajnában „alkotmányos reform és demokratikus választások” szükségesek, és Oroszországnak vissza kell vonnia csapatait Kelet-Ukrajnából. A Kreml összefoglalója röviden utalt a kijeji „fékevesztett szélsőségesekre” és az orosz fél harsány fenyegetésként is értékelhető felvetésében hozzátette, hogy a szeparatista Dnyeszter menti Köztársaság moldovai régiójának helyzetét is rendezni kell, ezzel jelezve, hogy kész még feljebb emelni a tétet.

Engem jobban érdekelt az az egyetlen szó, amelyet egyik összefoglaló sem említett: a „Krím”. Ebből úgy tűnt, hogy a szuverén Ukrajna államterületének ez a Putyin hadserege által egyébként alig néhány héttel korábban

megszállt és anektált darabja már említésre sem került az amerikai–oroszmegbeszélésen. Egy nappal korábban az ENSZ Közgyűlése megtette azt, amire a Biztonsági Tanácsnak az orosz vétó miatt nem volt lehetősége.

A Közgyűlés védelmébe vette Ukrajna területi egységét, az erről szóló határozat száz igen szavazatot kapott, miközben Oroszország – az intenzív nyomásgyakorlás ellenére – csak tíz szövetségest talált, köztük nem nagy meglepetésre olyan válogatott latorállamokat, mint Kuba, Zimbabwe, Szudán, Szíria és Észak-Korea. Obama ezek után, minden előzetes várakozás ellenére, mégis belement abba, hogy Putyin a tárgyalások hangsúlyát arra terelje, vajon Oroszország meghódíthat-e *további* területeket Ukrajnában!

A nyugati elemzők egy hónappal az ENSZ döntése és az orosz–amerikai találkozó előtt még lelkesen ismételték a „Putyin soha nem tenné...” kezdetű jövendöléseiket, és sokan közülük most is arra figyelmeztettek, hogy „ne szorítsuk sarokba” Putyint, hanem engedjük meg neki a „méltóságteljes visszavonulást” a Krím félszigetről. Putyint egyáltalán nem érdekelte semmiféle visszavonulás, ehelyett Obama és a Nyugat ellen fordította a saját fegyverüket, felajánlva nekik a méltóságteljes visszavonulást azzal, hogy hajlandó Kelet-Ukrajnában meghúzni az új választóvonalat. Egy évvel később, 2015 nyarán még mindig dúlnak a térségben a harcok, több száználmas „tűzszüneti” megállapodás aláírása ellenére, amelyek csak arra voltak jók, hogy a nyugati vezetők megóvják az imázsukat.

Régóta alkalmazzák a nemzetközi diplomáciában azt a megoldást, amikor a tárgyalásokhoz egy másik ország területét veszik zálogul. A legkézenfekvőbb példa erre 1938-ból való, amikor Hitler kegyesen felajánlotta, hogy nem foglalja el egész Csehszlovákiát, amennyiben Nagy-Britannia és Franciaország feltételek nélkül átengedi Németországnak a Szudéta-vidéket. Észak-Korea és Irán szintén inkább az Egyesült Államokkal folytat kétoldali tárgyalásokat, amivel azt érzékeltetik, hogy számukra az USA az egyetlen elfogadható partner, és senki más nem számít. Ukrajna esetében azonban nem az Egyesült Államok és Oroszország vitájáról volt szó csupán; itt a civilizált világ áll szemben egy diktátorral, és ezt az ENSZ-szavazás 10:1 arányban megerősítette.

Egyértelműen van létjogosultsága annak az elgondolásnak, miszerint folyamatos nyomás alatt kell tartani Putyint, feltéve, hogy a Nyugat elég bátor ahhoz, hogy fenntartsa és növelje ezt a nyomást. Különben, ahogy

egyébként Csehszlovákia kérdése sem került napirendre 1938-ban a „nagyhatalmak” tárgyalásain, az újdonsült ukrán kormány is megfigyelői szerepre kényszerül, mint az a beteg, aki már a műtőasztalon fekszik és megkapta az érzéstelenítést is, miközben az őt operáló orvosok távoztak a helyiségből. Csak helyeselni tudom, hogy az Egyesült Államok részt vesz ezeken a tárgyalásokon, különösen, mivel az USA az egyik részes állama az Ukrajna területi egységét szavatoló 1994. évi Budapesti Memorandumnak. Hozzá kell tennem azonban, hogy kiemelten fontos az is, hogy az ukrán állam képviselői jelen legyenek minden lépésnél, részt vegyenek minden tárgyaláson és döntéshozatalban. Emellett az ukrán népet is folyamatosan tájékoztatni kell minden fejleményről, és nem szabad hagyni, hogy idegen országok túl messzire menjenek és eldöntsék helyettük és nélkülük, mi is szolgálja leginkább Ukrajna érdekeit.

Putyin ismét felülmúlta nyugati védelmezőinek várakozásait, és tovább folytatta Kelet-Ukrajna megszállását. Néhány hónappal később, a nyár elejére már több ezer ukrán – köztük rengeteg civil – áldozata volt az összecsapásoknak, és több százezren kényszerültek elmenekülni otthonaikból. Az ukrán hadsereg létszáma jóval kisebb volt a „lázadó” erökhöz tartozó csoportok méretéhez képest, nem mintha létezett volna említésre méltó lázadó vagy szeparatista erő Kelet-Ukrajnában, legalábbis egészen addig, amíg Putyin – a szokásos kommunikáció keretében – fel nem hívta a figyelmet arra, hogy egy nagy és jól felszerelt hadsereggel áll szemben Oroszország. Európa és az Egyesült Államok nem volt hajlandó fegyvert szállítani Ukrajnának, így támogatásuk csupán humanitárius segélyek nyújtására és nem hadászati célú eszközök szállítására korlátozódott.

A Putyin elleni lépések szintén megdöbbenően erőtleneke voltak, annak ellenére, hogy egyértelmű volt az orosz erők jelenléte Ukrajnában, és folyamatos volt a fegyverek és a hadiipari anyagok szállítása a megszállt térségbe. Az egy dolog, hogy egyes tudósok és elemzők csendben támogatták Putyint és az orosz nemzet „elemi érdekeit”, valamint az állam „befolyási övezetének” megóvását, mintha az érintett közel 50 millió ukrán polgárnak semmi beleszólása nem lenne a történésekbe. Egészen más azonban az, amikor Barack Obama, David Cameron és Angela Merkel azon aggódik, hogy az Oroszországgal szembeni szankciók alkalmazása „instabilitáshoz” vezet és „magas költségekkel” jár, mintha ez egyébként rosszabb lenne, mint az az instabilitás, amit egy nukleáris fegyverarzenállal rendelkező

diktatúra okozott azzal, hogy büntetlenül annektálta egy másik európai ország területének egy részét.

Szomorú volt ezt tapasztalni, ám sajnos egyben számítani is lehetett ezekre a gyenge, erőtlén reakciókra, de azt hittem, hogy végül megváltozik a nagyhatalmak hozzáállása, amikor július 17-én egy föld-levegő rakétával lelőtték Kelet-Ukrajna felett a Malaysian Airlines MH-17-es járatát, kioltva ezzel a fedélzeten lévő 298 ember életét. A helyi szeparatista vezetők azonnal dicsekedni kezdtek, hogy egy újabb ukrán katonai gépet sikerült kilőniük, és csak akkor vonták vissza a kijelentéseiket és törölték bejegyzéseiket az internetről, amikor kiderült, hogy a lelőtt repülőgép polgári utasszállító járat volt.

Nyilván, a szabad világ vezetői az első sokk után és a megdöbbenést követően haragot és szégyent éreztek, hiszen az ukrán háborút hagyták szabadon elmélyülni. Nyilván, Putyin is rájött arra, hogy túljátszotta a lapjait, és megkísérelte megelőzni a válaszreakciókat azzal, hogy visszavonta a csapatait és az ukrán szeparatistáknak nyújtott támogatását. Nyilván, az a tény, hogy a repülőgép utasainak kétharmada európai volt (közülük 193 holland), tömeges tüntetésekhez vezetett Nyugaton, továbbá súlyos szankciókhoz Oroszország ellen.

Nyilván, a fentiek egyike sem történt meg.

A történetek kapcsán az volt a véleményem, hogy az MH-17 esete semmilyen módon nem befolyásolja Putyin számításait, de bíztam abban, hogy a tragédia olyan válaszlépésekre ösztönzi a nyugati hatalmakat, amelyek végül hatással lesznek az eseményekre. Valahogy ezúttal is sikerült alábecsülnöm a nyugati világ gyávaságát. A retorika átmenetileg változott valamennyire, de más nem. Bejelentették, hogy vizsgálat indul, de ez hosszú ideig nem kezdődhetett el, mert a szeparatisták nem engedték összegyűjteni a roncsokat és a holttesteket addig, míg ki nem fosztották azokat. Hol maradt a felháborodás? Pedig senki nem hitte el a szeparatisták mentegőztetését vagy az orosz propaganda állításait arról, hogy a tragédia oka bármi lehetett, csak orosz rakétalátal nem. Talán azért volt akkora a csend, mert Ukrajna messze volt, ráadásul egy szegény és jelentéktelen ország, amely háborús övezetté vált. Vajon ha Putyin csapatai ugyanezt a repülőgépet Amszterdam vagy Kuala Lumpur felett lövik le, akkor más lett volna a nemzetközi reakció? Nem vagyok biztos abban, hogy szeretném tudni erre a kérdésre a választ.

Kit lehet a történetekért hibáztatni? Nem könnyű kérdés, még akkor sem, ha tudjuk a választ. Természetesen az a személy a felelős, aki megnyomta a rakéta indítógombját; ez a könnyebbik része a válasznak. Tartóztassuk le, és állítsuk bíróság elé gyilkosság vádjával? A felelősséget ennél szélesebb értelemben kell vizsgálni. Egyrészt, ott van az a parancsnok, aki kiadta az utasítást a gomb megnyomására. Aztán ott vannak azok a tisztviselők, akik megnyitották a határt, hogy katonai fegyverzet érkezzon Ukrajnába, továbbá azok a miniszterek és tábornokok Moszkvában, akik ezeket a parancsokat kiadták. És itt érkezünk el végül ahhoz az egy emberhez, aki végső soron minden kérdésben dönt Oroszországban: ő az az ember, „akinek a miniszterek és tábornokok alázatosan engedelmeskednek”. Ő nem más, mint Vlagyimir Putyin.

Legalább annyira jogos, mint amennyire értelmetlen közvetlenül Putyint hibáztatni a 298 ember haláláért, épp úgy, mint annak az embernek az esetében, aki megnyomta a rakétaindító gombot. Hónapok óta mindenki tudta, hogy Oroszország fegyvereket szállít és katonai támogatást nyújt az ukrán szeparatistáknak. Évek óta lehetett tudni azt is, hogy az orosz kormányban egy légy sem zümmöghet anélkül, hogy előtte engedélyt kapna erre Putyintól. Ezért azt állítom, hogy mindenki mást megelőzően Putyin felelős a 298 ember haláláért.

De Putyint hibáztatni Ukrajna megszállásáért – a Krím annektálásáért és azért, hogy korszerű föld-levegő rakétákkal látta el a szeparatistákat – olyan lenne, mint ha a mondabeli skorpiót hibáztatnánk azért, mert megmarta a békát. Számítani lehetett ezekre a lépésekre. Ilyen a természete. Ahelyett, hogy azon aggódalmaskodnánk, miként változtathatjuk meg a skorpió természetét, vagy ami még rosszabb, hogyan tudnánk megbékíteni, inkább arra kellene összpontosítanunk, hogy a civilizált világ miként tudná megfékezni ezt a veszedelmes alakot, mielőtt még több ártatlan ember hal meg.

Ezért inkább azokban a körülményekben kell keresnünk a felelősségünket, amelyekben a felismerések a hasznunkra válhatnak. Például, a szabad világ vezetőihez fordulunk támogatásért. Azokhoz, akik azt követően sem tettek semmit Ukrajna határainak megerősítéséért, hogy Oroszország annektálta a Krím félszigetet és teljesen egyértelművé tette, hogy destabilizálni kívánja Kelet-Ukrajnát is. Mindez mégis a Nyugat hibája lenne? Ők nyomták meg a gombot? Nem. Úgy tettek, mintha Ukrajna helyzete nem is érintené őket. Abban bíztak, hogy nyugodtan semmibe vehetik Ukrajnát, ahelyett hogy

megvédelmezték volna a megtámadott európai állam határait. Megbénította őket a félelem és a belső ellentétek. Nem támogatták az Oroszország elleni szigorú szankciók bevezetését, mert tartottak attól, hogy ezek hatásal lesznek a saját országaik gazdaságára. Megvédték a munkahelyeket, miközben emberi életek veszttek el.

Vajon megtörtént volna ez a tragédia akkor is, ha a nyugati hatalmak szigorú szankciókat léptetnek életbe Oroszországgal szemben rögtön azt követően, hogy Putyin hadserege bevonult a Krímre? Megtörtént volna mindez, ha a NATO kezdettől fogva egyértelművé teszi, hogy kész fegyverrel és tanácsadók bevonásával helyben is megvédeni Ukrajna szuverenitását? Nem tudhatjuk. A cselekvéshez bátornak kell lenni, és a cél eléréseért olykor nagy árat kell fizetni. De ahogy most a borzalmakat látjuk, nyilvánvaló, hogy a tétlenségnek is nagy ára van, miközben a célt továbbra sem értük el.

Csak a szűk látókörű gondolkodók fogadják el azt az érvet, hogy a Putyin-nal szembeni meghátrálás egyetlen alternatívája a harmadik világháború. Mindig voltak és mindig is lesznek különböző választási lehetőségek. Lehet, hogy az európai gazdaságok is kárát látták volna annak, ha pénzügyi és utazási korlátozásokat vezetnek be Putyin haverjai és azok családtagjai ellen, valamint kemény szankciókat alkalmaznak az orosz gazdaság kulcsfontosságú ágazataival szemben. Az MH-17-es járat tragédiájáig Európa vitatkozhatott arról, vajon mennyit ér az, ha ragaszkodnak az elveikhez. Az MH-17-es esete után a vita arról szól, vajon mennyibe kerül 298 ember élete?

Miközben orosz csapatok és páncélozott egységek nyomultak be Kelet-Ukrajnába, az ukrán kormány segítségért könyörgött a szabad világhoz. Ugyanattól a szabad világtól kértek segítséget, amelytől azt is várták korábban, hogy befogadja a népüket és védelmet nyújt nekik azok után, hogy a Majdan téri tüntetők vérüket ontva kivívták a győzelmet. A szabad világ vezetői közben továbbra is küzdenek azzal, hogy megtalálják a megfelelő nyelvezetet, amellyel kimenthetik magukat annak felelőssége alól, hogy ezt a védelmet tőlük várják, nekik kellene biztosítaniuk. Putyin megszállt egy szuverén európai országot. Ezt nevezték „behatolásnak”, ugyanígy a Krím elfoglalása – emlékszik még valaki rá? – „nem vitatott visszatérésnek”

számított, nem pedig Anschlussnak. Egy polgári utasszállító repülőgépet a levegőben megsemmisítettek az Oroszország által támogatott és orosz fegyverzettel harcoló (vagyis röviden: orosz) csapatok, és bár 298 áldozata volt a merényletnek, a kezdeti felháborodás gyorsan udvarias diskurzussá szelídült, amelyben arról értekeztek, vajon a tragédia ügyében bűncselekmény vagy háborús bűntett gyanújával nyomozzanak, vagy ezek mindegyike kizárható.

A Berlinből és Washingtonból jövő gyáva megnyilvánulások sora, a sok semmitmondó nyilatkozat ugyanolyan szégyenletes, mint a Putyin-rezsim propagandája, sőt, még veszélyesebb is annál. Szinte nincs is szükség arra, hogy Moszkva ködösítsen és elhallgassa a tényeket, miután sokan önként vállalják magukra a vakságot. Az európai vezetők és a Fehér Ház még a Kremlnél is jobban igyekeztek azt a látszatot kelteni, hogy Ukrajna ügye is csak egy a számtalan helyi konfliktus közül, ezért nincs szükség másra, mint arra, hogy biztos távolságból homályos ígéretek tegyenek. Mint George Orwell írta az egyik 1946-os esszéjében a nyelvről, közvetlenül azelőtt (nyilván nem véletlenül), hogy nekikezdett az 1984 című regénye megírásának: „Ha a gondolatok megrontják a nyelvet, akkor a nyelv is megrontja a gondolatokat.” Amikor a Nyugat a megbékítés retorikáját használja, akkor ez a mentális és erkölcsi romlás önmagát erősítő spirálját hozza létre. Ha most kimondanák az igazságot, azzal beismernék, hogy hónapokig hazudtak, ahogyan ahhoz is évekre – valamint az ukránai háborúra – volt szükség, hogy a nyugati vezetők végül belássák, Putyinnak nincs helye a G7 csoportban.

2014 szeptemberében az új ukrán elnök, Petro Porosenko Washingtonban találkozott Barack Obamával, de a megbeszélést követő amerikai sajtónyilatkozatban semmi jele nem volt annak, hogy Obama szembe akarna nézni a valósággal. Az olyan általános kívánságok, mint például „fel kell hívnunk a nemzetközi közvélemény figyelmét”,⁶ már az ukrán konfliktus kezdetén is elég rosszul hangzottak, ebben az időben pedig, amikor az orosz csapatok ukrán városokat foglaltak el, kész paródiának tűnt elismételni ezeket. Azt javasoltam akkoriban, hogy Porosenko vegyen fel egy pólót a találkozóra, ezzel a felirattal: „It's a War, Stupid” (Ez háború, te buta).*

* Bill Clinton ismert választási jelmondata volt 1992-ben: „The economy, stupid” (A gazdaság, te buta).

A túlerőben lévő orosz tankok és tüzérség viaszorította az ukrán erőket, ezért egyre képtelenebbnek hangzott az Obama által többször megismételt kijelentés, miszerint nincs lehetőség katonai megoldásra Ukrajnában. Egy fuldokló embert nincs idő megtanítani úszni.

Való igaz, hogy az Egyesült Államok, Kanada, sőt még Európa is reagált Putyin agressziójára; de mindig több ütemmel megkésve tették ezt, mindig olyankor, amikor az adott lépéseknek már nem volt valódi elrettentő ereje. Ahogyan akkoriban javasoltam, erőteljes szankciókat kellett volna alkalmazniuk és nyíltan ki kellett volna állniuk Ukrajna területi integritása mellett, s e megnyilvánulások valódi hatással bírtak volna akkor, amikor végül Putyin februárban és márciusban bevonult a Krím félszigetre. Egy jelzés, amely arra utalt volna, hogy komoly következményei lehetnek a tetteinek, megosztotta volna az elitet, a hátszágát, mert rájöttek volna, hogy az Atlanti-óceán két partján felhalmozott vagyonuk esetleges elvesztése a tét.

Ezt követően, áprilisban és májusban, felszerelhetők volna védelmi célú katonai fegyverekkel az ukrán véderőket. Ezek szállítása megelőzhetné volna a jelenleg is zajló inváziót, vagy legalábbis jelentősen megnövelte volna a vele járó költségeket, így a Kreml döntései során kénytelen lett volna már sokkal korábban figyelembe venni az orosz közvélemény akaratát. Háborús uszítóknak nevezték azokat, akik hozzám hasonlóan akkoriban ilyen segítségnyújtásra szólítottak fel, és a politika irányítói ismét inkább a párbeszéd lehetőségét keresték Putyinnal. A háború azonban ettől függetlenül kitört, amint az mindig megtörténik, ha gyengeség áll vele szemben.

Egyik első képviselője, „előfutára” voltam a korábban említett, összehasonlításra és analógián alapuló gondolatnak, ezért ironikusnak tartottam, hogy milyen gyorsan vált botrányosból közhelyszerűvé a médiában az, ahogy Putyint lépten-nyomon Hitlerhez hasonlították. Igaz az is, hogy Putyin arroganciája és nyelvezete egyre inkább Hitlerre emlékeztetett bennünket csakúgy, mint azok a sikerek, amelyeket ezáltal elért. Putyin annak köszönheti a sikereit, hogy a hatalmi központokban ma nem egy, hanem sok Chamberlain található – miközben nincs egy Churchill sem a láthatáron. A háború oka a gyengeség és nem az erő.

Putyin egyre több támogatást szerez, egyre több erőt gyűjt, egészen addig, ameddig ezt könnyen megteheti, ameddig ellenállás nélkül gyűjtheti be a trófeáit. Szinte egyetlen lövés nélkül fogalta el a Krím félszigetet.

Ügynökei és fegyverei akadály nélkül áramlottak be Ukrajnába, miközben Európa tétovázott. Azok a helyi oligarchák pedig, akik az ukrán kalandja kezdetén nyomást gyakorolhattak volna Putyinra, ma már a háborút finanszírozzák, és ebből a pozícióból már nincs könnyű kiút a számukra. Olyan sok hidat felégettek maguk mögött, hogy ma már sokkal nehezebb elérni azokat a csatornákat, amelyeken keresztül befolyást gyakorolhatnak a Kremlre.

A Minszkben aláírt két békeegyezmény megalázó kudarca bebizonyította, hogy a szabad világ vezetői egyszerűen nem hajlandók belátni: Putyinnal nem lehet úgy megállapodni, mint ahogyan ők szoktak egymással. Nincs kölcsönösen előnyös, szokásos ügymenet. Putyin minden kínálkozó alkalmat megragad, hogy visszaéljen mások bizalmával és kihasználjon másokat, és nem érez késztetést arra, hogy akár Oroszországban, akár azon kívül az emberi jogok érvényesülésének nemzetközileg elfogadott elvei vagy a törvényesség követelményei alapján cselekedjen. Putyin ma már nem éri meg a fáradságot, és Oroszország szintén veszett ügy marad mindaddig, míg ő el nem tűnik. Kezdetől fogva hiba volt Putyint bármely más vezetőhöz hasonlóan kezelni, de most már végképp nincs mentség arra, ha ma még bárki így tesz.

Putyin nem fog meghátrálni és nem is fogják kiszorítani Ukrajnából addig, amíg a hatalmát nem érik olyan valódi kihívások, amelyek megosztják az őt támogató elitet és a tanácsadói körét. Most semmi nem ösztönzi ezeket az embereket arra, hogy Putyin ellen fogadjanak és ne rá tegyék a tétjeiket. Putyin védelmezi őket és vagyonukat, miközben a szabad világ, ahol oly szívesen élnek, nem tesz semmit, amivel rákényszerítené őket arra, hogy válasszanak az anyagi javaik és Putyin között. Az említett, az elit túlélési stratégiáját jelentő számítási mód megváltoztatása az egyetlen békés megoldás, amellyel Ukrajna megvédhető, s ez a túlélés záloga mindazon jövőbeli új ellenségek számára is, akiket oda fog lökni a hatalmát biztosító propagandagépezete elé.

Obama és az európai vezetők még mindig szabályosan akarnak játszani, még azt követően is, hogy Putyin összetépte a szabálykönyvet és a lapok darabjait egyenesen a képükbe vágta. Vicc az, semmi több, ha Putyin néhány politikai kegyeltjét szankciókkal sújtjuk, és igaza van a Kreml elitjének, amikor kineveti ezeket az eseteket. A találó, *Az elnök emberei (All the President's Men)* című film mottóját alapul véve a jelszó a következő: „Kövessd

a pénzt!” Szankciókat kell hozni a Putyint támogató elittel szemben, el kell fogni valamennyi családtagjukat is, akiket arra használnak, hogy külföldön rejtse el a vagyonukat, és tüzetesen át kell vizsgálni a cégeiket is. Putyin oligarchái nyíltan támogatnak egy olyan kormányzatot, amely közvetlenül finanszíroz terroristákat Ukrajnában. Bizonyára van arra lehetőség, hogy elérjék őket és a javaikat. Ha a jelenlegi törvények nem teszik lehetővé, hogy elbánjanak azokkal a milliárdos gengszterekkel, akik egy veszélyes rezsimet életben tartanak, akkor új törvényt kell írni, méghozzá gyorsan.

A frontvonalban lévő orosz katonai parancsnokok nem ostobák. Tisztában vannak azzal, hogy a NATO figyeli és pillanatok alatt kiiktathatja őket. Ők Putyin legyőzhetetlenségének mítoszában bíznak, ami egyébként minden egyes nappal csak erősödik addig, amíg a Nyugat nem hajlandó katonai támogatást nyújtani Ukrajnának. El kell érni, hogy ezek a parancsnokok megértsék azt, hogy túlerővel állnak szemben, és az életük súlyos veszélyben van: elfoghatják és bíróság elé állíthatják őket, és erre sor is kerül. Ahhoz, hogy ezek a fenyegetések hitelesek legyenek, azonnali katonai segítségre van szükség, ha egyelőre nem is szárazföldi csapatokra, amelyek bevetését – Putyin kivételével – mindenki annyira szeretné elkerülni. Ha a NATO továbbra sem hajlandó emberi élet kiontására is alkalmas eszközöket bevetni és katonai segítséget nyújtani Ukrajnának, akkor ez újabb zöld lámpát jelent majd az orosz elnök számára a folytatáshoz.

Putyin újra azt teszi, mint mindig: kis dolgokban hazudik, miközben beváltja nagyszabású fenyegetéseit és megvalósítja a céljait. Egy éven át tagadta, hogy valaha voltak orosz csapatok a Krímben, majd egy 2015. március 16-án sugárzott orosz dokumentumfilmben büszkén elmesélte, hogyan telepített a Kreml több ezer fős orosz különleges egységet az ukrán félszigetre. Természetesen senki nem tett úgy, mintha megdöbben volna ezen a bejelentésen, hiszen az orosz katonai jelenlét ténye gyakorlatilag az elejétől köztudott volt, annak köszönhetően, hogy a helyszíni műholdfelvételeken mindez látható volt, a helyszínen dolgozó riporterek és bloggerek is beszámoltak róla, valamint az orosz csapatok és fegyverek mozgásáról a helyi lakosok is közzétettek a közösségi médiában fotókat. Mindebből megtudhattuk, valójában milyen ember is Putyin. Ha kitűz maga elé egy célt, akkor ennek elérése érdekében bármilyen hazugság, bűncselekmény vagy erőszak megengedett a számára, és számíthatunk is arra, hogy ezeket az eszközöket alkalmazni fogja. Hiszen végső soron nem árul

zsákbamacsckát: megmondta, mit akar tenni. Nem panaszkodhatunk arra, hogy milyen módszereket alkalmaz azért, hogy megvalósítsa, amit kitűzött maga elé. Így vezeti Putyin Oroszországot is már tizenöt éve.

A Krím félsziget esetéhez hasonló helyzet bontakozik ki Kelet-Ukrajnában is, ahol ma sokkal nagyobb orosz haderő állomásozik, mint egykor a Krímben, s e hadsereg létszáma a legutóbbi, „Minszk-II” tűzszüneti látszatmegállapodás ellenére csak tovább bővült. A „tűzszünetek” közötti időben az orosz támogatású erők újabb több száz km² területet foglaltak el Ukrajnától, és további több száz ember halálát okozták. Az áldozatok száma ma már meghaladja a 6 ezret. Néhány hónap múlva Putyin valószínűleg ezt is elismeri majd, és talán még ki is tünteti az MH-17-es repülőgépet lelövő rakétaegység tagjait. Végül is miért ne tenne így? Előszóval hazudik az áldozatainak csakúgy, mint a szabad világ azon vezetőinek, akik egyébként megtagadták korábban is a segítséget Kijevtől, és nem védték meg a civileket, magára hagyták a lakosságot. Az említett márciusi dokumentumfilmben Putyin elmondta, készen állt arra, hogy Oroszország nukleáris készségét a legmagasabb szintre emelje a Krím félsziget miatt. Azért mond ilyeneket, mert tudja, milyen hatással lesz ez a Nyugatra. A szabad világ népei és vezetői, akik térdre kényszerítették a Szovjetuniót, elfeledték, milyen is a kardcsörgés hangja.

Putyin nem mestere a stratégiának. Agresszív pókerjátékos ő, aki jelenleg egy gyenge ellenféllel áll szemben, a nyugati világ ugyanis annyira konfliktuskerülő, hogy inkább bedobja a lapjait, mintsem leleplezze a blöfföt, bármennyire kedvező is épp a pozíciója a játszmában. Putyin végső soron Oroszország problémája, és az oroszoknak kell azt kitalálniuk, hogyan is mozdíthatnák el őt. A szabad világ azonban közvetlenül és közvetett módon is támogatja őt és elnyomó rendszerét azáltal, hogy olyan engedményeket tesz, melyek a putyini rendszer számára nem járnak kötelezettségekkel. Emlékeznünk kell arra, milyen halálos veszélyekkel járhat egy diktátor megbékítése, az agresszióval szembeni megosztottság és az, ha a tűnékeny béke érdekében mindent megteszünk, mohón megragadjuk a lehetőséget a kiegyezésre, s ezzel épp az elhúzódó háborút tesszük elkerülhetetlenné.

Ahogy az ilyenkor lenni szokott, ha meg akarunk állítani egy diktátort, a késlekedés csak egyre feljebb srófolja az árat. A nyugati vezetők minden tárgyalási fordulónál kifejezték aggályaikat az ukrajnai beavatkozás lehetséges költségei miatt. Végül szembesülniük kellett azzal az örök és sokszor

beigazolódott történelmi igazsággal, hogy a tétlenség ára mindig magasabb. Ma már csak kockázatos és nehéz választási lehetőségek maradtak, de mégis meg kell kísérelni ezeket. A legjobb érv arra, hogy miért kell ma megállítanunk Putyint, brutálisan egyszerű: holnap ez már nehezebb lenne.

VÉGKÖVETKEZTETÉS

Időtlen értékek egy változó világban

Lehetetlenség lenne pontosan megjelölni azt a pillanatot, amikor lemondunk arról, hogy vezetőinktől az irányítást várjuk el, és ehelyett inkább a reálpolitika, valamint a „kisebb rossz” elvét kezdtük követni. A Vasfüggöny utolsó szegecsei még le sem hullottak a földre, amikor a Nyugat a béke hozadékát elpazarolva vállon veregette önmagát, miközben a választók és a parlamentek világsszerte látnokok helyett menedzsereket kerestek maguknak.

2011. december 11-én mindez nagyon élénken felidéződött előttem. A halál gonosz és kegyetlen fondorlata volt, hogy szinte ugyanabban a pillanatban ragadta el Václav Havelt, a költőt, ellenzéki aktivistát és emberi jogi bajnokot, valamint Észak-Korea örült kényurát, Kim Dzsongilt. A média reakciója előre megjósolható volt: megfélemeztek a Bársonyos Forradalom vezetőjéről, és inkább végeláthatatlan feltételezésekbe bocsátkoztak az Oroszország, Kína és Japán között elterülő, atomfegyverrel felszerelkezett, ország méretű börtöntábor új vezetőjéről, a huszonnyolc éves Kim Dzsongunról. Az aggodalom ugyan érthető volt, de az mégis ironikusnak tűnt, hogy negyvennyolc órán keresztül Phenjanon kívül senki nem is tudta azt, hogy Kim Dzsongil halott, az újságírók mégis komoly találgatásokba kezdtek.

Az iróniánál is rosszabb volt, hogy Havel halálát és – ami még fontosabb – csodálatos életét félresöpörték azért, hogy egy eszelős alak mozimániájáról és a francia konyakok iránti rajongásáról meséljenek. Mi lett volna akkor, ha ahelyett, hogy az ismeretlen észak-koreai örököséről folytatnak végeláthatatlan polémiait, inkább azt kezdik találgatni, hogy vajon ki lehet képes arra, hogy folytassa azt az erőteljes erkölcsi alapokon álló veze-

tést, amit Václav Havel képviselt? Ki lesz az, aki továbbviszi a mindenfajta elnyomástól mentes, szabad élet zászlaját? Havel, a drámaíró, a művész, az álmodó, élete kétharmadát a kommunista rendszerben élte le, és tudta, hogy a szabadságért minden módon, minden eszközzel és minden fronton küzdeni kell.

Először 1990-ben, Prágában találkoztam Havellel, akit éppen akkor választottak meg elnöknek. Nem tévovázott, ha arról volt szó, hogy új hivatalt mások demokrácia érdekében tett cselekedeteinek népszerűsítése érdekében kell felhasználnia, különösen az akkor még létező Szovjetunió területén. Meghívtak egy konferenciára, amelynek elnöke Vlagyimir Bukovszkij volt, résztvevői pedig szovjet ellenzéki aktivisták. Havel kezdeményezésére a rendezvényt az újonnan szabaddá vált Prágában tartották. Bármilyen hihetetlen is ez, de a cseh elnöknek a saját kormányában is meg kellett küzdenie azokkal, akik attól tartottak, hogy a Kremlt sértené egy ilyen rendezvény. Emlékeim szerint a cseh kormányzat magas rangú képviselői közül egyedül Havel vett részt a konferencián.

Havelt elnöksége alatt és azt követően is többször bírálták azért, hogy nem volt elég hatékony vezető, nem tudott politikussá és sikeres közvetítővé válni. Ugyanakkor ha megnézzük az általa elért eredményeket – különösen Moszkva tekintetében –, azt láthatjuk, hogy ezek a kritikák épp azt hagyják figyelmen kívül, ami a leginkább számít, ami a legnagyobb jelentőséggel bír. Havel elnöksége alatt Csehszlovákia egy csepp vér kiontása nélkül szűnt meg létezni, miközben Jugoszlávia borzalmas polgárháborúba merült. Megteremtette az új, demokratikus rendszer alapjait, amelynek nem voltak kötődései a kommunista és KGB-s múlthoz, miközben Borisz Jelcin nem tudta felszámolni a mélyen gyökerező, beágyazódott bürokráciát, a *nómenklatúrát*, és egy KGB-s tiszt lett az utódja. Csehország és Szlovákia ma virágzó demokráciák, miközben az oroszoknak újra és újra meg kell küzdeniük a személyes szabadságjogaikért. Végso soron az elvek és az eredmények számítanak, és e tekintetben Havel szinte mindenkinél sikeresebb vezető volt.

Az ilyen nyílt bátorság szükségszerűen utat mutat mások számára. Havel egyfajta erkölcsi példakép volt a kelet-európai népek számára, olyan volt, mint a szovjeteknek Andrej Szaharov. Amikor utoljára találkoztam vele, 2007-ben a moszkvai cseh nagykövetségen, az egészsége már megrendült, de Vlagyimir Putyint még mindig helyesen ítélte meg. Megvetette mind-

azokat, akik leültek tárgyalni a gonosszal, ahelyett hogy néven nevezték volna azt.

Egy 2004-ben megjelent, Észak-Koreáról írt esszéjében Havel megfogalmazta az örök igazságot a diktátorokról: „Kim Dzsongil és a hozzá hasonló¹ egyedül az eltökéltségből, a kitartásból és az erő pozíciójából való tárgyalásokból értenek”. Abból, ha nincsenek utalgatások a megbékélésre, és ha az emberi jogokat nem csupán alkualapnak tekintik a tárgyalásokhoz. Ha több olyan vezetőnk lenne, mint Václav Havel, akkor közel sem kellene annyira tartanunk a Kim Dzsongilhez hasonló diktátoroktól.

Hogyan jutottunk ilyen szomorú helyzetbe? Hogyan jutottuk el attól a ponttól, amikor a szovjet disszidens ellenzékiek még ünnepelt hősnek számítottak, és mindenki hitt abban, hogy a szabad nemzetek kötelezettsége felszabadítani az elnyomás alatt állókat, a mai világig, amelyben diktátorok szelfiznek hódeszkás sportolókkal, az elnyomás áldozatait pedig arra figyelmeztetik, hogy jobb, ha meghúzzák magukat? Kérem, higgyék el nekem, nem egy sohasem volt, álombeli aranykort sírok vissza. Nem vagyok olyan fiatal, hogy ne emlékeznék ezekre az időkre, de olyan öreg sem vagyok még, hogy már elfeledkeztem volna róluk.

1989. november 9. a világtörténelem egyik legdicsősegebb napja volt. A nemzedékeken átívelő sötét korszak után több százmillió ember szabadult ki a totalitárius kommunizmus rabságából.

Nincs hiány azokból a tudományos kutatásokból és véleményekből, amelyek azt magyarázzák, miért pont akkor omlott le a Fal, amikor. Örömmel veszek részt ezekben a véget nem érő diskurzusokban, de valamit meg kell értenünk: épp a lényegét veszítjük szem elől, ha egy konkrét időpont mögött álló konkrét okot keresünk. Tudjuk, hogy a közös ellenséggel szemben felsorakozott szabad világ egysége és erőteljes kiállása nélkül, amely nem silányította tárgyalási alappá az egyéni szabadság értékeit, a Fal még ma is állna, én pedig továbbra is a Szovjetunió színeiben sakkoznék.

Évtizedeken át a reálpolitika szövetségei, viszályai és huzakodásai zajlottak. Mindkét oldalon olyan személyiségek játszottak fontos szerepet, mint Ronald Reagan és Margaret Thatcher, Lech Walesa és II. János Pál, egészen Mihail Gorbacsovig, aki viszont olyan erőket szabadított el, amelyeket nem tudott ellenőrzése alatt tartani. A döntő üzenet egyszerű és igaz volt:

a hidegháború a jó és rossz harcáról szólt, valamint – és ez ugyanilyen fontos – nem filozófiai vita volt, hanem igazi csata, amit érdemes volt megharcolni. A társadalom támogatta ezeket a nagyszerű vezetőknek az erőfeszítéseit, és a társadalom támogatta a harcot is és az elveket, amelyek ennek hátterét adták.

A Fal leomlott, a világ megkönnyebbült. Generációk hosszú harca ért véget. A fejünk felől eltűnt a nukleáris megsemmisülés réme. A győzelmeknek azonban, még a nagy győzelmeknek is, ára van, akkor is, ha ez az ár csupán az, hogy csökkentjük az önvédelem mértékét. Nem álltak fel bizottságok a kommunizmus leleplezésére, nem indítottak pereket és nem történt meg a felelősségre vonás az ilyen rezsimek történelmi bűnei miatt. A KGB megváltoztatta a nevét, de a lényege nem változott.

Természetesen a Nyugat önelégültsége nemcsak Putyin, hanem minden ellenségük számára kínált lehetőségeket. A mai diktatúráknak rendelkezésükre áll az, amiről a szovjetek csak álmodhattak: könnyedén hozzáférnek a globális piacokhoz, ahonnan a belső elnyomást finanszírozhatják. Nemcsak az olyan olajkitermelő országok, mint Oroszország, Irán és Venezuela, hanem az ipari államok is. Az autoriter államok visszajára fordították azt az elméletet, hogy a szabad világ a kapcsolatokat eszközként használhatja az emberi jogok terén a diktátorokkal szemben, ők ugyanis szemrebbenés nélkül készek voltak ezt kihasználni, miközben a másik oldalon nem volt hasonló szándék.

A diplomáciai kapcsolatok sokkal többet nyújtanak a diktatúrák számára, mint csupán vásárlókat az általuk kitermelt kőolaj és az általuk előállított iPhone-ok számára. Felhasználhatják az Interpolt arra, hogy külföldön az ellenzéki aktivistákat üldözzék; politikai pártokat és civil szervezeteket támogathatnak vagy alapíthatnak a céljaik számára; a békére és harmóniára felszólító képmutató véleménycikket írathatnak a *The New York Times*ba. Közben odahaza még keményebben lecsapnak, mint bármikor korábban. Ez a fajta kapcsolatépítés egyirányú utca. Az ilyen kapcsolatok a hamis békét szolgálják és tragikus vezetői kudarcról és alkalmatlanságról árulkodnak.

Még a legnagyobb eszmék és tradíciók is jelentéktelenné válhatnak, ha a környező világ radikálisan megváltozik. A jelképek segíthetnek abban, hogy a fontos dolgokra koncentráljunk, de ha a szimbólumok eltűnnek, könnyen védtelenné válunk. Nem azért volt olyan emlékezetes, hogy Amerika eljutott a Holdra, mintha bármi értékes lett volna ott. John F. Kennedy

megértette, hogy ez a program az amerikai haladás, a kihívások és a nehézségek vállalásának, valamint természetesen a Szovjetunióval szembeni fölény jelképe lesz.

Az űrversenynek köszönhetően új találmányok egész generációját fejlesztették ki, olyan technológiákat, amely a számítógép korában Amerika ipari hajtóereje lett. De nem sokkal azt követően, hogy sikerült elérni ezt a hihetetlen célt, az űrverseny hirtelen kifulladt. A szimbólum kiüresedett, és egyetlen ember sem volt a Holdon azóta, hogy Eugene Cernán 1972 decemberében ott járt. A kihívás és a haladás jelképét összekevertük magával a kihívással. Amikor sikerült elérni a Holdat, gyorsan feledésbe merült az a nagy kutatás, amit a cél megtestesített. Az ember Holdra utazása ma már inkább mítosz, ahogy Hitler vagy Sztálin is.

A berlini fal természetesen több volt, mint pusztán jelkép. Szó szerint kettéválasztott egy várost, és megjelenítette a szabad világ és a diktatúra közötti megosztottságot. Amikor leomlott, könnyű volt elfeledkezni a két világról, pedig ezek továbbra is léteztek, noha a Fal már sehol nem volt. Hirtelen eltűnt a gonoszság ismerős képe. Ahogy szeptember 11-e megtanított bennünket, a veszélyek akkor is valóságosak, ha a frontvonalak elmosódtak. Praktikus szövetségek léptek a történelmi múlt és értékekre épülő szövetségek helyébe. Ez természetes következménye annak, hogy több mint húsz éve mindenkit potenciális barátunknak tekintünk: ez a gyakorlat felbátorítja az ellenségeket, és összezavarja a valódi szövetségeseket.

Az ellenségek azonban léteznek, akár elismerjük ezt, akár nem. Mindannak az ellenségei, amiért Amerika és a szabad világ többi országa kiáll. Akár Putyinról, akár az Iszlám Államról van szó, ezeket az erőket nem lehet a megbékélés eszközével legyőzni. Nem: ha vereséget akarunk rájuk mérni, arra az egységre, eltökéltségre és elvekre van szükség, amely győzelemre segített minket a hidegháborúban. Ha sakknnyelven akarom ezt kifejezni, akkor nagy elődeink huszonöt évvel ezelőtt egy győztes állást hagytak nekünk. Megadták az eszközöket arra, hogy megdöntsük a diktátorokat, és meg is mutatták ezeknek az eszközöknek a használatát. Mi azonban félretettük ezeket és elfelejtettük a tanulságokat.

Olyan globális háború zajlik, amelyről a legtöbb ember nem tud – még az áldozatai közül sem sokan. Elég, ha néhány hónapra visszamenőleg meg-

nézem a szalagcímeket, hogy számba vegyem ennek a háborúnak a sok-sok áldozatát. Száznegyvenhét embert gyilkoltak meg a garissai egyetemen, Kenyában. Tizenhat embert megöltek Párizsban, a Charlie Hebdo magazin szerkesztőse és egy kóser szupermarket elleni terrortámadásban. Ezeket gyilkoltak még Ukrajnában. Az ellenzék vezetőjét útban hazafelé, egy hídon lelőtték Moszkvában. És emellett ott van ennek a globális küzdelemnek a számtalan sebesült és bebörtönzött áldozata.

A globalizáció gyakorlatilag összezsugorította a világot, elősegítve ezzel az árucikkek, a tőke és a munkaerő mobilitását. Mégis, ez az összezsugorítás nem csak térben, hanem időben is megtörtént, amint látjuk azt a 21. századi, határokat nem ismerő technológiák és eszmék, valamint az elmúlt századok mintái szerint továbbélni akaró, egykor külső hatásoktól védett kultúrák és civilizációk összeütközésében. Nem annyira a híres civilizációk összeclapásáról szól mindez, hanem arról, hogy ezek az „időutazók” mereven ragaszkodnak foszladozó tekintélyük megtartásához azáltal, hogy akadályozzák egy nyitott társadalom eszméinek a terjedését.

A radikális iszlamisták időgépüket a középkorra állították be, és sürgetik mindazok megölését, akik ellentmondanak nekik. Vlagyimir Putyin azt szeretné, ha Oroszország a cárok és uralkodók nagyhatalmi korszakában élne, amikor erővel gyakorolja hatalmát a szomszédai felett. Nem érdeklik sem a választási eredmények, sem az emberi jogok. A posztkommunista autoriter rendszerek, mint amilyeneket Putyin legközelebbi szövetségesei vezetnek Fehéroroszországban és Kazahsztánban, csupán eszközként használják az ideológiát, hogy bármi áron hatalmon maradhassanak. Keleten Kim Dzsongun Észak-Koreája egy ország nagyságú sztálinista börtöntábor elszigetelésével szeretné megállítani az időt. Nyugaton Maduro Venezuelában, a Castro fivérek pedig Kubában a szocialista propagandát használják arra, hogy ellenálljanak az emberi jogokat sürgető egyre erősödő nyomásnak. A Boko Haram önkényurai a vallással élnek vissza, hogy okot találjanak riválisaik lemészárlására. Mások, mint a közel-keleti monarchiák, abban vétkesek, hogy a szabad világgal szembeni archaikus korlátozásaikkal kedvező környezetet teremtenek az erőszak számára.

Ezekben az időutazókban az a közös, hogy elutasítanak és gyűlölnék mindent, amit mi „modern értékeknek” nevezünk, hiszen a „nyugati értékek” kifejezés már idejétmúlt és leereszkedő.

A globalizáció során ezek a rendszerek óhatatlanul kapcsolatba kerültek a modern világgal, amely nemcsak versenyhelyzetbe kényszeríti őket, hanem fenyegetést is jelent számukra. A kapcsolat ugyanakkor piacot is kínál a nyersanyagkészletük számára, és biztosítja nekik azt a technológiát, amelyet a gyilkosságokra és az elnyomás eszközeként használnak, így nem engedhetik meg maguknak a teljes szakítást a modern világgal. A letűnt korok diktátorai nem harcolhatnak szemtől szembe a szabad világ eszméivel és jólétével, ezért az egyetlen rendelkezésükre álló fegyverarzenált használják: az ideológiát, az erőszakot és az emberi élet iránti megvetésüket. Irracionális eszközökkel, vallási radikalizmussal, nacionalizmussal, személyi kultusszal, dogmákkal, gyűlölettel és félelemkeltéssel küzdenek a szólásszabadság és a szabadpiacok kísértései ellen.

Bár sok politikus és elemző tagadja, mégis könnyen előfordulhat, hogy vereséget szenvedünk, ha nem ismerjük el, hogy már részesei vagyunk a harcnak. Az még rosszabb, hogy a valódi konfliktus figyelmen kívül hagyásával csak további ártatlan áldozatokat hagyunk a frontvonalban, ahelyett hogy felkészült katonákat és rendvédelmi egységeket vezényelnénk oda. Nincsenek egyszerű megoldások a belföldi terrorizmussal szemben vagy a nukleáris fegyverekkel felszerelkezett diktátorok ellen, de akkor is meg kell tennünk az első lépéseket a tagadás felszámolására.

Korábban már érveltem amellett, hogy a történelem ciklusokból áll; mint kiderült, a demokrácia győzelme nem tart örökké, átmeneti volt csupán. Csak idő kellett hozzá, hogy túlzott optimizmusunkkal szemben megnyilvánuljon az ellenreakció. A mollák, az uralkodók és a diktátorok felvették a kesztyűt mindazzal szemben, ami középkori berendezkedésüket fenyegeti. Ez köti össze Putyin Ukrajna elleni támadását, az al-Káidát, az Iszlám Államot, illetve a párizsi Kouachi fivérek és sok más, hozzájuk hasonló terroristát mozgósító gyilkos, iszlamista ideológiát, igyekeznek visszaszorítani a modern világot, amivel azt bizonyítják, mekkora hiba volt a „történelem végéről” beszélni.

Nem adhatjuk fel, segítenünk kell a múltban rekedteknek abban, hogy felzárkózzanak, ám ennek nem lehet eszköze az erő. Őszintének kell lennünk és ellenállhatatlanul vonzó alternatívát kell eléjük tárnunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kesztyűs kézzel kellene bánnunk vagy tolerálnunk

kellene a szélsőségeket vagy azokat, akik mögöttük állnak, akár itthon, akár külföldön. Ha egy nyitott társadalom nem képes megvédelmezni a polgárait, akkor nem sokáig marad nyitott. Az a társadalom, amely nem harcol a szabadságért, el fogja veszíteni azt. Ezt az igazságot Reagan híres mondása tette halhatatlanná, aki kijelentette, hogy a „szabadság mindig legfeljebb egy nemzedék távolságra van a kihalástól”.

Fontosak a szimbólumok is ebben a harcban, az olyanok, mint a Charlie Hebdo és a „Hozzátok haza a lányainkat” kampány, és fontosak a szólás-szabadságért együtt felvonuló politikusokról készült fényképek is. Nem elég azonban, ha ezt csak elmondjuk a bevándorlóknak, polgártársainknak és a szabadság nélküli világban élő további több milliárd embernek: meg is kell mutatnunk. A terroristák és tanítóik, valamint a diktátorok és a hatalmukat támogatók készek gyorsan rámutatni minden képmutatásunkra és kettős mércénkire. Nem köthetünk kompromisszumokat, mert ahogy Victor Hugo írta a *Tenger munkásai* című regényében: „Az ember hozzá szokik a méreghez.”²

2015. február 27-én Moszkva belvárosában hidegvérrel meggyilkolták régi barátomat, Borisz Nyemcovot, aki munkatársam volt az orosz ellenzékben. A hátába eresztett négy golyó a Kreml közelében oltotta ki az életét, ahol korábban Borisz Jelcin miniszterelnök-helyetteseként dolgozott. A helyszínről készült fényképeken látszott, hogy a gyilkosság után néhány órán belül egy takarítóbrigád nyomtalanul eltüntette a járdáról a vértócsákat, amiből nem nehéz kikövetkeztetni, vajon milyen alaposságú lesz a bűncselekmény ügyében indított nyomozás.

Borisz teste még ki sem hűlt, amikor Putyin megindította és gyakorlatilag le is zárta a nyomozást azzal, hogy „provokációnak” nevezte³ a gyilkosságot, ezzel jelezve, hogy szerinte ellenségei gyilkolják egymást, hogy szégyent hozzanak rá. Majd szemrebbenés nélkül részvétüzenetet küldött Nyemcov édesanyjának, aki gyakran figyelmeztette merész fiát, hogy tettei miatt megölhetik őt Putyin Oroszországában.

Néhány órával Borisz halála után a tudósítások arról számoltak be, hogy a rendőrség átkutatta a lakását és lefoglalta az iratait és a számítógépeit. Putyin ellenségei gyakran válnak áldozattá, áldozataiból pedig mindig gyanúsított lesz. Borisz szenvedélyesen bírálta Putyin ukrajnai háborúját, és

éppen a Donbaszban harcoló orosz katonákról szóló jelentés befejezésére készült – ez olyan ügy volt, amit a Kreml fáradhatatlanul igyekezett el-tussolni. Ám a „Putyin adta ki a parancsot?” kérdés ugyanolyan üresen cseng ma, mint 2006-ban, amikor Anna Politkovszkaja újságírónt gyilkolták meg, vagy amikor tavaly az MH-17 utasszállítót Észak-Ukrajna felett lelőtték.

Amíg Putyin hivatalban marad, soha nem tudjuk meg, ki adta ki a parancsot, de kétség sem fér hozzá, hogy ő közvetlenül felelős azoknak a körülményeknek a kialakulásáért, amelyekben ezek a felháborító események ilyen rettenetes gyakorisággal megtörténnek. Putyin kezdeti kedvenc témái, a nemzeti büszkeség és a Szovjetunió bukásával felbomlott struktúrák helyreállítása, lassan lendületüket veszítették, helyükbe a nacionalizmus, a kardcsörgetés és a gyűlölködés mérgező elegye lépett. 2014-re az egyre jobban legyengített ellenzéki mozgalom, amelyet a Kreml által irányított média már régóta megvetéssel és gúnnyal kezelt, veszélyes ötödik hadosztálynak, vagy a náciaktól gyakran kölcsönvett aljas kifejezéssel élve „nemzetárulóknak” nevezte őket.

A propaganda kiegészítéseként Putyin nagyobb támogatásban részesítette a rezsim legelnyomóbb, legreakciósabb és legvérszomjasabb tagjait, többek között Ramzan Kadirov csecsen hadurat és Alekszandr Basztrikin főügyészt, aki nemrég kijelentette, hogy az orosz alkotmány „az állami érdekek védelmének az útjában áll”. Putyin, annak érdekében, hogy markában tudja tartani a hatalmat, olyan légkört teremtett, amelynek fő jellemzője a félelem és a halál; ez járja át Oroszország tizenegy időzónáját és ma már jelen van Kelet-Ukrajnában is.

Borisz Nyemcov fáradhatatlan harcos volt és a Putyin-kormányzat egyik legképzettebb kritikusa, noha semmiképpen nem ez volt az egyetlen lehetséges út számára. Nyizsnij Novgorod sikeres polgármestereként és a kormány egyik felkészült minisztereként, valamint parlamenti képviselőként kényelmes életet élhetett volna a hatalmi játéktérben mint a reformok egyik jelképes liberális hangadója. Borisz azonban nem volt alkalmas rá, hogy a Putyin-rezsimet szolgálja. Elvei voltak: nem tudta elviselni, hogy végig kell néznie, amint országunk visszasüllyed a totalitárius mélységekbe.

Így aztán Borisz hatalmas termetét, nagy hangját és nagy szívét belevetette abba a kilátástalannak tűnő harcba, hogy a demokráciát életben tartsa Oroszországban. Együtt dolgoztunk, miután 2004-ben kikerült

a parlamentből, és 2007-re szoros szövetségesekké váltunk az ellenzéki mozgalomban. Arra tette fel az életét, hogy dokumentálja Putyin és csatlóssai korrupciós bűneit, azt remélve, hogy eljön a nap, amikor bíróság elé állnak, bár ez a pillanat mindig egyre távolibbnak tűnt.⁴

Az ukrainai orosz katonákról készített jelentés mellett keményen dolgozott a következő szombaton esedékes, Moszkvába tervezett tiltakozó menet megszervezésén, ami végül az ő gyászmenete lett. Vitáink Borisszal azt követően kezdődtek, hogy 2012-ben Putyin visszatért az elnöki hatalomba. Számomra ez azt jelentette, hogy le kell számolni minden olyan reális reménnyel, hogy békés politikai megoldás hozhatja el a hatalmi változást Oroszországban. Borisz azonban mindig bizakodó volt. Azt mondta, nagyon elhamarkodottan ítélek, amikor azt mondom, sokáig kell élnie ahhoz, hogy változást lásson Oroszországban. Most már nem is fogja meglátni.

Nem tudhatjuk, pontosan milyen rettenet köszönt ránk legközelebb, csak abban lehetünk biztosak, hogy lesz ilyen, újabb és újabb, mindaddig, míg Putyin hatalmon marad. Putyin uralma egyedül akkor érhet véget, ha az orosz nép és a putyini elit megérti, nincs jövőjük, amíg ő a helyén van. Jelenleg, bárhogyan éreznek valójában Putyinnal és a saját életükkel kapcsolatban, legyőzhetetlennek és mozdíthatatlannak látják őt. Azt látják, hogy szabad az útja Ukrajnába, ahol területeket foglal el és háborút vív. Látják, hogy keményen beszél és üzletet köt Merkelrel és Hollandéval. És látják, hogy az ellenségei holtan fekszenek Moszkva utcáin.

Borisz meggyilkolása után gyorsan napvilágot láttak az elítélő és aggódó nyilatkozatok ugyanazon nyugati vezetőktől, akik alig néhány nappal, héttel vagy évvel korábban oly sokat tettek Putyin megbékéltetése érdekében. Ha valóban a tiszteletüket akarták volna kifejezni félelmet nem ismerő barátom iránt, akkor a lehető leghatározottabb hangon kijelentik, hogy amíg Putyin hatalmon marad, Oroszországra bűnöző latorállamként kell tekinteni. Ne szervezzenek hamis látszatot keltő diplomáciai tárgyalásokat! Adjanak el olyan fegyvereket Ukrajnának, amellyel rákényszeríthetik Putyint, hogy elviselhetetlen árat kelljen fizetnie agressziójáért. Mondják meg minden orosz oligarchának: Nyugaton sehol nincs biztonságban a pénzük, amíg Putyint szolgálják!

A reakciók eddig távolról sem biztatóak, ezt már szinte fárasztó ismételni. A szokásos aggódó és elítélő nyilatkozatok közül sok felszólítja Putyint, „szolgáltasson igazságot”, miközben az ilyen kérések szinte szarkazmusnak

számítanak. A nyugati média, szinte megmagyarázhatatlan módon, továbbra is teret ad Putyin propaganda-hadosztályának, anélkül hogy szembe-sítené őket a nyilvánvaló hazugságaikkal.

Lehet, hogy soha nem tudjuk meg, ki ölte meg Borisz Nyemcovot, de azt tudjuk, hogy minél előbb távozik Putyin a hatalomból, annál nagyobb az esély arra, hogy sikerül elkerülni azt a káoszt és erőszakot, amitől Borisz annyira tartott. Oroszországnak és a világnak meg kell ragadnia ezt a lehetőséget.

Ha visszatekintünk a történelemre, láthatjuk, hogy a bonyolult konfliktusok időszaka után nagy változásokra volt szükség a nemzetek egymás közötti kapcsolatában. 1648-ban a vesztfáliai béke a harmincéves háború után létrehozta a modern Európát. A spanyol örökösödési háború 1713-ban az utrechti békével zárult. 1815-ben a bécsi kongresszus új európai térképet rajzolt a napóleoni Franciaország veresége után. Az 1879-es berlini konferencián helyreállították az egyensúlyt az orosz–török háborút követően. A 19. század végén az általános közvélekedés azt tartotta, hogy ez az egyensúly a béke aranykorához vezet el. Az utópista és pacifista irodalom egészen az első világháború kezdetéig egy határok nélküli világról álmodott.

Az első világháborút a versailles-i békeszerződés és a Népszövetség megalakítása zárta le. Utóbbi kudarcot vallott, és ennek a ténynek a figyelmen kívül hagyása vezetett a II. világháborúhoz. 1946. március 5-én Winston Churchill híres fultoni beszédében szólt a szabadságra leselkedő új veszélyekről, amelyeknek a forrása ezúttal a kommunizmus volt. Mára szinte feledésbe merült, hogy arra is figyelmeztetett, miért bukhat el az újonnan létrehozott Egyesült Nemzetek Szervezete.

Churchill azt mondta erről az új szervezetről: „Gondoskodnunk kell róla, hogy munkája gyümölcsöző legyen, hogy valóság legyen és ne sarlatánság, hogy tette kész erő legyen és ne szócséplés, hogy a béke igazi temploma legyen, amelyben idővel sok nemzet leengedheti majd pajzsát, és ne holmi Bábel tornyának küzdőtere.”⁵ Sajnos Churchill próféciai beteljesedtek, és ma itt állunk elakadva egy olyan idejétmúlt szervezettel, amelyet a II. világháború után hoztak létre a szuperhatalmak közötti nukleáris összecsapás megelőzésére. A régi hidegháborús, patthelyzetre építő diplomácia

nem segít bennünket az öngyilkos terrortámadásokkal és a hibrid háborúkkal szemben. A konfliktusok befagyasztására létesített szervezet helyett olyanra van szükségünk, amely a modern értékekre építve képes új megoldásokat kínálni.

A közös katonai beavatkozások lehetőségét is fenn kell tartani, ha az emberi élet és közjó védelméről van szó. Egy új Magna Chartában oly módon kell garantálni az emberi élet és a szabadság védelmét, mintha azok egyfajta határok lennének: az időnek és térnek határvonalai, amelyek elválasztják egymástól azokat, akik a modern világban akarnak élni, azoktól, akik számára a modernitás halálos veszedelmet jelent.

Azt javaslom, hogy térjünk vissza számos, a hidegháború idején a Nyugatot meghatározó elvhez és politikához. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy forgassuk vissza az idő kerekét. Amint azt a Biblia mondja: „És senki sem tölt új bort régi tömlőkbe; különben az új bor a tömlőket szétszakítja, a bor is kiömlik, a tömlők is elpusztulnak.”⁶ Nem tölthetjük a globalizáció és a többpólusú világ új borát idejétmúlt hidegháborús szervezetek és szabályozások ósdi tömlőibe. Változnak az idők és változnak a körülmények is, ezért az intézményeknek is változniuk kell. Közös értékeinknek azonban szilárdnak kell maradniuk.

Mit lehet mégis tenni? Nyilván, minden helyzetre másképp kell reagálni és minden válságot másképpen kell kezelni. Egyetlen gyalog elmozdítása az egész mérkőzés állását megváltoztathatja. Ezért szoktam azt mondani, hogy elveket és nem politikákat támogatok. Ha az ember kiforrott világnézettel rendelkezik, és ezek mindenki számára ismertek, akkor sokkal könnyebb kidolgozni és érvényre juttatni a megfelelő politikai megoldásokat.

A vezetők feladata az, hogy formálják a politikát, hiszen ők a felelősök a népükért. Az ő feladatuk az, hogy szakértőkkel konzultáljanak, értékeljék az általuk felvázolt lehetőségeket, megfontolják az egyes döntések rövid és hosszú távú következményeit, és mérlegeljék, melyik jár több előnnyel a közösség számára. Felelőtlenség olyan ígéretet tenni, amelynek megvalósításához nincs elég erőnk vagy nem rendelkezünk a szükséges támogatással, illetve nem bírunk azzal a felelősséggel, ami számon kérhetővé tenné azok betartását. Akit ilyesmin kapnak, hamar pozórré válik, ostobának tartják majd. Tisztában vagyok ugyanakkor azzal, hogy egy mégoly őszinte és

helyénvaló válasz esetén is lehetőség van a döntés kikerülésére. Senki nem örülne olyan orvosnak, aki megállapít egy halálos betegséget, de a diagnózis után nem tesz javaslatot a kezelésre.

Számos olyan tettet lehet véghezvinni, amelyhez csak bátorságra és elszántságra van szükség. Az első lépések egyike egy olyan globális Magna Charta elfogadása lehetne, amely egyesíti azon demokratikus nemzeteket, amelyek elfogadják és betartatják az Emberi Jogok Általános Nyilatkozatát: A demokráciák már most tehetnek azért, hogy megvédelmezzék és támogassák azokat, akiket diktátorok sanyargatnak, akik zsarnokok és múltban élő önkényurak elnyomásától szenvednek. A szabad világ elképesztően nagy vagyont és hatalmat birtokol, és ezeket a javakat arra kell felhasználni, hogy segítsünk vele azokon, akiket korlátoznak szabadságukban, különben ez a hatalom meddő marad.

A globális szemlélet mellett egy másik érv lehet az, hogy a részletkérdésekben kidolgozott politikai megoldások ma már nem elegendőek, mert ezek szükségszerűen idejétmúltak és teljesen elavultak. Az elmúlt évek során hosszú listát állítottam össze azokról a lehetséges válaszokról, amelyekkel megfelelően válaszolni lehetne Vlagyimir Putyin diktatórikus rendszerének gaztetteire. Ám annak ellenére, hogy Putyin lépései visszaigazolták a legrosszabb félelmeimet is, és mindenki igazat adott nekem, ezekből a javaslataimból csak alig néhányat valósítottak meg. Voltak olyan ötleteim, amiket felkaroltak ugyan, mint például a szankciók kilátásba helyezését vagy Oroszország kizárását a G7 csoportból, de ezeket az én eredeti elgondolásaimhoz képest túl bátortalanul és túl lassan valósították meg.

A diktatúrákkal, Putyinnal és Ukrajnával kapcsolatban közel egy éve tett konkrét javaslataim legtöbbször ma is fenntartom, és ezekre könyvemben több helyen utaltam is. El kell szigetelnünk azokat a diktatúrákat, amelyek a kapcsolatrendszerüket csak az elnyomás megerősítésére használják fel! Legyen az emberi jogok és az emberi élet védelme bel- és külpolitikánk alappillére! Ezek nem zárják ki azt, hogy bizonyos keretek között tárgyaljunk vagy kereskedjünk ezekkel az országokkal, de sohasem szabad kétséget hagynunk afelől, hogy a kapcsolatok addig szigorúan limitált keretek között maradnak, amíg az elnyomás fennáll.

Ukrajnát úgy kell védelmeznünk, mintha a szabad világ minden államával határos lenne. Ez azt jelenti, hogy olyan fegyvereket kell rendelkezésükre bocsátani, amelyekkel megvédelmezhetik határaikat, valamint olyan anyagi

segítséget kell nyújtanunk, amellyel stabilizálhatják a Putyin által erősen meggyengített gazdaságukat. Vizsgáljuk meg alaposan, mi az, amit Amerika és Európa Oroszországtól kap – kőolaj, földgáz, szállítási útvonalak –, és dolgozzuk ki az alternatív megoldásokat. Ezért tart Putyin annyira a hidraulikus rétegrepesztés (fracking) és más olyan technológiák alkalmazásától, amelyek révén a Nyugat csökkentheti függőségét az orosz energiaexporttól. Miközben ezeket a sorokat írom, 2015. április végén jelent meg a hír, hogy a Pentagon felkérte a Kongresszust, engedélyezze orosz gyártmányú rakétahajtóművek használatát. Amikor a szabad világ vezető országai hadseregüket kiszolgáltatják a rosszfiúk kénye-kedvének, akkor vajon miben reménykedhetnek a rosszfiúk áldozatai?

De ha az erkölcsi szempontokra és az értékekre való hivatkozás nem elegendő, akkor vegyük figyelembe, hogy Amerikának alapvető érdekei fűződnek Ukrajnához. A globális stabilitás hatalmas előnyökkel jár az Egyesült Államok számára, amely a világ legnagyobb gazdasága, katonai hatalma és energiafelhasználója, miközben az Oroszországhoz hasonló nagy fosszilis energiaexportőrök éppen a bizonytalanságokból profitálnak, ami rendszeresen felfelé hajtja a kőolaj árát. Tehát, ha valaki cinikus realista, vagy liberális izolációpárti, akkor is beláthatja, hogy olcsóbb és hasznosabb most kiállni Ukrajna mellett, mintsem magára hagyni, hogy később majd a NATO-tagság okán a balti államoknak és Lengyelországnak tett amerikai kötelezettségvállalás miatt kelljen aggódni. Sokkal biztonságosabb továbbá mind az amerikaiak, mind az európaiak és bárki más számára, ha fennmarad egy erős amerikai védelmi vonal, mintsem hogy ennek megszűnése egy elszabaduló fegyverkezési versenyt eredményezzen.

Fontos emlékeznünk arra, hogy a megbékéltetés mindig az általános közhangulatot tükrözi, nem pedig egyik vagy másik választott vezetőnk személyes gyengeségét. Az 1938-as Chamberlaintól kezdve az 2015-ös Obamáig az emberek azt kapták, amit akartak – legalábbis egy ideig. Az amerikai gazdaság és a pénzvilág azokat a politikusokat díjazza, akik vonzó rövid távú eredményeket nyújtanak, bármilyen káros hosszú távú következményekkel járjon is tevékenységük. Kevés babér terem, viszont sok keserűség vár azokra a ritkaságszámba menő politikusokra, akik megpróbálnak az összefüggésekről beszélni és felhívják a figyelmet a tétlenség következményeire. Az emberek elhessegetik az elméleti feltételezéseken

alapuló kérdéseket, mint ha illetlenség lenne a jövőt latolgatni. De ha nincsenek irányadó stratégiák, amelyekhez ragaszkodni tudunk, a demokráciák vereségre ítéltetnek az opportunisták diktátorokkal szemben, akik sokkal gyorsabban reagálnak, mert nem kell tartaniuk a fékek és ellensúlyok korlátaitól, sem az elszámoltatástól. Nem várhatunk a cselekvéssel, amíg kitör a katasztrófa. Ez az „Akkor ébresszettek majd fel, ha megszállják Lengyelországot” típusú szemlélet már 1938-ban is ostobaság volt, és még nagyobb ostobaság 2015-ben, miután már ismerjük 1939 leckéjét – amikor valóban megszállták Lengyelországot – és a következő hat borzalmas év leckéjét. Chamberlain mentségére legyen mondván, neki nem volt olyan történelemkönyve, amiből kiderülhetett volna, mi következik majd.

Nem azt akarom ezzel mondani, hogy már elértük a kritikus pontot vagy útelágazást, és már zajlik körülöttünk a tragédia. A szabad világ vezetői, valamint az őket megválasztó polgárok döntéseitől függ majd, milyen tragikus lesz ez. Putyin és az Iszlám Állam agressziója felkészületlenül találta a közömbös szabad világot, de ez már nem mentség, és még mindig nem rendelkezünk semmilyen cselekvési tervvel. Minden országos tisztségre pályázó politikusnak fel kell tennünk a kérdést, mit tennének annak érdekében, hogy a világ biztonságosabb hely legyen. Nem engedhetjük meg, hogy a jelöltek a globalizált gazdaság és erőszak világában a „hazai prioritások” áttetsző álarcá mögé bújjanak.

A szabad világnak készen kell állnia, hogy támogassa azokat, akik szabadon és félelem nélkül akarnak élni a világ bármely pontján: akár Ukrajnában, akár Szíriában, Venezuelában, Jemenben vagy Nigériában. Nemcsak katonai lépésekre van szükség, utólagos reakciókra, amikor már kitört a válság, hanem arra, hogy oktatással és az infrastruktúra fejlesztésével segítsük a modern értékeket megbecsülő társadalmak létrejöttét. Még a cinikusoknak és az izoláció híveinek is el kell ismerniük, hogy sokkal erkölcsösebb, gazdaságosabb és hatékonyabb, ha a szegénység, a félelem és a gyakran radikalizálódáshoz vezető tudatlanság felszámolásába fektetünk be, mint ha akkor akarjuk megbüntetni a radikálisokat, miután már erőszakossá váltak. Minden egymilliárd dollár, amit iskolák építésére, tanárok képzésére és az elszigeteltségben élők bevonására fordítunk, tízmilliárd dollár költségű

háborút tesz szükségtelemmé később, amikor éhes, dühös fiatal emberek újabb nemzedéke válik fogékonnyá a modernitásellenes propagandára, pusztán azért, mert a világ nem tett semmit értük.

Megtiszteltetés volt számomra, hogy 2013-ban New Yorkban részt vehettem a Women in the World konferencián. Egy kerekasztal-beszélgetésen együtt szerepeltem a tinédzserkorú ugandai sakkbajnokkal, Phiona Mutesivel, edzőjével, Robert Katendével, valamint Marisa van der Merwével, aki társalapítóként vett részt a Moves for Life iskolai sakkoktatási program elindításában Dél-Afrikában. Ennek a két rendkívüli asszonynak az élet-tapasztalata teljesen eltér egymástól, mégis mindketten arról beszéltek, milyen fontos az oktatás, különösen a fejlődő világban.

Phiona az ugandai főváros, Kampala egyik, Katwe nevű nyomornegyedből érkezett, olyan nélkülözések és félelmek között nőtt fel, amelyet a New York-i hallgatóságunk közül kevesen tudtak akár elképzelni is. Amikor Robert helyi sakk-klubja felfedezte őt, az maga volt a csoda Phiona számára, és így megmutathatta, milyen intellektuális teljesítményekre képes. Sakktelhetsége lehetővé tette számára, hogy bejárja a világot, de ami még ennél is fontosabb, ma már azt tervezi, hogy orvos lesz. Az oktatásnak ez az első és legerőteljesebb ajándéka: önbizalmat ad, ami átformálja a gyermek elképzelését életcéljai tekintetében. Nagyon kevés olyan gyerek van, aki valóban számíthat arra, hogy a futballban vagy más fizikai teljesítményt igénylő sportágban elért sikerei megnyitják előtte az utat a további oktatás vagy karrier előtt. Ez a sakkra is igaz, de a tapasztalat az, hogy ha valaki intellektuális szinten képes helytállni, sikereket elérni és jó élményeket szerezni magának, ez az élet minden területén is alkalmazható tapasztalatot ad a számára.

Ha van valami, amit megtanultam a sakkoktatás népszerűsítése érdekében tett hosszú utazásaim során világszerte, akkor az az, hogy mindenütt találni tehetségeket. A kérdés az, miként adjunk lehetőséget ennek kifejezésére és kibontakoztatására. Az oktatás által kínált lehetőség oly fájdalmasan hiányzik a harmadik világban – sőt, ha őszinték akarunk lenni, akkor a fejlett országok egy részében is. Hosszú távon ennek a hiányosságnak komoly káros hatásai lehetnek. Az oktatás a leghatékonyabb mód arra, hogy szembe szálljunk a szegénységgel és erőszakkal, sőt arra is, hogy megbirkózzunk olyan összetett problémákkal, mint a terroristacsoportok felszámolása és az erőszakos hadurak viaszorítása.

Természetesen csodálatosak azok a programok, amelyek dollármilliárdokat költenek arra, hogy gyógyszert és élelmet osszanak a nélkülöző térségekben. Számtalan életet megmentettek azok az alapítványok, amelyek a betegségek és éhség ellen küzdenek Afrikában. Miközben az élet a legértékesebb ajándék, nem elég, ha botcsinálta varázslóként reggel megteremtjük az eget, de a földet már nem. Ha körbetekintünk a világ válságövezetein, azt tapasztalhatjuk, hogy bár a nyugati segélyek megmentették a gyerekek életét, oktatás nélkül legtöbbjük sorsa a nyomor és az erőszak lesz.

Kérem, ne értsenek félre! Mindezzel természetesen nem az ellen érvelek, hogy életmentő gyógyszereket adjunk a rázorultaknak és semmiképpen nem akarom elítélni azokat a nagyszerű embereket és programokat, amelyek biztosítják ezeket. De ne fordítsuk el a fejünket azonnal, miután a csecsemők megszülettek és ellátást kaptak. Sőt, egyáltalán ne forduljunk el! Nézzünk azokra a fiatalokra, akiket a kábítószéres bandák és a legkülönbözőbb hadseregek rabszolgaságban tartanak, azokra a képzetlen fiatalokra, akik abban lelik örömüket, ha a szomszédaikat áldozattá tették, és gondoljunk a lányokra és asszonyokra, hiszen ők vannak a legveszélyeztetettebb helyzetben.

Az egyetlen gyógyszer, ami ezeket a bajokat orvosolni képes, az, ha egyenlő esélyeket biztosítunk ahhoz, hogy hozzáférjenek az oktatáshoz. Mi sem bizonyítja jobban az igazamat, mint az ellenkező vélemény képviselőinek tevékenysége: azoké a csoportoké, amelyek felgyűjtják az iskolákat és hidegvérrel agyonlőnek diáklányokat. Ritkán hallani olyan szervezett támadásokról, amelyek célpontjai a gyógyszereket és élelmiszereket célba juttató segélyszervezetek. Ez utóbbiak kevés veszélyt jelentenek a tálibok, a helyi hadurak vagy az olyan korrupt politikusok számára, akik meg is lophatják ezeket az alapokat. A vallási fanatikusok, különféle kereskedők és hadseregek egyaránt egészséges embereket szeretnének toborozni.

Ezek a gazemberek viszont képtelenek elviselni az oktatás terjedését, kivéve persze a militáns vallási tanításokat, amelyek gyakran éppen lezárják a diákok elméjét, ahelyett hogy megnyitnák azokat. Megvetéssel gondolkodik arra, hogy felnőhet egy képzett nemzedék, mert tudják, ez egyetlen generáción belül véget vetne az uralmuknak. Ezért a tálibok nem csupán bezárták azt az iskolát a pakisztáni Swat városában, ahol a tizenöt éves Malála Júszaftai élt, hanem le is lőtték. Nemcsak megtiltották Malálának, hogy iskolába járjon, hanem le is lőtték.

A harmadik világban az oktatás sokkal többet jelent annál, hogy távol tartsuk az utcától a veszélyeztetett fiatalokat. Azt jelenti, hogy a 21. században versenyképes gazdaságot csak így, a globalizáció követelményeinek megfelelően lehet létrehozni. Az egészséges test nem elegendő, miközben vidéki körzetek teljes lakossága költözik át a városokba, és még a mezőgazdaság is high-tech ágazattá válik. Nem tekinthetjük luxusnak az írást-olvasást egy olyan korban, amikor könnyebb hozzáférni az internethez, mint a tiszta ivóvízhez.

Még a legpragmatikusabb oktatási segély is jó befektetés. Sokkal olcsóbb megvédeni és oktatni a gyermekeket, mintsem katonákat és cirkálórakétákat küldeni a megölésükre, miután magukra maradv a bandák erőszakra és terrorra toborozták őket. A tanult lakosság kevésbé kiszolgáltatott a propagandának, és alkalmasabb rá, hogy olyan vállalkozók és vezetők kerüljenek ki közülük, akik gazdasági lehetőségeket kínálhatnak mások számára is.

Léteznek olyan programok, amelyek kifizetik az ópium- és kokainfarmereknek a különbséget azért, hogy valami kevésbé ártalmasat termesszenek. Olcsóbb és sokkal kevésbé erőszakos megoldás ez, mint a határokon és a városaink utcáin megvívni a fegyveres bandák ellen a drogháborút. Miért nem fektetünk be ugyanígy a gyermekeink helyzetének javításába? Hány iskolát és ellátóhelyet lehetne építeni egyetlen drón előállításának és működtetésének árából? Hány tanárt, szakoktatót és biztonsági őröt lehetne alkalmazni egyetlen különleges egység akciójának a költségéből?

Alapítványunk, a Emberi Jogi Alapítvány azért tevékenykedik, hogy olyan bátor embereket segítsen és kössön össze, akik világszerte az egyén szabadságáért és az igazságért dolgoznak. Az évente megrendezett Oslói Szabadság Fórum több száz ellenzékit, aktivistát, filantróp személyt, újságírókat és közszereplőket hoz össze az egész világról. A cél az, hogy minden résztvevő tanuljon, és tapasztalatait másokkal is megossza, hogy új erővel és új gondolatokkal térhessen haza.

2014-ben az általunk alapított, Kreatív Ellenzékiek Václav Havel Díját a Pussy Riot zenekar két tagjának, Nagyezsda Tolokonnyikovának és Maria Aljokinának adtam át. Ritkán fordul elő, hogy valamiben egyetértek a Putyin-rezsimmel, de az ő esetükben kivételt kellett tennem. Meghökkenő

performanszuk, ahogyan nevetségessé tették Putyint, bátorságuk, amellyel kiálltak művészetükért, nem csak olcsó csínytevés volt, ahogyan a védőügyvédjük érvelt. Erőteljes politikai akció volt.

Moszkvai perük sem tekinthető egyszerű eljárásnak. A diktatúrák fennmaradásához arra van szükség, hogy az emberek rettegjenek tőlük, ezért nem viselik el a gúnyt. A legtöbb elemzőtől eltérően Putyin, a diktátor elemi ösztöneivel azonnal megértette, milyen komoly a veszély. Ennek eredménye kétéves börtönbüntetés lett egy olyan előadásért, amely tizenöt percig sem tartott.

Az utolsó javaslatom pedig az, hogy hallgassunk az ellenzékiekre, még akkor is, ha nem feltétlenül tetszik, amit mondanak. Ők azok, akik felfedik előttünk társadalmaink sötét valóságát. Azt a valóságot, ami elől a legtöbbben elfordulhatunk. Hallgassunk az ellenzékiekre, mert ők figyelmeztetnek bennünket azokra a fenyegetésekre, amelyeknek először a kisebbségek a célpontjai, ám utána szükségszerűen a többséget is eléri. Minden társadalomban vannak ellenzékiek, nem csak a diktatúrákban. Ők emelik fel szavukat a jogfosztottakért és az üldözöttekért, akikről a társadalom nem vesz tudomást. Hallgassunk rájuk ma, mert arról beszélnek, ami holnap következik.

„Közeleg a tél” – ez figyelmeztetés, nem szükségszerű következtetés. A politikai és társadalmi változások időszakában az a jó, hogy ha komolyan nekifogunk, akkor befolyásolhatjuk őket. Ha megrázzuk magunkat és a kényelmes semmittevés helyett cselekszünk, és újra megtanuljuk, miként kell ellenállni az általunk felépített modern világot fenyegető diktátoroknak és terroristáknak, akkor megváltoztathatjuk az útírányt. A haladás ellenzése veszélyes vírus, és egy vírus elpusztításához nem elég egy újraindítás vagy rendszerfrissítés. Olyan értékalapú rendszert kell felépítenünk, ami elég erős, hogy odahaza ellenálljon a vírusnak, és elég okos, hogy megállítsa azt, mielőtt terjedni kezdene, de elég bátor is, hogy megsemmisítse ott, ahol már elszaporodott.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK

Amikor az a veszély fenyeget, hogy elmerülök az érdekes gondolatok és csábító lehetőségek tengerében, feleségem, Dása, mindig mentőkötelet dob nekem, és kihúz a helyes irányba. Tudja, hogy ez most a megfelelő könyv volt a megfelelő időben.

Nagyon remélem, hogy a könyv maga kifejezi az elismerést annak a sok embernek, akik az elmúlt tíz év során tanítottak és inspiráltak abban, hogy emberi jogi aktivistává váljak, ezért a műnek ezt a részét azoknak szeretném szentelni, akik mindezt az oktatást és inspirációt könyvvé formálták.

Chris Parris-Lamb, irodalmi ügynököm a The Gernert Companynél, nagy benyomást tett ránk már az első nap. Chris és Benjamin Adams, a szerkesztőnk a Public Affairs Kiadónál, kulcsszerepet játszottak abban, hogy gyorsan kitaláljuk, miként lehet összefüggő történetbe és egy lényegi üzenet mentén elrendezni a gondolatok, a történelmi tények, visszaemlékezések, elemzések, kortárs események és vélemények tengeri kuszaságát. A Public Affairs alapítója, Peter Osnos nagyszerű szimattal rendelkezik, hogy megtalálja, mi a hír, és a könyv iránt tanúsított lelkes támogatása hatalmas lendületet adott nekünk.

Külön köszönet George R. R. Martinnak a *Jég és Tűz Dala* (*A Song of Ice and Fire*) című csodálatos könyvsorozatért és az abból készült, „Trónok harca” (*Games of Throne*) című HBO televíziós sorozatért, ami ennek a könyvnek a címét inspirálta. Putyin sok tekintetben olyan lehet, mint Tywin Lannister, de talán érthető, ha okkal tartok attól, hogy magamat bármelyik másik karakterrel azonosítsam, tekintve, hogy sorsuk milyen ijesztő véget ér!

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

- ¹ Huntington, Samuel: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman, University of Oklahoma Press, 1991.
- ² Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember (The End of History and the Last Man)* Ford.: Somogyi Pál László, Ábrahám Zoltán, M. Nagy Miklós. Budapest, Európa, 2014.

első fejezet: A HIDEGHÁBORÚ VÉGE ÉS A SZOVJETUNIÓ BUKÁSA

- ¹ Bush, George H. W. – Scowcroft, Brent: *Átalakított világ (A World Transformed)* Ford.: Bojtár Péter, Magyarics Tamás. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2014, 507.
- ² Waitzkin, Fred: *Mortal Games: The Turbulent Genius of Garry Kasparov*. New York, Putnam's Sons, 1993, Kindle-kiadás, pozíciószám: 594-95.
- ³ Uo.
- ⁴ Tarnoff, Curt: „U. S. Assistance to the Former Soviet Union 1991–2001: A History of Administration and Congressional Action” a CRS (Congressional Research Service, Kongresszusi Kutatószolgálat) beszámolója a kongresszusnak, frissítve 2002. január 15-én.
- ⁵ Paxton, Robert O.: *The Anatomy of Fascism*. New York, Knopf Doubleday, 2004, Kindle-kiadás, pozíciószám: 4284-85.

második fejezet: AZ ELVESZETT ÉVTIZED

- ¹ Az Egyesült Államok és a Szovjetunió Izrael létrehozását illetően is egyetértettek 1948-ban, és elsőként ismerték el az új országot.
- ² Bush, George – Scowcroft, Brent: *Átalakított világ (A World Transformed)* Ford.: Bojtár Péter, Magyarics Tamás. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2014, 574.
- ³ Uo.
- ⁴ Halberstam, David: *War in a Time of Peace: Bush, Clinton, and the Generals*. New York, Simon and Schuster, 2001, 29.
- ⁵ Kaszparov, Garri: „Moral Principles Must Underpin U. S. Leadership” *The Wall Street Journal*, 1992. november 4., A14.

harmadik fejezet: LÁTHATATLAN HÁBORÚK

- ¹ A „Disputed Territories in Europe” című Wikipedia-oldal lenyűgöző olvasmány, amely a részletek gazdag tárházául szolgál.
- ² Bill Clinton elnök Borisz Jelcin orosz elnökkel közös sajtókonferenciája az oroszországi Moszkvában, 1995. május 10-én, www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=51336.
- ³ Kommersant napilap, 1995. május 18. Hivatkozás John W. Parker *Persian Dreams: Moscow and Tehran Since the Fall of the Shah* című művében. Washington, D. C., Potomac Books, 2008, 116.
- ⁴ Uo. 117-18.
- ⁵ Tarnoff, Curt: „U. S. Assistance to the Former Soviet Union 1991–2001: A History of Administration and Congressional Action” a CRS beszámolója a kongresszusnak, frissítve 2002. január 15-én.
- ⁶ Erlanger, Steven: „Five Years Later: Eastern-Europe, Post-Communism – A Special Report; Eastern Europe Watching the Bear, Warily” *The New York Times*, 1994. október 21.
- ⁷ Biztonsági garanciákról szóló Budapesti Memorandum, 1994. www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484.

negyedik fejezet: VÉR BEN SZÜLETETT

- ¹ A *Bizalmas jelentés (Mr. Arkadin)* című 1955-ös filmből, amelynek forgatókönyvírója és rendezője Orson Welles volt. Később könyv formában is megjelent, Welles egyetlen regényeként.

- ² Vlagyimir Putyin miniszterelnök sajtókonferenciája a kazahsztáni Asztanában, 1999. szeptember 24-én.
- ³ Alekszander Litvinyenko – Felstinszkij: *A Hálózat felrobbantja Oroszországot – A polónium-gyilkosság gyökerei (FSZB vzrivajet Rossziju)* Ford. Láng Júlia. Budapest, Püski-Masszi Könyvesház, 2007.
- ⁴ A Levada 2002 áprilisában elvégzett közvélemény-kutatásának eredménye szerint az oroszok 43%-a így vélekedett, 38%-a pedig kizárta a biztonsági erők bűnösségének lehetőségét. www.levada.ru/press/2002041600.html.
- ⁵ Kaszparov, Garri: „Russia's best Election Yet” *The Wall Street Journal*, 1999. december 21.
- ⁶ BBC News: „Scars remain amid Chechen revival” 2007. március 3. http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_correspondent/6414603.stm.
- ⁷ Politkovszkaja, Anna: *A Small Corner of Hell: Dispatches from Chechnya*. Chicago, University of Chicago Press, 2003, 29.

ötödik fejezet: ELNÖK LESZ, AMÍG CSAK ÉL

- ¹ Gessen, Masa: *The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir Putin*. New York, Penguin, 2012, 132.
- ² Hill, Fiona – Gaddy, Clifford: *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*. Washington, Brookings Institution Press, 2015, Kindle-kiadás, 322–27.
- ³ Idézet Tatjana Jumasevától, aki Jelcin lánya és közeli tanácsadója volt, forrás: Jumaseva saját weboldala; valamint megjelent a *Telegraph* 2010. január 23-ai számában, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/7063201/Boris-Yeltsins-daughter-attacks-Vladimir-Putin.html.
- ⁴ Kaszparov, Garri: „Yeltsin offers New Hope for the New Year” *The Wall Street Journal*, 2000. január 3.
- ⁵ Soros György: „Bitter Thoughts with Faith in Russia” *Moszkovszkije Novosztj*, 2000. február.
- ⁶ Pjontkovszkij, Andrej: „For Whom Putin Tolls?” *Russia Journal*, 2000. február 21–27.
- ⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/A_Szovjetuni%C3%B3_himnusza.
- ⁸ Uo.
- ⁹ Az amerikai felsőbbrendűség és kivételezettség kritikusai, mint Putyin is, nem szabad elfelejtsék, hogy az új orosz himnuszban is van egy olyan sor, hogy „nincs hozzád hasonló, te, egyedülálló”!

hatodik fejezet: VAN ENNEK SZÍVE?

- ¹ Az évek alatt, vitáink során, Steve a bölcsessége és tapasztaltsága miatt az egyik kedvenc „serpámmá” vált, akitől sokat tanultam arról, hogy az amerikai külpolitika hogyan látja Oroszországot, és miért. Erősen ajánlom az ő cikkeit és könyveit – még azokat is, amelyekkel én személy szerint nem értek egyet.
- ² Személyes e-mail Steve Sestanovichtól a szerzőnek, 2015. április 19.
- ³ Traynor, Ian – White, Michael: „Blair courts outrage with Putin visit” *The Guardian*, 2000. március 11., www.theguardian.com/world/2000/mar/11/russia.ethicalforeignpolicy.
- ⁴ Interjú Bill Clinton elnökkel az Echo Moszkvi rádióban, 2000. június 4., idézve itt: Wines, Michael: „Clinton in Moscow: The State of Democracy” *The New York Times*, 2000. június 4.
- ⁵ Hawkes, Malcolm: Human Rights Watch-jelentés, 2000. március 11., idézve itt: *The Guardian*, www.theguardian.com/world/2000/mar/11/russia.ethicalforeignpolicy.
- ⁶ Rice, Condoleezza: *No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington*. New York, Crown, 2011, Kindle-kiadás, 1450–54.
- ⁷ Bush, George W.: *Döntési helyzetek (Decision Points)*. Ford.: Darvas Eszter – Gárdos Bálint – Nagy Zsolt – Tomori Gábor – Tóth Attila – Tüzér Judit. Budapest, Ulpius, 2010, 245.
- ⁸ Szaharov, Andrej: Levél az Egyesült Államok Kongresszusának, 1973. augusztus 21., megjelent itt: Szaharov, Andrej – Salisbury, Harrison: *Sakharov Speaks*. New York, Alfred A. Knopf, 1974, 211. Alekszej Navalnijel kölcsönvettük ezt a módszert, amikor a Magnyickij-törvényt „az amerikai törvényhozás Putyin-ellenes, következképp nagyon Oroszország-párti darabjának” neveztük.
- ⁹ Dobrinyin, Anatolij: *In Confidence*. New York, Times Books, 1995, 163.
- ¹⁰ Szaharov: Levél az Egyesült Államok Kongresszusának, 1973.
- ¹¹ Andrew, Christopher – Mitrohin, Vaszilij: *A Mitrohin-archívum – A KGB otthon és külföldön (The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB)* Ford.: Bruhács Kinga, M. Nagy Miklós, Szabó Mária. Budapest, Talantum, 2000, 333.
- ¹² Saranskij, Natan – Dermer, Ron: *A demokrácia védelmében – A szabadság erejével a zsarnokság és a terror ellen: a KGB poklától a Fehér Házig (The Case for Democracy: The Power of Freedom to Overcome Tyranny and Terror)* Ford.: Eperjesi Ildikó, Morvay Péter. Budapest, Hetek, 2010, 22.
- ¹³ Uo., 22.
- ¹⁴ Valamiért ezt a nevezetes történelmi dokumentumot nehéz megtalálni még most, az információ korában is. Ha beírjuk a keresőbe az idézetet, az első találat

az én Twitter-falamra vezet. A beszéd teljes hosszában letölthető a Jackson Alapítvány weboldaláról: www.hmjackson.org/publications.

¹⁵ Tiszteletem jeléül én is nagybetűvel írtam azt, amit Szolzenyicin nagybetűvel írt a Nobel-díja átvételéhez írt beszédének kéziratában.

¹⁶ 2005-ben, egy újabb hírhedt kijelentésében Rice a diktátor, Aljakszandr Lukasenka Fehéroroszországát úgy emlegette, hogy az „az utolsónak megmaradt, igazi diktatúra Európa szívében”. Emlékeztetéssé vált ez a mondat, és mondogatták is sokszor, sok helyen, de már úgy, hogy Lukasenka „az utolsó diktátor Európában”. És, ami a legrosszabb, Rice mindezt Moszkvában mondta! Bár 2005-ben még csak kevesen merték diktátornak nevezni Putyint, érthetetlen, mire ez a hízelgés. 2014-ben aztán Lukasenka azzal vágott vissza, hogy mióta Putyin lerohanta Ukrajnát, már senki sem őt nevezi az utolsó diktátornak. Igaza volt.

¹⁷ Az idézetek különböző, orosz híradásokból származnak; közülük több angol nyelvű ebben a BBC-riportban: „Hostage-takers 'ready to die' 2002. október 25., news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2360735.stm.

¹⁸ Kondrachuk, Masha – Ennis, Stephen: „Jews reject Russia claims of Ukraine anti-Semitism” *BBC*, 2014. november 12., www.bbc.com/news/world-europe-29991777.

¹⁹ Az idézet forrása: egy orosz riport itt: Grani.ru, 2003. október. Vershbow nagykövet szintén aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az orosz igazságszolgáltatást „szelektíven alkalmazzák”.

²⁰ http://kitekinto.hu/europa/2010/01/14/valoban_kemek_iranyitjak_oroszorszagot/.

²¹ Szöveges és audio formában is elérhető itt: www.rferl.org/content/Text_Of_Closing_Statement_By_Mikhail_Khodorkovsky/2208523.html.

hetedik fejezet: A SAKKTÁBLA MELLŐL A TÚZVONALBA

¹ Kaszparov, Garri: *Hogyan utánozza az élet a sakkot (How Life Imitates Chess)* Ford.: Vargyas Zoltán. Budapest, Európa, 2008.

² Kaszparov, Garri: „The Great Game” *The Wall Street Journal*, 2005. március 14.

³ McAllister, J. F. O. – Quinn-Judge, Paul – Zarakhovitch, Yuri: „The Talks that Failed” *Time*, 2004. szeptember 13.

⁴ McAllister, J. F. O.: „Communication Breakdown” *Time*, 2004. szeptember 12.

⁵ „Beslan school siege Inquiry 'a Cover-up'” *Herald*, 2007. február 10., www.heraldsotland.com/beslan-school-siege-inquiry-a-cover-up-1.829305.

⁶ Satter, David: *Weekly Standard* 12. évf., 9. szám, 2006. november 13.

⁷ Gesszen: *The Man Without a Face*, 193–94.

⁸ Shaw, G. B.: *Man and Superman*. Cambridge, The University Press, 1903.

⁹ George W. Bush elnök erről a demokráciapárti szervezetnek, a Freedom House-nak beszélt. 2006. március 29.

nyolcadik fejezet: A MEDVEGYEV-HADMŰVELET

¹ *USA Today* mélyinterjú Condoleezza Rice külügyminiszterrel, 2007. december 11., usatoday30.usatoday.com/news/washington/rice-transcript.pdf.

² Valamennyi idézet azokból a cikkekből származik, amelyek a *Time* magazin 2007. december 19-i számának „Az év embere” blokkjában jelentek meg. Ezek közt található egy interjú is, amelyben Putyintól megkérdezték, hogy miért nem voltak nyitottabbak az oroszországi választások, és hogy engem miért zártak börtönbe. Putyin erre ezt a döbbenetes választ adta: „Miért angolul beszélt Kaszparov úr, amikor letartóztatták? Miért nem oroszul? Amikor egy politikus nem az orosz néphez szól, hanem más népekhez, az nagyon árulkodó.” Természetesen angolul a sok külföldi tudósítóhoz szóltam, és csak miután oroszul már elmondtam, amit akartam.

³ *Time*: „Adolf Hitler: 1938 TIME man of the year” 1939. január 2.

⁴ Az idézetek a rendkívüli európai tanácsi üléseken elhangzott beszédekből származnak, ahol 2008 augusztusában Grúzia helyzetéről tárgyaltak.

⁵ Ezt a megjegyzést Putyin a sajtó képviselőihez intézte Németországban, 2006. október 10-én, három nappal az után, hogy Politikovszkáját megölték.

⁶ Václav Havel mondatát széles körben idézték az eseményt követő időszakban, és a film sajtóanyagába is bekerült.

⁷ Valamennyi idézet azokból a sajtómegjelenésekből származik, amelyek a 2008. június 11-én, Moszkvában megtartott Orosz Világsajtó Kongresszuson (World Russian Press Congress) elhangzott, Medvegyevtől származó kijelentésekkel foglalkoztak.

⁸ A legkirívóbb eset Kadirov riválisának, Szulim Jamadajevnek a 2009-ben, Dubajban történt meggyilkolása volt. A helyi rendőrség Kadirov unokatestvérét (és a дума egyik tagját) vádolta a gyilkossággal. Jamadajev fivérét, Ruszlánt, 2008-ban, Moszkvában ölték meg.

⁹ Bush: *Döntési helyzetek*, 528.

kilencedik fejezet: A HAMIS REMÉNY BÁTORSÁGA

¹ Obama ezt a „Fareed Zakaria GPS” műsorban sugárzott interjúban mondta, 2008. december 28-án. Obama azzal folytatta, hogy megdicsérte George H. W. Bush elnök külpolitikáját.

- ² Ennek az idézetnek egy változata megtalálható a Szabadság-szobor talapzatának lépcsőjén lévő emléktáblán.
- ³ Idézet a 2008. november 5-én, a *Los Angeles Times* lapcsaládban megjelent és széles körben terjesztett cikkből. A teljes szöveg elérhető ingyenesen, itt: www.theotherrussia.org/2008/11/05/kasparov-on-obama-and-how-russia-sees-america/.
- ⁴ Valamennyi idézet forrása a kampány sajtóirodájának közleményei, amelyek viharos gyorsasággal jelentek meg, egymás után.
- ⁵ Smith, Ben: „Invasion of Georgia” a ’3 a.m. moment” *Politico*, 2008. augusztus 9.
- ⁶ Érdemes elolvasni McCain szenátor egész, Grúziával kapcsolatos, 2008. augusztus 11-ei nyilatkozatát: www.realclearpolitics.com/articles/2008/08/mccain_statement_on_georgia.html.
- ⁷ Interjú Igor Yurgensszel, *Gazeta.ru*, 2010. február.
- ⁸ John le Carré: *Susster, szabó, baka, kém (Tinker Tailor Soldier Spy)* Ford.: Falvay Dóra. Budapest, Agave, 2001.
- ⁹ Az idézetet a sajtó széles körben idézte, 2011. január 14-én. Markey képviselő akkoriban a Kongresszus Természeti Erőforrások Bizottságának vezető demokrata tagja volt.
- ¹⁰ Romney, Mitt: „Bowling to the Kremlin” *Politico*, 2012. március 27.
- ¹¹ Romney, Mitt: *No Apology: The Case for American Greatness*. New York, St. Martin Press, 2010, Kindle-kiadás, 4916–20. szakasz.
- ¹² George Orwell: *1984 (Nineteen eighty-four)* Ford.: Sziggyártó László. Budapest, Európa, 2013.
- ¹³ Zamjatin, Jevgenyij: *Mi (My)* Ford.: Földeák Iván. Budapest, Cartaphilus, 2008.
- ¹⁴ A Fox News-videó bejátszásának leirata továbbra is elérhető: <http://video.foxnews.com/v/1624799524001/anti-putin-rallies-continue-in-russia/?sp=show-clips>.

tizedik fejezet: HÁBORÚ ÉS MEGBÉKÍTÉS

- ¹ „Castles in the sand” *Economist*, 2013. július 13.
- ² A játékokat a II. világháború kitörése miatt törölték. A következő nyári olimpiát 1948-ban tartották, Londonban.
- ³ Kaszparov, Garri: „Les Jeux et la vérité” *Le Monde*, 2014. február 24.
- ⁴ Munkatársam, Mig Greengard kezdte ezeket a helyzeteket „Hitler szemkerekítésnek” nevezni, a Szocsi előtt és alatt adott interjúim során. Arra is figyeltem, hogy az ilyen összehasonlítások miatti szemkerekítések jobbára abbamaradtak, miután Putyin annektálta a Krím félszigetet, ahogyan azt előre jeleztem.

- ⁵ John Kerry sajtótájékoztatója Londonban, 2014. március 14.
- ⁶ Obama valóban ezt mondta. *Lásd: „Remarks by President Obama and President Poroshenko of Ukraine after Bilateral Meeting”* 2014. szeptember 18. A kijelentései közül számos olyan van, amelyek szinte a diplomáciai kettősbeszéd paródiájának tűnnek: „És továbbra is keressük a módját, hogy mobilizáljuk a nemzetközi közösséget annak érdekében, hogy világossá tegyék Oroszország számára: Ukrajna jó kapcsolatokra törekszik valamennyi szomszédjával, keleten és nyugaton egyaránt, valamint azt is, hogy meg kell találni a módját annak, ahogyan Ukrajna tárgyalni és kereskedni tud Oroszországgal, és fennmaradnak az ukrán és az orosz emberek közötti személyes kapcsolatok. És azt is elmondjuk, hogy Oroszország nem diktálhat számukra abban, miként dolgozzanak hatékonyan más partnerekkel azon, hogy az ukrán nép helyzetén javítsanak.” És Oroszország éppen ezt megelőzően rohanta le Ukrajnát!

VÉGKÖVETKEZTETÉS

- ¹ Havel, Václav: „Time to act on N. Korea” *The Washington Post*, 2004. június 18.
- ² Hugo, Victor: *A tenger munkásai (Les Travailleurs de la Mer)* Ford.: Hajós Kornél. Budapest, Népszava, 1921. <http://mek.oszk.hu/10400/10423/10423.htm>.
- ³ Putyin szóvivője, Dmitrij Peszkov mondta ezt, alig néhány órával a gyilkosság után. Putyin másnap megismételte ezt.
- ⁴ Nyemcov teljes, 2011-ben „Putyin. Korruptió” címmel készült jelentése elérhető oroszul és angolul itt: www.nemtsov.ru/old.phtml?id=706613. Természetesen a több ezer kinyomtatott példányt elkobozták és megsemmisítették mint „szélsőséges irodalmat”.
- ⁵ A beszéd eredetileg a „Béke ereje” címet viselte, de egyszerűen a „Vasfüggöny-beszéd” néven vált ismertté. Érdemes teljes terjedelmében elolvasni vagy meghallgatni, már önmagában azért, hogy ámuljunk, miként tudott Churchill – aki híres volt szárnyaló szónoklatairól – beszédeiben seregnyi részlettel és politikai megoldással is foglalkozni. A szöveg és a hang itt érhető el: www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace. Magyarul: Churchill, Winston S. (szerk.): *Sohase engedjétek! Winston Churchill legjobb beszédei*. Ford.: Gy. Horváth László. Budapest, Európa, Budapest, 2006, 364.
- ⁶ Mt 2:22.
- ⁷ Szó szerint ezt mondta nekem Bill Maher a „Real Time” című műsorában, 2015. május 1-jén.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A * lábjegyzeteket jelöl.

II. Miklós 37

1984 (Orwell) 244-45, 279

Abramovics, Roman 38, 124, 158

Afganisztán 41-42, 47, 140-41, 145,
225-26, 228

Albright, Madeleine 135-37, 223

Alekszejeva, Ludmilla 180, 190

All-Russian Civic Congress 181

Aljokina, Maria 302

Anatomy of Fascism, The (Paxton) 59

Andropov, Jurij 127

antiszemizmus 156

arab tavasz 90, 236

Arafat, Jasszer 136

Ashton, Catherine 264

Aszad, Bassár el- 140

A történelem vége (Fukuyama) 34

Babicki, Andrej 127, 137

Bach, Thomas 266-67

Baker, James 63

Baku 49, 53-54

Barajev, Movszar 153

Barak, Ehúd 136

Barroso, José Manuel 189

Bartley, Bob 51

Baszajev, Samil 106, 173-74

Basztrikin, Alexander 293

Berezovszkij, Borisz 108-09, 124, 126,
128-32, 157

Bergkraut, Eric 217

berlini fal 21, 23, 25, 38, 45, 47, 50,
61, 106Berlusconi, Silvio 32, 39, 137, 191,
194, 206, 208, 240beszláni túsdráma 40, 111, 154-55,
170-74, 176-78, 199

bevándorlás 73, 75, 262, 292

Biden, Joe 246-47

Blair, Cherie 190

Blair, Tony 137-38, 189-90, 202

Bogdanov, Andrej 211

Boko Haram 290

bostoni maraton 77

Brezsnyev, Leonyid 19, 148, 268

Browder, Bill 43, 149, 241

Budapesti Memorandum 83-84, 275

Bukovszkij, Vlagyimir 286

Bush-doktrína 150

Bush, George W. 18, 32, 36, 41-42,
45, 51-52, 57-58, 62-63, 65-68, 71,
85, 98-99, 136, 141, 143-45, 150-51,
189-90, 204, 219-21, 224-29, 232,Camp David-i csúcstalálkozó (2000)
136

Cardin, Ben 241

Carnajev testvérek 77

Carré, John le 237

Ceaușescu, Nicolae 37, 61

Cernan, Eugene 289

Charlie Hebdo 290, 292

„Charlie Rose” (tévéműsor) 150

Chávez, Hugo 201

Cheney, Dick 42, 63

Chirac, Jacques 137, 189, 221

Chamberlain, Neville 27, 39, 241*,
280, 298-99Churchill, Winston 12, 64, 68, 190,
271, 280, 295Clinton, Bill 21, 23, 38, 68-71, 79-86,
96, 102, 116, 136-37, 223, 279*Clinton, Hillary 18, 42, 85, 234, 237,
244, 279*

Cox, Chris 116

Csecsenföld 14, 39, 77-82, 95, 102,
105, 107-09, 111, 113-14, 120, 124,
127-28, 132, 135-38, 144, 151-53,
170-71, 197, 201, 217, 220

Csernobil 46, 58

Csernomirgyin, Viktor 97, 118

Csubajsz, Anatolij 107-08, 118,
126

Csurov, Vlagyimir 210-11, 246

demokrácia 10-14, 17-18, 20-22,
25-29, 31-34, 36, 38, 41, 47, 55,64-66, 69, 85-88, 91, 93-94, 98-99,
116, 118-19, 121, 125, 129, 132, 134,
141-42, 146, 149, 151, 159-60, 165,
169-70, 178, 182-83, 185, 188-90,
192, 196, 199-200, 202, 204-07, 213,
215, 217, 219, 221-22, 224, 230,
233-35, 237, 244, 246, 249, 258-59,
262, 286, 291, 293, 297, 299

„détente” 148

diktatúra 15, 19, 20, 23, 25, 28, 32,
34, 38, 50, 63-64, 86, 91-92, 133,
141, 150-51, 155, 161, 169, 174, 178,
192, 197, 207, 222, 225, 229, 242,
245-47, 250, 258, 262, 267, 269,
276, 288-89, 297, 303

demokrácia 216

Dobrinjin, Anatolij 147

dotkomlufi 136, 138

Dudajev, Dzsohar 77

Dudley, Robert 240

Dzaszohov, Alekszandr 171

Dzerzsinszkij, Feliks 10, 127-28

Echo Moszkvi 48, 137, 201, 248-49

Eagleburger, Lawrence 67

Economist 260

Egyesült Civil Front 180-81, 183

Eisenhower, Dwight D. 232

Eltérő Vélemény Menete 183, 210

ENSZ 9, 34, 38, 56, 60, 67-69, 76, 78,
84, 95-96, 98, 114, 142, 171, 191, 223,
237, 243, 274, 295

Euromajdan 263-66

Életem (Clinton) 79Emberi Jogi Alapítvány (Human
Rights Foundation) 29, 90, 209,
254, 302Észak-Korea 11, 64, 84, 101, 140, 191,
224-26, 237, 267, 274, 285, 287, 290

- fasizmus 59, 193, 205, 262, 268
 FIFA 239
Financial Times 159
 Fischer, Bobby 55
 Fischer, Joschka 99
 Forbes 218,
 Ford, Gerald 51, 63
 Free Choice 2008 Committee 181
 Friedman, Milton 94
 Fry, Stephen 258, 261
 FSZB 106, 110-11, 154, 162, 185-86
 Fukuyama, Francis 34

 G7/G8-országok 18, 32, 38, 41, 58,
 90, 97, 182-83, 189-91, 193, 197, 204,
 206, 221-23, 272, 279, 297
 Gajdar, Jegor 108
 Gates, Robert 237
 Gazprom 48, 193, 195-96, 204, 240
 Genscher, Hans-Dietrich 163
 Gesszen, Masa 122, 177
 glasznosztty 45, 61
 Gorbacsov, Mihail 9, 36-37, 45-48,
 50-57, 59-60, 62-63, 76, 85, 119,
 146-47, 199, 287
 Gore, Al 136
 Grúzia 18, 41, 49, 56, 76, 78, 99, 151,
 170, 197, 207, 208, 219-20, 229-31,
 233, 236, 265, 311
Guardian, The 142
 Guszenszkij, Vlagyimir 40, 128-29,
 131-32, 137, 157

 Haig, Alexander 116
 Halberstam, David 98-99
 Halt, Karl Ritter von 270
 Halvorssen, Thor 90, 254
 Hamenei, Ali 232
 Harper, Stephen 189

 Havel, Václav 20, 217, 254, 285-87,
 302
 Hayward, Tony 240
 Hindenburg, Paul/Oskar von 118
 Hitler, Adolf 22, 24, 27-28, 39, 118,
 124, 141, 205, 241*, 243, 261, 262,
 268-70, 274, 280, 289
 Hodorkovszkij, Mihail 158-61,
 163-65, 193, 214, 219, 233, 239, 240,
 253
Hogyan utánozza az élet a sakkot
 (Kaszparov) 168
 Human Rights Watch Filmfesztivál
 217
 Huntington, Samuel 34
 Husszein, Szaddám 11, 62-63, 65-66,
 98, 140-41, 145, 215, 270

 Illarjonov, Andrej 179-80
 Irán 11, 78, 81-83, 141, 191-92, 204,
 223-26, 228, 231-32, 236-37, 243,
 255, 273-74, 288
 iraki-amerikai háború 208, 225-27
 Iszlám Állam 11, 26, 29, 101, 289, 291,
 299

 Jabloko 117, 179-80
 Jacenyuk, Arszenyij 264
 Jackson, Henry „Scoop” 148-50
 Jackson-Vanik-megállapodás (1974)
 43, 58, 147, 149, 242
 jaltai konferencia (1945) 270-71
 Janukovics, Viktor 24, 262-65, 267,
 270-71
 Javlinszkij, Grigorij 117, 179
 Jelcin, Borisz 9, 14, 21, 35-37, 40,
 48, 51-52, 56-59, 63, 77-85,
 87-90, 96-97, 103-09, 112, 115-22,
 124-25, 128-29, 131-32, 135-36, 139,
 179, 181, 189, 199, 218, 239, 286,
 292
 Jugoszlávia 62, 66-69, 86, 95, 141,
 286
 Jumaseva, Tatjana 118,
 Júszaifai, Malála 301
 Jurgensz, Igor 235

 Kadhafi, Moammer 140, 215, 237, 264
 Kadirov, Akhmad 114, 132,
 Kadirov, Ramzan 219, 220, 293
 Karpov, Anatolij 46, 54-55, 156, 184,
 261
 Kaszparov Sakk Alapítvány (Kaszparov
 Chess Foundation, KCF) 169, 209
 Kaszparov Chess Online 138
 Kaszparov, Garri
 2008-as elnökválasztás 15, 18, 32,
 200,
 Aida (lánya) 170
 Börtönben 167, 184, 186-87,
 Dása (felesége) 170
 Kaszparov.ru hírszolgálat 48
 Klara (anyja) 255
 Nikolasz (fia) 170
 önkéntes száműzetése 34
 politikai aktivitása 175, 184
 sakk győzelmei 54-55, 138
 Vadim (fia) 170
 visszavonulása 13, 138, 169-70, 175,
 254
 zászló 54-55,
 Kaszjanov, Mihail 144, 179, 211
 Katende, Robert 300
 Kaukázus 49, 78, 82, 107, 170, 176,
 207, 220, 230, 239, 259
 Kennedy, John F. 141, 222, 224, 288
 Kennedy, Robert 252
 Kerry, John 244, 272-73

 Kakamada, Irina 179
 Kim Dzsongil 140, 237, 285, 287
 Kim Dzsongun 257, 285, 290
 Kína 15, 25, 41, 62, 64-65, 84, 86,
 91-93, 96, 142, 197, 222-24, 226,
 238, 258, 285
 King, Martin Luther, Jr. 252
 Kissinger, Henry 19-20, 51, 148
 Klicsko, Vitalij/Vlagyimir 264
 Koizumi, Dzsunicisiró 189
 kommunizmus 11, 23, 34, 45-46, 49,
 51-53, 55, 63-65, 103, 117, 122, 133,
 152, 262, 268, 287-88, 295
 koncentrációs tábor 22, 67, 69
 Korcsnoj, Viktor 261
 Kramnyik, Vlagyimir 138
 Kravcsuk, Leonyid 84
 Kuba 64, 141, 142, 223, 274, 290
 Kudrin, Alekszej 159
 „Kukly” (TV-műsor) 117
 Kulajev, Nurpasi 174
 Kuril-szigetek 58
 Kurszk nukleáris tengeralattjáró 40,
 129-30

 Lady Gaga, 258
 Lajos, XVI. 37
 Larry King 9
 Lavrov, Szergej 18, 234, 272
 Lebegyev, Platon 158-69, 163
 Lebegyev, Platon 158-59, 163
 Lec, Stanislaw Jerzy 161,
Le Monde 267
 Lenin 36, 74, 120
Levél Annának 217
 Lewinsky, Monica 86, 136
 Limonov, Eduard 180
 Lincoln, Abraham 224
 Litvinenko, Alekszandr 111, 194, 239

- Lugar, Richard 232
 Lukasenka, Aljakszandr 23, 240,
 Luntz, Frank 249
 Luzskov, Jurij 112, 128
 maffia 11, 31, 77, 132, 159, 193-94,
 198, 206, 239-40
 Magna Charta 12, 296-97
 Magnyickij-törvény 43, 149
 Magnyickij, Szergej 43
 Major, John 69, 83
 Markey, Ed 240
 Maszhadov, Aszlan 171
 McCain, John 222-24, 228-31, 243
 McFaul, Mike 42, 233, 246
 Medvegyev, Dmitrij 18-19, 32, 42,
 196, 199, 203-08, 210-11, 216, 218,
 220, 224, 229, 233-35, 239, 242,
 244
 melegellenes törvény 258, 260, 262
 Merkel, Angela 19, 44, 189, 191, 195,
 208, 275, 294
Mi (Zamjatyin) 245
 Mihajlov, Viktor 81
 Milosevics, Szlobodan 71, 95-100,
 102, 270
 Mitterrand, François 69
Mortal Games (Waitzkin) 52,
 Moszkvai Helsinki Csoport 180
 Moszkalenko, Karinna 159
 Moszkovszkije Novosztij 126
Mr. Putin: Operative in the Kremlin
 (Hill-Gaddy) 123
 Musarraf, Pervez 226-27
 Mutesi, Phiona 300
 narancsos forradalom 42, 49, 179,
 264
 Nemzeti Bolsevik Párt 15, 180
 Navalnij, Alekszej 33, 180, 218,
 247-48, 250-51, 253
 Nazarbajev, Nurszultan 23, 215-16,
 Nemzetközi Valutaalap (IMF) 35, 58,
 89, 104, 125-26
New York Times, The 82, 288,
 Nixon, Richard 148
No Apology: The Case for American
Greatness (Romney) 243
 Nobel-díj 150
No Higher Honor (Rice) 143
 Nord-Ost túsdráma 152, 154-55,
 170, 172, 178
 nukleáris fegyverek
 Nuland, Victoria 264
 Nyegoda, Natalja 46
 Nyemcov, Borisz 33, 118, 153, 179-80,
 218, 239, 245, 248, 250, 292-93,
 295
 Nevzlin, Leonyid 158
 Obama, Barack 18-19, 42-44, 71-72,
 84-86, 90, 149, 222-25, 227-37,
 242-44, 246-47, 255, 267-68,
 273-75, 279-81, 298
 oligarcha 16-17, 31, 38, 40, 89,
 107-09, 117-18, 120-21, 124,
 128-29, 131-32, 155-58, 191-93,
 195, 197, 202, 216, 218, 241,
 281-82, 294
 olimpia
 Peking (2008) 268
 Berlin (1936) 27, 261, 267, 269
 Los Angeles (1984) 261
 Mexikóváros (1968) 261
 Szocsi (2014) 11, 163, 238, 258-60,
 265-68, 270
 Orwell, George 244, 267, 279
 Oslói Szabadság Fórum 90, 254
 öbölháború 62, 65, 98
 örmény népiértés 269
 Patrusjev, Nyikolaj 110
 Paxton, Robert 59,
 peresztrojka 9, 45-46, 147
 Perot, Ross 68
 Perry, William 223
 Pjontkovszkij, Andrej 126-27
 Playboy 45, 49
 Politico 229
 Politkovszkaja, Anna 114, 153, 171,
 217, 293
 Ponomarjov, Lev 180, 185
 Porosenko, Petro 279
 Pozner, Vlagyimir 218
Pravda 61, 244
 Primakov, Jevgenyij 81, 98, 112, 118
 Prodi, Romano 189
 Prokorov, Mihail 246
 Pussy Riot 165, 167, 253, 302
 Putyin, Vlagyimir 95-115, 116-33,
 134-64
 Puzo, Mario 193
 Rabin, Jichak 136
 RAND Corporation 51
 Reagan, Ronald 13, 20, 36, 63, 65-66,
 83, 104, 116, 146-47, 222, 224, 234,
 287, 292
 reykvíki csúcstalálkozó (1986) 146
 Reitschuster, Borisz 216
 Rice, Condoleezza 19-20, 42, 51,
 143-44, 150, 204-05
 Romney, Mitt 242-43
 Roosevel, Franklin D. 270
 Rosznyefty 17, 193, 196, 240
 Ruanda 71, 79, 86
Russia Journal 126
 Rizskov, Vlagyimir 179, 186
 Ryvkin, Andrew 142
 Saranszkij, Natan 148, 151,
 Sarkozy, Nicolas 18, 32, 191, 194, 202,
 206, 216-17
 Sárón, Ariél 136
 Satter, David 173
 Schröder, Gerhardt 39, 137, 194-96,
 206
 Scowcroft, Brent 51-52, 63, 66
 Senderovics, Viktor 270
 Sestanovich, Steve 135-36
 Sevardnadze, Eduard 63
 Shaw, George Bernard 188
 Short, Nigel 88
 Snowden, Edward 255-58
 Soros György 125-26
Susztér, szabó, baka, kém (Carré)
 237
 Szaharov, Andrej 146-48, 151, 286
 Szaakasvili, Mihail 207, 219-20, 230
 Szatarov, Georgij 179
 Szaveljev, Jurij 172-73,
 Szecsin, Igor 196
 szentpétervári csúcstalálkozó (2006)
 182, 189-90, 197, 221
 Szibnyeft 108, 129
 sziloviki 241
 Szobjanyin, Szergej 250
 Szolzensenyicin, Alekszandr 74, 148-50,
 190,
 Szomália 86, 226
 Szovjetunió 9-10, 23, 25, 29, 31,
 34-37, 45-63, 65, 74-78, 98,
 103-04, 114, 117, 119, 122, 124, 131,
 141, 146-47, 149-51, 153, 170,
 182, 222, 227, 232, 244-45, 247,

- 256, 259, 263, 265, 267, 283,
286-87, 289, 293
Sztjepasin, Szergej 102-03, 105-06
Szurkov, Vlagyiszlav 234-35
Talbott, Strobe 97
tálib(ok) 145, 226, 301
terrorizmus 11, 39, 72, 117, 144, 151,
174, 194, 226, 239, 259, 291
Tienanmen tér 62, 92
The Man Without a Face (Gesszen)
122
Time 171, 205
Tito, Joszip 62
Tolokonnyikova, Nagyezsda 167,
302
Transparency International 234
Trepaskin, Mihail 111
Truman, Harry S. 150, 223-24
Udalcov, Szergej 180, 248, 265
UN Watch 252
USA Today 204
USS Cole 136
Usztyinov, Vlagyimir 196
Vershbow, Alexander 159
Világbank 58
Volosin, Alekszandr 124
Waitzkin, Fred 52-53
Wall Street Journal, The 51, 68, 98,
113, 124, 138, 169, 193
Warnig, Matthias 195
Washington Post, The 148
Welles, Orson 100
Woolsey, James 116
Zakaria, Fareed 232
Zamjatyin, Jevgenyij 245
Zjazikov, Murat 171
Zjuganov, Gennagyij 18, 87, 89, 116,
200, 211
Zöld Forradalom 231
Zsirinovszkij, Vlagyimir 18, 211

SZUBJEKTÍV VÁDIRAT A PUTYIN-REZSIMRŐL

**Vajon Vlagyimir Putyin Oroszországa
demokrácia, vagy olyan diktatúra, amely
nemzetközi fenyegetést jelent a Nyugatra?**

GARRI KASZPAROV, a sakknagymesterből lett ellenzéki politikus szerint a Szovjetunió összeomlása nem vég-, csupán fordulópont volt, és Oroszország az elmúlt huszonöt évben visszacsúszott a diktatúrába. Putyin KGB-s múltja és erős katonai támogatottsága révén felszámolja a demokratikus intézményeket, míg az őt körülvevő oligarchákat óriási hatalomhoz és vagyonhoz segíti hozzá. Totalitárius ambíciói sokkal erősebbek, mint a reformok iránti vágya: miközben könyörtelen harcot folytat a független sajtó ellen, az elnyomás és a korrupció a kormányzás mindennapi eszközeivé váltak.

A liberális demokráciák sem lehetnek biztonságban: szankciókat sürgetnek, amikor Oroszország erővel gyakorolja hatalmát a szomszédjai felett (mint legutóbb Ukrajna megszállásakor), ám Moszkva azzal fenyegetőzik, hogy elzárja azokat a vezetékeket, amelyek Európa kőolaj- és földgázfelhasználásának egyharmadát adják. Kaszparov világklasszis intelligenciája, sziklaszilárd hite és egy új hidegháborúval kapcsolatos aggályai e kiáltványában a közös cselekvésre ösztönöznek, hogy időben és közösen reagáljunk a demokrácia ellenségeinek tetteire.

GARRI KASZPAROV

KÖZELEG
A TÉL

MIÉRT KELL PUTYINT
ÉS A SZABAD VILÁG
ELLENSÉGEIT MEGÁLLÍTANI?